

Klasszikus Regénytár
Új sorozat
Szerkesztik
Ambrus Zoltán és dr. Voinovich Géza

REMÉNYVESZTETT NEMZEDÉK

Írta
BANG HERMAN

Fordította
RITOÓK EMMA

Bevezető tanulmánnyal ellátta
Dr. JUHÁSZ ANDOR

BUDAPEST
RÉVAI IRODALMI INTÉZET KIADÁSA

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2018
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-396-0 (online)
MEK-18834

BANG HERMAN

I. Élete.

Bang Herman Joachim, a dán regényirodalomnak *Jacobsen* mellett legkimagaslóbb alakja, Alsban született 1857 április 20-án. Atyja lelkész volt, aki maga oktatta fiát az elemi ismeretekre. Hét éves volt a fiú, amikor egy rendkívüli esemény olyan mélyen feldúlta az amúgyis ideges természetű gyermek lelkét, hogy ettől a borzalmas infantilis emléktől egészen élete végéig nem tudott megszabadulni. 1864-ben történt, a szerencsétlen kimenetelű porosz háború idején, egy csúnya, esős éjjelen. (Azon az éjjelen, amikor a fiatal Hög William kistestvére meghal és talán ugyanazon az éjjelen, amelyen *Jacobsen* hőse, *Nils Lyhne*, vívja végső küzdelmét a halállal.) A kis városka csendjét reggel óta lódobogás, kúrtharsogás lármája verte föl: a megvert dán sereg rendetlen, fejvesztett futásban keresett menedéket és mögöttük feltart-hatatlanul és félelmetesen nyomult előre a záporáztatta, csatakos dán földön a porosz falanx. A gyermek mindent látott és mindent tudott és páni rémülettel, reszketve várta: jöjjön, aminek jönnie kell. (Hög William apja beront a szobába: A herceg menekül! És tekintete ráesik a halott gyermekekre.)

Azután a menekülés, éjszakának idején... a búcsú a kis háztól, a kedves szobától, a meghitt bútoroktól... Ettől az időtől kezdve a gyermek hazaszeretete valami bizonytalan, tudatalatti félelemmel párosult *honvágygá* változott. Ekkor, hét éves korában kellett először ráeszmélnie, hogy a szeretet és a félelem ikertestvérek. Minél jobban szeretünk valamit, annál jobban reszketünk, hogy elveszítjük.

De e felzaklatott léleknek nem ez volt az egyetlen kínzó emléke. Egy másik, patológus makacssággal vissza-visszatérő képzele korán elhalt anyjának képe. Ez a két emlék veti rá árnyékát a *Reményvesztett nemzedék*-re, de ezeket a már-már beteges képzeteket később talán legmesteribben *Tine* c. könyvében dolgozta föl. Bang lelki vergődése, szenvedése, amely féreg módjára rágódott rajta, reményvesztett pesszimizmusban, sivár kétségkedésekben csucsosodott ki...

Soróben nevelkedett, a híres akadémián, mint a dán irodalomnak, művészetnek, tudománynak oly sok kiválósága. 1875-ben tette le az érettségét, a „diákvizsgát”, amint ott nevezik és megnyíltak előtte az egyetem kapui. Jogot hallgatott, de csakhamar észrevette, hogy sem kedve, sem tehetsége ehhez a pályához. Idegenül érezte magát a paragrafusok sivár és kietlen birodalmában, inkább a francia regények és drámák vonzották és leghőbb vágya volt, hogy színész lehessen. Ez a vágy azonban nem teljesült és ez a csalódása volt a harmadik fájó seb, amelyet a kegyetlen sors vágott a költő érzékeny lelkén. Későbbi nagy írói sikerei sem tudták feledtetni vele a színpadot és élete végéig oda vágyódott vissza. De jogi tanulmányait többé nem folytatta és ha a színpadon keresztül már nem vezetett út az érvényesüléshez, legalább az újságíráson keresztül igyekezett kapcsolatot keresni az irodalommal. Mert hogy köze van az irodalomhoz, azt sikertelen színészi próbálkozása óta még százszor intenzívebben érezte. (Olvassuk csak a *Reményvesztett nemzedék*-nek azokat a mély fájdalommal megírt lapjait, amikor Hög végre valahára oly sok viszontagság és kétség után megjelenhetik az intendáns előtt. És Hög élete is - mint a Bangé - derékban tört ketté ettől a kudarctól. Többé már nem emelte föl semmi, sem a szerelem, sem az írói sikerek.) Néhány kopenhágai lap munkatársa lett most Bang, számos cikket írt, amelyek tartalmuknál, formájuknál és hangjuknál fogva egyaránt fölkeltek a közönség és a kritika érdeklődését.

Írt verseket, elbeszéléseket, regényeket, de nem szabad elfeledkeznünk irodalmi munkásságának egy másik igen érdekes és igen értékes részéről sem: irodalmi tanulmányairól. A dán realizmus írói általában a tudományon keresztül léptek az irodalomba. Vezetőjük, *Brandes* György a természettudomány módszerével analizálta az irodalom elméletét; *Jacobsen*, mielőtt megírta a *Nils Lyhnét*, lázasan tanulta a biológiát, különösen Darwin könyveit, amelyeket ő fordított le dánra. De *Jacobsen* maga is alkotott eredetit a tudományban, az algákról írott művével megnyerte az egyetem aranyérmét és e munkáját franciára is lefordították. *Bang* az irodalom elméletét tanulmányozta, a dán és a francia költőket és tanulmányainak gyűjteményét három kötetben adta ki. A három kötet címe: *Realisme og realister* (Realizmus és realisták), *Kritiske Studier og Udkast* (Kritikai tanulmányok és tervek), továbbá *Herhjemme og derude* (Itthon és a külföldön). *Bang* hatalmas elméleti tudásáról, irodalomtörténeti és kritikai érzékéről tesznek tanuságot ezek a munkák és nem érdektelen dokumentumai annak, hogyan látja az irodalmat egy nagy író. Ezek a kötetek éppen olyan mély bepillantást engednek a költő lelki világába, mint lírai szubjektivitással megírt novellái és regényei, amelyek most már gyors egymásutánban hagyták el a sajtót.

Huszonhárom éves korában, 1880-ban jelent meg a *Haabløse Slægter*, a Reményvesztett nemzedék, amely a *Tine* mellett talán legjellemzőbben tárja föl korának és önmagának pusztuló, szinte oszlásnak induló szellemét. A dekadens melankóliának tökéletes lélekrajza ez a könyv, egy megcsömörlött, kimerült, részvétlen és érzéketlen, minden iránt elfásult generáció igen találó kor- és kórképe.

1883-ban jelent meg a *Faedra*, majd két évvel később leghíresebb novellagyűjteménye, az *Excentriske Novellen*. Ezek a novellái, éppúgy, mint a többiek (*Súlyos melódiák*, *Egy csodaszép nap*, *Albumom*, stb.) igen egyenlőtlen értékűek, hol az igazi költészet hangján szólanak, őszintén és leplezetlenül tárva föl a lélek rejtelseit, hol agyonmesterkelt ügyeskedésbe fulnak. De ideges nyugtalansága vibrál valamennyin, olyan ember írta őket, akinek nemcsak írása, hanem élete is játék a pattanásig feszített idegek húrjain és akinek minden leírt során e megpendített és többé el nem csöndesedő húrok utózenge reszket.

Egyik legszebb munkája, a *Stille existenser* (benne a bűbájos *Ved Vejen*-nel) nagy szeretettel és melegséggel rajzolja a kisemberek csendes és egyszerű örömét és halk, mély bánatát. Ezt követte egy év múlva (1887) a *Stuk*, 1889-ben a *Tine* és egy kötet költemény *Digte* cím alatt, majd 1890-ben az *Under Aaget* (Igában). Öt évvel később írta egyik legelterjedtebb elbeszélését, a *De fire Djaevle* (A négy ördög) címűt. Ekkor már a külföld is kezdett fölfigyelni a nevére. Ebben az időben írta legjobb és legművészebb munkáit. Keresetlen finomság és közvetlen bensőség nyilatkozik meg *Uton* c. idilljében és a *Ludvigsbakke*-ban, egy ápolónő történetében. Gyermekségét a *Fehér ház*, öregedő korát a *Szürke ház* c. regényében szimbolizálja. *Michael*-je a párizsi műtermek világába vezet, a *Hazátlanok*-ban egy hontalan muzsikusz lelkén keresztül a maga honvágyát festi.

Híre és jelentősége egyre nőtt és *Jacobsen* halála után a rohamlépésekben a legnagyobb irodalmak sorába törekvő dán irodalom szellemi vezére lett. De első szerelmének emlékéért, a színpadtól, nem tudott megszabadulni. Az a durva és nyers erőszak, amely olyan brutálisan szakította el a „világot jelentő” deszkáktól, ünnepelt író korában is szomorú, magabazárkózott, csalódott embert csinált belőle. (Mint hőseből, Högből, aki irodalmi sikerei tetőpontján dobta el magát az életet, amely a sok csalódás után immár semmit sem ér.)

Ötvenöt éves korában, dicsősége zenitjén, Amerikába indult, hogy az Egyesült-Államok nagyobb városaiban felolvasásokat tartson. Erről az útról már nem tért vissza élve. Idegenben, útközben érte utól a halál, 1912 január 29-én. Holttestét bebalzsamozva hazaszállították Dániába és Kopenhágában helyezték örök nyugalomra.

II. Jelentősége.

Hogy Bang Herman jelentőségét teljes mértékben érthessük és méltányolhassuk, tudnunk kell, milyen hely illeti meg őt az irodalom fejlődésében. Milyen hely illeti meg először az egyetemes irodalom, másodszor szűkebb hazája irodalmának történetében?

Az újkori irodalom története voltaképpen nem más, mint a romanticizmus harca a valósággal. A romanticizmus maga jóformán egyidejű az irodalom keletkezésével, a görög és római klasszicizmus csak ideig-óráig tudta háttérbe szorítani. A hellénizmus idejében, amikor az antik formái már repedezőben voltak, hirtelen újult erővel ébredt életre. Ekkor támadt föl az irodalomban újra a regényességre való vágy, a kalandok iránti érzék, amely megteremtette a novellát és a regényt, sőt *Herodotos* mesészerű földrajzát és történelmét is. A romanticizmus azonban csak a középkorban nyerte el a hegemoniát: ez volt a leginkább adequat a keresztény világkép természetével. Amíg a klasszikus művészet pszichológiai forrása a *belátás* és a *tudás* volt, addig a romanticizmusé a *hit* és a *rajongás*. Természetes, hogy amikor kibontakozik, széttöri az antik szépség-eszményt, az egységet és a formát. Az újkorban azonban megváltozott a helyzet. A renaissance nagy fölfedezései, a földrajziak és csillagászatiak egyaránt, az egész világkép új átalakulására vezettek. Amíg a középkori romanticizmus a maga kalandosságában és regényességében a kereszténység által ígért *túlvilág* eszméjét ápolta s e köré csoportosította a maga ideáit, addig a renaissanceban többé nem távoli célok és megismerhetetlen problémák izgatták az embert, hanem ami itt van előttünk, ami után csak ki kell nyujtanunk a kezünket, hogy elérhessük és amit eddig nem is vettek észre, mert a tekintetek nem a földre, hanem az égre voltak irányozva: *ez a világ, a földi világ*. A renaissance szemlélete tehát az újkor küszöbén legyűrte a romanticizmust, a realizmus győzött az irracionális fölött, annyiival is inkább, mert az az új társadalmi osztályok, a polgár és a paraszt számára, akik hihetetlen mértékben erősödtek és törtek előre a jelentőség és a hatalom felé, semmit sem jelentett. Amíg ugyanis a költők a földön jártak, a realitások körén belül, addig a nép józan és egyszerű gyermekei minden nehézség nélkül tudták követni őket. Amint azonban a költők lába alól kisiklott a talaj és ők a felhők között úszkáltak bizonytalan és ismeretlen régiók felé, a földdel együtt maguk mögött [...] költészet hangját, stílusát, témáit utánozták, még az volt a főtörekvésük, hogy olyan egyszerűek, őszinték és frissek legyenek, mint a népköltészet vadvirágai. Később ezekből a vadvirágokból a romanticizmus raffinált kertjében agyonnemesített üvegházi virágok lettek, úgy hogy alig volt már valami közük azokhoz a magokhoz, amelyekből fogantak. Bizony, már áthidalhatatlan szakadék tátongott a nép és a poéták között, sem a költők nem értettek többé a nép nyelvén, sem a nép nem tudott többé örömet találni a költő alkotásában.

A renaissancetól napjainkig, az irodalom történetének hat, egymástól igen élesen elhatárolható fázisa van: az újkor eszméi által eltemetett, de sorsába belenyugodni nem tudó romanticizmus három offenzívája az elvesztett hegemoniáért és vele szemben az újkori szellem, az Észbe, a Természetbe és az Emberbe vetett hit három ellentámadása. Az újkor irodalma mindjárt az első ellentámadással kezdődik: a renaissance és humanizmus, amely a felvilágosodás első eszméit hozza, szinte megsemmisítően döntő csapást mér a középkorra. Második fázis: a romanticizmus első nagy rohama a renaissance állásai ellen: a *barok*. Ez a romanticizmus a vallás eszméjéből táplálkozik és az ellenreformációból, vagyis a katolikus restaurációból meríti erejét. Ez a roham olyan erős volt, hogy az újkor még zsenge szelleme nem igen tudott védekezni ellene. A barok áterjedt a protestáns országokra is, Németországra, Angliára, Skandináviára és így az újkori ideál legerősebb bástyái is kaput tártak a győztes (igaz, hogy

* Szöveghiány! (az elektronikus változat szerk.)

sok változáson átment) romanticizmus előtt. Amire azonban az újkor eszméi még gyöngéknek bizonyultak, azt elvégezte helyettük az idő. A barok hatalmas lendülete kimerült a saját tehetetlenségénél fogva és önmagában omlott össze. A hajdan diadalmas és erőteljes szellem az aranyfüstös és rózsafelhős rokokó súlytalan és anyagtalan párja alakjában szállt el a földről. Harmadik fázis: a nagy reakció: a *racionalizmus* kora. Az Ész és az Igazság uralkodnak a Szív és a Szépség helyett. E fázis irodalmi kiteljesülése az Enciklopédia (Dániában *Holberg*), politikai kiteljesülése a francia forradalom. Negyedik fázis: A sivár észszerűségben hamar csalódott az emberiség, hiszen a Szépségben ritkán lehet csalódnai, de az Igazságot nagyon is sok felől lehet nézni. A romanticizmus most nem a vallásos eszményt írta zászlajára (a vallást a racionalizmus túlonként aláasta), hanem a szerelmi és a nemzeti eszményt. Az első irány (a *szerelmi*) Angliából jött; ellentétéből, a realizmusból indult ki és a keletkezőben levő realiztikus regényből mindjárt csirájában „szentimentális” regényt csinált. Átkerülve a kontinensre, *Rousseauban* és *Goethe* Wertherjében érte el tetőfokát és egész Európában egy sereg szentimentális, „halavány holdnál” merengő lírikust termelt. A másik irány (a *nemzeti*) fölismerte a romanticizmus legfőbb, alapvető hibáját, hogy eltávolodott a néptől és egyenesen a nép költészetéhez és az eltemetett nemzeti múlt felé fordult hangért és témáért. Így kerültek napfényre az angol-skót balladák, *Macpherson* Ossianja, ezeket az eszméket tüzték lobogójukra Németországban a Sturm und Drang költői és a kor legnagyobb nemzeti romantikusa: *Schiller*. (Magyarországon *Vörösmarty*, *Tompa*, *Petőfi*, a székely balladák, *Arany*!) Ötödik fázis: ismét a reakció, amely már a XIX. század elején kezdetét vette: *Heine* szatirája, a francia realiztikus írók, az oroszok, az angolok ismét nem tudtak belenyugodni abba, hogy az irodalom lassankint megint minden közösségét elveszítse a való élettel. (Magyarországon más volt a helyzet: az elnyomás korában éppen a nemzeti romantika volt a jelenvalóság és az aktuális politika legizibb propagandája.) A realizmusból naturalizmus lett, a naturalizmusból impresszionizmus, az impresszionizmusból szimbolizmus és ezen keresztül expresszionizmus, hogy így szinte észrevétlenül történjék meg az áthajlás a hatodik fázisba, egy új romanticizmusba, amelynek kialakulása már a világháború utáni évekre esik.

Bang Herman az ötödik fázis tipikus szülötte. Hazájában nem az első, aki a romanticizmus túlkapásaival szemben az éles ellenzékét képviseli. A negyedik fázis Dániában 1802-ben kezdődött. Ekkor történt, hogy a norvég *Henrik Steffens*, aki németországi tanulmányútján megismerkedett a schellingi filozófiával és a neoromantikával, Kopenhágába jött és megkezdte előadássorozatát az irodalom elméletéről. Hirdette, hogy a költészet nem valami hasznos dolog, az erkölcstanítás eszköze csupán, amint azt a *Klopstock* hatása alatt álló dán írók hirdették, hanem az elképzelhető legszebb és legmagasztosabb, amely méltó rá, hogy önmagáért műveljék. Hallgatói között volt a lelkes fiatal *Oehlenschläger*, akiből Dánia legnagyobb romantikusa lett. De bármilyen hatása volt is *Oehlenschlägernek* és bármilyen értékeket produkált is a dán újromantikus iskola, ellene nemsokára egész tábor foglalt állást. Ez az irány a logikát és a valóságot szegezte szembe a rajongó ömlengéssel és az idealizmussal. De az ötödik fázis igazán csak 1871-ben veszi kezdetét, amikor a kopenhágai egyetem egy fiatal magántanára, épp úgy, mint annak idején *Steffens*, az irodalom elméletéről tartott előadásokat, amelyek ismét valóságos forradalmat jelentettek. Ez a fiatalember *Brandes* György volt, felolvasásainak címe: *A XIX. század irodalmának főirányai*. Ezek juttatták teljes diadalra a realizmust Dániában. A neoromantika l'art pour l'artjával szemben *Brandes* mutatott rá először teljes határozottsággal arra, hogy az irodalomnak meg kell találnia a kapcsolatot az élet korszerű kérdéseivel, hogy nem szabad azt valami tértelen és időtlen, külön létbe zárni, hanem hozzá kell kapcsolni az időhöz, a korokat mozgató ideákhoz. Kijelentései valóságos prófétai megnyilatkozásokként hatottak és *Brandes*, mint egy új Messiás hívta magához híveit. Az új tanítványok pedig otthagyták a maguk hálóját, az egyik a mikroszkópját, a másik az ecsetjét és elmentek, hogy kövessék a mestert. Az, aki a mikroszkópját hagyta ott, a biológus *Jens Peter Jacobsen* volt, aki most már elment, hogy embereket fogjon a hálójába, emberi lelkeket tegyen

mikroszkópja alá és olyan mélyen világítson bele a valóság és az élet sötét mélységeibe, mint előtte talán senki hazája írói közül. Az, aki ecsetjét hagyta ott, amellyel a tengeri és a tengerész-élet színes képeit vetette vászonra, a festő *Holger Drachmann* volt, a realizmus legnagyobb költője, hogy a tenger hajjai helyett a lélek hullámveréseiről, az emberi szenvedélyek viharáról és az élet fergetegéről fessen képet, amelyet az idő el nem moshat. Majd eljöttek más tanítványok is és megkezdődött az élet objektív ábrázolása, de egyúttal a belső, a szubjektum finomságai felé forduló lélekelemzés is, amely a pszichikum új régióit igyekszik feltárni.

Az új irányhoz csatlakozott a fiatalabb nemzedék is, amelynek legkimagaslóbb tehetsége *Bang* volt. Még sorói gimnazista volt, amikor Brandes-szel ráköszöntött Dániára az irodalmi forradalom éve. *Jacobsen* tanítványa, de bármennyit köszönhet is mesterének, mindig új és eredeti. Amikor két évvel a *Reményvesztett nemzedék* megjelenése után a *Nils Lyhne* költője eltávozott az élők sorából, az új regény művelése hivatott kezekre maradt. És *Bang* halála után az ő tanítványai ragadták föl a kiejtett zászlót, *Henrik Pontoppidan* és *Karl Gjellerup*, hogy új csatákra és új diadalokra vigyék. Valóban, Francia- és Oroszországot kivéve, talán egyik országban sem volt olyan termékeny a realizmus irodalma, mint éppen Dániában. Ennek a tüneménynek a magyarázata a dán lélek alaptermészetében gyökerezik. A dán lélek - amint azt egy skandináv irodalomtörténész megállapította - erősen analitikus természetű és élesen szemben áll a svéd szintetikus lélekkel. A dánok mindent szétszednek, kikutatják a legapróbb és legaprólékosabb részleteket, mindennek utána járnak és mindennek a mélyére hatolnak, a svéd szellem viszont átfogóbb, egyetemesebb szempontokra irányul, összefoglal és egységbe von. A norvégeket ezzel szemben inkább a problémák izgatják, az élet, amilyen-nek lennie kellene, nem az élet úgy, amint van. Nem kétséges, hogy a realizmus természete leginkább a dán szellem természetének felel meg. És a dánok valóban elemeztek és megfigyeltek, kinyomozták a cselekedetek legtitkosabb rugóit, kihámozták az élet egészéből azokat a jellemző részleteket, amelyeknek összetételéből az egész áll. Ez jellemzi *Bang* regényírói művészetét, sőt stílusát is. A részek érdeklik és nem az egész, csak a pillanatban és a pillanatnak él, egy van, ami számára ismeretlen, a jövő fogalma. Ha alkot, akkor sem komponál, tervez vagy szerkeszt, hanem pontszerűen egymásmellé rakja a jelen apró képeit, miniatűr-hangulatait. Mint a filmen, úgy következnek egymásután a pillanatfelvételek: és az egész együtt mégis a forgó és kavargó élet. „Pointilista” - írja egyik méltatója. Innen stílusának különös egyenetlensége, izgató és izgatott ugrándozása, rendszertelensége, de innen fárasztó, nyomasztó, kellemetlen volta is.

Amint az eleai Zeno példájában a kilőtt nyíl röpülése nem más, mint a nyílnak minden pillanatban egy-egy más ponton való nyugalmi állapota, úgy az egész élet csillogó és káprázó forgása nem egyéb, mint fel- és eltűnő pillanatképek gyors egymásutánja. Mi most már az író dolga, aki az életet akarja ábrázolni úgy „amint van”? Ki kell vágnia az élet hosszú filmjéből azokat a részeket, amelyek nem tartoznak szervesen és lényegesen a fődologhoz, a leglényegesebbeket azonban, amelyek mindegyike csirában az *egész*et rejtí magában, föl kell ismernie és új egységbe kell egymáshoz fűznie.

Így lesz a Bang képsorozatából eleven élet.

III.

A reményvesztett nemzedék.

Nem *Bang* regényéről akarunk szólni ebben a fejezetben, hanem korának embereiről. Ez az idő, a múlt század vége és a jelen század első évtizede nemcsak irodalmilag, de minden téren a „realizmus” kora volt. A romanticizmus minden ábrándja és eszménye szertefoszlott, bálványai rombadőltek, a rajongás heve kialudt, a tüzes lelkesedés kihűnyt, a hideg és józan

Értelem uralkodott a Szív és az Álmodók világa fölött. A valóság kíméletlen és éles világossága elűzte a mese utolsó rózsafelhőit, aranyfüstjét, gondtalan és színpompás figuráit, amelyek még nem is olyan régen, olyan barátságosan integettek felénk éppen a dán *Andersen* tündérbirodalmából. A hit idejét multa, aki eléggé konzervatív volt még és hitt valamiben, lélekben, Istenben vagy pláne túlvilágban, elpirult, úgy szégyenkezett és hallgatagon somfordált tovább. A tudás győzött és a mindenható természettudomány csodálatos, sohasem sejtett eredményeket produkált. A vasút és gőzhajó után gyárak emelkedtek, amelyek toronymagasságú kéményeikből ég felé okádták a füstöt és a kék ég, amely eddig olyan tisztán és reményteljesen ragyogott a munkában megfáradt emberek fölött, most egyszerre szürkén és piszkosan, ólomsúllyal nehezedett a tüdőre. A tüdőre, amely ha kitágult azelőtt, nyári alkonyatkor a hegy tetején a szép, színes világ fölött, a végtelent szívta magába. Imádság, a lélek áhitatos tisztasága helyett a föld saját szennyét és salakját okádták felé. A gépek dolgoztak, jobban és megbízhatóbban, mint az emberi tüdő, amely bizony néha öntudatra ébredt, a civilizáció, és a kényelem hétmérföldes csizmákban vágatott előre, de a célpont még mindig láthatatlan volt.

Cél... ez nem a realizmus fogalomkincséből való. A cél, az egész, az egyetemes átfogó értelméltűnt, a realizmus azt többé nem látta és nem értette. Helyette az *ok* volt a kezdet és a vég, a nagy varázsszó, az alfa és az omega. A jelenségeket nem egészvontuk összefüggéséből magyarázták, hanem a részek egymásra-következéséből, a cél helyett az *ok*, az egész helyett a részek, a teleológiai helyébe a mechanikus felfogás lépett. Az egész világ gép, amelynek egésze átláthatatlan és megismerhetetlen, de részei megismerhetők és ezek a részek a mechanika pontos és határozott törvényszerűségeivel, okozati összefüggésben követik egymást. Mindennek megvan a maga oka, az okozat újabb okozat oka és így megy ez a hosszú, szigorúan logikus lánc a végtelenségig. Itt nincs megállás, nincs ugrás és nincs szabadság, csak törvény és mozgás, mint a gépek fogaskerekei, úgy kapcsolódnak egymásba a jelenségek és a legkisebb zökkenés, legkisebb eltolódás megállítaná és tönkretenné ezt az egész finom és precíz mechanikát. Ebben a világképben nem lehet többé lélek és eszme és hit, hiszen ezek kövek és vasdarabok a fogaskerekek között, amelyek szétvetnék az egészet, hiszen ezek a szabadságot, a zárt kauzális rend megbontását jelentenék és a szépen fölépített világkép katasztrófáját.

A materializmus kora volt ez, minden csak anyag és ha a lélekkel nem tudnak mit csinálni, hiszen kiölni azért mégsem lehet, hát az is anyag. Nem a szabadság vára, az öröklét és az Istenség szikrája volt többé, hanem a kérlelhetetlen és szigorú természeti törvény, a mechanika végtelen és egyedülvaló birodalmának egyik területe. Mert a lélek nem az Istentől van, hiszen az Istennek semmiképpen sem lehetett helye ebben az új rendszerben. A tudomány megállapította, hogy a lélek az átöröklés és a milieu törvényszerűségei szerint keletkezik és alakul és már születésekor determinálják egyrészt azok a tulajdonságok, amelyek szüleikben és nagyszüleikben vagy távolabbi őseikben voltak, másrészt azok a materiális körülmények, amelyekbe beleszülettek. Ha az Úr annak idején kiűzte az első emberpárt a paradicsomból, úgy Ádám és Éva utódai most magát az Istent rekesztették ki az általuk teremtetten világból. Legfeljebb csak mint első mozgató maradhatott meg, különben gyámoltalan báb volt, aki tehetetlenül és közönyösen, vakon és süketen nézte a változhatatlan mozgást. Ha *Jacobsen* Nils Lyhne-jében az atheizmus regényét írta meg, úgy bátran mondhatjuk, hogy *Bang* még tovább ment és a Reményvesztett nemzedékben az Istentől való *lélek* tagadásáról írt regényt.

Ez a kor a reménytelenség sivár és céltalan kora volt. Az élet elveszítette értelmét és az *ok* nem pótolta a célt. A magasra törő és magasba vágyakozó ember rabszolga lett, kerék, csavar egy hatalmas gépben, amelynek rendeltetését nem ismerte, de valószínűnek tartotta, hogy egyáltalában nincs is rendeltetése. A csalódás volt az élet egyetlen pozitívuma, mert az emberi természetből, főleg az ifjúságból nem lehetett kiölni a rajongást és az idealizmust, de ezeket

aztán lassan és biztosan sárbaratiporta a valóság. A csalódások kora volt ez, hiszen semmiben sem lehet a világon annyira csalódni, mint az észben. A hit és a vágy mindig egy és változatlan, az igazság azonban annyiféle, ahány oldalról nézzük, de ami innen nézve jó és értékes, az a következő pillanatban már csúnyává és hazuggá válhatik. A romantika Sturm und Drang emberei helyett, lelkes, alkotni vágyó és tudó nemzedéke helyett egy mindenéből kifosztott, megalázott, saját semmiségének és értelmetlenségének tudatára ébresztett, reményvesztett nemzedék lakta a földet. Ezek a szomorú és csalódott emberek nem romantikus csalódottak voltak, mint *Goethe* Wertherje, akiknek egyet jelentett élet és ideál. *Goethe* Wertherjéből boldog és vidám ember lett volna még, ha szerelme tárgya, meglátván a hős epekedését, az idők folyamán egyszer mégis megajándékozta volna kegyeivel. William Hög csalódott volna és eldobta volna magától az életet akkor is, ha történetesen sikerült volna színészi debut-je, mint ahogyan eldobta magától akkor, amikor végre felvirradt rá a siker és a dicsőség napja. Ez mélyebb és gyökeresebb csalódottság volt, olyan csalódottság, melyben az értelemnek sincs többé értelme.

Hősnének lelkét Bang is az átöröklés és a milieu törvényeivel magyarázza, mint abban az időben mindenki. Az ember nem tehet róla, hogy milyen, minden adottsága készen van, ő nem tesz és nem is tehet mást, mint passzívan érvényesülni engedi magában ezeket az adottságokat. *Zola* egy nagy regényciklusban, a *Rougon-Macquartban* rajzolja meg egy család történetét, amelynek minden tagját az ősök determinálják olyanná, hogy nem is lehet más, mint amilyen (v. ö. ma *Galsworthy* Forsyte Saga-jával!). Bang mestere és mintaképe, *Jacobsen* is megfesti Nils Lyhne apjának és anyjának képét, hogy ezen keresztül értsük meg Nils lelki adottságait. *Bang* is leírja Hög őseit, akik a sorói templomban alusszák örök álmukat, nagyapját, az öreg excellenciást, apját, az idegbeteg mániákust és tüdőbeteg, gyöngye anyját. Pedig nem a degenerált ősök sora az, amely kiöli Hög lelkéből az utolsó reményt, a *kor* az, a realizmus és materializmus kora, amely kiölte az emberekből a lelket, az Istent és a hitet.

Ennek a reményvesztett nemzedéknek többi irodalmi képviselői: *Goncsárov* Oblomovja, aki a maga módja szerint a nagy orosz lomhaságba bújik el az értelmetlenség fájó és nyomasztó öntudata elől; *Thomas Mann* Tonio Krögerje, aki talán a legközelebb áll Bang hőséhez, és egy magyar regényalak: *Molnár* Ferenc Andorja, akinek lelkét nem a történelmi ősök mázsás súlyai terhelik, mint Högét, hanem egy éppen olyan nyomasztó és hatékony méreg, a háborúelőtti Budapest idegeket elzsongító, érzékeket elkábító és akaratot és öntudatot elsorvasztó éjjeli élete. De alapjában véve mindezek a hősök, Nils Lyhne, Hög William, Oblomov, Tonio Kröger, Andor egyugyanazon talaj hajtásai, egyugyanazon korba kapaszkodnak gyökereikkel és egyugyanazon föld halálos nedvét szívják magukba.

Két évvel Bang halála után a realizmus és materializmus elérte végső kiteljesülését a világ legrealisztikusabb és legborzalmasabb kitörésében: a háborúban. Abban a háborúban, amelynek négyéves vihara elsöpörte magával a realizmust és a materializmust. A hullahegyeken keresztül az emberiség végre újra eljutott a lélekhez és a lelken keresztül a hithez és az ideálokhoz. Megkezdődött az irodalom hatodik fázisa, az új romanticizmus. Talán új középkor? Lehet. Hiszen még a középkor sem volt olyan sötét és sivár, mint a reményvesztett nemzedék kora, az a kor, amely ehhez a háborúhoz vezetett. Ugyanaz a *Thomas Mann*, aki a reményvesztett nemzedéket olyan mesterien tudta megrajzolni Tonio Krögerjében, megmintázta a mai Tonio Kröger, Hans Castorp alakját, aki a Varázshegyen egyszerre csak szembetalálja magát a diadalmas középkorral.

Bang regénye ma, korunk szemüvegén keresztül tehát egészen más és új jelentőséget nyer. Egy elmerülő kor utolsó segélykiáltása az, egy koré, amelyen - ha a jelek nem csalnak és ha a nagy vihar valóban elvitte magával a felleget - ma már szerencsésen túl vagyunk.

Juhász Andor.

Amit ezeken a lapokon el akarok beszélni, töredékekben egy élet története. És úgy fogom elmondani, hogy nem törődöm vele, vajjon az, amit elbeszélék szép lesz-e vagy sem, hogy sírni fognak-e rajta, vagy nevetni.

Úgy érzem, mintha Hög William úgy élte volna le az életét, hogy intelmül szolgáljon; ezért írom le szerencsétlen élete folyását.

ELSŐ KÖNYV

Ki mint vet...

Prologus.

Régi család volt, az ország egyik ősrégi nemzetsége. A családfa azt regélte, hogy valamikor Fünenben, Saelandban és Jütlandban hűbéri birtokaik voltak, de ez ugyancsak régen lehetett és az utolsó pár évszázadban nagyon lehanyatlott a nagyságuk. A család feltűnés nélkül élt, némely tagja kereskedő, más meg iparúzó volt, tanult emberek is akadtak köztük, mert nemzetségük nagyon kiterjedt volt; de nem vált ki senki közülök, mindannyian középserűen és elégedetten éltek. Legtöbben még ősi nemesi nevüket is elfelejtették.

De a mult század vége felé ennek a fajtának némely sarja erőre kapott.

Az egyik ág a jog terén tűnt ki s néhány leszármazó a legmagasabb hivatalokba is felemelkedett. Előkelő címek és különböző külföldi rendjelek kapcsolódtak ismét nevükhöz. Szigorú, erős akaratú emberek voltak, akik tudtak dolgozni és tudták, hogy mit akarnak. Vas szorgalmuknak és éles eszüknek köszönhatték szerencséjüket.

De a jóra valósság és rendkívüli szorgalom társa gyanánt valami nyugtalan különködés vonult át az egész családon, túlzásra hajló természetük a legkülönbözőbb módokon tört utat magának. A család tekintélyének megújítója, mint buzgó pietista istenes könyveket írt és testét mindenféle pönitenciával sanyargatta. Felesége könnyelmű és nyugtalan természetű volt; szeretett adakozni s hogy kielégíthesse szenvedélyét, férjét is meglopta.

A mindennapos házi ájtatosság alatt, mint egy kis leány, átnevetgélt a gyermekeire és papírgolyókat dobált a cselédségre. Verseket írt, melyekben nagyon sok szó esett némileg laza erkölcsű pásztorokról és pásztornőkről. Hajlamai mindenben túlzásba mentek.

Ezek voltak a nemzedék ősei.

A leány, úgy látszik, sok gondot okozott a szülőknek. Hogy tulajdonképpen miként állottak a dolgok, nem igen világos. Annyi bizonyos, hogy a kisasszony, - mint mondani szokás, - egy kicsit könnyűvérű volt. Elég az hozzá, hogy egy nemesszületésű katonatiszt elcsábította és az atyja kiátkozta; de az anyja tovább is hűségesen támogatta őket - később megesküdtek egymással - míg nevük el nem tűnt a mult sötétségében.

A fiú az atyja nyomdokain haladt. Ugyanaz a vasszorgalom, az a biztos tekintet és tehetség volt meg benne, azonkívül, hogy szélesebb látókörrrel és modernebb korban munkálkodott. Méltóan állott be azoknak az erős férfiaknak a sorába, akik a tizenkilencedik század elejétől a közepéig ennek a kornak sajátságos bélyegét megadták. Anyjától a lélek nyugtalanságát örökölte, mindig foglalkoznia kellett valamivel, mindig el volt árasztva munkával. Még verseket is írt szabad idejében, amelyek rosszak voltak és bár VIII. Keresztély egy miniszterének elég sok dolga lehetett, mégis annyit összeírt, hogy ruháskosárban kellett tartania a műveit. De sokkal többet is örökölt az anyjától: éppen olyan pazarlóan adakozó volt, mint ő és éppen olyan heves. Amellett hiú volt, aki sokat adott a külsőségekre és a névre.

A családi címet minden kocsipárnára kihímezte, rendbe hozta a családfát és azzal is emelni akarta családjának tekintélyét, hogy összeköttetést keresett az „új” nemességgel. Ebben a felesége is támogatta. Későn, már mint elismert ember házasodott meg és nagy kérdés volt, vajjon a szép asszony a férfihez, vagy pedig a névhez s annak nagy jövőjéhez ment-e feleségül. A házasság azonban, ettől függetlenül, elég boldog volt; a férfi akkoriban alig ismert fényűzéssel,

pazarlón szerelte fel otthonát és ékszerrel, selyemruhával s versekkel árasztotta el feleségét. Ez volt a legnagyobb öröme. Az asszony változatlan nyugalommal fogadott el mindent és csak arra törekedett, hogy ő excellenciájának tulságos nyugtalanságát mérsékelje. Abban a reményben élt, hogy ragyogó jövőt teremthet gyermekeinek és csak attól félt, hogy a férje excentrikus természete mindent tönkre fog tenni. Egész nap sírt, mikor a miniszter egyszer gondolataiba merülve egy szerelmes költeményt írt az államtanácshoz beterjesztett jelentésébe. De minthogy őfelsége a dolgot olyan mulatságosnak találta, hogy a verscsinálót a nagykeresztel ajándékozta meg, az asszony is megvigasztalódott.

Gyermekeik közül Lajos, a legidősebb fiú volt az apa kedvence. Ragyogó tehetsége már korán feltűnt, megjelenése azzal az eleganciával párosult, melyet az átöröklött előkelőség ajándékoz. De csakhamar kiderült, hogy Lajos a „nagy kiválóságok fiai” közé tartozik - gyöngye és ideges volt s már korán mély búskomorságra hajlott. A család története vele előreláthatóan új korszakba lépett.

Az erő elgyengült, az agy nem volt többé olyan hatalmas, a különködés túlsúlyra jutott.

Lajos sokat utazott, otthon pedig mindenben résztvett, ami az előkelő munkátlanság foglalkozása szokott lenni; adósságokat csinált, miket az excellenciás úr szó nélkül fizetett ki, egy kicsit mindenbe belepróbált és igyekezett minél hamarabb mindenféle módon tönkre tenni magát. Mindig idegesebb és betegesebb lett, búskomorsága nyugtalanítóvá vált és a vidámság, mely ezt néha napján felváltotta, aggasztóan erőltetett volt. Az emberek kezdték kérdezgetni, hogy mi lesz Hög Lajosból és már sajnálták is az apját.

Végre egy nap az excellenciás úr behívta fiát a dolgozó szobájába, ahol hosszú ideig hangos beszéd folyt közöttük. Az asszony hallotta, hogy férje rekedtre kiabálta magát és azután erős, hosszantartó zokogás következett.

Ez ősszel történt.

Lajos azután egész télen úgy tanult, mint egy örült, mindössze három órát aludt hajnaltájban, különben egész éjjel sherryt ivott és jéghideg vízben tartotta a lábát, hogy ébren maradjon. Volt még valami benne a nemzetsége munkaerejéből, de nem volt meg benne a kellő fizikai erő hozzá. A hirtelen, túlzott szorgalom tökéletesen tönkretette, egészsége menthetetlenül összetört és lelkiereje meggyengült.

Mindamellett nyárra kitűnő eredménnyel tette le a jogi vizsgákat és az excellenciás úr meg volt elégedve. Most már egyelőre kipihenhetette magát; mikor haza érkezett, engedni kellett neki valamit. Lajos Párizsba utazott.

Lajoson kívül még két fiú volt. Az egyik eléggé tehetséges volt, a másik falusi gazda maradt.

A nemzedék legyöngülését a kor némely irányzata még támogatta.

A Lajos fiatalsága az itthoni esztétikai kor végére esett: a nagy munka be volt fejezve, a nagy műveket megírták, az emberek pihentek, jólesően ringatóztak a hegeli ábrándokban és túlzott érzélgősségben. A politikai élet kezdett ébredezni... sokat beszéltek a szabadságról, egyenlőségről és zsarnokságról s ezt a beszédet politikának nevezték. Minden eszme volt akkor, a haza, a szabadság, az alkotmány, minden. Ezért hadonásztak velük olyan könnyedén; az eszmék a valóságon kívül életlen fegyvereknek látszottak, melyekkel a gyermek is játszhatik; a realitás veszedelmesebb.

Így érkezett el negyvennyolc, a tettek éve. Volt a népben erő a szavak mögött, ez akkor tűnt ki, ha össze kellett szednie magát. A népszerű hízelgők ezeket a tetteket egy új kor kezdetének, bevezetésének tartották; pedig talán inkább a régi befejezése volt, a század elején kezdődött nemzeti ébredésnek, az edzettségnek a gyümölcse, melyre a sanyarú idők akkor meg-

tanítottak. De erről ítéljen a történelem, mely nem a fiakról ír, kik az atyák tévedései miatt szenvedtek.

Lajos, mint önkéntes vonult be. Lelkesedése hatalmasan fellángolt és ő is elment. Három napig szívesen feláldozta volna életét a hazájáért. De a napokból hetek lettek, a hetekből hónapok, anélkül, hogy löport szagolt volna. Így aztán lelkesedése, mely elég lett volna ahhoz, hogy panaszhang nélkül haljon meg, lehült, nem tartotta ki az unalmas gyakorlatok fáradtságát, beteg lett és haza utazott.

Elmúlt néhány év. A miniszter nyugalomba ment és tartományi főnök lett. Lajos nem akart hivatalt vállalni, örökösen fürdőkre utazott, télen-nyáron nyugalom nélkül keringett egész Európában. Az apja várt. A második fiú polgármester volt egy kis városban Saelandon, a gazda birtokot szerzett, melyre mindig rá kellett fizetni.

Az ötvenes évek elején egy nyáron Lajos elhatározta, hogy otthon marad és Skelskörben fog lakni a polgármesteréknél.

De Lajos unta magát a kereskedő városban. A kis vidéki város társasága nem elégítette ki és nem volt semmi foglalkozása, ami betöltötte volna az életét. Ilyen körülmények között felesleges idejét arra használta, hogy szerelmes lett. Szerelme tárgya egy környékbeli fiatal leány volt: nagyon eleven, nagyon szép és nagyon fiatal. Reggeli sétákon találkoztak a város erdejében és még alig beszéltek egymással, a tizenhét éves, tapasztalatlan és elkényeztetett Stella és a harmincöt éves Hög, a legelegánsabb férfi, akit a leány életében látott, aki éppen eléggé költő volt, hogy szerelmét formailag tökéletes versekbe foglalja, előélete pedig kellően titokzatos, hogy az ismeretlen varázsával vonzzon.

Mikor megkérte, Stella igent mondott.

Sokat beszéltek erről a házasságról. A legtöbben mesalliancenak tartották és sajnálták az excellenciást, akinek soha sem volt „igazi” öröme a gyermekeiben. Mások Stellát sajnálták: a férfi sokkal idősebb volt és bizonyos, hogy nem nagyon sokja maradhatott, amit a házasság élet oltárán egy ennyire fiatal és friss leánynak áldozhasson. De végre is nagyon előkelő családba jutott be.

Az öreg doktor Skelskörben nagyon elégedetlenkedett. Veszett egy dolog, - mondta a lelkészéknél csütörtökön a l'hombre asztal mellett. - Veszett egy dolog... Olyan embernek, mint Hög, nem szabadna megházasodni. Ez az ág befejezte a dolgát, minden erejét felhasználta; ez itt melankóliára hajlik, a másik kettő, a gazda is, a polgármester is ostobák. Bizony nem lesz tréfa dolog szegény leánynak az élete. - Hermansen doktor keményebben beült a székébe és még jobban rányomta szemüvegét az orrára. És ha már a kandidátus minden áron meg akart házasodni, vett volna el egy fejő leányt, hogy friss vér jöjjön a családba. A többiek nevettek. - Igen, igen ez az én véleményem... Vétek és kár Stelláért. Neki meg egy hatalmas legény kellett volna. Az anyja családjában van hajlam a tüdőbajra. Szép kis élet, mikor nyavalyások állanak össze. De remélhetőleg a gavallérnak nem lesz gyermeke, úgy hogy ez marad az utolsó felvonás... Mert különben Isten óvja az utódokat.

Az excellenciás úr szemhunyorítás nélkül fogadta el a menyét; a felesége nem tudott ennyire uralkodni magán, de Lajos nem engedett beleszólni a dolgába; ősszel hivatalba lépett és novemberben megtartották az esküvőt. Ez 52-ben történt.

*

Az ilyen rövid ismeretség után kötött házasságokban mindig ki van téve valamelyik fél annak, hogy tévedést csinál. Stella egyrészt talán nem is tudta, mit tett, mikor Höghöz ment feleségül - talán volt egy is, más is, ami hiányzott az életéből, több tűz, valami nagy odaadás, lehet, hogy több erő is. De nagyon fiatal volt, sőt gyermekes is, nagyon kevéssé ismerte a világot és még

kevésbé a szerelmet. Eleinte azt hitte, hogy minden úgy van, ahogy lennie kell és mikor lassan-lassan egymásután felfedezte, hogy nem úgy van, akkor csaknem megszokottá vált az egész.

Lajos azt hitte, hogy gyermeket vett feleségül. Mindent odaadott önmagából, amit csak tudott, de ez már csak maradék volt. Mindinkább világossá vált önmaga és mások előtt, hogy tönkre van téve és az élete gyökerében meg van támadva; nagyon melankolikussá vált és ha vidám volt, jókedve maró szarkazmusban tört utat, ami másokat sértett. Stella és ő annyira különböztek voltak, mint a nappal és az éjjel.

Az első években, mikor megházasodtak, Stella még bábukkal játszott, vagy színdarabokat adott elő Högnek. Sírt, ha a férje elment hazulról és félt a sötétben. Élénk képzelete volt, szerette magát fátylakkal és virágokkal feldiszíteni és „operákat” játszott a zongorán. Ez mindenféle melódiákból összekevert zagyvalék volt, amihez játék közben maga találta ki a szavakat.

Néha esténként, ha Hög bent volt nála - mert egész nap vagy házon kívül járt vagy a saját szobájában időzött - apácának öltözött fel és hosszú jeleneteket játszott, melyeket maga szerkesztett össze és melyekben a kegyetlen atya rendszeren kolostorba kényszerítette leányát, hogy elszakítsa hű szerelmesétől. Néha menyasszonyi ruháját vette föl és menuettet táncolt vagy templomi szertartást játszott. Egy este, mikor a férje bejött, azt mondta, hogy meg akarja lepni és hogy ne menjen be addig hozzá, míg a szobaleány nem hívja.

Mikor aztán Lajos belépett a Stella szobájába, minden fal fehérrel volt bevonva és Stella a szoba közepén menyasszonyi ruhájában és fátyola felett mirtusz-koszorúval sápadtan feküdt egy nagy ládában, mely fekete fátylakkal volt beaggatva és fehér terítővel letakarva. Lajost borzadás fogta el, verejték ütött ki homlokán és erősen reszketni kezdett. Aztán hevesen és kíméletlenül megragadta és kirántotta a ládából Stellát, aki magánkívül kacagott és azt mondta, hogy Juliát játszotta a sírboltban.

De legjobban szeretett hangosan felolvasni. Rávette Lajost, hogy vele együtt olvasson és ha beleegyezett, sokszor késő éjszakáig fenn ültek és olvastak. Stellának elragadó hangja volt; férjét néha egészen mámorba ejtette vele, úgy hogy áradozni kezdett a dicsérettől. „Igen” nevetett az asszony, „nem arra születtem, hogy járási elnökné legyen belőlem!”

Igy éltek kezdetben. De amint Stella idősebb lett, lassan, de mindig világosabban látta, hogy házasságuk kissé egyenlőtlen szövetség; hogy a férje öreg, ő pedig fiatal s hogy amit a másik fél adott, s amivel neki meg kellett elégednie, alig volt több valami apatikus barátságnál, melyet csak néha-néha fűszerezett egy futó, rövid ideig tartó, lázas szerelem. De azért nem vesztette el a bátorságát. Ő volt az egész környék társaséletének középpontja és minden összejövetel nélkülözhetetlen tagja három mérföldnyi területen.

Az excellenciás úr minden évben meglátogatta őket és el volt ragadtatva a menyétől.

Most már huszonnégy éves volt. Három év óta voltak házasok és úgy látszott, hogy a skelsköri öreg orvosnak igaza lesz a jóslatával.

Házasságának harmadik esztendejében azonban Stella szerelmes lett; és akit megszeretett, egyetlen fiú-testvérének a barátja volt, vele körülbelül egykorú. Hogy mi történhetett, azt senki sem tudta, csak hogy a járási elnök egy szép napon külföldre utazott a feleségével. A környéken egy darabig sokat beszéltek erről a hirtelen elutazásról, de azután elfelejtették.

Hazatérése után Stella kissé visszavonultabban élt; az egészsége volt az oka, sokat köhögött és az orvos félt, hogy tüdeje is meg van támadva.

Egy év múlva anya lett. A gyermeket Ninának keresztelték a kerületi főnökné ő méltósága után, aki a keresztvízre tartotta. Stella nagyon boldog volt, úgy játszott a gyermekkel, mint egy bábuval és maga dajkálta.

Hög nem sokat törődött a kis leánnyal. Az utazás óta állandóan főfájásban és ideggörcsökben szenvedett és éjszakánként szellemekkel beszélt. Stella rejtett borzalommal titkolta el betegségét.

Két év múlva újra várandós lett. Nagyon sajátságosan viselte magát a terhesség egész ideje alatt; férjét látni sem akarta, heteken át nem fogadott senkit és egy sötét szobába zárkózva az egész napot a hintaszékben tétlenül töltötte; máskor meg egyik társaságból a másikba, egyik bálból a másikba ment az egész vidéken; viselősségének ötödik hónapjában drámai estélyt rendezett és a hetedikben az orvosnak kellett eltiltani a tánctól.

A szülés egy nap és egy éjszaka tartott; az orvos azt mondta, hogy Stella tulságosan fűzte magát a terhesség alatt.

Mikor a fiú megszületett, a bába azt hitte, hogy vak, a súlya csak öt font volt és mindjárt gyógyfüvekből kapott fürdőt; azután vattába kellett bepólyálni. Harmadnapra azt hitték, hogy a fiú meghalt; a házi orvos jegesvízbe mártotta és ettől újra életre jött.

Stella sokáig feküdt betegen.

Az első naptól fogva szinte lázas szeretettel vette körül a gyermeket és a kereszteléskor a William nevet választotta neki, amit legjobban szeretett.

Telt az idő és három év múlva Stellának még egy leánya született.

Ugyanazon év őszén az excellenciás úr, az „Elefánt”-rend¹ lovagja meghalt. Haldoklásában éppen olyan erős volt, mint életében.

Az ápolónő az ágynál ült és az ütőerén tartotta a kezét. Az excellenciás úr felnézett az ágy felett levő órára és megkérdezte: „Gyengül?” - „Igen, kegyelmes uram.” Azután csend. Az ágy előtt az ápolónő térdepelt mozdulatlanul; az excellenciás nyugodtan, viaszfehéren, csukott szemmel feküdt. Aztán ugyanaz a kérdés és ugyanaz a felelet.

- Igen, kegyelmes uram! A szavak úgy hullottak, mint egy-egy lapát föld a koporsó födelére. Azután megint teljes csend.

- Gyöngül?

- Igen, kegyelmes uram!...

Bent a másik szobában ott állottak Lajos, Stella és a polgármester. Lajos egy márvány konzolra támaszkodva zokogott, a polgármester gondolatok nélkül játszott egy papírvágó késsel, Stella az ajtónál állott, felemelte a posztófüggönyt és előrehajolva hallgatózott. Nem lehetett mást hallani, mint az álló óra halk ketyegését.

Az excellenciás úr kérdése csak mint bizonytalan mormolás hallatszott be; nem tudták a szavakat megkülönböztetni, de valahányszor a hang behallatszott, visszafojtott lélekzettel hajoltak előre.

Közben a kegyelmes asszony szobájából is beszéd hallatszott. Az asszony ágyban feküdt, újra gyermekekessé kezdett válni. Néha rekedten kiáltott rá a szobaleányra. Lajos összerézett, valahányszor meghallotta.

¹ A legmagasabb dán rendjel.

Stella odament és megállította az órát. A betegszobából mindig nehezebb és nehezebb lélekzés hallatszott ki. Úgy érezték, mintha a hallgatás fojtogatná őket.

Az excellenciás úr megmozdult az ágyában.

- Ültessetek fel, - mondta nagyon hangosan. - Csaknem úgy hangzott, mintha kiáltott volna.

Mindannyian befutottak. Stella az ápolónővel együtt párnákkal támogatta fel a haldokló hátát. Lajos és testvére az ágy lábánál állottak. Szinte a halált látták maguk előtt elmenni.

A haldokló egészen felült az ágyban, lábát az ágy fájához támasztotta, mereven nézett maga elé megtört szemével.

- Most jön, - mondotta. A fehér fej nehezen hanyatlott alá mellére - valamennyien össze-rezzentek és egy lépéssel hátráltak.

Most hirtelen kitörő zokogás törte meg a csendet. Az excellenciás úr halott volt.

A kerület székhelyén még sohasem láttak ilyen temetési menetet. Az egész kerületből özönlött a nép a koporsó után, a király első szárnysegédével képviseltette magát.

A püspök hosszú beszédében úgy nyilatkozott, hogy ezzel a férfival egy eltűnt időt temetünk el és hogy szép dolog látni, milyen sokan tanúsítanak tiszteletet aziránt, akinek az ideje már lejárt, de amely időt csakugyan nagyra kell tartanunk, mert atyáink tetteinek a kora. Az új időknek nagyobb követeléseik vannak és remélhetőleg nagyobb és gazdagabb eredményt fog elérni. De azért meg kell hajtani a zászlónkat mindenki előtt, aki, mint ez a férfi is saját látókörén belül - bármilyen szűk határu volt is az - megtette kötelességét és a legjobbat, amire képes volt.

Ő eminenciája nemzeti-liberális párti volt...

Igy temették el Hög excellenciás urat.

Néhány hónap múlva Hög Lajost áthelyezték. Polgármester lett Randersben.

Stella kétségbe volt esve. Utolsó este, mielőtt el kellett utazniuk, Ninával és Williammal felment a város mellett egy dombra. Május volt: az egész vidék mosolyogva terült el előttük a tavasz első frissességében. Messze túl a tenger csillogott. Stella utoljára mutogatott meg mindent a gyermekeknek, ujjal mutatott rá minden toronyra, minden malomra, minden ösvényre. Nina sírt, William a szájába dugta az ujját és nagy, csodálkozó szemével nézett az anyjára, ki tovább mutogatott - minden helyet megnevezett: mintha egy kedves könyvben olvasna még egyszer, mikor utoljára áll itt és néz körül a meredek dombról a jól ismert vidéken.

Aztán levetette magát a fűbe és sírni kezdett. William csodálkozva nézett az anyjára, azután odament hozzá és elhúzta kezét az arcáról:

- Csókold meg Willyt - mondta.

Stella az ölébe vette a fiút és Ninát kézen fogva lesietett a dombról.

I.

A következő évben Stella negyedszer lett várandós és fia született, akit Aage névre kereszteltek. Högék eleinte nagyon csendesen éltek Randersben. Sok időbe telt, míg rendbe jöttek: Nina kanyarót kapott, azután meg a Stella állapota volt az akadály. Így jött el a 63-as év ősze.

Ekkor fogadtak először néhány vendéget: a plébánia papját, az iskola rektorát és Berg kerületi orvost. Az urak tulajdonképpen kártyázni akartak a Hög szobájában, de azután csak a nappaliban maradtak a hölgyeknél. A király betegségéről beszéltek. Hög este kapott értesítést Kopenhágából és a levélíró a legrosszabbtól tartott.

A fenyegető esemény érzése alatt maradtak így együtt a nappaliban, mint mikor a zivatar idején mindenki egy szobába húzódik össze.

A grófnéról is beszéltek. Hög felindulva mondta, hogy igyekezzünk most megfélemlíteni róla; a rektor egy beszédét idézve, melyet a klubban tartottak, Dánia fenkölt Aspasiájának nevezte. Az orvos nevetett és azt kérdezte, hol van hát Perikles?

A plébánia lelkésze, egy elegáns megjelenésű sovány férfi, gyorsan elterelte a beszédet a grófnéról és újra visszatért a hercegségek kérdésére.

Egymás szájából vették ki a szót. Mindannyian azt tartották, hogy ha most meghal a király, nagyon bizonytalanná válik minden.

- Isten mentsen tőle - mondta a lelkész.

Stella megszakította a beszélgetést a hölgyekkel, előrehajolt a széken és izgatottan hallgatott oda.

- Talán háború előtt állunk - mondta.

Az orvos mosolygott. - A nagyságos asszony is eljön velünk az ambulanciára?

Latolgatni kezdték a háborús kilátásokat, a rektor lelkesülten beszélt a negyvennyolcas idők szelleméről. A lelkész úgy vélte, hogy az idők megváltoztak, hasonló dolgok nem történhetnek most, mondotta.

Azután általánosabb politikai jelleget vett fel a beszélgetés. A rektor minden eshetőségben biztosan számított Franciaország hatalmas cézárának a segítségére.

A hölgyek is belevegyültek a társalgásba, és mindenféle tárgyon átfutottak; az orvos felesége látta Eugenie császárnét Párizsban, krinolinja az egész kocsit betöltötte. Hög a Tuillériákról beszélt el udvari pletykákat.

- De mégis Spanyolországban állnak a dolgok a legrosszabbul, - csúszott ki az orvos feleségének a szájából.

Nevetni kezdtek és előkerültek az Izabella királynéról szóló pletykák; a rektor felesége úgy vélte, hogy a királyné nagyon is sok gyóntató atyát tart és az orvos azt mondta, hogy a gyóntatókat, - természetesen a cölibátussal kapcsolatban - egészben véve veszedelmes intézménynek tartja. Ez a célzás az elegáns pap ellen szólt, akiről azt állították, hogy az egyházközség hölgyeit és legkivált Stellát, katolikus irányban befolyásolja.

A lelkész mosolygott és tréfálni kezdett. - Nem lehet túlságosan sokat követelni, valamennyien emberek vagyunk...

Ilyen hangulatban állottak fel és mentek az asztalhoz. Ninának és Williamnak megengedték, hogy velük maradjanak.

Stella a rektor karját fogadta el, Hög a rektor feleségét vezette. Az asztal pazarul volt megterítve; Stella, bár késő évszak volt, a nagy tartót az asztal közepén erősen illatozó virágokkal töltötte meg. Csiszolt üvegek és poharak, befőttes tányérok és dessert-csészek felesleges mennyiségben pompáztak... Az excellenciás halála után Lajos örökölte a családi porcellán legnagyobb részét és Stella, aki szeretett egy kicsit kacérkodni a ház nagyszerű berendezésével, ma este annyit használt fel belőle, amennyit csak lehetett.

A buffet ezüsttel és nagylevelű növényekkel, pálmákkal és páfrányokkal volt elhalmazva és a csillárban minden gyertyát meggyújtottak.

A vidéki asszonyokat szinte elvakította ez a pompa és míg leültek, egymásra tekintettek s minden darabot megvizsgáltak az asztalon; öt perc elteltével a rektor felesége meglátolt minden kanalat és megbecsült minden tálat. A lelkész felesége megrovó pillantást vetett a férjére, de a lelkész, aki szerette a fényűzést, kedvtelve nyúlt végig a széken és már előre élvezte az ételeket.

Ekkor egy virágvázat látott meg, melyen arannyal festett kezdőbetűk pompáztak. Vajjon nem sèvres-i volt-e?

- Az excellenciás úr Lajos Fülöptől kapta, mikor diplomáciai kiküldetésben vett részt Franciaországban - és csakugyan sèvres-i volt...

A lelkész mindjárt gondolta, ő maga is meglátogatta annak idején a sèvres-i gyárat.

A rektor felesége a keztyűjét kezdte lehúzni, de egyszerre meglátta, hogy Stella nem vetette le a magáét, mélyen elpirult és hozzálátott, hogy újra begombolja.

Az inas a halat kínálta. Kék libériában volt ezüst zsinórzással.

- Nagyon nehéz ebben az évszakban halat kapni - ugyan hol vette? - kérdezte Bergné. Stella nevetett és kijelentette, hogy nem tudja, mert erről a szakácsnő gondoskodik. A hal nagyon drága az olyan háztartásban, ahol a férfi nem szereti a haltokányt. - És a rektor nem szereti? - Nem, sohasem eszik belőle. Olvasott-e már Stella valami borzasztóbbat, mint a „Marguerite királynő novellái”? - Nem, soha. - Berg azt állította, hogy I. Ferenc az ujjáival étkezett... A királyné minden tál étel között kalácsot evett és késsel vágta.

A kékruhás hochheimit töltött a poharakba. William sírni kezdett, mert nem kapott tortát.

A rektor felesége feltette a szemüvegét. Soha életében nem látott még ilyen barna gyermeket. Valóságos cigányfiú.

Az orvos külön koccintott a lelkésszel.

Stella a rektor elé hajolva azt kérdezte a lelkész feleségétől, hogy vajjon isznak-e a gyermekek állandóan csukamájolajat? Bergné iszonyodott a gyermekektől: ha az embernek már hat volt...

A beszélgetés mindig hangosabb lett. A rektor előadásba fogott, a lelkész hevesen magyarázott a mellette ülő hölgynek és buzgalmában karjára tette a kezét. A fiatal asszonynak gömbölyű karja volt és rövid ujjat viselt. Berg Malthusról beszélt. Stella felkapta a nevet és az asztalon keresztül megkérdezte, hogy ki volt Malthus.

- Az emberiség egyik jóltevője - mondta az orvos. Felesége hangosan elnevette magát.

- Tudja-e Hög, hogy mennyi a menhelyre adott hagyomány? A lelkész ötezer tallérről hallott. Ez nagy jótétemény lesz a városra nézve.

- Ostobaság azt állítani, hogy a barna gyermekek szenvedélyesebbek, mint a szőkék. A rektor felesége sok szőke gyermeket látott, akik nagyon szenvedélyesek voltak...

- Nem, Hög erről semmit sem tud...

Egymás szájából vették ki a szót. A kékruhás körüljárt és töltött a poharakba; valami vörös óbor volt, még az excellenciás úr idejéből. A pap kijelentette, hogy már régen nem ízlelt ilyen pompás italt... Kedvtelve nézegette, hogyan fénylett a pohárban.

A hangulat nagyon élénké vált. William odajött az anyja ölébe, Nina az orvos mellé ült.

- Könnyű annak, akinek ilyen szépek a gyermekei; Bergné kijelentette, hogy az ő gyermekei nagyon csúnyák. A rektor azt találta, hogy nagyon is kritikus - a legidősebb igazán kiváló a latinban...

- Igen, a latinban...

Hög ebből az alkalomból a hölgyeknek, mint a társadalom anyáinak egészségére ivott. Stella lehúzta a kesztyűjét. A rektor felesége elragadtatásba merült egy asztaldísz felett... A király ajándéka volt... különben pikáns történet fűződik ehhez az asztaldíszhez...

Stella elkezdte mondani, Hög félbeszakította és kijavítgatta... a történet nagyon is pikáns volt... Azután a grófnéről kezdtek mindenfélét elbeszélni. A király egyszer egy vase de nuit-t ajándékozott neki narancssal tele és minden narancs egy öttalléros bankóba volt begöngyölve... roppant mulatságos és kedélyes eszme volt a királytól. Az orvos úgy vélte, hogy a régi Aspasia bizonyosan sohasem kapott ilyen ajándékot Periklesétől.

Mind hangosan nevettek, még a rektor feleségét is magával ragadta a jókedv. Bergné eltörte a székhátát, amint nevetés közben hátravetette magát és a lelkész hirtelen átfogta.

A kéruhas bejött egy tálcával a kezében és Höghöz lépett. - Távirat.

- Távirat! - Hög felugrott és a távirat után kapott. Abban a pillanatban, mikor a többiek is meglátták, egyszerre elcsendesedtek. Stella hirtelen a földre állította Williamot.

Hög nagyon elsápadt.

- A király meghalt - mondta.

A székeket hátra taszították, mind felállottak. Azután megint csend lett. Meg lehetett volna hallani, ha egy gombostű leesik a szobában. Mind maguk elé néztek - a lelkész összetette a kezét.

William az anyja mellett állt. Egyikről a másikra nézett és sírni kezdett.

Nemsokára azután Stella egyedül maradt Höggel az ebédlőben. - Nehéz idők jönnek, - mondta Hög. Stella elkezdte a gyertyákat oltogatni a pohárszéken.

*

A háború kitört. Sok dán csapat volt Randersben, de napról-napra attól féltek, hogy vissza kell vonulniuk és át kell adniuk a várost. Az ellenség északfelé nyomult Skanderborgból - az út nyitva állt előttük.

A trónörökös délután érkezett a városba, hogy meglátogassa a sebesülteket a kórházakban. Hög a királyi fenség kíséretében volt.

Késő estére járt az idő. Hideg, átható őszi esőt vert odakint a sivító vihar.

Otthon Högéknel a legkisebb gyermek betegen feküdt. Tüdőgyulladást kapott és Bergnek nagyon kevés reménye volt.

A lámpára ernyőt tettek. Stella a bölcső mellett ült a sötét szegletben a cserépkályha mellett. Egészen gépiesen ringatta a bölcst a lábával; ha a gyermek nyögdécselt, halkan dúdolni kezdett. Néha felrettent elmerültségéből, ráhajolt a bölcsőre és a sípoló lélegzetet hallgatta. Ilyenkor keze közé szorította a fejét és felsóhajtott.

Az eső keményen verte az ablakot, megrázta a zörgő termometert... Az emberek hangosan beszéltek künn az uccán.

Stella újra felemelkedett. A gyermek nagyra nyílt, rémült, kérdő tekintettel feküdt és ez a tekintet mindenhová követte. Úgy kínoztta ez a tehetetlen, kérő tekintet! Oldalvást nézett, ki akarta kerülni, de hiába, mindig szemben érezte magát vele, nem tudott menekülni tőle. A gyermek szeme nagy és üveges volt.

- Ringasd Aagét, Nina - mondta.

Nina a lámpa mellett ült és kötött. - Hol van William? - kérdezte az anyja.

Ott ült összekuporodva egy zsámolyon a függöny mögött és aludt. A képes könyv lecsúszott a térdéről.

Aage megfordította kissé fejét a párnán, tekintete az anyját követte, aki az ablakhoz ment és gyöngéden megrázta Williamot. - Most már jó lesz, ha Ane ágyba visz - mondta.

Háttal a szoba felé állt meg és kinézett.

Az emberek nyugtalanul szaladgáltak az uccán fel s alá. Szaladás közben odakiáltottak egymásnak, aztán tovább siettek, fejüket az eső elől lehajtva. A vihar letépte a borbélycégért a szemben levő házról, úgy hogy a réztányér a falhoz verődött. Az eső egyenlőtlen rohamokkal újult ki.

Stella visszament a bölcsőhöz. Aage ránézett és nagyon gyengén elmosolyodott, a melle hevesen emelkedett, kis keze görcsösen kapkodott a bölcső szélén. Az arca kezdett kékülni.

William odament a bölcsőhöz és kíváncsian nézett az öccsére.

- A kis testvér beteg - mondta és a zöld függönyt huzgálva állva maradt mellette. Stella egy pillanatig sem tudott nyugodni, fel-alá járkált a szobában, a szegletben megállt, azután újra járkálni kezdett. Mintha a vihar pillanatról-pillanatra erősödött volna. Megint az ablakhoz állt. Högnek mégis csak meg kell nem sokára érkezni... Felrettent - egy magános trombitaszó hallatszott az ucca végéről.

- Mikor jön apa? - kérdezte Nina.

Stella kinézett. Nagyon sok ember szaladt a kőhídon ide s tova, hallotta, hogy kiabálnak körös-körül a téren; hangos kiáltások, mintha katonai parancsszavak volnának. Néhány katonatisztet is látott éppen szemben a házzal; nagyon izgatottan beszéltek a lámpa alatt. Hosszú, az esőtől csuron-vizes köpenyeg volt rajtuk.

Aage sírni kezdett a bölcsőben. Stella visszament hozzá, hogy ringassa. A vihar nőttön-nőtt, a zápor zúgva ömlött... sok lépés hallatszott az utcáról, mindig több és több. A szél üvöltött a cserépkályhában, a gyermek nagyon halkan nyögött.

- Hogy szaladnak, - mondta Nina. Felmászott egy székre az ablaknál.

William mellette állt és a ruháját huzgálta.

Patkók zaja hangzott az uccán, gyors kiáltások, trombitahangok... Stella felugrott a bölcső mellől...

- Mama, mama! - kiáltott William és egyenesen felé szaladt. Nina elfutott az ablaktól. Mind a két gyermek egyszerre kezdett el sírni.

A trombitahangok most már minden oldalról hallatszottak - gyors lódobogás, futás... hangos kiáltások az uccán. Stella újra felszakította az ablakot. A vihar recsegetve vágta ki a falhoz, az eső a Stella arcába csapott és szétzilálta elől a haját.

Minden kapuban emberek álltak, katonák szaladgáltak ki s be. Egy csapat fegyelmezett lépésekkel sietett végig az uccán, a lépések csuszamlósan hangzottak a végigárasztott kőhídról... Hallotta, hogy néhány asszony sír lent az uccsajtóban.

- Jönnék? - kiáltott ki hozzájuk. És még egyszer hangosabban: - Jönnék?

A vihar elkapta a szavait, senki sem hallotta meg; megfogta a verődő ablakot - a trombitajelek mint kétségbeesett segélyhívások hangzottak minden oldalról, mindig sűrűbben.

- Jönnék már? - kiáltott megint még hangosabban és messzire kihajolt az ablakból. Senki sem felelt. Egy adjutáns galoppban lovagolt tova. - Stella újra kiáltott, az adjutáns felelt és megrázta a fejét, a vihar minden szavát elmosta.

Nina a bölcső mellett ült.

- Mama, Aagenak egészen fekete lett az arca, - szólalt meg.

Az anya visszafutott. A gyermek hörögve, merev szemmel feküdt a párnán. Elrántotta Ninát és egy kiáltással a bölcsőre vetette magát - felkapta a gyermeket, aztán újra letette.

- Meghal, meghal - kiáltott. Felugrott, felkapott egy üveget s néhány cseppet egy kanálba öntött belőle. - Meghal, ismételte csendesebben és gépiesen ismételte tovább: - Meghalt, meghalt.

Az ablak lármásan verődött a falhoz. A szél megragadta a függönyt, kibontotta, úgyhogy hosszan, mint egy zászló repült be a szobába; a lámpa lángja felcsapódott és füstölögni kezdett... William és Nina egy szegletben ültek a könyvszekrény mellett és halkán sírtak; a fiú testvére ölébe hajtotta a fejét.

Stella egész hosszában elnyúlva feküdt a bölcsőn. Lent az uccán sok nehéz csizma nyugtalan lépése hangzott, zavaros kiáltásokkal vegyülve; Stella rémülten nézte a gyermeket.

Ekkor felszakították az ajtót.

Hög hosszú esőköpenyben jött be, a víz csurgott róla és egész patakban folyt végig a szőnyegen. - Itt vannak - mondta gyorsan, - a trónörökös menekül.

A gyermekek hangosabb sírásba fogtak. Hög lerázta a vizet kabátjáról.

Nehezen tudott beszélni.

- Megint elmegy? - kérdezte Stella aggodalmasan.

- Igen, a trónörökös azonnal indul.

Stella egy pillanatig hallgatott. Azután azt mondta:

- A kicsike haldoklik.

Hög odament a bölcsőhöz, ahol Aage feküdt és kis kezével a paplant szorongatta. Azután lehajtotta a fejét és kiment.

Stella látta, hogy fut az uccán végig a klub felé. Hosszú sor katonaság fordult be a piacra. Inkább futottak, mint mentek, fejüket felhajtott gallérjuk közé húzva, az eső egyre sűrűbben ömlött; hallatszott, hogy a víz hogyan csapódik fel a topogó lábszárak körül... A hosszú sor egyetlen sötét testnek látszott.

Férfiak és asszonyok szaladgáltak össze-vissza a járdán. A trombiták folytonosan harsogtak.

Aztán patkócsattogás hallatszott a térről. A lovasság robogott végig, köpenyük gallérja repült a viharban, a lovak nyerítettek - Stella megismerte a trónörököst. Tisztán látta minden vonását a lámpa fényénél; olyan sápadt volt, mint a fal.

Stella úgy reszketett, hogy a foga összeverődött. Az esőtől nedves lett a haja és az arca. Megfordult, William huzigálta a ruháját.

- Mit akarsz? - kérdezte.

- Miért trombitálnak úgy? - kérdezte a fiú.

- Mert a dán sereg menekül - felelte és újra kinézett. William hangosan sivalkodni kezdett.

- Most már elaludt Aage - mondta Nina.

- Mit beszélsz?

- Aage alszik.

- Alszik? - hangzott mint egy sikoltás és Stella a bölcsőre nézett... úgy érezte, hogy nem tudja megmozdítani a lábát...

Az ablak keményen odavágódott a falhoz, az egyik üvegje betört és az üvegcserepek zörögve hullottak le a kölépcsőre. A menetelő csapatok sietős, egyforma dobogása mindig elveszőben hangzott az uccán át... csak néha lehetett egy felsikoltó trombitajelt hallani.

Stella az Aage bölcsője mellett feküdt a földön és arcát a szőnyegbe rejtve zokogott.

William egész éjszaka sírt.

II.

Majdnem mindenki azt tartotta, hogy William igazán különös gyermek.

A haja és a bőre nagyon sötétszínű volt, szeme feltűnően nagy, nyugtalan, komor, fel-fel-villanó tekintettel. A feje aránytalan nagy testéhez képest és olyan rosszul tartotta magát, hogy még gömbölyűbbnek látszott a háta, mint amilyen volt. Nagyon vékony lábszáraikon sétált és hosszú karját különös, félig szegletes, félig színpadias mozdulatokra használta beszéd közben.

A járása is egyenetlen és szokatlan volt. Néha magában beszélgetve ballagott a házfalakhoz lapulva - Stella azt állította, hogy a ruhája könyökén lyukat dörzsöl, annyira a falhoz surlódva járt - miközben lehajtott fejjel, hátát meggörbítve, a karját lóbázta. Egyszerre hirtelen megbotlott a saját lábában, melyet mindig befelé tartott és elkezdett szaladni. És milyen furcsa volt, mikor így futott! Azokra a kis, formátlan nagy fejű koboldokra emlékeztetett, amelyek összekuporodva ülnek egy dobozban és kiugranak, ha a fedél felnyílik. Azután megint megállt, tovább ballagott vagy újra futni kezdett.

Nagyon sokat gesztikulált beszéd közben. Sok szokatlan szót használt és a mondatait úgy forgatta, mintha színdarabban adna válaszokat.

Nina és William korán keltek fel, sokkal előbb, mint a többiek. Téli reggeleken a hideg konyhába mentek, ahol a szolgáló csepegő faggyúgyertya mellett az iskolai tízórait kente fel. Mindig hálórékliben volt és úgy vágta a kenyeret, hogy a melléhez nyomta a cipót. William megútálta ezt az ételt, - a szolgáló réklije sokszor szürke volt már - és iskolába menet eldobta a vajas kenyeret. Míg a gyermekek teát ittak, a leány a haját fésülte a konyhaasztal mellett, egyik copfját a szájában tartotta, míg a másikat fonta.

Mikor a gyermekek elmentek, újra lefeküdt az ágyba. A tejes ember keltette fel, mikor kilenc órakor bejött; Stella fél tízkor reggelizett a hálósobában.

Néha azonban megtörtént, hogy Hög, akit örökös álmatlanság gyötört, nagyon korán felkelt.

- Pszt, pszt - mondta a leány, mikor a gyermekek vacogva kinyitották a konyhaajtót. - A polgármester úr fenn van.

Ilyen napokon Nina és William még beszélni sem mertek. Nina ott állt és suttogva olvasta a katekizmust a csepegő gyertya mellett, William pedig a vizes csöbör mellé ült. De soha sem tudott nyugton lenni és olyan izgatottan mozgolódott ide s tova a padon, hogy a merítő csupor nagy csobbanással esett bele a vízbe.

- Csitt, William - mondta Nina. - Hiszen tudod, hogy apa fenn van.

De mikor a fiú halkan végig akart osonni a konyhán, elbotlott a kémény mellett levő szént-tartóban. Ijedtében mind az öt ujját elkezdte szopni.

- Hogy vinne el... te tuskó - szidta a leány.

Mikor a gyermekek az ebédlőn át mentek, atyjukat ott látták ülni az asztalnál törülközővel a homloka körül. Nagyon halkan mondtak „jó reggelt”, az atyjuk csak intett a fejével, anélkül, hogy szólna vagy megfordulna. Nina kinyitotta az ajtót és kiosont, William utána - de a fiú nagy zavarában rendesen nem tudta betenni az ajtót. Ilyenkor sokáig állt ott a kilinccsel zörögve, míg az apja fel nem kelt és egy türelmetlen kiáltással: „Na!” be nem csapta az ajtót.

A gyermekek örvendtek, mikor végre megszabadultak és lenn voltak az uccán.

A fiúk a lépcsőházban ültek és a fal mellett lévő hosszú padokon bóbiskoltak. A felügyelő álmosan járkált körül és rosszakarató barackokat nyomott a fejükre az öklével. Ilyenkor nyögés törte meg az álmos mormolást, mely a halk olvasásból keletkezett Kofodban, Balslevben vagy a kis Lutherben. Valahányszor egy tanár feljött a lépcsőn, minden fiú felállt a sorban. Néha az egyik, aki elaludt, a szomszédjától serkentő oldalbaütést kapott és felriadt, míg könyve kiesett a kezéből. A felügyelő boton át ugratta, míg egészen fel nem ébredt. Általában véve a felügyelő nagyon nehéz természetű volt reggelenként. Összehúzott szemmel járkált körül, mintha mindig keresett volna valamit, amivel a tagjait felélénkítse; nagyon szükséges útbaigazító oktatásokat adott az ötödik realistáknak, ami azonban pártatlan néző előtt olyan hősi párbajnak látszott, melyben változó szerencséivel folyik a harc.

Különben pedig a körmét tisztította és megparancsolta a pedellusnak, aki hangtalanul suhant körül elhasznált torna cipőjében, hogy kefélje meg a kabátját, habár már előre olyan tökéletesen ki volt keféelve, amennyire csak egy kifényesedett kabát lehetett.

A fiúk örültek, mikor végre megkezdődtek az órák.

Pedig ezek az órák nem voltak valami élénkek. A randersi iskolában öreg tanítók voltak, akik ragaszkodtak az iskolai könyvekhez és a megállapított tantervhez. A történelem évszámokból állott, a földrajz számokból és nevekből. A nyelvekben ígéket kellett hajtogatni, mondattant és Bejesen „Régiségei”-t magolni, melyeken a történelem évszámait és szárazságát rágták meg újra.

A tanárok meggömbített háttal ültek a katedrán a felnyitott könyvvel maguk előtt, de behunyt szemmel. Ezt egészen nyugodtan megtehették. Az aki felállt, nem tévedhetett, mert a könyvében ott volt a fordítás egy lapra felírva; a többiek addig aludtak. Hátulsó részüket kinyujtva és fejüket a karjukra hajtva szunyókáltak vagy ide-oda csuszkáltak a padon, mialatt titokban a következő leckét olvasták.

Mikor az, aki állt, készen volt, lábujjhegyre emelkedett, hogy meglássa a jegyet, megmutatta a szomszédjának, hogy hol hagyta el és leült a többiek közé. Így multak el az órák.

A rövid óráközökben az osztályban maradtak. Legtöbbször hangosan kiabálva olvastak vagy papírgolyókkal hajigálóztak és tintával fröcsköltek, úgy hogy körös-körül befecskendezték a falat és a padlót. Mikor a tanár belépett, az óra úgy folyt tovább, mint az előbbi.

A leckét tudni, ez volt a legfőbb cél. Az osztály úgy tanulta a nyelveket, hogy nyomtatott fordítások után szajkózta el, a történelmet történeti tabellák után, a földrajzot leolvasták a térképről. A tanárok ragaszkodtak a könyv szavaihoz és gyűlölték a fantázia szerint való előadást.

A szorgalmasok jutalmakat és dicsérő szónoklatokat kaptak a minden hónapban szokásos áthelyezésnél, a lustáknak rossz volt a jegyük, hátra ültették és legvégső büntetésül a rektorhoz küldték be őket. Borzasztó volt: mikor „a rektorhoz kellett menni.” Rettegve és reszketve várták a hónap utolsó napját, hogy kit fog ez a sors érni; az, akinek a havi bizonyítványát nem adták ki, tudta, mi vár rá.

A rektor szobája nagy helyiség volt, minden falán végig állványokkal. Egy vén Sokrateszobor állott a cserépkályhán. Amott a szegletben kis asztalon egy vörösbe kötött monstrum volt: egy görög szótár, melyet a tanárok ajándékoztak előljárójuknak ezüst menyegzője alkalmából. Az érettségi vizsgán ez a könyv tulajdonosa mellett feküdt a tanári asztalon. A pedellus úgy nézett rá, mint valami szentségre és zöld posztóval takarta be, valahányszor be kellett vinnie.

Erre a helyre kellett a fiúknak menni, ha a rektorhoz küldték őket.

A bűnösök az előszobában várakoztak; arcuk sápadt volt és hátuk az antik világ térképével volt kitömve az ingük és mellényük között. Egyenkint engedték be őket.

Az iskola vezetője kinyitotta az ajtót. A már megbűnhődött bűnös kiosont a nyíláson át és eltűnt.

- A következőt - mondta a rektor jó hangosan. A „következő” belépett. A rektor leült, pőfékelt egyet a pipájából, rövidre nyírt szürke fejét egészen előre hajtotta a szerencsétlen felé és élesen nézett rá keskeny, hunyorgó szemével. Aztán egyszerre sokat mondón csettintett az ujjával.

- Hát megint *te* vagy az? - mondta és az ajkait különös panaszosan susogó hanggal csukta össze. - Hát megint *te* vagy az? - A rektor mindig megismételte az ilyen kérdéseket és másodszorra a szemrehányás még panaszosabb és sziszegőbb volt. Nyálának egész zápora kísérté növekvő szomorúságát és a bűnös ott állt, anélkül, hogy le merte volna törölni.

Persze, hogy *ő* volt.

A rektor újra ránézett áldozatára. - Hát *csak* mindig szégyent *akarsz* hozni szüleidre? - kérdezte azután ugyanígy. Rendesen az első szavakat hangsúlyozta, azután elharapta a mondat végét és egy hosszú ujjcsettintéssel fejezte be, mely mint hangzatos kérdőjel állt a mondat végén.

Majd intelmekbe fogott. Lassan beszélt s közben a feje mozgott. - Mégis csak különös eset ez a fiú. *Tehetsége* van, semmi akadály nincs és tiszteletreméltó szülei jó példával járnak előtte. - Erre hirtelen erősebb hangnyomattal következik: - *Mit* mond ehhez az atyád?

És újra felhangzik a kérdő ujjcsettintés és még élesebb lesz a szemügyre vézés. A bűnös csak mormolást hallat.

- Na... és az anyád? aki olyan kedves asszony? - A rektor jelentősen elhúzza a szavakat. - *Nem* fogod elfelejteni az üdvözetemet átadni neki...

A bűnös hirtelen megtörli az arcát, a rektor fehér, jól ápolt kezére néz; nagyon puha keze van.

- Na. - A rektor feláll, előre hajolva megy végig a szobán, recsegő cipőjével egy pillanatra megáll, az ujját orrára teszi és felnéz Sokratesre.

- *Jöjj hát ide!* - mondja. A bűnös közelebb megy pár lépéssel, a rektor egészen ledugja hozzá a fejét. - *Meg akarsz javulni, vagy nem?* - És miután ezt az erélyesen hangzó kérdést intézte a szerencsétlenhez, megfordul és egy hosszú tokot vesz elő az asztal mögül.

A fiú odapislant a tokra, jól helyre taszítja az „antik világot” a hátán és nagyon bűnbánónak látszik. - *Lépj csak ide a szőnyegre!* - A nagy ember hangja titokzatosan suttogóvá lesz, mozdulatai lassúk és méltóságosak. Egy pillanatig az orrára teszi a bal keze ujját és jobbjával előveszi a spanyolnádat.

A fiú sírni kezd.

- Igen, *most* sírsz - de *inkább* javulnál meg; hallod, javulj meg! - És a fényes spanyolnáddal egy hosszú, méltóságos ívet kanyarít az áldozat szeme előtt.

- Gombold be a kabátodat! - kiáltja hirtelen kommandó-hangon és felegyenesedik, hogy magasabb legyen. És míg a szemölcs kipirul az orrán és tekintete Sokratest keresi a kályha tetején, az iskola vezetője három súlyos ütest mér a bűnös hátára.

- Most mehatsz!

A rektor felsóhajtott, a bűnös egy félugrással lent volt a szőnyegről. Ilyenkor a rektor újra megfordult és ujjcsettintések és köpködések közt gyorsan, mindig növekvő hangsúlyozással és változó akcentussal ismételte: - Javulj meg; igyekezzél megjavulni; engedd remélni, hogy megjavulsz!

És az egész azzal végződik, hogy - Üdvözzöl szüleidet a nevemben! - Ez mint enyhítő pont hangzik a végén.

De nemcsak a büntetéshez értettek, hanem a jutalmazáshoz is. Az iskolai év utolsó napja volt a jutalmaknak szánva; ilyenkor az egész város honorátorait meghívták, Högöt, a lelkészt és a kerületi orvost és sok másokat is. Ezek kiérdemesült, fehérre festett székeken ültek a katedra körül, ahol a rektor állt és köpködött, mialatt a tanulóktól búcsút vett: - ti most elhagytok minket az iskola legjobb kívánataitól és áldásától kísérve.

Miután ezt a búcsúbeszédet elmondta, a többiekre került a sor. Felolvasták a kalkulusaikat, dicséretet és feddések hangzottak el és a fiúk úgy érezték, mintha az egész iskola szemlére vonulna fel a rettenetes bírák elé, akik az ócska székeken ültek.

Ekkor a rektor becsukta a protokollumot és hangja mélyebbé vált. Az egész teremben csend volt. Ott a fiúk soraiban egyik fej a másik mellé tolult és minden pillantás ugyanarra a pontra volt irányítva. A székeken ülő urak egészen kiegyenesedtek... A rektor megsímogatta az orrát.

- A tanári kar a következőket jelölte ki megjutalmazásra, - hangzott fel.

Hogy dobogtak a szívek a kis nagyravágyók mellében! Mintha mindjárt elakadna a lélekzete azoknak, akik reméltek, a többiek pedig előretolakodtak, hogy lássanak.

Ekkor felolvasták az első nevet, az iskola büszkeségét. Az arca biborveres, egy kissé tétovázik, kezével a hajához nyúl. Most már ott is áll a katedra előtt. Megkapja a könyvet, visszavonulás közben nagy kört csinál a padlón, közeledik a helyéhez - és érzi, hogy az inge hozzáragad a testéhez.

William volt az utolsó, akit felhívtak. Aznap egy falatot sem evett és halálsápadt volt. Alig értette meg a nevét és azt hitte, hogy nem fogja bírni a lábát megmozdítani. De a fiúk körülötte mind a nevét suttogták és előbbre lökdösték maguk közül. Végre egy nagyobb fiú kissé nekilódította.

- Na! Az ördögbe is, - mondta.

William így némileg gyöngédtelenül és fejvesztetten jutott a sorok elé és ujját a szájába dugva állt meg a katedra előtt.

Kezét kinyújtotta a könyv után, amit a rektor adott oda. De elvétette, elpirult és a könyv a földre esett. William pedig halkán sírni kezdett, mialatt felvette.

Hogyan jutott vissza a helyére, azt már nem tudta, de egész nap olyan könnyen állt nála a sírás, hogy Stella korán ágyba fektette, miután kovászt kötött a talpára.

„Ottó herceg” volt a könyv, amit kapott.

Különben az iskolai élet nem valami különösen érdekelte. Az iskola megbüntette a lustákat és megjutalmazta a szorgalmasokat. Ezzel be is fejezte működését. Hogy a fiúk mit éreztek, mit gondoltak, azzal egyáltalában nem törődött. Az iskolában az ember tizenhat éves koráig fiú volt; tizenhattól tizennyolc éves koráig nagyon hasonlított valami szerencsétlen és sajnálatos amphibiumhoz. A fiúkat úgy kezelték, mint elmondtuk, az amphibiumoknak megengedték, hogy szünidőben mulassanak. De hogy érzelmi életük felett őrkdjenek, óvják az átmeneti kor veszélyes ragályaitól, hogy gondosan megőrizzék szívük tisztaságát és fantáziájuk érintetlenségét, arról szó sem volt - ezt átengedték a véletlennek és az otthonnak...

Az otthon pedig az iskolára bízta.

Högék mindjárt ebédhez ültek, mihelyt William és Nina hazajöttek az iskolából. Nem igen sokat beszélgettek az asztalnál. Ha Nina valami hosszú históriába belefogott és William vagy a többiek egy kicsit hangosabban nevettek, Hög egy ideges fintorral a homlokához kapott és Stella lecsendesítette őket.

A hallgatás nyomasztó volt a gyermekekre nézve, szótlanul ettek és csak úgy ültek vagy egymást lökdösték az asztal alatt. Ha az ebédnek vége volt, megcsókolták Högöt. - Williamot mindig olyan különös félelem fogta el s egészen véres volt, mikor a csók után kifutott az ajtón.

Ebéd után a maga ura volt egészen estig.

Néha az egész szomszédság gyermekei összegyűltek Högék udvarán - nagy udvar volt sok búvóhellyel, ahol el lehetett rejtőzni, széles kocsiszínnel és fáskamarával. Néhány ócska cukros hordó is feküdt a földön, amit a fűszerkereskedő évek óta ott hagyott heverni; ezeket a fiúk várakká építettek fel, ha katonásdit játszottak. William volt a legkisebb az udvarban levő fiúk közt. Ezért ő volt mindig a király, - másra nem lehetett használni. De király tudott lenni; fenn állott a hordók legtetején és érdemrendeket osztogatott - keskeny szivarszalagokból, miket az atyjától csent el - és ócska tarlatánból, amit Stellától kapott, övet csinált magának.

Hosszú szónoklatokat is tartott s valahányszor a seregei győztek, megkoronáztatta magát egy papírkoronával, melyet az unokatestvére adott ajándékba a születésnapjára. A seregei pedig mindig győztek. Nina volt a püspök, ő tette fejére a koronát - Nina nem tudott verekedni, ezért ő és a barátnője képviselték a birodalom magasabb papi méltóságait.

Máskor a fiúk azt határozták, hogy a hordók hajók lesznek és ők messze, messze vitorláztak. William volt a kapitány; Kolumbusnak mondta magát és Amerikát akarta felfedezni. Bánatosan ült valamelyik hordóban, mert a matrózok megkötözték. De egyszerre Nina felkiáltott: „Föld - föld!” És William elővette az ócska zászlót, meglengette és megparancsolta a többieknek, hogy diadalmenetben hordják körül az udvaron.

Isten a tudója, hogy hányszor fedezte fel Amerikát.

Ilyenek voltak a játékok a nagy udvaron. De legtöbbször Nina egyedül játszott a fiúkkal. William fentmaradt, olvasni. Végighasalt, fejét a két kezére támasztotta és olvasott, olvasott.

Ha nagyon izgatott volt, szemét folytonosan a könyvre szegezve továbbcsúszott a szőnyegen, az egész szobán át; néha hangosan olvasott - de nem is tudott róla és úgy Helena asszony, mint Bengerd szavait elszavalta. Néha suttogva, néha nagyon is hangosan deklamált. Vagy közben fel is állt és a könyvvél kezében járt fel-alá, miközben tovább szavalt, míg a hangja meg nem bicsaklott a megerőltetéstől.

Stella csendesen ült ott és csak nézte. Még akkor sem szólt, ha a fiú letette a könyvet és a tükör elé állva saját magával beszélt, a karjával hadonászott vagy különböző állásokba vágta magát.

Egy idő múlva, egészen kipirulva és kiizzadva megint hasra feküdt, az sem zavarta, ha beszélgettek körülötte. A társalgást csak úgy hallotta, mintha nagyon messziről jönne, mintha ő maga mélyen lenn ülne valami kútban és felette lármáznának.

Sokat olvasott, de „Ottó herceg” maradt a legkedvesebb könyve. Valami ócska, piros függönyből sátort csinált magának a padláson, egy kis kunyhót, melyben pamlagja is volt gyapjú ágytakaróból. Itt ült órák és órák hosszait és újra meg újra elolvasta a búskomor királyfi történetét, aki ártatlanul szenvedett a fogságban. A kunyhóban olyan sötét volt a vörös függönyök mögött, hogy alig tudta megkülönböztetni a betűket és a levegő nyomasztóvá lett. A nap égette a tetőt és a forróság, mint ólomfedél alatt, megsűrűsödve, elviselhetetlenül feküdt meg a padlásgerendák hosszában. A szolgáló rózsalevelet szárított idefent, mely a nagy ebédloasztal deszkáira volt kitergetve és édeskés kipárolgása összevegyült az almáskamara illatával, melynek ajtaja most, hogy a polcok üresek voltak, nyitva állt.

William olvasott. De néha mégis kiejtette a könyvet kezéből és arccal fölfelé, csukott szemmel feküdt a nyugvó pamlagon. Ilyenkor álmodozott. Csodálatos, bizonytalan álmokat, mik nehezekké és nyomottakká váltak a melegtől, színt és árnyalatot kaptak a vörös félhomálytól az ócska függönyök mögött.

Arról álmodott, hogy király volt, lovagokkal és apródokkal körülvéve, olyan király, amilyenekről a regényekben olvasott. Gondolatban hermelinbe és bíborba, aranybrokátba és ragyogó atlaszba öltözött; a szeme előtt drágakövek és gyöngyök, gyémántok és ezüstedények csillogtak, néha valósággal vakították a szemét. De aztán ellenség jött az országba és ő kivonult ellenük. Eső, vihar és fagyasztó szél volt, mikor elindult. Majd ütközetre került a sor. Tombolás, fegyverzaj, kiáltások hallatszottak, a kardok egymáshoz ütődtek, a puskák ropogtak és ágyúk is megszólaltak a nagy ütközetben. William látta, hogyan ömlik a vér patakokban körülötte, az emberek elestek, hullottak, vérzettek, kinyitotta a szemét, hogy magához térjen és lássa, vajjon csakugyan a padláson fekszik-e még a függönyök mögött.

Azután menekülnie kellett. Viharban és jeges záporban lovagolt, kergetve, üzelve; az eső szembe verte és átáztatta repülő gallérját; trombiták jajgattak és hívtak, lódobogás hangzott és a sötétség kínzó félelme vette körül. Így álmodozott William gyakran.

Azután azt álmodta, hogy képtelenül gazdag. Illatos vízben fürdött, mint a herceg a mesében, sohasem evett mást, mint a legédesebb és legcsábítóbb gyümölcsöket és az ország leggyönyörűbb lányát vette el feleségül, aki fehér ruhát viselt kék szalagcsokrokkal, mint Julia a tánciskolában, - Julia, aki azt mondta, hogy őt szereti a legjobban, de azért sírni kezdett, mikor egyszer megcsókolta az ajtó mögött: „maga olyan erőszakos volt”, mondta. De most királynéja lett és ő imádta, csókolta a kezét, mely olyan márványfehér volt, mint a Bengerdé. De gonosz idők jöttek s nekik válniuk kellett. A királyné sírva ment le a széles lépcsőn fehér fátyolával integetve - hosszú, ezüsttel hímzett fátyol volt, mely messze lobogott és fénylett - és ő egyedül maradt az erkélyen. Ekkor ledobta magát a földre és megcsókolta azt a helyet, ahol királynéja állott.

És ezt csakugyan meg is tette, mikor a kis Harriet elutazott. Templomosdit játszottak együtt. Nina volt a pap, Harriet a menyasszony ő pedig a vőlegény. Stella öltöztette és ékesítette föl mindkettőjüket. Az oltárt a nappaliban állították fel, a babák voltak a nászkíséret és Stella egy galoppot játszott a zongorán. De Harriet és William vérvörösek voltak és nem néztek egymásra, mikor az oltárhoz mentek, ahol Nina misézett és arany gyöngyökből fűzött kis gyűrűket húzott az ujjukra.

William komolyan vette a dolgot, Harriet pedig elkezdett sírni a Nina miséje alatt. Másnap William verset írt egy tündérről és néhány szál violáról; Stella úgy kacagott rajta, hogy könnyei lefolytak az arcán. De William átadta a verset Harrietnek, mikor el kellett búcsúzniuk. A kis folyosón álltak a padláslépcső mellett, a folyosón egészen sötét volt. William megcsókolta a kis leányt és az mindkét karjával átölelte, míg könnyeik folytak. Ekkor az anyja kiáltott utánuk, de Harriet megkapaszkodott a fiú kék kabátjába, úgy hogy elszakadt - nem tudott elválni tőle. Aztán egyszerre hangosan felzokogott és felfutott a padláslépcsőn. Az anyja újra hívta Williamot, aki elképedve nézett fel Harriet után, hallotta a zokogását, lehajolt és megcsókolta a padláslépcsőt.

Mikor lement Stellához, biborvörös volt az arca. Ez a fiú nem ismert semmiben határt.

Máskor ő és a pap fia, Adolf, ugyanannak a szépségnek udvaroltak egy gyermekbálon. A leány neki ígért egy táncot, de míg William kiment egy pohár vízért, a másikkal indult el, aki jobban tudott táncolni. Mikor újra bejött a vízzel és látta, hogy azok együtt táncolnak, hozzájuk vágta a poharat a terem közepén. Stella pofonütötte, de William csak összeszorította a fogát és azt mondta: „ezt nem tűröm el.” És Stella nem ütötte meg többé.

Néha Stella is felment hozzá a padlásra és melléje ült. Ilyenkor mesélt neki vagy énekelt. Máskor meg lekergette a padlásról, különösen ha sírva találta, ami gyakran megtörtént.

- Miért sírsz? - kérdezte az anyja. - De a fiú letörölte a könnyeit és félbehagyta a sírást, anélkül, hogy tudná, miért tudja most visszatartani, vagy miért kezdett az előbb sírni. - Menjünk és olvassunk hangosan valamit, - mondta Stella.

Nina, William és az anyjuk elosztották egymás közt a szerepeket. Csaknem mindig Oehlen-schlägert olvasták; William volt a hős. Épp úgy olvasott, mint az anyja, ugyanazzal a hangsúlyozással, árnyalással és arcjátékkal. Közel egymáshoz ültek mind a hárman a lámpa alatt, William és Nina egy könyvből olvastak. Közben a fejüket mindig közelebb tolták egymáshoz, míg végre összeütötték a homlokukat; aztán huzigálták a könyvet, mindegyik a maga szerepét kereste benne és Nina sohasem tudta, mikor következik.

- Olvass egyedül, anya, - mondta William.

Stella olvasott. Mindig fátyolozottan beszélt és lágy hangja volt, de mikor olvasott, csaknem suttogott. Míg a könyv felé hajolt, fehér keze szinte ütemre símogatta fekete haját, melynek fehér választéka fénylett a lámpa világánál. William muzsikának érezte azt, amit hallott.

Az óra a fiókos szekrényen nagyon halkán ketyegett, a könyvtár mellett a szegletben egészen sötét volt. Olyan jól lehetett ott ülni! Lassan felállt és halkán ment végig a szobán a szegletig. Egészen elrejtve ült odabenn és onnan hallgatta és nézte az anyját, akinek az arca a lámpa teljes fényében ragyogott és választéka fényes sávot rajzolt.

Stella felemelte a fejét és a lámpaernyő alól feléje nézett; a fiú egészen összekuporodva ült, fejét térdei közé húzta és úgy ingatta magát.

- Alszol? - kérdezte Stella.

- Nem, - mondta William a szegletből, anélkül, hogy megmozdulna. De Nina felijedt a kérdésre, úgy hogy kötőtűi nagy zörgéssel ütődtek egymáshoz; rajta megesett néha, hogy kissé elszunyókált.

Máskor William ott maradt az asztal mellett és amint az anyja tovább olvasott, ő is mindig tovább és tovább húzódott. Végre mind a két karját kinyújtva az asztalterítón, állát az asztal szélére támasztotta. A szeme ragyogott.

- Lerántod a lámpát - mondta Stella.

A negyedik és ötödik felvonásban rendesen mind a hárman sírtak. Az anyjuk könnyei lassan folytak le az arcán a könyvre, Nina szipogott és kötőtűjével a haját piszkálta; végre a harisnyával törölte le a könnyeit.

- A harisnya - kiáltott Stella. - A harisnya! Vizsgáig olyan fekete lesz, mint a föld.

William legjobban szerette a Vaeringek-et. Azt akarta, hogy az anyja Zoet olvassa leg-
többször; érezte, hogy szinte keresztülremegnek rajta a rettenetes szavak.

Máskor Stella esténként elbeszéléseket mondott. Beszért a Högök nemzetségéről, nagyságuk-
ról, régiségükről. Az ország egyik legszebb templomában volt a család sírhelye, ott van
eltemetve a nemzetség egyik tagja a másik mellett, címerük a falra van festve, az egész régi
templom az ő sírboltjuk.

Ettől fogva William sokat gondolt erre a templomra, mikor fenn ült a padláson. Az egész
nemzetség, a sok, régi, híres ember, akik mind az ő családjához tartoztak, ott fekszenek.
Milyen ünnepélyes és csendes lehet az a templom! Ott csak suttogni vagy énekelni lehet.

Ott feküdt ő is, a híres püspök, aki Dániát naggyá és hatalmassá tette. Anyja beszélte, hogy
alakja ki van faragva a sírkövön... És a királygyilkos is ott fekszik, mert királygyilkos is volt a
családban. Elfogta a félelem, ha erre gondolt, az izzadság kiütött a homlokán, még a gondo-
latától is reszketni kezdett.

Egy királygyilkos! És látta a vért folyni, látta a királyt sápadtan haldokolni a Finnerup színjé-
ben. Hiszen olvasott róla regényekben is. Királygyilkos is volt a nemzetségében és az is ott
feküdt a templomban a többiek között. Rettenetes volt elgondolni.

A nemzetség ősenek csontjai be voltak falazva az oszlopba az oltár mögött. William egyszer
azt kérdezte az atyjától, mit gondol vajjon nem porlottak-e teljesen el azok a csontok? Az
atyja is azt gondolta. „Hatszáz év óta” - tette hozzá. - „Hatszáz év”! A William gondolatai
nem tudták benépesíteni ezt a végtelen hosszú időt, de ettől fogva minden hős, akiről csak
olvasott, az ő nemzetségéhez tartozott és abba a nagy, magas templomba temette el mindet,
amelyekről az anyja beszélt.

De közben, ha a padláson egészen besötétedett, néha dermesztő félelemmel riadt fel az álmo-
dozásából, sokáig ült egyhelyben mozdulat nélkül, még lélekzeni sem mert és nagyra nyitott
szemmel leskelődött ki a sötétségbe. Aztán hirtelen felugrott és leroht a lépcsőn, mialatt
ujjával erősen bedugta a fülét.

Azt hitte, hogy valaki üldözi fent a padlásról.

Most már azon is gondolkozott, mikor így egyedül ült, hogy mi lesz belőle; valami nagy fog
lenni - annak kell lennie, ezzel tartozott a nemzetségének.

Minden gondolata a nagyok körül forgott, akik a régi kolostortemplomban porladoztak. Dánia
történetében elolvasták a királygyilkosságot. Valamelyik fiú feltétlenül gazembernek nevezte
az elkövetőjét. William egyenesen reárohant és öklével az arcába csapott.

- Az én családomból való, - mondta. És mikor a többiek nevetni kezdtek, nagyon elsápadt, de
nem beszélt többet róla.

III.

A Högék háza nem volt nagyon istenfélő. Hög maga évenként kétszer ment el a templomba. Ujév napján és azon a napon, mikor urvacsorát vettek, ami mindig október elsejére esett; ezen a napon szokott a városban mindenki az úr asztalához járulni. Olyan hagyomány-féle volt, hogy a leghatásosabb aznap az urvacsorát felvenni.

William és Nina sohasem felejtették el az urvacsora napját. Előtte való este nem gyújtottak világot a nappaliban, az anyjuk egy zsámolyszéken ült a könyvtár mellett és mindjárt teázás után zsoltárt kellett énekelni. Reggel Stella már ébren volt, mikor az iskolába mentek, megcsókolta őket és kérte, hogy legyenek jó gyermekek.

A Hög külsőséges istentisztelete teljesen kielégítette a város közvéleményét. Nem követeltek többet. Minden házban voltak asszonyok, akik a szükséges istenfélelmet a városban magukra vették, elmentek a templomba, meghallgatták a bibliai olvasásokat és a menházban vallástant oktattak. Ez már olyan megszokás volt és a templomban alig lehetett férfiakat látni. Talán a nagytiszteletű kissé kenetes ékesszólása jobban is illett a női hallgatósághoz.

Stella azonban minden hónapban egyszer elment a templomba, mindig a prédikációra. Nem akart feltűnést kelteni és a lelkész sokat adott a templomlátogatásra. Ezt a csekélységet már csak figyelemből is megtette a család iránt, mellyel olyan sokat jött össze. De a lelkész különben is jól beszélt.

Hangja nagyon kellemes volt, ő maga pedig föltétlenül a legelegánsabb ember volt a városban és egy cseppet sem pietista. Így aztán - mint mondtuk - Stella minden hónapban egyszer meghallgatta.

Tulajdonképpen az indifferentizmus volt a Hög-ház vallásossága minden időben, de a lelkész azért mégis jó és tiszta otthonnak nevezte és sokat adott rá, hogy néha hosszú magánbeszélgetést folytasson Stellával. Ilyenkor délután jött el és lámpagyújtásig ott maradt. Mikor elment, Stella a zongorához ült és játszani kezdett, mindig valami szentimentális témájú német románcot. Közben sírt is.

- Itt volt a pap - mondta ilyenkor Nina.

A gyermekek vallásos nevelését így rábízták az iskolára, de Stella nagyon pontosan figyelt arra, hogy a gyermekek mit tanulnak a vallásstanban. William nehezen tanulta a zsoltárokat és egyszer rossz jegyet kapott egy tíz strófás zsoltár miatt. Stella megkérte Högöt, hogy büntesse meg érte.

Mikor William három éves volt, egy négy sorból álló esti imádságra tanította az anyja. Arra is megtanította, hogy letérdepeljen és összetegye a kezét és minden este bejött meghallgatni, mikor a fiú az ágya végében térdelve imádkozott. De amint nőni kezdett, az egész félbenmaradt és William elfelejtette az imádságot.

Időközben azonban változás állott be ezekben a szokásokban, mikor Nina a konfirmációra készült. Stella most minden vasárnap elkísérte leányát a templomba és William is velük ment. A templomban az emelvényen, éppen szemben a szószékkel, külön székek voltak, melyet a sűrű zöld függönyök egészen elsötétítettek. Stella és Nina az első székeken ültek, közvetlenül a zöld függöny mellett, William egy szegletbe húzódott egészen a háttérben. Itt ült összegörnyedve és ide-oda ingatta magát az egész istentisztelet alatt. Mikor hazaérkeztek, az egész prédikációt könyv nélkül tudta, vitatkozott az anyjával és sokat olvasta a bibliát. Különösen Krisztus szenvedésének története ragadta meg; késő éjjelig ébren feküdt és Mynster elmélke-

déseit olvasta, amellet sokat beszélt a halálról; gyakran mondta, hogy legjobban szeretne szerzetes vagy martir lenni.

Nemrégén a város egyik hátsó udvarán egy kis katolikus kápolnát rendeztek be; valamikor asztalosműhely volt ez az alacsony és éppen nem mutatós épület; az egész nyáj, melynek két pásztora volt, öt szegény családból állott, gyermekeiket a papok ingyen tanították.

Valamelyik délután William is bement egy barátjával. Véletlenül éppen gyászmisést tartottak, a helyiség fekete fátyollal volt díszítve és az oltár, mely tele volt porcellánszobrokkal és üveggyöngyökkel, gyertyákkal és lámpákkal is ki volt világítva. A pap hosszú fehér köpenyegben térdelt előtte a lépcsőn és imádkozott, a két miséző fiú a csengőt fázta.

Ekkor felállt a pap és meglóbálta a füstölőt, úgy hogy az egész terem illatos lett. William beszívta az illatot és érezte, hogy szédül tőle. Azután szinte elkábította a pap halk suttogása, a csengő hangja és a füst.

Térdre esett. Nem imádkozott, hanem csak lehúnyt szemmel maradt összeesve és annyi mindent látott maga előtt elvonulni, - maga sem tudta, hogy mit. De mégis mintha zene szólt volna valahonnan messziről.

Még akkor is ott térdelt, mikor a pap lejött. „Vége van”, mondta a pap és fejére tette a kezét. William felnézett és két sötét, komoly szemmel találkozott a tekintete, melyek lenéztek rá. Megcsókolta a pap kezét és elkezdett sírni.

A pap tovább beszélt. Lágy, éneklő hangsúlya volt minden szavának. William még jobban sírt. A fiatal pap lehajolt és megcsókolta a fiú homlokát. William elfutott...

Mikor hazaért, elbeszélte mindent az anyjának. Stella megharagudott és azt mondta, hogy nem szabad többé a katolikus kápolnába menni, mert az nem illik. De William azért, amilyen gyakran csak tehetette, mégis elment; maga sem tudta miért, de nem bírta elszakadni tőle.

Félretett pénzéből gyertyát vásárolt, hogy az oltárra tegye.

Időközben elterjedt a híre, hogy a polgármester fia katolizálni fog és hogy a fiatal pap nem-sokára először fogja az oltár előtt bemutatni. A nagytiszteletű úr elmondta a hírt Stellának, akit nagyon felizgatott a dolog és behívta Williamot. Hiszen megtiltotta neki, hogy a katolikusok közé menjen. William nem felelt. Akkor hát mégis oda járt? - Igen. - Miért? - Mert azt találta, hogy nagyon szép. - De hiszen Stella megmondta neki, hogy ez bűn. - Igen, de - miért volna ez bűn? - Stella a lelkészhez fordult, aki mosolygott. - Ime már mutatkozik a fellépő kritikai szellem - mondta. Azután Williamhoz fordult. Nem volt éppen bűn, de tévelygés volt és a tévelygésektől őrizkednünk kell. - Azonkívül nagyon illetlen is, - tette hozzá Stella... William kiment... - Igen, nehéz idők ezek, nagyságos asszonyom és talán még nehezebbek is fognak jönni - mondta a lelkész, mikor a fiú betette maga mögött az ajtót.

Aznap este mise volt a kápolnában és William erős küzdelmet vívott magával. De hét órakor azt kérdezte Stella Ninától és Williamtól, nem akarnának-e hármasan whistezni egy ideig. A leckéjükkel már úgylis készen vannak. Ezt a lelkész tanácsolta neki. „Meg kell törni a fiatalság előtt az utat” - mondta volt.

William leült whistezni, de később, ha a fiatal pappal találkozott az uccán, kitért előle, vagy lesütötte a szemét. Teljesen félbehagyta a templomba járást, de sokat olvasta a bibliát. Stella nem erőszakolta.

- Olyan különös fiú - szokta mondani.

*

A következő tavasszal, májusban egy nagy külföldi ballet-társaság érkezett, hogy előadásokat tartson a városban. Hög mindig megtiltotta Stellának, hogy a gyermekeket színházba vigye, elrontaná vele az ízlésüket. És mivel William csak nyáron járt Kopenhágában, sohasem volt még színházban, kivéve egyszer, sok évvel ezelőtt, mikor még egészen kicsi, bársonyruhás fiú volt. És abból, amit akkor látott, nem emlékezett másra, mint egy vásárra és egy gitáros emberre. „Don César de Bazan” volt.

Mikor pajtásai az iskolában a színházról beszéltek, ahova a legtöbb gyermek gyakran eljárt, William mindig hallgatott. De a többiek tudták, hogy bosszantják vele, ha erről beszélnek és annál inkább folytatták. A végén sokszor egészen belesápadt és véresre harapta az ajkát.

Néha, az előadás órájában, esténként lement a „Graven”-re, ahol a színház volt, odaállt a bejáráshoz és vágyakozva nézett mindenkire, aki bement. Mit nem adott volna érte, ha ő is bemehet a többiekkel együtt; sírás szorongatta a torkát és nem tudott hazamenni. Egyszer sikerült befurakodnia a ruhatárig; mikor az ajtó felnyílt, beláthatott a vörös függönyre, a festett oszlopokra a falak hosszában és egészen lent a gyermekhelyre.

Mohón szívta magába a színház különös levegőjét, a gáz és a por szagát és az összezsufolt emberek páráját.

És mindenki, aki bement, olyan vidáman mosolygott. Nevettek és suttoztak, míg a keztyűjüket begombolták és a hölgyek arca olyan piros volt. Színlapot vásároltak a jegyszedőknél. Neki nem lett volna szükséges színlapot venni - ismerte valamennyit könyv nélkül - valamennyi nevet.

Végre üres lett a foyér. Már csak egyes késlekedők szállingóztak be. A jegyszedő, ócska sipkát húzva a szemére, leült egy szegletbe aludni, a ruhatárosné kivette vajás kenyerét az újságpapírból. „Most kezdődik”... William lerohant az uccára, mintha veszett kutya üldözné.

- Most megint odalent volt a színháznál - mondta Stella. - Inkább engedd meg, hogy elmenjen, Hög, addig úgy sem lesz tőle nyugtunk.

A fiú minden este ott állt a „Graven”-en és minden nap elolvasta a színlapokat valamennyi uccaszegleten.

De ez most más volt. A ballet egészen más: „a ballet csak ballet” és a kis egyfelvonásos darabok, amiket közben játszanak, nem jelentenek semmit. Azonkívül ez a társaság sokkal jobb volt a szokottnál. Ide mindjárt első este elmehetnek. William lázas volt, nem evett semmit ebédre és ebéd után mindjárt elkezdte a „futást”. Ez olyan szokása lett mostanában. Ha valami fontosra várt, mindig a hátsó udvarban levő nagy padlásra szaladt fel. Itt szaladgált körbe, zsebredugott kézzel, egyik padlásról le, a másikra fel, énekelve és füttyölve, mint egy bolond. Ma egészen magánkívül volt. Valósággal kiszaladgálta a lelkét és a nyelve lógott a fáradságtól, mikor visszajött.

Végre hát látni fogja, - végre! Mióta nem szövődik bele álmaiba, mióta csábította, ingerelte a magával ragadó, csodálatos szó - a színház, színház! És most látni fogja. Minden este félbeszakította a Stella felolvasását kérdéseivel, mire az anyja félretette a könyvet és magyarázni és beszélni kezdett.

Egyszer, a „Chevalier” volt, amit felolvasott. A nagy asztalterítőt maga körül csavarta, mint egy köpönyeget, a tekintete búskomor lett és halkan suttogtatva a Chevalier szavait:

„Ragyognak az égen azok a csillagok”...

Ekkor belépett Nina.

És Stella előadta a Chevalier haragját és szenvedélyét, az anya növekvő kétségbeesését. Panasz volt a hangjában, visszafojtott sírás, fájdalmas aggódás...

„Engedd hát, hogy e szó megmentse őt
A boldogtalan szenvedélytől”...

A végén Stella a földre dobta magát és kiterjesztett karral, felfelé fordított arcán a bánat át-szellemültségével suttozta, mintha a hangok csak azért szakadnának fel a lelkéből, hogy elhaljanak, a fiú utolsó búcsúját:

„az élet, melynek forrása te vagy”...

Különösen ez a néhány szó: „Isten veled, szép édes anyám” - remegtette meg Williamot, mikor hallotta.

Vagy Dinát játszott. Stella maga is elfelejtette az időt. Mintha őt magát is elringatta, magával ragadta volna a saját hangjának zenéje, mintha megfiatalodott volna a régi lelkesültségtől... És mikor hirtelen félbeszakította, hevesen magához szorította Williamot, mialatt könnyei végig folytak az arcán.

A fiú kikérdezte, hogy milyen belül a színház. Hogy nagy-e és milyen világos?... Stella a párizsi színházakról beszélt. Az asszonyok pompás ruháiról, a ragyogó gyémántokról, az opera harsogó kórusáról, a páholyok vakító aranydíszéről. A fiú szeme szikrázott és a füle zúgott.

És most maga is látni fogja mindezt. Nagyon jól tudta ugyan, hogy egészen kicsi színház az övék, Stella sokszor nevetett az ittenieken és Hög tréfát űzött az egészből. De mégis csak színház volt. Visszaemlékezett azokra az órákra, mikor elkeseredetten állott kívül és csak nézte azokat a boldogokat, akik bemehettek, a keserves könnyekre, amiket hullatott, míg haza rohant. És minden ilyen óra ráfeküdt nehéz súlyával a várakozására.

Mind a két keztyűjéről letépte a gombokat és Stella másik gallért adott, annyira összegyűrte az elsőt, mikor fel akarta venni. Ott állt egyik lábáról a másikra ugrálva, egy pillanatig sem tudott nyugton lenni. Hög azt mondta, hogy ha így folytatja, nem jöhet velük.

William szeretett volna korán menni és minden második percben azt mondta, hogy most már bizonyosan elkésnek. Ideges izgatottsága Ninára is ráragadt, aki olyan veres volt, mint egy ott felejtett téli alma és folytonosan a keztyűjét rángatta, hogy elrejtse, mennyire kinőtte a ruha-ujját.

- Édes Istenem, Nina, - hagyd már békében a keztyűdet, a ruha csak rövid marad. Különben már nemsokára olyan hosszú lesz, mint egy gárdista, most már remélem nem akarsz tovább nőni.

Nina meggörbítette a hátát és előretolta a gyomrát, hogy kisebbnek lássék.

- Egyenesen, - mondta Hög. - Meglátod, hogy ez a leány görbe lesz. - Högnek ez volt az állandó félelme, hogy a gyermekek görbék lesznek.

William azt hitte, hogy ennek a negyedórának soha sem lesz vége.

Végre megindultak. Hög Ninával ment karonfogva, Stella és a fiú együtt, de nem tudtak lépést tartani. William majd előre futott, majd hátra maradt, mint egy kutya, mely nem tudja az időt bevárni. Keze lázasan izzadt a keztyűjében.

Letették a kabátjukat az előcsarnokban, színlapot vettek - milyen közel állott és hogy nézte máskor az embereket, mikor a zsebükben keresgéltek apró pénz után. Stella megfogta a kezét. Ránézett és elmosolyodott; a fiú szeme tele volt könnyel és ragyogóan nagyra nyílt; amellet olyan sápadt volt. „Isten segítsen” mondta halkan. William felnézett - a szavak úgy hangzottak, mint egy sóhajtás. „Mi az?” kérdezte a fiú. Az anyja nem válaszolt.

A terem nem volt nagy. A levegő úgy csapott felé, mint egy meleg, porral tele hullám. Nem látott egészen tisztán és gyorsan pislogni kezdett. Ott volt a veres függöny, az oszlopok, a sugólyuk fedele és a csillár. Mindezt könnyes, mohó tekintettel szívta magába.

- Nem lesz itt világosabb? - mondta halkán; nem beszélt volna hangosan a világ minden kincséért sem.

Stella nevetett. - „Mit mondott?” - kérdezte Hög. Éppen a helyükre mentek.

- Azt találja, hogy nagyon sötét van, - felelt Stella.

- Igen, világosabbnak kellene lenni - mondta William komolyan. Leültek; William Stella mellé. A fiú nem szólt többet; csendesen ült és a függönyt nézte, mely egyszer-egyszer kissé meglendült a nyitott ajtókon betóduló légáramlattól. Nem tudta, hogy ilyen volt-e az, amire annyiszor gondolt; mert amire eddig gondolt, most egészen elmosódott valami ködben. Sokkal nagyobb tiszteletet érzett, semhogy mindent úgy ne fogadott volna el, mint ahogy volt.

A közönség gyülni kezdett, Stella jobbra-balra köszöntgetett, mindenkinek elbeszélte, hogy végre Hög beleegyezett és a gyermekek is eljöhetnek. A rektor éppen *most* nem engedte eljönni a fiát; ez az átmeneti kor a legveszedelmesebb. Erre Stella igazán nem is gondolt. - Mit gondol Hög, igazán valóságos kánkánt fognak táncolni? - Berg nem hitte, Bergné pedig olyan rettenetesen szerette volna egyszer látni... Igen, Hög el akar menni a kánkán előtt...

William az egészet úgy hallotta, mint egy felzavart méhkas egyhangúan emelkedő és szálló zúgását. A rektor a vállára ütött és hátulról a fülébe suttogott. William letörölte az arcáról a köpködést anélkül, hogy hallotta volna, mit mondott és anélkül, hogy felelne. Ott ült és állt a mellére szorítva lassan ingatta magát a helyén.

Bizonytalanul hallotta a zenekart, tekintete a függöny aranyrojtján csüggött. A függöny fel-emelkedett és ő egy kissé összerezsent; a színpadon a fényben két nőt látott, mintha csak valami ködből jöttek volna elő...

Stella nem nagyon figyelte, hogy mi történik a színpadon; legyezője mögül oldalról a fiát nézte. William egészen nyugodtan ült. Stella hozzáhajolt és valamit suttogott, a fiú a fejét rázta és csak tovább bámult a színpadra. Az egész színjáték visszatükröződött a vonásain.

Az anyja nem tudta elfordítani a szemét róla.

Ő is az anyjával volt életében először színházban - tizenöt éves korában. Milyen jól emlékezett rá! Romeo és Juliát adták. Akkor még nem értette, az izzó szavak csak mint zene érintették a fülét - de milyen szép volt azért. Valami bizonytalan érzés fogta el, várakozás, vággy, egy sóhajtas az élet után, aminek el kellett volna jönni.

Gyorsabban kezdte mozgatni a legyezőjét. Megfordult és Högre nézett. Fáradtan ült ott, fejét a kezére támasztva. Essbouquet illat csapott feléje a ruhájából...

Eltakarta legyezőjével az arcát és egy pillanatig az összeesett alakon nyugodott tekintete. Azután lesütötte a szemét.

Ebben a percben az egész életét maga előtt látta attól a naptól kezdve. És egyszerre mint valami rettenetes talány állott eléje, hogy mikép sodródott ehhez az emberhez, aki itt a színház forróságában fázott. Mintha valami végtelen pusztaságba nézne, mely felett köd terjeng. Névtelen, kínzó keserűség szorította össze a torkát.

A fővadászmesterné hajolt feléje és beszélni kezdett. Stella mosolygott, anélkül, hogy hallaná és a mosolygása az arcára fagyott, mintha megkövült volna.

Azután újra Williamra nézett, aki felemelkedett és fejét egészen az előtte ülők közé dugva, élt a színpad jelenetében. Stella lehajolt és hevesen homlokon csókolta.

Egész életének minden reményét neki adta örökségül ebben a csókban.

A függöny legördült. William leült. - Nem valami jó volt, - mondta. És elkezdett beszélni. Nem így kellett volna csinálni - és nem is úgy - aztán így nem lehet szerelmet vallani, a férfi egészen nyugodtan állott és majdnem mosolygott a legmeghatóbb jelenetben... És a szerelmes hősnőnek hiányzott a csatt a jobb cipőjén. Az igazi grófnők sem tartják soha úgy a csészét a kezükben, mikor teáznak.

És így folytatta tovább.

A rektor előre hajolt. - William már is műkritikus lett? Az ember korán érik, ha így kezdi!

De William nem tágított.

Stella nem egészen értette a dolgot. „Nem jól mulatsz?” kérdezte.

- Nagyszerűen! - Felnézett és tekintete az anyja felé sugárzott.

Bergné Höedt látta ebben a szerepben, de keresettnek találta. „Különös volt”, mondta. Stella csak Hamletben látta, de nem tartotta olyan nagyra.

- Hát nem volt nagy művész? - kérdezte William. Bergné nevetett. - Mindenki csodálta - mondta Stella. És ekkor William újra elkezdett kérdezősködni Bergnétől, hogy miképp adta ezt Höedt és hogyan mondta am azt, vagy mást. Bergné megmagyarázta.

- Anyám meg tudná mutatni - mondta William.

A zenekar egy spanyol keringőt kezdett játszani bevezetésül a programmban hirdetett bolero-hoz.

A keringő mélabúsan, vontatottan, lassú ütemben kezdődött. Azután élénkebb lett és egyszerre kihallatszott belőle a bolero hangja.

A függöny felemelkedett. Minden tekintet az üres színpadra volt szegezve. Egy erdő. Most hangosan felcsendültek a castagnettek és egymásba font karral lebegtek a táncosnők a színpadra. A bolero zenéje hajszolva zengett körülöttük.

William felugrott a székről és lángveres lett; ez volt hát, ez volt végre! És a táncolók összefonódó körökben kergették egymást; az asszonyok a férfiak karjába siklottak és újra kibontakoztak; és míg a zene egyre növekvő gyorsasággal szólt, a castagnettek csábítóan csattogtak...

William erősen nekitámaszkodott a padnak; szívdobogása volt.

Azok ott hajlongtak, összefonódtak, a férfiakhoz közeledtek, mintha ölelést akarnának és ringó csípőkkel siklottak el. Az üldözés forrataga tovább folyt. Végre az asszonyok elviharoztak castagnettjeiket magasra emelve meztelen, kerek karjaikkal és gúnyos csókokat intettek kezükkel a fáradt táncosoknak.

William mélyen felsóhajtott.

Arcára vörös foltok ültek ki, a szeme ragyogott, lélegzete meggyorsult. Stella észrevette és hirtelen aggodalommal átfogta a karjával. A fiú gyengén elmosolyodott. Fejében a bolero hangjai zúgtak és olyan különös, lázas elfogódást érzett.

A vígjáték megnyugtatta. Egy proverbe volt, párbeszéd férj és feleség között. Az egész nem nagyon érdekelte a közönséget, de azalatt mindenki magához jött és megnyugodott.

William most is állott, mint az előbb. Feszülten vigyázott minden mozdulatra.

Az asszony beszélt csalódottságáról, a feleség szomorú sorsáról, aki özvegy marad a házasságban, ha a férjnek neve van; magános napjairól, bánatáról, titkolt könnyeiről, lemondásáról... A színésznő felemelkedett; hátát a magas székhöz támasztva állt ott fehér atlasz ruhájá-

ban, mely úgy vette körül, mint egy ragyogó folyam; keresztbefont karral büszkén, bánatos fenségben állott...

William kinyitotta az ajkát, mintha beszélni akarna és egészen előre hajolt. Milyen szép volt ez az asszony, milyen nagyszerű, milyen magas... És kereső pillantása végigsiklott az atlasz ölelő redőin; dobogó szívvel ült le, olyan elfogódottan, mint előbb a boleronál...

- És most a férfi, a férj - mondta.

A férj szerény volt és gyenge. Állandóan nyugodt mozdulattal nyújtotta ki a karját, elutasítóan, hidegen. Az asszony elfogadta az özvegyiséget.

- Valóságos Diana, asszonyom - mondta a rektor...

Szobor szépségében állott a színésznő, még mindig mozdulatlan nyugalommal. Az egész terem izgatott volt, az asszony szépsége minden pillantást lenyűgözött.

Williamnak nagyon melege volt.

A darab után következett a kánkán. Hög azt mondta, hogy el fognak menni, de most már szeretett volna maradni; a szeme üveges, meredt lett és vörös foltok ültek ki az arcára. Most már akár itt is maradhatnának, ha már itt vannak. De Stella jelt adott az indulásra; aggodalmasan figyelte Williamot és a spanyol tánc után megmagyarázhatatlan félelem fogta el. Maga sem tudta miért, de minden áron haza akart menni a fiúval.

Különben Nina is velük volt... De nem, Nina nyugodtan ült, tiszta tekintetét a függönyre szegezve. Stella megkönnyebbülten lélezett fel. De el akart menni; hiszen maga Hög mondta, hogy... és már a bolero magában is elég volt, több mint elég a gyermekeknek.

Hög felállott, de míg köszöntgettek megkezdődött a közjáték.

Bergné megfogta Stellát. - Mit mondjon az ember, ha még ő is a prüdet adja? - Nem is maga miatt, hanem a rektornak igaza van az átmeneti korra nézve... Bah, legokosabb, ha mindent látnak és mindenről beszélnek nekik. Ők Berggel együtt ezt követik...

És Bergné odamutatott a földszinten két hosszú, világoshajú legényre, fekete kabátban.

- Egészségesek, mint a makk - mondta és nevetett.

Igen, de mégis - Stella menni akart. Nem minden embernek egyformák az elvei. A rektor felkapta az „elv” szót. Elkezdtek az előadást megvitatni, míg Hög a keztyűjét gombolta.

Végre kijutottak a padból és az ajtóhoz értek.

A zene újból felhangzott s ugyanakkor a függöny is felgördült; Stella, aki leghátul ment, előre taszította Williamot az ajtó felé, de a zúgásra mely most keletkezett, a fiú visszafordította a fejét. Négy meztelen asszonyt látott a színpadon. Aztán becsapódott mögötte az ajtó. Stella a ruhatáros asszonnyal beszélgetett, Hög jegyeket rendelt holnapra; bentről William hallotta a zenét, a brávók elnyomott zúgását és a zajt. Megfordult, végigszaladt a folyosón és kinyitotta a földszintre vezető ajtót.

Mintha odaszögezték volna. Egyetlen félénk pillantással átfürkészte ennek a szemérmetlen mutatványnak minden részletét. Elpirult és mint áradat rohant keresztül rajta a vér.

- William, - kiáltott Hög.

A fiú egy szót sem szólt az úton. A szülei mentek elől; Nina, aki az oldalán sétált, a „mouvoir” igét ismételte magában.

Mikor a Fő-ucca szegletére értek, egy férfival találkoztak, aki köszönt Högnek; a katolikus pap volt. William felnézett és lekapta a kalapját. A pap élesen, egyenesen a szemébe tekintett, egy „bon soirt”-t mormolt és tovább ment, William szeretett volna utána kiáltani, de nem mert; így hát tovább ment és a járda köveit számlálta, míg haza nem értek.

A teánál hallgatagon ült. Hög azt mondta, hogy természetesen álmos és menjen minél hamarabb aludni. William nem felelt. A múlt télen egyszer egy gyermekbálon részeg volt, úgy érezte, hogy most éppen olyan állapotban van, olyan fáradt és nehéz a szemhéja. Stella a teafőző mögött ült és figyelte, egy pillanatig sem vette le róla a tekintetét.

De mikor William ágyba került, nem tudott aludni. Mintha egyszerre teljesen éberré lett volna.

Nem tudott nyugodtan feküdni, rugdosott a lábával és hangosan beszélt magában.

Igen, olyan volt, mint ahogy elképzelte - azaz hogy nagyobbnak és világosabbnak képzelte. Kopenhágában bizonyosan olyan. De azért itt is gyönyörű volt. Így beszélni a közönséghez, mint az az asszony, hogy mindenki lélekzetvesztetten hallgasson oda, - hallgassa azt, amit *én* mondok.

Megpróbálta utánózni a hangját, hosszú tirádákat mondott el hangsúlyozva, lassan, méltósággal.

És egyszerre látta, hogyan támaszkodik háttal a magas székhez, kinyújtott karral, büszkén, öntudatos nyugalommal, ragyogó atlasz ruhájában. És ugyanazt a nyugtalanító zavart érezte, mint akkor, azt a megmagyarázhatatlan zavart és vérenek a szíve felé áramlását. És lábát lassan, de keményen odadörzsölte a hideg lepedőhöz.

Azután a boleróra ugrott át a gondolata. Elvette a lélekzetét, ott zúgott a fejében. És aztán arra a négyre gondolt, akik utoljára táncoltak. Valami fojtogatta a torkát. Beleharapott a takaróba és gomolyaggá húzta össze magát. Egyszerre csak sírni kezdett.

A tánciskoláról álmodott és a katolikus papról. Abban a nagy templomban táncoltak, ahol a családjuk volt eltemetve.

Stella nem tudott aludni. Meggyújtotta a gyertyát és leszállt az ágyról. Az ágyterítőt magára véve halkán ment végig a padlón és benyitott a William szobájába.

Felemelte a világot. A fiú aludt. Összekuporodva feküdt az ágyban, az arca veres volt és a keze görcsösen szorította a takarót. Stella sokáig nézett rá, minden vonást, minden ráncot tanulmányozott az arcán.

A fiú megfordította a fejét és felsóhajtott. Stella megigazította rajta a paplant és még egyszer utoljára felemelte a gyertyát. Amint felnézett, tekintete a Krisztusképre esett, mely az ágy felett csüngött; egy régi dajka ajándéka volt.

Stella megállt és sokáig nézte a Krisztusalakot. Úgy nézett rá, mintha tekintetével át akarna hatolni a képen.

Azután bement. Sokáig nem tudott elaludni, de végre egy miatyánkkal az ajkán elszunnyadt.

Másnap William azt a proverbet kérte kölcsön az iskolai könyvtárból, melyet tegnap látott.

Az adjunktus, aki a könyvkölcsönzést vezette, nevetett. - Hiszen abból egy árva szót sem fogsz érteni, te kis minden lében kanál - mondta. Ettől fogva William csak olyan könyveket kért ki, amelyeket nem értett, regényeket és színdarabokat. A tanító nevetett és mikor a rektor véletlenül meghallotta, hogy milyen könyveket vesz ki a „kis Hög,” megdicsérte. Sok francia könyv is volt köztük és szerinte ez volt egyetlen mód rá, hogy az ember „valósággal” megtanulhasson egy nyelvet.

A proverbet anya és fiú együtt olvasták el este. Stellát meglepte, milyen jól olvas William, anélkül, hogy a színészeket utánozná. Pár nap múlva egy jelenetet könyv nélkül is megtanult. A párbeszédet jól mondta el, de görbe alakja nevetséges volt a szavalásnál. Mikor az anyja nevetni kezdett, lángvörös lett, az ajkába harapott és elszaladt.

Hat héttel azután Nina konfirmációra ment.

IV.

Hög nagyon exaltált hangulatban volt akkor tavasszal. Bált rendezett a Nina barátnőinek, melyen maga is egész éjszaka táncolt. A lelkésszel együtt egy nagy kirándulást csinált a hegyek közé, ahol egy pásztortűz mellett ütöttek tanyát. Otthon asztalosműhelyt rendeztetett be magának, drága esztergapaddal és lehetőleg nagy apparátussal; a városban lakó asztalostól tanult és egész csomó rajzot hozatott egy fővárosi műhelyből.

A pénzt csak úgy szórta. Mialatt a műhely készült, egy mecklenburgi lovat is vásárolt és Ninával együtt lovagolni járt, akinek némileg excentrikus amazonöltözéket, egy sötétzöld bársony lovaglóruhát ajándékozott, amit Hamburgból rendelt meg. Egy tucat selyem hálóinget hozatott Párizsból és nagyszerű monogrammokat hímeztetett alsónadrágjaira; márvány toilettasztalt rendezett be magának, megszámlálhatatlan kristályüveggel, koronás kezdőbetűkkel a fedelükön; túlzott gondot fordított ruháira és fiatalosan öltözködve, világos kabátban és kék nadrágban kezdett járni.

Négyféle tál ételt akart délben az asztalán látni és Château la Rose-t ivott eredeti palackokban. De különben nagyon ritkán volt otthon, látogatásokat tett, lovagolt, az időt a városházán töltötte el és a városi levéltárban kutatott. Sokszor órákig vártak reá ebéd idején. Ha ilyenkor megérkezett, nagyon fel volt hevülve és a szeme ragyogott. Sokat beszélgetett a gyermekekkel, de Stella iránt hideg volt, sőt néha nyers is.

Stella csendben szenvedett. Arcszíne megsárgult; megfogyott és köhögött. Társaságban nagyon hallgatag volt, legtöbbször néma mosolygással felelt a kérdésekre és alig vett részt a társalgásban. Néha, mikor a férjét nagyon is hangosan hallotta a másik szobában beszélgetni, összereszt és halottápadt lett.

- Nem jól érzi magát kedvesem - mondta a rektornénak. - Egy kicsit ideges vagyok - csekélység. - És Stella megint mosolygott, szokott fáradt mosolyával.

Ha ebédre volt társaság náluk, Stella mindig messze a férjétől az asztal ellenkező oldalán ült. De míg a mellette ülő férfi mulattatta, félénk, gyors pillantással gyakran áttekintett az asztal másik végére a férjéhez, akinek az erek kidagadtak a homlokán és az arca kipirult.

- A férje egészen megfiatalodott - mondta a lelkész felesége - tíz évvel lett fiatalabb mostanában. A múlt napokban a lövészbálon - maga nem volt ott ugy-e? - ő rendezte a kotillont - egészen magával ragadta a fiatal hölgyeket. Nem csodálnám, ha féltékeny lenne.

- Na, úgy-e bár, a mi kedves Högünk egészen megváltozott. - A fővadászmesterné felnyitotta legyezőjét, - ma nálunk a nièce-emet magnetizálta.

- De a kisasszony sok pezsgőt is ivott - vetette közbe a doktor.

- De kedves doktor, pezsgő! Ez igazán magnetikus álom volt.

Stella mosolygott. - Mindig tudta, hogy a férje kiváló társalgó és mulattató. Csak nem mindig elég egészséges hozzá.

De lassankint, amint Hög exaltációja növekedett, Stella nem bírta ki a társaságot, nem tudta többé elrejtetni aggodalmát és kínozott arckifejezése és hallgatagsága feltűnő lett. Az orvos is azt tartotta, hogy leghelyesebb, ha otthon marad.

Berg ebben az időben nagy segítségére volt Stellának. Sokáig visszariadt tőle, hogy valakivel szemben őszinte legyen. „Ez csak exaltáció, kedves Stella,” mondta egyszer az excellenciás úr kevéssel a halála előtt. „Őrizkedjél attól, hogy nagy dolgot csinálj belőle. - és ne beszélj senkinek erről a csekélyeségről.” Stella megértette. Különben tudta is... De egyszer a tavasszal túlságos veszedelemben forgott. Küzdenie kellett Höggel éjnek idején, aki egy törös hegy-mászóbottal üldözte, amit mindig az ágya mellé állított. Stellának a balkonra kellett menekülnie a hálószobából.

Vak kétségbeeséssel rogyott össze és egész nap fekvé maradt az ágyban. Valami álomkórág fogta el, mely egyidőre elnyomta örületes félelmét. De estefelé váratlan, lázas rémülettel ébredt magára ebből az álmoságból: nem élhetett még egyszer ilyen éjszakát keresztül.

Gyorsan felöltözködött és attól az egyetlen gondolattól űzve, hogy lehetetlen még egy ilyen éjszakát átélnie, amilyen ez az utolsó volt, inkább futott, mint ment Bergékhez.

Zivataros idő volt, nagy, nehéz cseppekben esett és a szél a fasor hosszában az arcába verte az esőt. Haja homlokához tapadt fátyola alatt, ruhája a lábához csapódott. De sokkal jobban sietett, semhogy észrevette volna.

De mikor a Bergék villájához közeledett, megállt. Néhány pillanatig rettenetes küzdelmet vívott magával; évek óta meg tudta őrizni ezt a borzalmas titkot, megőrizte a család, a világ, saját maga miatt. Szégyenérzete vonakodott ettől a vallomástól, asszonyi büszkesége, a feleség és anya érzelve, minden fellázadt benne, hogy feltárja a valót. Úgy érezte, mintha néhány pillanatig a szíve megfagyna a mellében, mintha az örökkévalóság borzalma markolta volna meg. De mindez eltörpült végre az előbbi rettenetes félelemtől. Beszélnie kellett, beszélnie, mert elpusztul a hallgatás kínjában.

Úgy érezte, mintha ennek a szerencsétlen nemzetségnek a romjait hurcolná a vállán, mikor a lépcsőn feltámaszkodott.

Csengetett.

A szobaleány bámulva látta a polgármesternét maga előtt ebben az időben.

Stella arca elé húzta a fátyolát. - Itthon van a doktor úr?

- A doktor úr a szobájában van.

Gyorsan elsietett a leány mellett az ajtó felé. És abban a pillanatban, mikor az ajtó előtt állott, mintha lelki harcának egy rövid lázongó visszaütése rohant volna rajta még egyszer keresztül. Hirtelen benyitott.

Berg az íróasztala mellett ült és olvasott. A lámpa zöld ernyője mérsékelte a világosságot. Kellemes, de erős, finom dohányillat és orvosságok szaga töltötte be az egész szoba levegőjét. Gondtalan nyugalom vonult meg a magas könyvvállványok és a zöld falburkolat hosszában.

Az orvos felállott és néhány lépéssel elébe ment.

- Végre - mondta. Stella ránézett, a férfi tekintete jóságos volt. Legyen nyugodt asszonyom - mondta halkan - legyen nyugodt, talán nem olyan nagy a baj, mint hiszi. Stella megállt és kezét végighúzta a szemén, mintha össze akarná magát szedni. Hát tudta, - persze hogy tudnia kellett. Tudta az egészet és nem lesz szükséges semmit elmondania... Érezte, hogy az orvos gyöngéd érintéssel megnyugtatóan teszi kezét a karjára.

Stella melle hevesen megrázkódott és felnyögött, mintha nem tudna levegőhöz jutni a sírás után, a sok hangtalan sírás után, mely olyan hosszú idő óta kínozza és a földig leverte. - Hát tudja? - kérdezte. - Tudja az egészet? Oh, doktor, olyan rettenetesen szerencsétlen vagyok. - És mialatt beszélt, karját kétszer-háromszor felemelte a levegőbe, mintha a saját nyomorúságával vívódnék.

Az orvos óvatosan a pamlaghoz vezette; Stella feltépte a kabátját, fejét a párnába rejtette és zokogott.

Berg nyugodtan várt. Csak az asztalon álló óra ketyegése hallatszott a szobában és közben szakadozottan egy keringő ütemei; Bergné játszott bent a nappaliban. Stella hallotta a valcert zokogása közé vegyülni.

Végre felemelte a fejét és mialatt folyton a pamlag bojtjait nézte, szaggatottan és sóhajtozva beszélte el házasságának szomorú történetét...

Ettől fogva Berg volt az egyetlen bizalmas barátja. Az orvos eleinte azt hitte, hogy az egész el fog múlni, hogy ez a szokott exaltáció visszatérése volt, amit talán a túrhetetlen meleg ebben az évben még fokozott is. Majd el fog múlni.

De mikor a krízis még erősödött, komolyan aggodalmaskodni kezdett és egy napon azt tanácsolta Stellának, vitesse be Högöt az elmeegógyintézetbe.

Stella soká mereven és bámulva nézett rá, mintha nem értené. Azután kétségbeesett mozdulattal emelte fel a karját.

- Lehetetlen - mondta. Ennyi volt az egész. Az orvos nem beszélt többé róla.

A gyermekekkel sohasem beszélt Stella arról a változásról, amely a Hög életében beállt. Nina és William elejétől fogva megriadtak az atyjuk vidámságától. Megszokták hallgatagságát, hogy feje hideg vizes ruhával volt bekötve, hogy mindig ideges és szenvedő volt. Most pedig szakadatlanul beszélt és nevetett, tréfált a szolgálkkal és vidám történeteket beszélt; néha olyan különös történeteket, hogy William a tányérjára nézett és Nina lángvörös lett. Azonkívül észrevették, hogy anyjuk is szenved és azonnal, csaknem ösztönszerűen megéreztek és megosztották aggodalmát, anélkül, hogy az okát tudták volna.

Később, mikor Hög egyre izgatottabb lett, őket is gyötörni kezdte a félelem és éppen annyit szenvedtek, mint az anyjuk. Zsófia volt az egyetlen, aki fecsegett az asztalnál, aki örült, ha az apja beszélt, csak ő kérdezősködött és nevetett. A többiek alighogy egy félénk és erőszakolt igennel vagy nemmel feleltek. Állandó hallgatásuk bosszantotta Högöt, kényszeríteni akarta őket, hogy beszéljenek. Kínos jelenetek játszódtak le, melyben nyersen kitört Stella ellen és durván utasította rendre a gyermekeket. Nina halkan sírt, az anyja hallgatott és elsápadt a fájdalomtól gyermekei miatt.

Látta, hogy ők is szenvednek, de nem beszélt, még a bizonytalanságot is jobbnak tartotta reájuk nézve. Ők pedig nem mertek kérdezősködni. Sohasem beszéltek az atyjukról és mintha hallgatag megegyezés lett volna köztük, nem említették a nevét Stella előtt. De maguk közt sem beszéltek róla. Szó nélkül viselték bizonytalan félelmüket, melyet nem tudtak leküzdeni, de amelyről nem is tudtak maguknak számot adni; néma aggodalmukban valami nagy szerencsétlenség várása rejlett, amit az egyik el akart titkolni a másik elől.

Az asztalnál néha William félénken átpillantott az anyjára és onnan Ninára. De mindkettőnek az arcán ugyanazzal a bizonytalan, elhárító mosolygással találkozott a tekintete, mely olyan rosszul palástolta félelmüket. Zsófia az apjával fecsegett.

Ha Nina és William egyedül voltak együtt - Stella bezárkózott a szobájába - mindegyik a könyve mellé ült, melyet egyik sem olvasott és minden lehető másról beszélgettek. A szavak

lélekzetvesztett iramával akarták megakadályozni a kölcsönös vallomást. De közben-közben, ha a lépcsőn találkoztak vagy néha az ilyen beszélgetés közepette is megtörtént, hogy az egyik hirtelen megszólalt: - Hol van apa? - vagy - Nem láttad apát? - vagy - Nem tudod, hol lehet apa? - A gyorsan kitörő kérdés szinte akaratlan sóhajtás volt, mellyel elfojtott aggodalmukon akartak könnyíteni.

Vagy azt is mondták: - Anya kérdezősködött, hogy hol van apa. - Az anyjukra fogták rá, pedig Stella nagyon ritkán kérdezősködött.

Néha, mikor Stella éjszakára megcsókolta Williamot, a fiú reákapaszkodott és sokáig ott maradt a mellén fekvé. Miért sírsz? - kérdezte Stella; a fiú szomorúan és aggodalmasan tekintett fel. Ilyenkor megbánta a kérdését: Majd elmúlik - mondta - Isten segítségével.

Zsófia volt az egyetlen, aki semmit sem értett. A Stella ölében ült, aki szép kezével a haját simogatta. - Ez még boldog - mondta.

Hög sohasem jött rendes időben haza, sokszor hiába vártak és vártak rá. Ilyenkor Stella és a gyermekek nyugtalan rémülettel járkáltak össze-vissza.

Valamelyik nap még tovább maradt el mint rendesen. Az ebéd már egy óra óta készen várt, az inas már négyszer megkérdezte, hogy tálalhat-e. És Stella mindannyiszor ugyanazzal a mesterkélt közönyösséggel mondta, mialatt lesütötte a szemét: - A polgármester úr még nincs itthon, Jensen.

William az ablaknál állott a függöny mögött. Az anyja a szobában ült. Egy harisnyát bontott, de a munka minden pillanatban az ölébe esett és fejét a kezére hajtotta. Azután nagy nehezen erőt vett magán és néhányszor fel és alá ment a szobában kezét a fejére szorítva, majd újra leült.

Nina egy könyvben lapozott.

- Nem látod még? - kérdezte Stella. William kihajolt az ablakon. Nem, - felelte. És úgy érezték, mintha a várakozás nyomasztóbbá lett volna a szobában ettől a nem-től.

Megint hallgattak. A legyek zümmögtek a szobában.

- Elő kellene venni a légyfogót, Nina, - mondta Stella.

- Nem ér semmit. - Nina felállt, de nem vette elő a légyfogót, a legyek tovább zümmögtek. Lent az uccáról füttyszó hallatszott.

- Nem ő jön? - kérdezte Stella és anélkül, hogy felnézne, gyorsan dolgozott tovább.

- Nem.

Aztán újra: - Nem látod még?

William még jobban kihajolt. Még nem, - mondta. - Az Adelgadenál sem? Stella felállt, hogy maga menjen az ablakhoz, de a varróasztalnál visszafordult. Legjobb lesz, ha megebédelünk, - mondta. De senki sem mozdult. Stella újra leült és tovább bontott, beesett arcát egyetlen veres folt borította.

- Apa bizonyosan a városházán van, - mondta Nina.

Stella intett. Kapunyitás nesze hangzott. Na, végre! - mondta.

- Jensen volt, - felelt William vontatottan, - nem apa; aztán elment az ablaktól; nem akart tovább ott állni, inkább ne lásson semmit.

Keresztül ment a szobán, a zongorához lépett és megütött néhány akkordot.

- Nina, ma még nem gyakoroltál, - mondta Stella.

Mialatt Nina játszott, William fel-alá járkált a szobában az anyja előtt. Aztán megállott a széke mögött és halkán megszólalt:

- Nem kellene a doktorral beszélni? - Csak úgy kapkodott a szavak közben a rettegéstől és az arca lángvörös lett.

- Már beszéltem vele, - mondta az anyja. Többet nem szólt és William lehajtott fejjel újra kezdte a járkálást.

Hög nemsokára megérkezett.

Néhány nap múlva Hög váratlanul Kopenhágába utazott. Berg megengedte, hogy elmenjen, de előre írt az excellenciás úr régi házi orvosának, aki már Hög gyermekkorától óta figyelemmel kísérte a betegség szerencsétlen kifejlődését.

Az egész ház szinte fellelékezett, mint mikor egyszerre minden ablakot felnyitnak egy nehéz-szagú szobában, hogy friss levegőt bocsássonak be. Maga Stella is megváltozott, mióta nem látta többé maga előtt a beteget és remélni kezdte, hogy elmúlik az egész, hogy az orvosok mégis csak segíthetnek rajta.

Másnap Stella az erdőbe kocsizott a gyermekekkel. Olyan régen készültek már erre a kirándulásra, miért ne tették volna meg éppen ma! És az erdő, a friss levegő, a szabadság lassankint mindjobban felvidámította őket; sétáltak, karikával játszottak és az erdőben egy dombon ebédeltek. Nina énekelt, Zsófia pedig úgy gördült le a lejtőn, mint egy kis zsák, mire mind nevetni kezdtek. Eleinte olyan idegenül hangzott a nevetés a fülüknek, csodálkoztak, hogy még nevetni is tudnak.

De lassankint szinte megittasodtak a nevetéstől, a vidám lármától, a beszélgetésük hangjától; olyan régen nem mulattak már. Estefelé valami ideges jó kedvvel tértek vissza.

Jensen fogadta őket a kapuban.

- Távirat jött a nagyságos asszonynak.

Egyszerre mindnyájukon átfutott a hideg.

- Honnan? - kérdezte Stella és a kérdése mint félig elfelejtett kiáltás hangzott. Honnan? Jensen elhozta a táviratot. Stella egy pillanatig görcsösen belekapaszkodott a kocsiba, azután feltörte a pecsétet, szétnyitotta a papírt, levegő után kapott és elolvasta.

- Jól van - mondta. Ugy hangzott, mintha üres szobából jönne a szó; megfordult és felszaladt.

Nina egy szegletbe bújt az ajtó mögött, William utána ment. Miután egy darabig szó nélkül, egymás lélegzetét figyelve állottak egymás mellett, William a testvére felé hajolt.

- Apa elmebeteg lett, - mondta tompán.

- Igen - felelt Nina - elmebeteg. Ugy hangzott, mintha ennek a szónak minden nyomorúságát mérlegelné ebben a rövid feleletben.

Mind a ketten összerázkódtak. Nina hirtelen a William nyaka köré fonta a karját, magához szorította és sírni kezdett.

- Hiszen már régóta tudjuk - mondta a fiú.

Másnap reggel Stella Kopenhágába utazott.

Négy hét múlva Höggel együtt tért vissza. Hög újra csendes lett, nagyon búskomor volt, keveset beszélt és a nap nagy részét átaludta. Stella erősen köhögött. Különben csak három napig maradtak otthon, azután Svájcba utaztak. A gyermekeket elküldték egy közeli föld-birtokra és a Soröbe utazásból semmi sem lett.

Most már nem törődtek az ősökkel.

De mégis - Williamnak néha eszébe jutott a nagy templom nagy árnyaival és a híres sírokkal. Mély keserőséggel gondolt rá, amit maga sem értett; különös szégyenérzés vette hatalmába lelkét, amit azoknak kell elviselni, akiknek a családjában lelki betegség tombol. Úgy érezte, hogy most már mióta ez bekövetkezett, le kell sütnie szemét híres nemzetsége miatt.

Mind a hárman, Nina, William és Zsófia - falun maradtak október közepéig. William elég szorgalmas volt, bátran mulaszthatott, vélte doktor Berg és nem lehettek volna jobb helyen, mint Vornaesen, míg szüleik távol voltak.

Stella minden héten hosszú levelet küldött, melyben leírta a vidékeket, amiket láttak, a színházakat, melyekben jártak s a nagy hotelek table d'hôte-jait. A levelei csupa jó hírt hoztak. „Apa megint egészséges”, írta, „kissé búskomor, amilyennek mindig ismertétek. Én is jól érzem magam, csak egy kicsit köhögök.”

Aztán egy másik levelében: „Apa most már teljesen egészséges, olyan, mint régen volt. Adjatok hálát Istennek, hogy elmúlt a baj. Én kissé köhögök éjjelenként és mikor viszontlátjuk egymást, talán azt fogjátok találni, hogy egy kicsit meg is öregedtem. Most már nem huzgálhatnám ki az ősz hajszálaimat, mint William akarta, mert nagyon sok van.”

Az utolsó levél Horsensből jött. Három nappal hamarabb érkeztek, hogy otthon legyenek, mire a gyermekek visszatérnek. „Végre újra látni fogjuk egymást, szeretett gyermekeim”, írta Stella, „újra, annyi aggodalom után - az aggodalmak pedig vénítenek. Öreg édes anyát fogtok itthon találni, akit talán meg sem ismertek, de aki ugyanaz maradt és titeket éppen úgy szeret. Ezerszer csókol édes anyátok Stella.”

- Anyánk mindig ezt írja - mondta William.

- És milyen bizonytalanok lettek a vonásai - mondta Nina.

Délután a gyermekek elutaztak Vornaesből.

Hög a lépcsőn fogadta őket. A karfához támaszkodott és mindegyiket hevesen magához szorította, de nem szólt semmit. Nina körülnézett.

- És anya? - kérdezte William halkán és aggódva, hogy az atyját egyedül látja. Hát anya?

- Anya odafent van. Hög lesütötte a szemét: - Nincs egészen jól.

Nina és William felfutottak a lépcsőn, keresztül a nappalin, be a hálósobába. A szívük nehéz volt, mintha valami szerencsétlenséget várnának. Felrántották az ajtót és meglátták anyjukat.

Stella felkelt és a szoba közepéig ment, de elhagyta az ereje és az asztalhoz támaszkodva maradt. A függönyök egészen be voltak húzva, de még a hálósoba sötétjében is megdöbbenve látták a gyermekek azt a rettenetesen sovány arcot, mely sápadt volt, mint a halál. Szeme mélyen beesett és lázasan csillogott.

Mintha minden vér hiányzott volna az arc ereiből.

A gyermekek öntudatlanul visszahököltek egy lépéssel, aztán kinyújtották a kezüket. „Anyá” - kiáltották. Bizony, bizony igaza volt - alig ismertek volna rá.

- Talán csak nem féltek tőlem? - kérdezte Stella; még a hangja is egészen megváltozott, vékony, leheletszerűen gyenge volt, mintha a suttogó hangok el akartak volna halni az ajkán.

Odavonta őket magához és megsímogatta hajukat fehér kezével, míg a gyermekek letérdeltek a széke mellett és lehajtották a fejüket.

- Nem vártátok, hogy így fogtok találni, úgy-e? - mondta Stella halkán, mélyen elszomorodva fájdalmukon, amit nem tudtak elrejtteni.

Egyik sem felelt, csak Nina sírt az arcát elfordítva.

Hög jött be Zsófiával. Stella kinyújtotta a karját a gyermek után. Csókold meg a mamát - mondta. De Zsófia kiabálni kezdett, nem akart a mamához menni.

- Megijedt - mondta Stella. - Keze bágyadtan esett le. Menjetek, menjetek - folytatta és elfordította az arcát. - Menjetek!

Mikor kimentek, Jensentől egy tükört kért. Sokáig ült a tükörrel kezében és az arcát nézte.

- Igen, meg fogok halni - mondta.

V.

A betegség gyorsan folyt le.

William sokszor felébredt éjjel a rövid, éles köhögésre, mely úgy hangzott ki az anyja hálószobájából, mint valami fájdalmas rikácsolás. Beletekerte a fejét a takaróba, begöngyölte magát az ágyterítőbe, de felizgatott érzékével folytonosan hallotta a köhögés fűrészelő éles hangját és a beteg levegő után kapkodó nyögését, ha a roham egy pillanatig szünetelt.

Közben hallotta az anyja fájdalmas hívását és az ápolónő papucsának csoszogását a szőnyegen a kályháig, mikor az orvosságért ment.

Nem tudott aludni, a köhögés üldözte félálmban is. Lázasan ébredt fel s ha Stella ezalatt elaludt és a köhögés szünetelt, rémülten hallgatózott egy hang után vágyakozva, majd bénító ijedség fagyasztotta meg, hogy míg aludt, az anyja meghalhatott. Magára kerítette a takarót, kiugrott az ágyból, kinyitotta az ajtót és az ebédlőn keresztül a nappaliba futott. Az ápolónő a zongora mellett a nagy karosszékekben aludt, álla leesett a mellére s a szája nyitva volt. Valami riogató rejlett a szobákban ezeken az éjszakákon. A lámpaernyő elhomályosította a világosságot, az árnyak sötétben feküdtek mindenütt a bútorokon. És a zárt levegőben, melyben a Stella kedves parfümjének illata vegyült a beteg szoba szagával, csak az ápolónő fűrészelve horkoló lélekzetét lehetett hallani, amint összetett kezekkel aludt.

William halkán ment végig a padlón és elhúzta a függönyt a hálószoba ajtaján: mély csend volt. A lámpa a konzolon a tükör előtt le volt csavarva, az olaj halkán sustorgott benne, a pálmák a szegletben titokzatos félhomályba voltak burkolva. Mélyen bent a mennyezetes ágy függönyei alatt feküdt Stella; a viaszmécses halványan égett, fénye sárgán, nyugodtan esett a beteg arcára, melyet a kibontott haj csillogón vett körül a fehér csipkepárnán.

Stella aludt. Balkarját a feje körül téve nyugodtan feküdt, de nehezen, kapkodva lélekezett, mintha minden lélekzetvétele egy elnyomott sóhajtás lett volna. Milyen erősen megvilágította a mécs a kezét! - csak úgy fénylett a haja között.

William lehajolt, vigyázva hallgatta a fuldokló lélekzést, aztán visszajektette a függönyt és az ápolónő előtt elmenve visszatért a szobájába. De elaludni nem tudott.

Néha, mikor így ébren feküdt, az atyja keresztül ment a szobán. Hög nem talált nyugalmat; kétségbeesett búskomorságában, rettenetes lelki szenvedések között azt képzelte, hogy ő is haldoklik, úgy amint Stellából tűnik az élet. Folytonosan nyugtalanul kóválygott felesége betegszobája körül, de mintha valami félénk aggodalom távoltartotta volna a beteg ágyától.

Ha belépett, csendesen leült a nappaliban, fejét a keze közé támasztva. Órákig ült néha így, anélkül, hogy valamihez fogott volna, vagy csak szólt volna is.

- Nem akarsz anyához bemenni? - kérdezte Nina.

Az apja nem felelt, csak a fejét rázta. Vagy néha annyit mondott: - Nem akarom zavarni - és éppen olyan halkán ment el, mint ahogy bejött. Stella sohasem kérdezősködött róla. Délben, ha bement hozzá az ebédet megköszönni, Stella barátságosan mosolyogva nyújtotta felé a kezét, Hög leült az alacsony pamlagra az ágy mellett s a fehér kezét a kezében tartva csendben, szó nélkül maradt ott. Valami bocsánatkérő megalázkodás volt az egész lényében; néha Stella a homlokát is odanyújtotta, hogy megcsókolja; ilyenkor lassan lehajolt és megérintette ajkával.

- Köszönöm - suttogta Hög.

Ha éjjel átment a William szobáján, beárnyékolta kezével a gyertyát, hogy fel ne ébressze a fiút. Nem alszom - mondta William.

- Beteg vagy? - kérdezte Hög. Nagyon nagy gondja volt most a gyermekeire; valami megható, alázatos gondosság volt ez, mely mindig bocsánatot látszott kérni - William maga sem tudta miért, de úgy érezte, hogy fölébe nőtt az atyjának, akivel szemben mindig végtelen részvétet érzett.

- Nem - de anya köhög - felelte. Hög felsóhajtott.

- De ez nem mehet így - máshova kell vinni az ágyadat...

- Akkor sem tudnék aludni. Félek...

Hög újra felsóhajtott, mély, megadó sóhajtással.

- Egy kis altatót kell vened - mondta. Ő maga nagy adag ópiumot, morfint és chlorált szokott összevegyítve használni, az orvos már nem is ellenőrizte ennek a tönkrement szervezetnek az enyhítő szereit.

Egy jó kanállal adott be Williamnak is. De néhány hét múlva már nem használt az altató. Hög megkettőztette az adagot és kétszer egymásután adott belőle.

Ilyenkor a fiú mély, szinte halálszerű álomba merült és reggel az ébredésnél ólmos nehéznek érezte a tagjait.

Délelőtt, mikor William és Zsófia iskolában voltak, Nina egyedül maradt az anyjánál. Ezek az együtt töltött órák a csendes szobában meleg bizalmasságot fejlesztettek ki Stella és leánya között. Ninát az anyja szeretete szinte elhanyagolta William mellett; a fiú tehetsége és különössége árnyékot vetett a másik gyermekre; de most a betegség alatt Stella a leánya gyöngéd keze után vágyódott; olyan jól esett a betegnek a Nina magas alakját látni, amint a kerek asztal mellett nyugodtan hajolt munkája fölé; fehér homlokát s haját, mely gyermekesen egészen hátra volt fésülve...

- Jöjj ide hozzám - mondta az anyja. - És Nina kezét a kezében tartva sok mindenről beszélt a leányával.

Nina ezalatt megérett. Komolyabb lett és idősebbnek látszott, mint amennyi volt. Néha Stella a haláláról is beszélt, mikor majd Nina lesz itt helyette a többiek anyja, vigyázni fog Zsófiára, hogy ne nélkülözzék őt magát. De ha Stella a halálról beszélt, Nina arcát a paplanba rejtve, keservesen sírva fakadt.

Délutánonkint William hangosan felolvasott. Behúzták a függönyöket és meggyújtották a lámpát. Stella nem szerette a nappali világosságot a betegsége alatt. - Ez a kiállhatatlan világítás - mondta - ez mutatja meg, hogy milyen csúnya lettem.

Nina varrt, Stella behúnyt szemmel feküdt és a sárga selyemtakaró rojtjával játszva hallgatta. William mindig azokat a drámákat választotta, amelyeket Stella a régi időkben maga olvasott fel nekik - mielőtt a szerencsétlenség bekövetkezett, - mint ahogy Ninának egy délelőtt beszélgetés közben mondta.

William elfojtott hangon olvasott, nyomasztotta a betegszoba bezártsága és a virágillat odabent. Stella szenvedélyesen megszerette a virágokat, növények közt akart feküdni, mintha valami erdőben lenne. Hög Hamburgból rendelt rózsákat, hogy a tükörkonzolt feldíszítse.

Stella nyugodtan, de nagyon sápadtan feküdt a fénylő világításban, melynek sugarai ragyogó fénnel verődtek vissza az ágyfüggöny selyméről. - Szépen olvasod - mondta. De egyszer-egyszer nyugtalankodni kezdett az ágyban, felnyitotta a szemét és keze ide s tova siklott felbomlott hajában.

- Add ide a könyvet - mondta.

Elvette a könyvet s az ágyban felülve elkezdett olvasni.

William a pamlagon ült mellette és behúnyt szemmel hallgatta, elfogódva, rettegve, hogy egyetlen hangot se veszítsen az átszellemülésnek ebből a simphoníájából.

De Stella ritkán olvashatott hosszabb ideig, megrohanta a köhögés és elejtette a könyvet. Vége van - mondta - nem bírom tovább.

* * *

Vége lett a felolvasásoknak. Délelőttönkint, mikor Nina volt mellette, Stella lázas öntudatlanságban feküdt, félálomba merülve az éjszakai ópiumtól, mely csak a reggeli órákban kezdett hatni; néha felnyitotta a szemét, intett Ninának vagy egy kis befőttet kért és újra elszunnyadt. A szoba egészen be volt sötétítve, egyetlen fénysáv esett az összehúzott függönyök közt az ágyra, különben teljes éjszaka volt bent. Stella nem akart világosságot. Ha az ablakfüggönyöket félrehúzták, az ágy függönyeit kellett leengedni, nem akarta, hogy a világosság még csak meg is közelítse. Félt a kegyetlenségétől, mint Ninának mondta.

De minden nap, mikor Nina zongorázott vagy elment festeni, a szobaleánnyal elhúzatta a függönyöket. A téli nap teljes világossága árasztotta el a hálósobát.

- Mint az özönvíz - mondta Stella.

Odahozatta a tükört az ágyhoz és az arcát vizsgálta benne. Sokáig nézte megnyúlt vonásait, beesett arcát s bőrét, mely átlátszó és sárgás lett. Lépésről-lépésre követte a betegség pusztításait, mely meg fogja ölni.

- Vigye el a tükört - mondta végre; aztán sokáig feküdt nyugodtan, egészen kinyújtózva és maga elé nézett.

De néha, sötétebb napokon, mikor félhomály volt a mennyezet függönye mögött vagy a láz vörösre festette az arcát, azt találta, hogy jobb színben van, hogy egészségesebb. Ilyenkor felült, hátrasímította a haját s belekapaszkodott az életnek reménységébe, melyet a tükörkép varázsolt elébe.

Amint besötétedett és a gyermekek hazajöttek, tréfálkozni kezdett velük, beszélt a délvidékre való utazásról, Nizzáról, ahol meg fog gyógyulni. - Már is jobban érzem magam - mondta. Megpróbált felkelni, látogatókat fogadott, társaságot akart meghívni a Nina barátnői kedvéért.

Csakugyan javulás állt be, Berg megengedte, hogy a hálósobában a pamlagra fektessék. Nina megkérdezte, hogy félrehúzhatja-e a függönyöket. Még nem, majd egy hét múlva - egy hét múlva világosság lesz itt...

- Ugy-e bár - kérdezte Bergtől - egy hét múlva már nem ijesztem meg a gyermekeimet.

Nappal a chaise longue-on feküdt a pálmák alatt fehér csipkés reggeli ruhában, megfésültette a haját a szobaleánnyal és gyémánttüvel tűzette össze a ruháját a nyakánál.

Szomjúság fogta el a fényűzés után, megszerette a tompa színű, lágy szöveteket és kellemes illatokra, bágyasztóan jó illatokra vágyott; szobáját telerakta növényekkel és úgy feküdt a virágzó cserjék között, mint egy beteg virág, mely észrevétlenül hervad.

Hög boldog volt, bízott a javulásban és a doktorral is beszélt róla. Berg nem akart reményt adni, jobban félt az ámítástól, mint az igazságtól. - De hiszen sokkal jobban van - mondta Hög - annyival erősebbnek látszik, sokkal egészségesebbnek, mint négy hónappal ezelőtt.

- Meglehet - mondta Berg.

Beléptek a hálósoba sötétjébe. Stella álomba merülve feküdt a chaise longue-on, olyan könnyen aludt, mint egy gyermek, a keze még fogta azt a könyvet, melyet az elébb olvasott. Az atlasz, mint pompás folyam terült el felette.

- Látja - mondta Hög - mennyivel jobban van.

- Azt hiszi? - kérdezte a doktor. Odament az ablakhoz és hirtelen félrehúzta a függönyöket, úgy hogy a napvilág beözönlött a szobába. Hög az orvosba kapaszkodott és elfordult.

Stella feje kissé lecsúszott, arcéle élesen vált el a fehér takarótól, szeme besüppedt és hegyes álla, nyakának beesett ráncos vonala, mindent elárult. A lázas vörösség alatt bőre fonnyadt és kékes volt.

Hög megremegett. - Igaza van - mondta. Berg újra behúzta a függönyöket: - Egy hét múlva krízist várok.

William és Nina tökéletesen bíztak a javulásban. Úgy érezték, mintha visszaküzdötték volna maguknak az anyjukat, hiszen már nem feküdt ágyban és ő rendelte meg ebédre az ételeket, leveleket írt ébenfairóasztala mellett és látogatásokat fogadott. A hálósoba homályából, mintha fény áradt volna ki az egész házra és úgy érezték magukat, mint egy átélt veszély után.

- Anya meg fog gyógyulni - mondta Nina hússzor is napjában Högnek.

- Reméljük - felelt Hög és valahányszor ezt mondta, mindig újra látta, hogyan vetközteti le a márciusi napfény Stella alakjáról az egészségnek ezt a csalfa látszatát. - Reméljük.

Egy nap, mikor William hazajött az iskolából, az egész házat a legnagyobb izgatottságban találta. Az anyja nagyon rosszul lett. Nina elment volt festeni, a szobaleánnyal dolga volt, így az asszonya, aki aznap nagyon erősnek érezte magát és egy boltból szövetmintákat hozatott, hogy utazóruhának valót válasszon belőle, magában maradt a hálósobában. Aludt, mikor a szobaleány kiment.

De nemsokára azután, mikor a polgármester belépett, az asszonyt ájultan találta a földön. A függönyök szét voltak húzva.

És a nagyságos asszony még most sem jött magához.

William be akart szaladni, de Berg megállította a hálósoba ajtajánál. - Meghal? - suttogta a fiú - meg fog halni?

- Reméljük, hogy nem - mondta Berg és bement.

„Reméljük, hogy nem.” William az ajtófélfához támaszkodott és görcsösen belekapaszkodott a függönybe; úgy érezte, hogy megfullad a hirtelen kétségbeeséstől. Nina jött be, nagyon sápadt volt s a szeme véres a sírástól.

- Azt hiszed, meg fog halni? - kérdezte William.

- Nem tudom - felelt Nina. És anélkül, hogy tudná mit csinál, elkezdte a fiú haját simogatni.

- Van itt valaki? - kérdezte Stella halkán, mikor felébredt. Berg az ágyhoz ment. Küldje ki a többieket - mondta bágyadtan - és zárja be az ajtót. Hög kiment és Berg bezárta az ajtót, mint ahogy kívánta, aztán visszament az ágyhoz.

- Nem - többé sohasem fogom a világosságot látni - mondta Stella. Azután hallgatagon feküdt, néhány könnycsepp gördült le az arcán. - Mikor fogok meghalni, doktor? - kérdezte azután, a doktor felé fordulva.

- Az nem olyan bizonyos, hogy meg fog halni.

Stella megrázta a fejét. - Miért nem mondja meg az igazat? - mondta.

- Mert nem tudom, asszonyom.

Stella újra megfordította a fejét a sötétben. - De mikor *gondolja*?

- Még meggyógyulhat... - Az orvos maga elé nézett és mialatt erősebben megszorította az ágy fáját, azt mondta: - De ha talán szeretne egyet-mást rendezni...

Pár pillanatig csend volt. Az ágy mélyéből Berg az elfojtott zokogás egy hangját hallotta, azután a beteg újra megfordult: - Köszönöm Berg. Igen, még sok elrendezni valóm van.

Stella egész nap egyedül akart maradni. Nagyon világos volt a hálósobában, a lámpa és a karos gyertyatartók is meg voltak gyújtva. Stella fent ült az ágyban és leveleket írt ceruzával, melyben minden írásjel fájdalmat okozott és minden betű könnyekbe került. Este altatószer nélkül álomba merült és nyugodtan, egészséges lélekzéssel aludt, mint egy gyermek.

William az ágy mellett ült, mikor Berg bejött.

- Alszik, - mondta William. - Krízis ez, Berg úr?

Az orvos halkán lehajolt a beteg felé, aztán felvette a gyertyatartót és soká nézte világánál a beteget.

Alvás közben arca kipirult és melle nyugodtan lélekzett. Fejét oldalra fordítva, balkarjával nyaka alatt, a sárga selyempaplant kissé letaszítva magáról aludt a gyertyák fénye alatt.

- Milyen fiatalnak látszik anya - mondta William. Fényes haja ragyogott, homlokán a bőr átlátszó és nedves volt. Jobbkeze kissé lecsüngött az ágy oldalán.

Berg kezébe fogta a keskeny kezét. - Nem fog felébredni, - mondta és mialatt még egyszer megfigyelte a beteg arcát, vontatottan szólt: - Igen, ez krízis.

- Magához fog jönni? - kérdezte William elfulladva. - Magához jön még?

Az orvos letette a gyertyatartót: - Talán, - mondta.

William éjjel mélyen aludt.

Azt álmodta, hogy anyja meggyógyult és hogy együtt futnak, futnak egy nagy mezőn s fehér virágokat szedtek, mindig többet és többet, úgy hogy már csaknem összeestek futás közben a súlya alatt... Ekkor egyszerre kiáltást hallott: „Beleesel, beleesel”, és valaki keményen megragadta a karját. Úgy érezte, mintha mélyre, nagyon mélyre zuhanna és felébredt.

- William, William! - Nina kiáltott: - Anya meghal, meghal! - Meg sem dörzsölte a szemét, abban a pillanatban meglátta Ninát félig felöltözve, felbomlott hajjal és sírástól eltorzult arcával.

- Azonnal megyek; - csak ennyit mondott. Megint sötét lett, Nina elvitte a gyertyát. A jég-hideg padlón csuszkált, hogy megtalálja a ruháját s úgy remegett, hogy alig tudott a lábán állani, végre talált valami ruhafélét és egy kabátot. A nappaliban az ápolónő állott a szoba közepén és az ajtó mellett a két leány sírdogált. Ránéztek Williamra és az ápolónő azt mondta, hogy nehéz percek várnak rá.

Nina jött ki a hálósobából. A zsebkendőt szeme elé tartva halkan zokogott. - El akar búcsúzni tőled, William, - mondta.

William keresztül ment a szobán és felemelte a hálósoba függönyét. Egész belseje reszketett. A karos gyertyatartó az asztalon állt, Stella a fal felé fordulva az ágy mélyén feküdt. Ekkor a fiút egyszerre elhagyta a reszketés. A szent tisztelet egyetlen, mély érzése elnyomta fájdalmát és könnyeit, mialatt a haldokló ágyához közeledett.

Könnytelenül, összetett kézzel térdelt le.

- William te vagy? - kérdezte Stella és mikor a fiú felemelte a fejét, az ágyból egy ragyogóan fehér arcot látott maga felé hajolni tágra nyílt szemében túlvilági fény tündöklésével.

Soká, soká nézett a beteg fiúra és mialatt lassan, mintha fájdalmát akarná vele csillapítani, végigsiklott keze a haján, gyengén, mint egy elhaló lehelet suttogetta: - Meg *kell* halnom.

- Ne felejts el William, soha - annyira szerettelek! - Egyszerre hátravetette magát az ágyban és halkan zokogni kezdett.

- Soha, - hallatszott mint egy kiáltás a halottas szoba nyomottságában - soha! - és mintha a szavak megtörték volna visszafojtott könnyeinek zárját, a fiú vad fájdalommal emelkedett fel és ledobta magát az ágyra. - Soha, - ismételte zokogva.

- Isten veled - Isten veled!... Stella megfordította fejét a sötétség felé. William felállt és mindent, ami a szobában volt, egyetlen pillantással fogadott magába, a virágokat, a fehér ágyat, az anyja elfordult alakját; egyetlen pillanatban ezer emlék rohanta meg, mely ehhez a szobához kapcsolódott és egyszerre ezer hangon kiáltott belőlük, míg az ajtó felé ment.

Lehajtotta fejét és nem nézett hátra. De egyszerre hallotta, hogy az anyja megfordul, mire ő is visszafordította a fejét. Fénylő fehéren, egészen kinyulva feküdt az ágyon Stella és tekintetét reá szegezte.

- Anya, - kiáltott a fiú és felé nyújtotta a karját.

De a beteg anélkül, hogy megmozdulna, mindig ugyanazzal a tekintettel suttogni kezdett és suttogetása egy hosszú, fájdalmas, leheletként hangzó sóhajtásban végződött:

- Szegény fiam!

William nem tudta, miért fagyott meg benne a vér ettől a sóhajtástól...

Nyolc órákor megkezdődött az agónia. Berg és az ápolónő tartották a beteg kezét, Nina az izzadságot törülte a homlokáról.

Bent a nappaliban Zsófia hallgatagon ült, egészen elkábulva a gyermekkor borzasztó fájdalomától, amit nem értett, de amitől félt; a kimondhatatlan, de könnytelen rettegés merevvé tette minden tagját.

Hög az asztal körül járkált - körbe, folytonosan körbe. Közbe-közbe megállt a hálószoa ajtajánál, hallgatózott, aztán tovább ment, mialatt a kezét tördelte, mintha össze akarná zúzni kékes fehér ujjait. Szakálla alól kivilágított ijesztő sápadtsága és a szemét befutotta a vér.

A hálószoa ajtaja mellett William ült, Berg megtiltotta, hogy bemenjen; gondolatok nélkül ült egy helyben és valami ujságpapírt vagdalt gépiesen kis darabokra; egy költeményt mondott magában, egészen halkan, amit az iskolában adtak fel és tovább vagdosott...

De nem hallotta a szavakat, melyeket magában suttogott, egész élete hallásába összpontosult, míg a haldokló hörgését figyelte a behúzott függönyök mögött. Valami rejtélyes, kínzó kíváncsiság gyötörte, hogy lássa... vagyis inkább, hogy mindent lásson, még ezt is. És egy hirtelen rántással félrehúzta a függönyt.

A hálószoa ki volt világítva. Az ágy két oldalán az ápolónőt és Berget látta, kik egy görcsösen vonagló testtel küzdöttek, melynek karja konvulsív rángással görbült meg... Feje előre hajlott, szeme merev volt, a haja zilált és az arcszíne kékessárga... és összeszorított szájából fehér hab folyt.

Le nem küzdhető borzalommal engedte a függönyt újra leesni. - *Ez volt anyám...*

Berg kijött, nagyon nyugodt volt. - Pezsgőt fogunk adni, - mondta.

- Pezsgőt?

- Igen, hogy lecsillapítsuk, ez az egyetlen, amit most tehetünk. - Megint bement, Hög folytatta körbenjárást az asztal körül, gondolkodás nélkül, - mindig körös-körül...

- Behozza Jensen a pezsgőt? - kérdezte William.

Az apja intett.

A hálósobából heves lökődés hallatszott, amint a haldokló feldobta magát görcsei közt az ágyban, közben néha egy halk panaszhang. A nappaliban csak a Hög rohanó lépése.

Egyszerre mindannyian felriadtak a pezsgős üveg durranására; Jensen nagy zavarban állott az aranyos nyakú üveggel a kezében, mialatt a pezsgő habozva ömlött le a szőnyegre. Berg kijött. - Jól van, - mondta és újra bement.

William úgy érezte, mintha valami görcsöt kellene lenyelnie, ami kínzóan fojtogatta a torkát.

Stellával egész nap pezsgőt itattak.

Délután álomba merült. Mikor felébredt már nem volt eszméletnél, de nyugodtan feküdt. Hög az ágyban ült, kezét kezében tartva s ez a kéz nedvesen hideg volt a halálos fagy merevségétől.

Közben egyszer megmozdította a fejét és halkan sóhajtozott. Mintha a még megmaradt élet távozott volna minden sóhajtással. Behunyta szemhéja reszketett.

Fél kilenckor felnyitotta a haldokló a szemét, ránézett Högre és a felismerés mosolya futott át arcán:

- Hallod a pacsirtákat? - suttogta.

Egy boldog mosolygás, egy könnyű vonaglás, egy sóhajlás... Hög elbocsátotta halott felesége kezét.

Meghajtott feje nehezen esett a mellére, meggörbült háttal állt fel és üres, fénytelen szemmel nézett a Stella holt testére. És mintha tagjai elvesztették volna ruganyosságukat, egyszerre neki esett a falnak, míg a hideg izzadság kiverte homlokát.

Nagyon nehéz számadása volt ezzel a halottal.

Azután nehézkesen ment végig a szobán, felemelte az ajtófüggönyt és kiment. Odakint egy szót sem szólt, csak gondosan betette a hálószoa ajtaját.

És abban a percben mindannyian megérezték, hogy a halál megérkezett. A szegletekben a gyermekek halkan sírtak, a szoba közepén Hög könnytelen szemmel állott és a kezét tördelte.

Berg is nemsokára kijött. Egy pillanatra újra bement a halotthoz és mire visszatért, Hög kiment a szobából. Az orvos átadott egy levelet Ninának és azt mondta, hogy az anyja kívánsága szerint Williammal együtt olvassák el ezt a levelet. Nina keservesen sírni kezdett, az orvos homlokon csókolta, kérte, hogy nyugodjék meg és elment az ápolónővel beszélni, aki az ebédlőben shirtinget hasogatott darabokra, csokrokat varrt és gyászfátyolokat készített nagy szorgalmasan.

Nina ágyba fektette Zsófiát és visszatért a nappaliba.

William felsrófolta a lámpát, leült és a félig behajtott ebédlő ajtó mellett olvasni kezdett egy könyvet. Egyszerre olyan félelem fogta el a halottól, aki a mellette levő szobában volt, hogy belesápadt; olyan borzadás, ami csaknem elnyomta a fájdalmát, mintha nem is az anyja lett volna, aki az ajtófüggöny mögött feküdt. Csak annyit érzett, hogy a halál itt van a házban.

- Olvassuk el a levelet, - mondta Nina. William felnézett és az anyja kezevonásait látta meg egy fehér papíron. „Ninának és Williamnak” - olvasta rajta. Érezte, hogy elszégyenli magát és elpirult azon, hogy előbb félt.

A lámpa alatt előrehajolva, egymás derekát átölelve olvasták a testvérek anyjuk utolsó levelét.

„Kedves gyermekeim! Kezem reszket, úgy hogy alig tudok írni és minden betű, amit leírok fájdalmat okoz, de a szeretet segíteni fog, hogy bizonytalan írásomat elolvassátok...”

William a Nina mellére hajtotta fejét és hosszú kétségbeesett öleléssel szorította magához...

- Olvassuk el nyugodtan, - mondta Nina és szeliden kibontakozott.

„Anyátok, akinek meg kell halni, pedig annyira szeretne élni ti miattatok kedves kis gyermekeim, nem mindig volt boldog. Vannak bánatok, amik mosoly alá rejtőznek és ilyen bánatok ásták alá az életemet, de mindezt nem szükséges megismernetek. Utolsó szavam egy kérés hozzátok. Sokszor beszéltem, mikor esténként egyedül ültem veletek, a híres nemzetségről, amelyhez tartoztok és ezért a családotokért kérek, drága gyermekeim, hogy teljesítétek kérésemet, - nagyatyátokért, akinek ez volt az utolsó szava és érettem, aki meghal, mert teljesítette a kívánságát.”

Egy könny mosta el a szavakat. Lélekzetüket visszafojtva emelték a papírt a lámpához közelebb. William már nem sírt, Nina mögött állva nyelte a szavakat tekintetével.

„Atyátok elmebeteg - talán sohasem is fog meggyógyulni. A mi korunk kedves gyermekeim, még annyira elmaradt, hogy ezt a szerencsétlenséget szégyennek tekintí, azonkívül atyátok hivatalát is elveszítené, ha betegsége kiderülne - ti pedig nem vagytok gazdagok - ezért hallgassatok róla, rejtsetek el... Még fiatalok vagytok, az élet egykor még sok boldogságot fog hozni...”

Sohase tudja ezt meg senki!

Fáradt vagyok - kezem nem bírja tovább. Ezer-ezerszer Isten veletek!

Anyátok.”

Lélekzetüket visszafojtva olvasták, a bizonytalanul írt betűkön úgy küzdötték át magukat, mint egy halálos ítéleten, melyet borzadó kíváncsisággal olvasunk.

Nina elejtette a lapot.

Szótlanul, a jövő szenvedéseit elképzelve ültek soká csendesen.

- Látogassuk meg anyát, - mondta William.

Az ápolónő lepedőket akasztott minden falra, az ágyon fehér selyem takaró alatt feküdt Stella. Arca nyugodt volt, de ajka körül néma fájdalom ült, mintha a haldokló egy elfojtott sóhaj-tással távozott volna innen.

Nina felemelte a lámpát; aztán tiszta ruhát terített a halott arcára.

Kint az ebédlőben a felnyitott félig telt pezsgős üvegek hosszú sorban állottak.

Hög haza érkezett, az arca vörös volt, az erek kidagadtak homlokán.

- Elmentem vacsorálni, - mondta. - Egyetek, egyetek, ilyen napokon nagy szüksége van az embernek rá.

- Mi már ettünk, - mondta Nina.

- De valami táplálót kell enni, valami táplálót, sok marhahúst kell venni ezekben a napokban, Nina, sok marhahúst.

Gépiesen ismételte a szavakat, úgy beszélt, mint aki álmában mozog. Azután a szekrényben kezdett keresgélni és kivett három poharat.

- Jót fog tenni, ha iszunk valamit ma este, - mondta, - nagyon jó lesz, hogy aludni tudjunk és a bor különben is elromlana...

William olyan mozdulatot tett, mintha a pohárszék üvegeire akarna rohanni, Nina sápadtabb lett a falnál.

- Én nem tudok inni, - mondta.

Valami volt a hangjában, ami meghökkentette az apját. - Neked nem is szükséges, - mondta, - de William nagyon rosszul alszik. - Felvette az egyik félig telt üveget és egy vizespohárba töltötte a bort.

- Igyál, - mondta. William kezébe vette a poharat és az ajkához vitte... - Na, igyál hát, - mondta Hög nyersen, - igyál.

Magának is töltött. - Ez jót fog tenni. - Hozzá koccintotta poharát a fiáéhoz: - Na, bátorság, - mondta. William úgy érezte, hogy belehal ebbe az ivásba.

Letette a poharat és Ninára nézett, - hosszú, kétségbeesett tekintettel. De a Nina rémületéből nem merített vigasztalást.

VI.

Egy év mult el.

Nina nem volt többé kezdő a háztartás vezetésében és a régi cselédek segítségével minden úgy ment a házban, mint a „nagyságos asszony” idejében; a vezető szabály, amit mindig ismételték ez volt: „anya így csinálta” és minden nap csak megerősítette Ninának azt az érzését, hogy a halott utolsó akaratának egy részét teljesíti ilyenkor.

Ez az érzés és egészséges fiatalsága segítette megkönnyíteni életét a szomorú házban. Hög betegeskedett, állandó búskomorság gyötörte, de a gyermekek még kénytelenek voltak örülni, mert ez volt betegségének a legszelídebb formája; és mégis olyan nyomasztóan nehezedett ez a melankolia fiatal életükre, melynek első benyomásait a kikerülhetetlen bánat árnyéka sötétítette el.

De még nyomasztóbban, mint valami komor, fenyegető felhő, borult a félelem a házra. A borzadályal telt félelem atyjuk betegségének egy újabb kitörésétől szinte megfagyasztotta a Nina és William lelkét és folytonos nyugtalansággal töltötte el, mely nem pihent egy percig sem. A hallgatag Hög egyetlen vidám szavára úgy riadtak fel, mintha méh csipte volna meg őket; a legkisebb, különben természetes bizalmaszkodásra atya és gyermekek között, már félénk pillantást váltottak, mely gyorsan és ijedten mondta: „Most kezdődik”; ha Hög a legcsekélyebb tervvel valami kis szórakozást akart az életük egyformaságába hozni, mert maga is tépelődő gonddal látta gyermekeit ebbe az életbe elmerülni - azonnal azt mondták, mikor egyedül maradtak: - Nem akarjuk.

Ninát megerősítette ez az élet. A gond, a feladat, mely elé állították, s mely túlságosan sok volt erejéhez képest, nem törte meg. De a korai fájdalom, mint éjszakai fagy hatolt át a lelkén és a fagyos éj dere sokáig megmaradt benne.

Egész lelkének melegével ölelte körül az „övéit” - Williamot és Zsófiát - az idegeneket kerülte. Határozottan érezte, hogy igazságtalanságot követnek el ellenük - testvérei és saját maga ellen is - mikor így megölik első fiatalságukat és ez az érzés elhidegítette mindenkitől, még azoktól is, akiknek semmi részük sem volt benne, hogy a fiatal vállakra a család tekintélyéért ezt a terhet rótták. Azonkívül kerülnie is *kell*ett az idegeneket, a házuknak zárt erődtménynek *kell*ett lenni. Ha az atyjuk betegségét el akarják titkolni, akkor *mindenkitől* vissza kell húzódnia. Ki tudhatta, hogy melyik pillanatban tör ki újra a betegség?

Williamot ugyanez a gondterhes félelem kínozza, ami a testvérét, de a fiúnál másként jelentkezett a hatása.

Az utolsó években a család jelentőségének, régi tetteinek és hírnevének túlságosan élénk érzését szívta fel magába és ez a családi büszkeség, mely szenvedélyes természetének megfelelően kitartó hevességgel nyilvánult meg, a dicsőség mindenben uralkodó vágyába csapott át, a tizennégy éves kor egészen sajátos dicsőségvágyába, melynek tettei álmok, melynek örökös becsületszomja olyan diadalokkal táplálkozik, amit önmaga oszt magának és melynek ékes babérkoszorúját olyan könnyű fonni, mert önmaga díszíti fel vele magát. William képzeletében homlokát az égbe verte.

A beteges fiú gondolataiban már új világot hódított meg magának és híres nemzetségének.

Ekkor jött az atyja betegsége. Nem annyira az atyja szerencsétlensége sújtotta le, hanem sokkal inkább a szegénység, mely, amint bizonytalanul érezte, az egész családra reáborult ezzel a betegséggel. Eget ostromló képzeletéből visszarántva, egyszerre világosan látta a valóságot minden nyomorúságát.

Álmaiban nem volt elég életerő, hogy ellenálljon ennek a viharoknak és az álmok nem is tudtak újra kivirágozni; mint ahogy egyetlen áprilisi éj fagyja lehervaszt egy egész rügyező virágágyat, úgy lankadt le a fiú képzelete teljesen e csapás alatt.

Gondolati élete nehéz melankóliára kezdett hajlani, s ez mintegy nyugalmat biztosított nagyon is korán elernyedte idegeinek. Egész lényé állandó fáradság nyomát viselte, a heves érzelmi hatások maradványa gyanánt, melyeket ideges természete nem tudott úgy elviselni, hogy túlságosan mély nyomokat ne hagyjanak lelkében.

A blazírsághoz, melyet a korai bánat keltett benne, lassankint azonban valami más is járult, ami nem volt kevésbé veszedelmes és éppen annyira sorsdöntővé vált.

A Stella halála betölthetetlen ürességet hagyott a fiú életében; habár az anya nem is nevelte a szó szokott értelmében fiát, hanem inkább csak kezdettől fogva figyelte fejlődését, mégis az ő izlése és csak az övé befolyásolta, az ő érzései voltak, melyek úgyszólván újra éledtek benne. Az anyja volt mindennek a középpontja, amit tudott, érzett és gondolt. És most elment, ugyanakkor, mikor a család szerencsétlensége megrabolta álmodozásaitól, melyek életének a felét betöltötték és így folytonosan növekvő melankóliája mögött olyan ürességet érzett, melynek egyetlen tartalma az a mély keserűség volt, melyet minden és mindenki iránt táplált, s melyhez a gyermekkor csökönységével ragaszkodott.

És Stella helyébe, az otthon magános életében nem lépett új bizalmasság vagy közelebbi barátság. A Högék háza erre nem volt alkalmas.

Képzelete kimerültén így egymagára utalva, William az olvasásba vágta bele magát. De a fiú képtelen lett volna most már olyan könyveket élvezni, melyek az ő korához illettek.

Az élet sokkal hatalmasabb szenvedéseket és szenvedélyeket mutatott már be neki, a bánat mélyebb sebeket rágott rajta, mint amilyeneket ezekben a könyvekben talált.

Így aztán gyorsan elfordult olvasmányáiban a saját kora könyveitől és olyan költőket keresett, akik, amint mondják, a szívük vérével írnak; csak ezeknek a művei látszottak igazaknak, csak ők tudták megmutatni, hogy mit kell szenvedniük az embereknek.

Az olvasmányok így segítették mindig fülledtebbé fűteni az üvegházat, melybe a viszonyok és a körülmények olyan korán elzárták ezt a növényt.

De azok a bánatok és szenvedések, melyekre annyi költemény célzott, legtöbbször más fajtájúak voltak, más világhoz tartoztak, mint az övé. Eleinte ez nem volt még egészen világos William előtt, csak azt látta, hogy szenvedések voltak, tudta, hogy átérték őket és anélkül, hogy valaha az életben élvezett volna valamit abból, ami ezeket a szenvedéseket okozta, a szenvedések megismerése által ismerte meg először az élvezeteket, azután meguntta őket, mielőtt még megízlelte volna.

Meddő gondolati élete már leszámolt egy Byron szenvedélyével és Heine boldogtalanságával.

Így közeledett útjában Alfred Musset felé és a kedélyes adjunktus mosolyogva adta kölcsön: „La confession d'un enfant de siècle”-t a tizenötéves fiúnak. És már későn is lett volna visszatartani. William mindent értett, mindent tudott. Kegyetlen tapasztaltságával, mely éppen akkor, ha csak a gondolat világába tartozik, mindentől megrabol és mindent kiszikkaszt, megértette a Musset hőse lelkének legrejtettebb rostját is és melankóliája, melyet bánata folytonosan táplált, most gyönyöröktől fáradt lankadsággal párosult.

Körülbelül ebben az időben konfirmálták. A vallásóra alatt gyakran egészen kétségbeejtette a nagytiszteletű urat különös paradoxonjaival, szkeptikus kérdéseivel és mondásaival. Ő fő-tisztelendőse az ünnepélyes napon, amikor a William fejére tette kezét, áldásában a fiatal lelkek forrongásáról beszélt, mely az egész világot káosszá változtatja, de Isten végtelen kegyelmességével végre is megadja neki a megnyugtató világosságot.

A dolog úgy állt, hogy a vallás egészen kisiklott a William gondolataiból vagy William siklott el a vallástól. Nyomasztó búskomorság, közöny és fáradtság szikkasztotta el ajkán lassankint az imádságot és aki egyszer megszűnik imádkozni, messze távolodik Istentől.

Hög William úgy érezte, hogy elég hosszú ideig élt és eleget élt. Arcvonásai azt az öreges, mindent tudó kifejezést vették fel, mely nyomorékok és olyan gyermekek sajátsága, akiknek korán kell meghalni; nagyon sovány volt, mindig előrehajolva és fejét lógatva járt.

De úgy látszott, hogy kinőheti magát.

Nina és William csaknem mindig együtt voltak és az erős kötelék, mely közös aggodalmaikkal egymáshoz kapcsolta őket, nem szakadt el. De másrészt a közös bánat különböző irányban fejlesztette ki jellemüket és minden elmúló nappal a szeretetnek kellett újra hidat verni megértésük mindig növekvő szakadéka felett.

William ideges és ingerlékeny volt és búskomorsága alatt szenvedélyes természetének elnyomott erőszakossága forrott. Ez az elfojtott lelki forrongás a legkülönösebb időkben és a legcsekélyebb alkalommal kitört, például ha Nina, aki maga a rendesség volt, betett egy felnyitott könyvet, helyére állított egy széket, melyen az elébb a testvére ült vagy más ilyen eset történt.

Nina a William dühének kitörései közben mindig nyugodt maradt és ez a nyugalom izgatta, még jobban felingerelte a fiút.

Egyszer Nina „Rollá”-t eltette a könyvtárba és mikor testvére kereste, azt a megjegyzést engedte meg magának, hogy ez a könyv különben sem fiúknak való.

William őrjöngő dühbe jött és azt mondta, hogy Nina nem valami sokat ért az irodalomhoz - maradjon csak az ő kedves „Jane Eyre”-jénél.

Nina nem felelt mindjárt, de kis idő múlva felemelte a fejét és egyenesen Williamra nézve, azt mondta:

- Mit gondolsz, tetszenék anyáknak, hogy ezt a könyvet olvasod?

William nem volt erre a kérdésre elkészülve.

- Ezt magad sem hiszed - folytatta Nina és újra lesütötte szemét.

Alig mondta ki, a testvére odarohant hozzá és dühében úgy arculütötte, hogy csak úgy csattant.

- William, - kiáltott fel Nina szinte rémülten, - William, hogy tehetnél ilyet?

Abban a pillanatban, mikor a fiú saját ütésének csattanását és a Nina felkiáltásának fájdalmas hangsúlyát hallotta, ernyedten hanyatlott le a keze. Kancsalítva nézett fel és szeretett volna föld alá bújni szégyenletében.

Nina felállt, kezét vörös foltos arcára szorította és hidegen, mint egy késpenge mondta:

- Apához hasonlítasz.

- Nina! - ordított fel William.

Aztán, ijedten, félénken nézett fel megint. - Nina - ismételte halkabban - Nina! - Érthetetlen mormolással esett össze a székben és fejét a leány varrókosarába rejtve sírni kezdett.

Nemsokára, körülbelül egy év múlva a Stella halála után, a Hög exaltációja újra kezdődött; lassan, de biztosan haladt a betegség ugyanazon az állapotokon át, mint legutoljára. Ugyanazok az eszmék kísértették más formában, ugyanazok a túlzások, ugyanaz a tartalmatlan és állandóságot nem ismerő akaratosság lépett fel; a gyermekek részéről pedig a régi aggodás, a régi várakozás, a régi nyugtalan félelem. Csakhogy most magukban kellett elviselni.

Éjszaka Hög álmatlanul járkált a ház körül, a konyhában motozott, az ajtóknál hallgatózott, a világosság nyomait leste, hogy vajjon William és Nina nem gyújtottak-e gyertyát és ébren vannak-e. Esténként ellopta a gyertyájukat és elvette a gyufát tőlük. Tudta, hogy vigyáznak rá és ezt meg akarta akadályozni.

Amint az exaltáció erősebb lett, a gyermekek félelme is nőtt - most már Zsófia is értette, hogy az apjuk beteg - de Berg gyors javulást remélt és megengedte, hogy Hög Horsensben maradjon.

Nappal Nina otthon ült; nem mert volna kimenni, de a négy fal közt nyugton ülni sem tudott. Még jobban kerülte az embereket, mint máskor, azt hitte, hogy mindenki kíváncsian néz rá és részvétüket éppen úgy gyűlölte, mint kérdezősködésüket. Így aztán egy félig sötét udvari szobában üldögélt és naphosszat saját elhagyatott, kétségbeejtő aggodalmával emésztette magát, anélkül, hogy el tudta volna magát valamire határozni vagy saját gyámoltalanságába elmerülve, dolgozni tudott volna.

Ha az apja otthon volt minden öt percben felriadt levertségéből és az ebédlőbe rohant, hogy hallgatózzék, mit csinál apja a dolgozó szobájában, vajjon van-e nála valaki és mit beszél.

Néha, ha látogatók voltak Högnél és nagyon hangosan és hosszasan beszélt, hirtelen kinyitotta az ajtót és valami közömbös ürügy alatt belépett, hogy félbeszakítsa a beszélgetést és eszébe juttassa az idegennek, hogy ideje távozni. De ilyenkor az atya szeméből olyan dühös és gyűlölködő tekintet érte, hogy megborzongott bele.

Ha William is otthon volt, a testvérek együtt ültek. Beszélgetésük mindig ugyanazon tárgy körül forgott, mint a gondolatuk: a szavak és gondolatok körben jártak saját félelmük körül.

Hög gyakran magával vitte Williamot kirándulásaira, sétáira és hosszú lovaglásaira; sokszor napokig voltak távol. Ezek a napok nyugvó pontok voltak a Nina életében, nagy szüksége is volt rá, hogy egy kissé kipihenje állandó félelmét; de Williamnak ez az együttlét a legborzasztóbb szenvedéseket okozta.

Hög elfelejtette, hogy a fiával beszél és mivel betegségében gyűlölte azokat, akiket különben szeretett, szabadon és kíméletlenül beszélt a testvéreiről, az excellenciásról, Stelláról. Egész családját levetkeztette a fia előtt. Máskor a legvadabb utazási terveket csinálta, meg akarta mutatni fiának azokat a helyeket, ahol a fiatalságát töltötte és Párizsba, Olaszországba készült. William mindenben engedett. Addig, amíg egyedül voltak, kevésbé válhatott veszedelmessé a dolog és ilyenkor hagyta az apját beszélni. De milyen küzdelmet állott ki, ha idegenek közt voltak! Igyekezett elpalástolni az apja különösségét, élénken beszélgetett, kikérdezte, mintha őt érdekelné a legjobban, amit mond; megmagyarázta atya nézeteit, elmagyarázta túlzásait, ezer szemmel nézett és ezer füllel hallott, hogy eltérítse a figyelmet érthetetlen különcködéseiről.

Sokszor beteggé izgatta magát az atya és ágyba feküdt; ilyenkor a fiúnak kellett óránként hideg vizes ruhát tenni a homlokára, nem mehetett el mellőle, ott ült kezét a kezében tartva, míg atya képzelt fájdalmaival jajgatott. Idegeinek fellázadása a pokol minden kínját elszenvedtették vele.

Majd Hög fürdőket akart venni és néhány napot a tengerparton töltöttek. Két botra támaszkodva ment William támogatása mellett, míg a fürdőházig eljutott. A kabinban egyedül akart maradni és a fiúnak csak a hídig volt szabad elkísérni. Rettenetes pillanatok voltak ezek, mik a William izgatott képzeletét rémképekkel töltötte meg, míg bénító félelemmel várt a strandon, folytonosan a fürdőház ajtaját lesve; egyik negyed óra mult a másik után, s az ajtó még mindig zárva maradt, úgy hogy hideg verejték lepte el a várakozó homlokát.

Ilyenkor néha eszeveszett félelemmel rohant le pár ugrással a dombról, ahol ült, végigfutott a hidon és bekopogtatott az ajtón.

- Még mindig a vízben vagy? - kiáltott be.

- Jövök már - felelt Hög röviden. - Talán attól félsz, hogy az apád, aki úszóbajnok volt, most belefúl egy vizes hordóba?

Délben a table d'hôte-nál ebédelték a kis vendéglőben. Az asztal legvégén ültek, Hög éppen a szegleten, úgy hogy csak a fián keresztül beszélgethetett.

Soha életében nem volt William olyan kíváncsi, mint ebben az időtájban, mikor a mérges vendéglős vékony bornyúszeletekkel telt bőségszaruját a vendégek várakozó tányérjaira ürítette. Minden erejének megfeszítésével foglalta le az atyja figyelmét és elevenségével, kérdezősködéseivel a társaság többi részét teljesen elvágta Högtől; kérdésekkel ostromolta az atyját, nevetett, vidáman válaszolgatott, önmagából kivetkőzve tréfált. A fagyasztó félelem megsokszorozta erejét.

De mikor az ilyen ebédek után saját szobájukba értek és atyja lefeküdt az ágyra aludni, William néha teljesen összeesett a borzalmas megerőltetés után és szótlanként, minden iránt érzéketlenül töltötte el a hosszú órákat olyan üres megadással, hogy az agya megszűnt dolgozni és öntudatlanul sírva fakadt a kimerültségtől.

Néhány nap elmúltával azután megint hazatértek és a régi élet újra megkezdődött. Az exaltáció állandóan növekedett, s Nina és William nem mertek éjjel ágyba feküdni. Sok éjszakán át ültek így - már késő ősszel volt - félálomba merülve a karosszék mélyén a William szobájában, anélkül, hogy világot gyújtani vagy beszélgetni mertek volna, amivel ébren tartásuk magukat. Hög meglátta volna a világosságot a hasadékon át és meghallotta volna a hangjukat, mikor elment az ajtó előtt. Egész éjjel hallgatták nyugtalan járkálását, amint ide s tova ment a szobákon át, kinyitott meg betett minden ajtót a házban. Nappal ritkán evett valamit, de éjjelenként sokszor hallották, amint az üvegek közt keresgélt a pohárszékben és a késekkel zörgött; reggel látták, hogy sajtot vágott le magának a kamarában.

A gyermekek szólni sem mertek. Egyszer-egyszer megkérdezte valamelyik, csak éppen hogy valami hangot halljon és széteszlassa a nehéz csöndet, melyet félelmük rémképekkel töltött meg. - Nem alszol? - és a másik néhány sietős szóval felelt. Ennyi volt az egész.

Így telt el sok hosszú nap és éjszaka.

Az utazás gondolata azonban mindig erősebben foglalkoztatta Högöt, meg akarta mutatni a fiának Európát. Egy szép napon aztán Berg megmondta Williamnak, hogy el kell utaznia az atyjával.

- Atyja utazni kíván, - mondta kissé hanyagul, - s azt hiszem, hogy az utazás jót tenne, nagyon jót tenne neki.

- Utazni... - hebegte William és úgy érezte, mintha hirtelen meg akarna fuladni... - Én...

- Így hát nem akar - mondta Berg nyersen.

William egyenesen az orvos szürke szemébe nézett. - Mennyi időt nyerhetnénk ezzel? - kérdezte.

Az orvos nem állotta tekintetét, lenézett és vontatottan felelt: - Jól tudja Hög, hogy az orvosok csak föltételesen nyilatkozhatnak. - Botjával egy kis port vert le a nadrágjáról.

- És mennyi időt föltételez? - kérdezte újra William, sajátságosan kitartóan.

- Talán egy pár évet - mondta az orvos - de ha fél... - Berg elfordult.

- És nincs okom a félelemre Berg doktor? - A szavai hevesen, mint valami elnyomott szemrehányás törtek elő és a fiatal ember megint élesen nézett Bergre. - Nincs okom félni valamitől?

- Önnek nincs. - Rövid hallgatás állt be.

- De az iskola? - mondta William vonakodva és lesütötte a szemét.

- Óh, vagy úgy, kifogások!

William mélyen fellélekzett, kezét néhányszor összeszorította és megint kinyitotta, mintha ezzel a gépies mozdulattal akarta volna felindultságát leküzdeni és azután kissé rekedten mondta:

- Szívesen elutazom.

Az orvos egy pillanatig ránézett, amint nehéz izzadságcseppekkel a homlokán, száját a suttogva kiejtett szavaknál fájdalmasan összehúzza állt előtte s a részvét egy hirtelen kitörésével a vállára veregetett.

- Ez igazán derék - mondta. - És nincs mitől félnie.

Három nap múlva elutaztak. Williamnak ezekben a napokban a leküzdhetetlen félelem maga adott nyugodtságot és határozottságot, de mikor elindultak a perron mellől és a kupéból kihajolva látta Ninát, aki fehér zsebkendőjével integetett, úgy érezte, mintha a föld kisiklanék alóla és szédülve támaszkodott hátra az ülésen.

Az első hetekben úgy látszott, hogy Bergnek igaza lesz.

Rövid nappali utakat tettek, minden éjjel megállottak és csak a késő reggeli órákban utaztak tovább. William megvesztegette a kalauzt, hogy magukra maradjanak a kupében, ahol Hög azután az egyik oldalon egész hosszában elnyújtózva, mint egy ágyon feküdt, amit plédéből, takarókból és párnákból készítettek el. Néha olyan gyenge volt, vagy azt képzelte, olyan gyenge, hogy ki és be kellett emelni a kupéba. William azt mondta, hogy fürdőbe utaznak és mindenkinek leróta a borraivaló adóját, amit sokszor marékka kellett szórnia. Hogy ezt a sok pénzt megkapja az apjától, aki sokszor éppen olyan nevetségesen zsugori volt, mint máskor nevetségesen pazarló, a leghihetlenebb történeteket kellett kitalálnia.

Máskor Hög olyan élénk volt, mint egy húsz éves fiatal ember, úgy hogy alig lehetett bent tartani a kupében; csodálkozott rajta, hogy mindig egyedül vannak, de az elmebetegek bizalmatlanságával azt mondta: - Talán nem akarod, hogy mások is együtt legyenek az atyáddal? - William úgy tett, mintha nem értené és kifogásokat keresett: - Hiszen olyan kevesen utaznak az első osztályon.

Neumünsterben az állomáson az apja eltűnt. William bement, hogy a vasúti könyvtárban valami olvasmányt vegyen és mikor visszajött a perronra, a kupé üres volt.

- Einsteigen! - kiáltotta a kalauz fentebb a vonat mellett. - Einsteigen! - És erősen becsapta az ajtókat...

William leugrott a lépcsőn és kétségbeesetten nézett szét, de senkit sem látott - elszaladt a közeli kocsik mellett és hangosan kiáltott, de senki sem felelt.

- Einsteigen! - kiáltotta a kalauz éppen mellette.

William felugrott a lépcsőre és gyorsan kapkodó mondatokban kezdte beszélni, hogy az atyja eltűnt, hogy nem utazhatik tovább, itt kell maradnia.

A kalauz nevetett és félig erőszakkal betuszkolta a kupéba. - William csak akkor kapott a fejéhez, hogy kétségbeesésében dánul beszélt.

Mialatt tovább robogtak, zavarában elképedve gondolkozni sem tudott. Itt kellett volna maradnia, nem lett volna szabad elindulni... De hátha az apja csak eltévesztette a kupét, bizonyosan valamelyik másik kocsiban ül; mégis csak lehetetlen, hogy lemaradt volna...

Izgatottságában fel-alá járkált a kupében, egy pillanatig sem tudott nyugton ülni, s folytonosan e kettős gondolatsort mérlegelte, melynek mindegyikét olyan egyformán erős okokkal támogatta a képzelete.

Valahányszor egy kisebb állomásra érkeztek, mindig kedve lett volna kiugrani, de egy új gondolat megint csak maradásra kényszerítette.

Mit is csinálhatna a nála lévő húsz márkával? Ugyan mihez is foghatna?

Hamburgban maga nyitotta ki a kocsiajtót és leszállt. Aggodalmát megadó, fáradt és érzéken len tétlenség váltotta fel, meg volt győződve, hogy atyja nincs a vonaton. És mégis, a kétségbeesés izgalmával leskelődött minden ajtónál, mely a kocsisorban felnyílt. Leszaladt a legközelebbi első osztályú kocsához - aztán megint a legközelebbihez. Egy férfi állt a lépcsőn félíg a kupéba hajolva... most egészen kilépett... megfordult... az atyja volt.

William egy rándulással megállt és a szájára ütött, nehogy felkiáltson; a vére zakatolva rohant a szíve felé.

Hög keresett udvariassággal segített le egy szőke, nagyon magas hölgyet a kupéból, karját nyújtotta neki és a fia felé tartott. Mikor meglátta, elmosolyodott: - Itt vagy? - mondta teljesen közönyösen. - Keress kocsit nekünk, fiam.

A hölgy felvette a lorgnonját és egy pillanatig hanyagul nézett Williamra, azután megfordult s néhány szót szólt franciául, mialatt a váróterembe mentek.

William állva maradt, alig ismerte fel az apját; így hátulról látva egyenes, karcsú alakját és fejét, amint olyan finoman hajtotta a karján lévő hölgy felé - a fiút akarata ellenére megragadta a tiszta race szépsége az egész megjelenésében s az a leírhatatlan előkelőség, amit nem lehet meghatározni.

Kocsit kerített és mindhárman, - Hög, Hatzfeldt grófné és ő - a Hotel de l'Europe-ba kocsiztak. A grófné komornája a bakon ült.

Williamhoz senki sem szólt. Félig elrejtve ült ő méltósága kézításkái és kalapdobozai között és ha apja egyet mást mutogatott, mindig a grófnéhez fordult vagy csak úgy odadobta, hogy: „látod fiam”? és ez az odavetett hangsúly a fiát legalább öt évvel fiatalabbá tette. William úgy érezte, mintha még mindig blúzban járna. A grófné franciául beszélt és ezzel kizárta őt a társalgásból; különben úgy látszott, hogy teljesen elfelejtette a jelenlétét és hogy létezéséről nem is szándékozik tudomást venni.

Mikor egyedül maradtak a vendéglőben, William megkérdezte, hogy ki ez a hölgy.

- Jó barátja voltam a férjének - mondta Hög. Egyebet semmit.

Nagyon gondosan öltözködött, három-négy inget húzott fel és megint le, míg végre olyanra talált, amelyikkel meg volt elégedve és ruhái közül egy kék kabátot választott ki, bársony gallérral és hosszú, divatos frakkszárnnyal.

- Az állatkerti vendéglőben fogunk reggelizni - mondta.

- A grófnéval?

- Igen.

Nehéz napja volt ez Williamnak. Apja csak a grófnéval törődött, udvarolt neki, elhalmozta figyelmességgel, csókolta a kezét, karon fogva vezette, folytonosan szemben ült vele és le nem vette róla a szemét. William rájuk sem tudott nézni, annyira kínosan érintette viseletük. Elpirult, mikor az atyja simogatóan tette kezét a grófné karjára, lesütötte a szemét, mikor

egyetértő vidám mosollyal tekintettek egymásra, szenvedett, mikor az atyja oda hajolt és tekintetük találkozott.

Maga sem tudta, mi lehet ez, de úgy érezte, hogy atyjának különös pillantása minden asszonyt meg kell, hogy sértsen, hogy érintésének megbotránkozást kellene keltenie bennük. És lelke mélyén gyűlölte ezt a szőke, nyugodt asszonyt, szürke utazó ruhájában, svéd bőr keztyűjével és örökös mosolyával.

Hozzá alig szóltak és kínos érzése lassankint tűrhetetlenné vált. Nem bírta tovább kiállni, azt találta, hogy az atyja úgy szerelmeskedik, mint egy turbékoló galamb és minden érzése fel-lázadt a grófné ellen, aki mindezt olyan tökéletes nyugalommal, ugyanazzal a zavartalan mosollyal fogadja.

Nem akart rájuk nézni és mégsem tudott ellenállani; az érzelmeit sértette és kíváncsisága mégis űzte, hogy újra odatekintsen.

Ekkor jutott eszébe, hogy mindent meg fog a grófnénak mondani, elbeszéli, hogy az atyja beteg - ez jó büntetés lenne; szinte az ujjá hegyéig bizsergett benne a vágy, hogy megmondja; és mégis, - nem, lehetetlen!

Este a Thalia színházba mentek. Egyik proscenium páholyban ültek, Hög és a grófné mélyen bent a sötétben, William egészen elől. Mosernek egy darabját játszották és Németország egyik legelső színésznője vendégszerepelt benne. A páholyban senki sem figyelt a játékra.

William folytonosan hallotta a háta mögött a grófné és az atyja suttogását és állandóan izgatta a nagy legyező suhogása, melyet a grófné szakadatlanul mozgatott; atyja az egész előadás alatt fölébe hajolva ült, arca csaknem érintette az asszonyt.

Egy felvonásközben Hög kiment és William, aki nem tudott többé uralkodni magán, a grófné felé fordult és gyorsan mondta:

- Atyám elmebeteg. - A grófné tekintete találkozott az övével, de az asszony meg sem mozdult, lassan ingatta a legyezőjét tovább és azt mondta:

- Tudom.

A szavak elhaltak a William ajkán, azt hitte, hogy képes volna az arcába csapni.

Másnap reggel a grófné elutazott, anélkül, hogy Hög sokat törődött volna vele.

Két nap múlva mentek el Hamburgból, megállottak Münchenben, Düsseldorfban és végre Kölnhöz közeledtek.

Hög többet beszélt, mint az utazás első idejében és aszerint, amint mindig több és több új ismeretséget kötött mindenütt, ahova értek, kezdte Williamot kerülni. Nappal még csak megjárta, William mindenütt vele volt a kirándulásokon vagy legalább is a közelében időzött, de a késői table d'hôte után, mikor felmentek a szobáikba - a félemeleten laktak három szobában nro. 53 alatt, Hög minden módon igyekezett kijátszani Williamot, míg végre sikerült a színházba vagy cirkuszba elosonnia.

Néha napján még be is csukta a fiát. Ő maga Isten tudja, hol kószált.

Ezek voltak William legkínosabb órái. Egyedül, nyomasztó magányától lenyűgözve óráról-órára várakozott a szalonban. Megpróbált leveleket írni, de nem bírta gondolatait összeszedni; kiült az erkélyre a nagy udvar felett, de a szökőkút csobogása, a vendégek nevetése és beszélgetése ott az üvegtető alatt, csak ingerelte; nem volt nyugalma; bement a hálósobába, megmosta a kezét - tizedszer, - megnézte magát a tükörben, megint bement a szalonba s újra visszajött.

Segítségért szeretett volna kiáltani, olyan magánosnak, olyan elhagyatottnak érezte magát. Még csöngetni sem tudott. Hová mehetett atyja?...

Késő éjszaka hazajött Hög.

William került az embereket, keveset beszélt és nem kötött ismeretségeket. Lesoványodott, s nem volt étvágya. Egyszer a table d'hôte-nál hallotta, mikor az atyja ezt mondta szomszédjának:

- Megerőltette magát, - öröklött melankólia, az anyjától örökölte.

Az idegen ránézett és William mintha egy lökést kapott volna. Hát ezért néztek az emberek folytonosan olyan részvétellel reá, azért kerültek és beszélgettek olyan csodálatos kedveskedően vele, ha ugyan beszélgettek - ezért bántak vele a pincérek olyan bátortalanul, csaknem félénken; azt hitték hogy ő az örült.

Mintha a vér megfagyott volna az ereiben, mintha az asztal a gyümölcstartóval, a tányérokkal együtt táncolni kezdtek volna a szeme előtt... még a falak is körbe kezdtek forogni, mint egy caroussel. Meg sem bírta mérni a mélységet, mely a lába alatt felnyílt.

Mikor felmentek, leült a kandalló elé, nem hallott és nem látott - ez a csapás teljesen elkábította. Látásától és hallásától megfosztva, gondolatai kifestették azt az örvényt, mely előtt állott; tehát ő volt az örült, a melankólikus, a félénk emberkerülő és az atyja az egészséges; hiszen ez beszélgetett, szerelmes volt és fiatalos; az elegancia és előkelőség illata vette körül... Nem volt-e természetes, hogy elhitték? El kellett hinnök...

De el fog menni egy orvoshoz, ez nem tarthat így tovább... ez lehetetlen...

Felállt, anélkül, hogy tudta volna mennyi ideig ült ott és akkor látta, hogy a tűz kialudt; szólt, de az atyja nem volt a hálósobában. Így aztán újra elkezdte a régi gondolatfonalat tovább szöni; egyik gondolatot a másik után bontotta fel, majd újrakezdte, elővette ugyanazokat az érveket, mérlegelte és ugyanarra az eredményre jutott. Mindig ugyanaz a gondolatkör maradt.

Egyszerre reszketni kezdett a hidegtől. Az erkélyajtó nyitva maradt és az októberi este hűvös volt. Odament, hogy bezárja az ajtót és látta, hogy az étteremben már eloltottak minden lámpát, az udvaron is csak egynéhány magános gázláng égett és lobogott a szélben az ovális ernyők védelmében. Néhány szolgálta járkált lent és a székeket rakta össze az üvegtető alatt.

Nagyon későn lehetett. Az álló óra kettőt mutatott.

Ebben a percben elfelejtette új bánatát, csak az jutott eszébe, hogy atyja még mindig nem jött haza; ilyen soká nagyon ritkán szokott kimaradni.

Az új félelem elűzte a régit. A pamlagon összekuporodva a fáradtságtól elnyomva álomba merült, de gondolatai, melyek álommá lettek, ugyanabban az aggodalomtól rettegő körben futottak tovább.

Hangos nevetésre ébredt fel és atyját látta a szoba közepén állani török fezen, fekete szakállal. Mintha rugó lökte volna fel úgy ugrott talpra és a szeme elé kapta kezét, mintha védekezni akarna a látomány ellen. - Ki az? - mondta. Az atyja nevetett.

- Ez volt az egész jelmezem, - mondta folytonosan nevetve - és mégis meg tudlak ijeszteni! Bolond! bolond!

William kérdőleg nézett rá. Szeme szokatlanul fényes volt, ajkai folytonos mosolyra huzódtak; szakadatlanul beszélt, a szavak megállás nélkül áradtak egymásba, nevetés, kiáltások és dudolgatás kíséretében.

Fehér nyakkendője kioldózott, az ingeleje gyűrött volt és az egyik gomb felnyílt.

- Ez tánc közben történt, - mondta nevetve. - A hölgyek úgy forgatják az embert, hogy egészen beleszédül. - Megpróbálta begombolni az inget, de a keze reszketett és nem tudott magán uralkodni.

- Ez bizonyosan a champagnetól van, - mondta és franciásan „b”-t mondott a „p” helyett.

William úgy állt ott, mintha odaszegezték volna, felemelt karja tehetetlenül hanyatlott le és fogai egymáshoz verődtek; érezte, hogy gondolatait elveszti a rémülettől.

Pár pillanatig úgy bámult az atyjára, mintha hipnotizálták volna. Azután anélkül, hogy tudná mi történik vele, egyszerre hangosan elkezdett nevetni: egész rémülete ebben az éles nevetőgörcsben keresett kitörést magának.

Hög egy pillanatig ránézett, azután vele nevetett; így nevettek egymással szembenállva, atya és fiú, mint az örültek.

De egyszerre csak az atya William felé lépett és karját felemelve fenyegetően suttogetta:

- Te rajtam nevetsz; az atyádon nevetsz!

Sziszegve hangzottak szájából a szavak, tűz villogott a szemében. És mialatt a nevetés rémülten halt el az ajkain, William úgy érezte, hogy kövé válik a düh örületes tekintete alatt.

- Nem, nem, hiszen nem nevetek, - mondta suttogetva, mert nem tudta annyira kinyitni a száját, hogy világosan kimondja a szavakat - nem nevetek.

- De igen - nevetsz.

- Nem, nem, hát nem látod, - mondta William reszketve a félelemtől - egészen komoly vagyok, nem nevetek.

Hög lehajolt és vas marokkal szorította meg a karját:

- Igen, - suttogetta rekedten, - ne tagadd, nevettek, mind rajtam nevettek - mert örült vagyok, örült - megörültem. - És hirtelen lökéssel olyan erővel taszította vissza fiát, hogy neki esett a falnak.

Az ütdés fájdalma felébresztette Williamot és a fizikai fájdalom visszaadta lelki nyugalját. Első sorban ki kell mennie segítséget hívni. Megmérte a távolságot az ajtóig.

A beteg követte tekintetének az irányát. - Nem, - mondta s újra nevetni kezdett - be van csukva - én magam csuktam be. - Egy pillanatig kárörvendően villant meg a szeme. - Tudod, hogy te vagy a beteg, vigyázni kell reád, nagyon vigyázni. - William maga elé kapott és egy karszékhez támaszkodott. - Igen - mondta nagynehezen és igyekezett uralkodni magán. - De minek is mennék ki ilyen késő éjszaka. Most már itt az ideje, hogy lefeküdjünk.

És folytonosan a betegre nézve, két gyertyát gyújtott a kandallón s az egyiket odanyújtotta neki.

- Jó éjszakát - mondta.

Az atya elvette a gyertyát, anélkül, hogy tovább gondolkoznék. - Igen, most már írni fogunk - mondta szórakozottan és ércetlenül, mialatt a gyertyavilágba belenézett - sietnem kell - az ember soha sem tudhatja, hogy meddig marad az eszénél. - Odament a gyertyával az íróasztalhoz és kinyitotta a mappát. - Te fogsz írni, - mondta - a kezem reszket egy kicsit, diktálni fogok.

William végigment a szobán, mintha széket akarna hozni magának, elment a kandalló előtt s gyorsan az ajtóhoz lépett. Abban a pillanatban Hög is megfordult és lassan intett. - Igen, fiam, be van zárva - és a csengettyűhúzó is levettem.

Az elfojtott sikoltásnak a hangja elhalt a fiú torkában, összeszedte magát és mosolyogva mondta:

- Jól vigyázol rám, atyám.

Odaült az íróasztal mellé és kinyitotta a kéziratot. Nem gondolkozott többé, a vér zúgott fülében és a betük, mintha ködben táncoltak volna a szeme előtt.

„A szobor leleplezése”, olvasta fent a nagy, kicifrázott betűket; összeborzongott és megfordította a lapot.

Az atya fel-alá sétált mögötte. Hol vagyunk? - kérdezte.

William olvasni kezdett. Alig hallotta a saját szavait, rekedten és megállás nélkül olvasott:

„Ezért ha valamennyit kalickába zárnánk, ezeket az állatokat, akik gonoszságra vannak teremtve, akiknek lényege az ösztön, ösztönük pedig a rombolás és pusztítás, akkor helyesen cselekednénk.”

- Igen - igen - itt hagytuk el.

Hög nevetett, halkán beszélt magában, a kezét dörzsölte. Aztán megállt a fiú széke mögött és hirtelen azt mondta: - Igen, ezzel csak nem rontalak meg?

- Hiszen csak írom, - mondta William.

- Persze, persze. Hát csak írd. - A fiú a kézirat felé hajolt, a feje mázsás volt.

- Mert az asszony nem érdemel meg mást, - diktálta Hög. - A férfi az úr és minden felelősség nélkül tönkretelheti.

- Hallod - mondta és egészen a fia mellé lépett - felelősség nélkül. Nem megy másként - mormolta halk nevetéssel, mialatt újra tovább ment... - Nagyön is sokat kell elviselnünk.

Nevetése áthasított a fiú lelkén.

- Felelősség nélkül - ismételte.

- Az, aki nem tud urrá lenni, rabszolga marad - diktált tovább a beteg - aki nem pusztít el mást, azt magát pusztítják el. Mert senki sem győzte le még az állatot az asszonyban.

Az óra az asztalon négyet ütött.

A beteg folytonosan nevetgélt magában, mormolva beszélt s néhányszor fel-alá sétált a szobában; azután újra megállt az íróasztal mellett a fia mögött: - Hát nincs jogunk megbosszulni magunkat? Majd rekedten mondta: Olvasd fel ezt.

William visszafordította a lapot és olvasta: „Aki nem tud urrá lenni, rabszolga marad, aki nem pusztít el mást, azt magát pusztítják el.”

A beteg kezét dörzsölte: Evangelium - mondta - igazi evangelium.

A fiú leejtette kezéből a tollat: - Olyan fáradt vagyok - mondta.

- Látod - folytatta a beteg, anélkül, hogy hallaná, - jó az ilyet tudni és jó visszaemlékezni rá. Így az ember minden eshetőségre nézve nyugodt lehet. - Felemelte a karját aztán megint leejtette és nagyot sóhajtott: Anyád jobb volt - mondta hirtelen új gondolatmenettől megragadva - mást szeretett, hiszen tudod - az unokatestvérét...

William megfordult és névtelen borzalommal nézett az atyjára.

- Apám - kiáltotta - apám! és mindkét kezét elhárítóan nyújtotta ki feléje - apám, ne mondd ezt el nekem! A szavak mint széttépett sikoltások hangzottak.

- De odajött hozzám és megmondta - folytatta a beteg egészen távol a kandalló mellől - megkért, hogy utazzunk el, hogy könnyebbé legyen a küzdelem a szenvedélyével szemben. A fiú mélyen felsóhajtott.

Mosolygás futott végig az arcán, a sírás, mely torkát fojtogatta, fátyolossá tette hangját s így suttogott: Óh, köszönöm, köszönöm! Megingott és a szék hátába kapaszkodott. Atyja a karjaiba fogta.

- Szent lett - suttogta titokzatosan és gyöngéden, száját egészen a fia füléhez tartva - nemrégén beszéltem vele, sírt és jajongott miattunk, azt mondta, hogy még az ő könnyörgése sem segíthet rajtunk.

William összeborzadt az atyja ölelésében. - Igen - mondta - anyám szent asszony. Pár pillanatnyi hallgatás volt.

- Imádkozzunk hozzá. És egy erőszakos rántással Hög odakényszerítette fiát a szőnyegre maga mellé. - Imádkozzál, - kiáltott rekedten visító hangon - imádkozzál és ő maga fejét a földre nyomva, egészen kinyúlva félhangon mormolt valami rettenetes imádságot, a fanatikus imádat és ijesztő káromlás borzalmas keverékét.

William térden állt; nem mert felkelni és lehajtott fejjel halkan mormolva maradt ott.

- Imádkozzál - kiáltotta a beteg újra - imádkozzál hangosan! - Felemelte fejét a padlóról, úgy hogy William láthatta eltorzult arcát és üveges szemét. Feküdj le - kiáltott az atyja rikácsolva. - Feküdj le egészen, te elbizakodott! És még hangosabban kiabált: Én vagyok, akit imádnod kell, én szent Márkus. - Egy ugrással felállt és egész magasságára kiegyenesedve kinyújtott karral állott a fiú előtt, aki halkan zokogva a szőnyegbe rejtette arcát.

- Én vagyok az, én - kiabált a beteg tovább - én szent Márkus. Imádkozzál, imádkozzál, mert különben sohasem jutsz el a boldogok országába.

William csendesen feküdt előtte, tagjaira mintha ólom nehezedett volna, érezte, hogy úgy sem tudna felemelkedni. Az atyja beszéde, mint valami távoli vihar hangja zúgott a fülében és félig eszméletlenül hallgatta az örült rohanó szavait.

- Hallod - kiáltott a beteg - ez az én evangéliumom: az, aki nem pusztít el mást, azt magát pusztítják el, így beszél szent Márkus a saját híveihez.

És tovább folytatta, szakadatlanul beszélve. William már nem is hallotta, nem tudott semmit megkülönböztetni belőle és a földön elterülve az örülettel határos kétségbeeséssel imádkozott bele a szőnyegbe.

- Mert mohóságuk pusztává teszi a világot és az élet dögszagú temető, ahol a prostitúció gázol a sírhalmokon. De jaj nekik, jaj nekik - szent Márkus a kénköves poklot és a pusztulást hirdeti nekik.

Ekkor az atyja ordítása hirtelen hörgésbe ment át, hosszú, görcsös hörgésbe, mely valami örült nevetéssel küzködött. William csaknem megdermedt a borzalomtól és alig bírta felemelni a fejét.

Hög a falhoz támaszkodva állt és karjával a levegőben hadonászva, meredt szemmel bámult maga elé. Egy kiáltással, amit a rémület szinte állati ordítássá változtatott, ugrott fel a fiú. A beteg még egy pár percig hadonászott a levegőben karjával, azután megingott és kinyújtott karjával támaszt keresve, kezét ökölbe szorítva, nehéz zuhanással arcra bukott a földön.

William teljes erejéből rázta az ajtót; de az atyja olyan különös nyugodtan feküdt a földön; oda akart rohanni hozzá s beleütközött egy karosszékre.

- Apám, - kiáltotta. - Apám - kiáltott újra és újra. Megérintette a fejét, megsímította a haját - megfogta a kezét, felemelte a karját és egy kiáltással elengedte.

Hög halott volt.

Hög halálának híre gyorsan elterjedt a szállóban és mintha ezzel együtt valami alattomosan csúszó hallgatás osont volna ki a halott szobájából a folyosókon át, lépcsőn fel és lépcsőn le, az udvaron keresztül le a bejárásig, míg nyomasztón rá nem nehezült az egész házra. És a csend nyomában, mintha árnyék siklott volna a világos üvegtető alá, az étkező terembe és a vendégek mosolygása felé, mely elhalt a halál közelében.

Mintha az egész nagy gépezet nehezkesebben dolgoznék ebben a hideg csendben: a portás harangja úgy hangzott, mint a halálharang, a pincérek félénken és máskor mindig udvariasan mosolygó szájukon mosoly nélkül szaladgáltak az udvaron az üvegtető alatt. Az egész házban suttogássá vált a beszéd, a nevetés megfagyott és elhalt.

Ez az egy halál az életnek ebben a gyűjtő pontjában minden szegletben ott ólálkodott és nem sokat használt, ha kikerülték is a nro. 53-at, mert akárhová mentek, mindenütt a halállal találkoztak. A csontember polippá vált, mely ijesztő karjaival az egész házat befonta.

Néhány hangos amerikai hölgy mindjárt első nap elutazott.

Különben a vendéglős röviden végzett az egészszel. Megjelent az 53-as számban féltíz órákor fehér nyakkendővel és fekete keztyűben, hogy Williamnak részvétét tolmácsolja és hogy keztyűs kezével udvariasan kitessekelje.

Egyenesen szembe ült le Hög Williammal a kandalló elé, ott ült és a kalapját símogatta, mialatt részvevő szavait bizonyos kenetes bensőséggel ejtette ki, ami mélységes fájdalmat akart kifejezni.

Herr Fridrich a legmélyebb részvétet érezte. Mindent meg fog tenni, mindent, hogy megkönnyítse a fiatal úrnak a nehéz, nagyon nehéz terhet... mindenesetre ez kötelessége volt és ha kötelessége, akkor a legnagyobb örömmel teljesíti.

Herr von Hög azok közé a vendégek közé tartozott, akiket öröm ellátni, nagyon is ritka öröm, Herr Fridrichet éppen tegnap ejtette bámulatba kiváló ízlése a borok tekintetében.

- De meg is volt elégedve, ez az egyetlen vigasztalásom - tette hozzá Herr Fridrich - meg volt elégedve, a pincém teljesen kielégítette. Még most is látom, hogyan ízlelt meg egy Liebfraumilch-fajtát, valósággal élvezte, *értett* a borokhoz, óh nagyon kiváló ember volt az ön atyja. - És Herr Fridrich könnyes szeme a padlást kereste meghatott elismerésében, mely saját pincéjének felülmúlhatatlan kiválóságát és az elhalt vendég csalhatalan ízlését egyaránt illette.

Szünet állt be. William sokkal álmosabb volt, semhogy felelni tudott volna. Nehéz fejét a kandalló mellett álló szék hátához támasztva ült és gyengén mosolygott, mialatt Herr Fridrich ingmellét nézte, mely szuszogó sóhajtása alatt úgy emelkedett, mint egy páncél.

Herr Fridrich időt engedett magának, míg tekintetét visszavonta a menyezetről, aztán, anélkül, hogy Williamra nézne, fekete cilinderére és onnan a szőnyegre fordította szemét. Izgett-mozgott a széken és mély torokköszörülés után újra megszólalt:

- Igen, - meg volt elégedve.

William még mindig hallgatott. De mikor Herr Fridrich felnézett, intett, hogy megelégedését megerősítse.

A vendéglős ingmelle hevesen mozgott az újabb szünet alatt és hirtelen, mintha minden hidat le akart volna rombolni, így szólt, mialatt gyors pillantást vetett Williamra:

- De egy hôtél sem lehet kórház. - Talán feleletet várt, de mivel nem kapott, erős hangsúllyal tette hozzá: - A három amerikai hölgy már el is utazott.

William még mindig szótlánul ült és álmosága mellett is az találta, hogy a Herr Fridrich megjegyzése nagyon felesleges volt. A vendéglős megakadt és az ajkába harapott. A lelke mélyén alkalmatlan idiótának nevezte a fiatalembert.

Térde közé szorította kürtő-kalapját s míg bélésében szorgalmasan tanulmányozta a nevet, csemcse és kíséretében mintegy pontot téve a beszélgetés folyamára, azt mondta:

- És az emberek rendesen nem azért mennek utazni, hogy meghaljanak.

Felnézett és mivel látta, hogy William nagyon sápadt lett, békülékeny mosollyal tette hozzá:

- Ellenkezőleg - legtöbbször azért utaznak, hogy ezt kikerüljék.

- Az orvos elvállalta, hogy gondoskodik a koporsóról - mondta William és felállt. - Ma este elutazhatom.

A Herr Fridrich homloka kiderült és mialatt a széket hátra taszította és az ajtó felé indult, megelégedettségét résztvevő szavak és biztosítások egész özönével fejezte ki.

- Tehát ma este, - mondta William röviden. Kérem tudassa a vendégeivel, hogy a halottat még ma este elszállítják.

Herr Fridrich újra az ajkába harapott, megkérte, hogy a „Herr Vater” koporsójára letehesse koszorúját és eltűnt.

William az egész utazás alatt nyomasztó álmosággal küzdött, mely nem engedte gondolkodni és kábultságából csak akkor jött magához, mikor két nap múlva korán reggel a horsensi állomásra berobogott.

Nina és Zsófia egymás kezét fogva, fekete ruhájukban éppen a lámpa alatt állottak és a vonat ablakait lesték. Valami különös fázós gyámoltalanság látszott rajtuk, ahogy olyan egyedül álltak fekete fátyolukba beburkolva. Williamot megrázta ez a látvány.

Olyan sápadtak voltak a lámpa világánál és olyan közelhúzódva álltak egymás mellett, mintha az egyik segíteni akarna a másikon kölcsönös gyámoltalanságukban.

William maga sem tudta miért, de öntudatlanul kiegyenesítette vállait ebben a pillanatban. Aztán kiszállott. Nina a nyaka köré fonta a karját, Zsófia pedig a kezébe kapaszkodott.

- Nehéz idő volt ez, - mondta Nina és megcsókolta.

Izgalmas napok következtek; a temetés, annyi mindenféle ügy elrendezése, melyek a Hög halálakor szomorú rendetlenségben maradtak, az árverés elrendelése - egész sereg olyan dolog, ami az életszakok nagy lezárulásával és az életkörülmények megváltozásával szokott járni. Főleg Williamhoz fordult mindenki, amit természetesnek is találtak, hiszen ő volt a fiú és ha még fiatal is, de elég okos volt és tulajdonképpen idősebb, mint az évei száma.

A temetés után következő nap William az atyja szobájában ült - Nina és Zsófia nem voltak otthon - és a hátrahagyott leveleket rendezte. Az íróasztal minden fiókja nyitva állott, míg a leveleket és naplókat nézegette.

A legtöbbjét tűzbe dobta, csak az excellenciásnak és az anyjának a leveleit kímélte meg. Ott ült és a kályhába nézett, ahol a fehér papír összezsugorodott, elszenesedett és hamuvá vált - valami különös, bizonytalan, érzéstelen szomorúság fogta el ennél a munkánál. Közbe-közbe

gondolatokba merült egy levélcsomóval a kezében, aztán újra összeszedte magát és bedobta a tűzbe.

S míg így üldögélt és egy befejezett életnek annyi töredékét és darabját temette el utólag, egyszerre úgy érezte, mintha ez az élet messze kezdene távolodni tőle, valami ködben veszett el, bizonytalan szürkületbe siklott át, amiben semmit sem tudott megkülönböztetni, sem megtartani... És nem is nagyon igyekezett, hogy visszatartsa azt, ami így elsiklott előle.

Így ült még mindig elmerülten, mikor az inas jelentette, hogy Lund ügyvéd van itt és szeretne beszélni a fiatal úrral.

Lund ügyvéd Berg doktornak volt barátja és a nagybácsik kívánságára átvette a hagyaték rendezését.

William felállt és kérte Lund urat, hogy foglaljon helyet. - Éppen leveleket rendeztem - mondta és elkezdte becsukni az íróasztal fiókjait.

- Ezt értem - mondta Lund és az asztalra tette szürke kalapját - bizony elég sok rendezni való maradt itt.

William hallgatott és folytatta a fiókok betologatását és bezárását, azután leült az íróasztal előtt a karosszékbe éppen szemben az ügyvéddel.

- Sok rendezni való maradt - ismételte ez, mialatt keztyűjét lehúzta és átmenetül háromszor is megköszörmelte a torkát.

- Igen - felelte William.

- Nagybátyjai engem bíztak meg, hogy a hagyaték rendezését elvállaljam - mondta Lund hátratámaszkodva és kezét összetéve selyem mellényén, mely egy kezdődő embonpoint felett fehérlett. - Bizony elég nehéz megbizatalás.

- De azért úgy-e, lesz olyan jó?

Az ügyvéd szemüvege alól figyelmesen nézett szürke szemével Williamra: - Ön hihetőleg semmit sem tud róla, hogyan álltak az atya ügyei? - kérdezte.

- Semmit - felelt William és egy papírvágó kés elefántcsont nyelét harapdálta. - Apám sohasem beszélt ezekről a dolgokról.

- Azt mindjárt gondoltam. - Az ügyvéd kövér kezével megsimogatta rövidre vágott szakállát. - Ezt gondoltam.

Pár pillanatnyi hallgatás következett, azután az ügyvéd lassan, nagyon vontatottan mondta:

- Nem valami sok maradt. - Újra felnézett; William még mindig a kés nyelét harapdálta: - Persze - csak ennyit mondott.

Lund mélyebben beült a székbe. - Az utolsó év nagyon sokat elnyelt - mondta - és a vagyon sohasem volt nagy.

- Igen, természetes, hogy sokat felhasználtunk - mondta William elgondolkozva.

- Nagyon is sokat - csúszott ki hirtelen Lund száján. És most már, hogy a jég meg volt törve, gyors elhatározással mondta: - Őszintén szólva, semmi sem maradt.

A papírvágó kés leesett a földre és William lehajolt, hogy felvegye. - A testvéreinek természetesen megvan a hozománya - de ön sajnos... nincs ilyen előnyös helyzetben.

William felnézett, majd lehajtotta a fejét. - Nem - mondta halkán. Olyan hidegség járta át a szívét.

- Szerencsére az emberből akkor is lehet valami, ha szegény.

Szegény William úgy érezte, mintha nehéz ütest mértek volna a tarkójára: - Igen - szerencsére. - Tompa hangon, gépiesen kimondott szavakkal beszélt. - Jó, hogy az ő hozományuk megvan - tette még hozzá.

- Önért pedig a nagybátyjai fognak fizetni...

- Ezt gondoltam - mondta William. Éppen annyi értelme lett volna, ha ezt mondja: abra-kadabra. Odament a kályhához és felnyitotta az ajtaját, hogy megmelegítse a kezét; olyan volt mind a kettő, mint a jég.

Lund felsóhajtott és kissé felhúzta nadrágját a térdén. Örült rajta, hogy William olyan nyugodtan vette a dolgot.

- Azt gondoltuk, hogy testvéreit legjobb lenne egy lelkész családjánál elhelyezni - mondta.

- Testvéreim csak nem fognak szükségét szenvedni? - Még mindig a tűz mellett állott és különös idegen volt a hangja.

- Isten mentsen és a hozomány, kamataival állandóan növekszik.

William betette a kályhaajtót.

- Azután azt gondoltuk - folytatta Lund - hogy önnek nagyon jó dolga lenne Soröben, ott olcsó az élet és könnyen kaphatna ingyen helyet...

- Igen, nagyon olcsó; - úgy beszélt mint álmában szokott az ember. De egyszerre felemelte a fejét és azt mondta: - Soröben, igen - magamnak is ez a kívánságom. - A templomra gondolt.

Nemsokára azután elment Lund.

Nem, William nem tudta, mi a szegénység, de csakhamar megtanulta. Lassan, de biztosan megértette, hogy mit jelent szegénynek lenni és ez a tudás, mint hideg, nedves köd feküdt a gondolataira. A festményeket el kellett adni, Jensen elsején elutazott. Az étkezés otthon szűkösebb lett és a szükséges ruhákat egy olcsó szabónál csináltatták meg neki.

William úgy érezte, mintha egész eddigi életükből kivetköznének, mintha olyan üresen és kifosztottan maradnának, mint a falak azokban a szobákban, ahonnan a képeket elvitték.

Valami nagy ürességnek érezte a szegénységet és darabról-darabra mérlegelte, hogy mit rabol el tőle.

De más oldalról a növekvő bizonyosság, hogy szegények és annak a megértése, hogy mit jelent ez, segített azt az érzést kifejleszteni benne, mely mint sejtelem fogta el először, mikor atyja holttestével reggel Horsensbe megérkezett és meglátta testvéreit a perronon. Gyöngeségüknek az a benyomása, mely akkor úgy meghatotta, nem mult el és eleven vágyat keltett benne, hogy támogassa őket, segíteni tudjon rajtuk; és belátta, hogy erősnek kell lennie, ha ezt el akarja érni.

Nina most pillanatnyilag teljesen le volt törve: az otthontól való elszakadás, eddigi életüknek úgyszólván elsöprése nagyon lesújtotta. William megértette Lundot, hogy egyelőre ne ismeressék meg vele a dolgok valódi állását; még ez a tudatlansága is hozzájárult, hogy a testvérét érezze a gyengébbnek, *magát* pedig erősebbnek.

Mikor most másodszor állott így szemben a valósággal, William másnak látta mint eddig: *a valóság valami olyannak látszott most előtte, amivel meg kell küzdeni.*

Azután távoznia kellett.

Eljött az utolsó este. Mind a három testvér fent volt alkonyatkor a temetőben a síroknál. Most az anyjuk szobájában ültek, mely még úgy maradt, mint a régi időkben volt. Nina nem tudta elviselni, hogy valamit változtassanak ebben a szobában, mielőtt elutaznak. A szegletben levő asztalnál teáztak - „anya asztalánál” - és most hallgatagon ültek, mialatt a sült alma sercegett a cserépkályhán.

Néha-néha megszólalt valamelyik, a másik felelt - mindig olyan félig fojtott, csaknem ünnepléses hangon. Azután megint hallgattak.

- Vajjon mikor látjuk újra egymást? - kérdezte Nina.

- A nyáron - mondta William. És Zsófia elkezdte számlálgatni az ujján, hogy hány hónap van még a nyárig.

- Majdnem hét hónap - mondta.

- Hamar elmúlik - felelte William, de ő maga is úgy érezte, hogy olyan hosszú, hosszú idő ez, melyet alig tud gondolataival átrepülni. - Hiszen ez semmi.

- De karácsonykor? - Most Nina beszélt.

- Nem, nem karácsonykor... az aligha - kezdte William; azt akarta mondani: „az aligha fog sikerülni.” De hirtelen elhallgatott és rövid idő múlva csak annyit mondott: - Alighanem karácsonykor.

És mindegyik megint a maga gondolataiba merült.

- Nekem nincs ebben az évben semmi a perselyemben - mondta Zsófia. - Pedig valamit csak kell adnunk a lelkészéknek karácsonyra, Nina?

- Nem tudom - mondta Nina és kis idő múlva halkabban tette hozzá, mert sírás fojtogatta a torkát: - ha egyszer nincs semmink...

Zsófia felállt és végigment a szobán, beült a kályhaszegletbe, lehajtotta a fejét és nemsokára hallatszott, hogy fújja az orrát a zsebkendőjébe.

Igy ültek egy darabig.

- Igazán játszhatnál valamit, Nina - mondta William - és elénekelhetnéd anya valamelyik kedves dalát is.

Nina odament a zongorához. William pedig halkan Zsófiához osont a kályhaszegletbe. Ott ült a kis leánnyal az ölében a zsámolyon, míg Nina énekelt.

Nina könyökét a fehér billentyűkre támasztotta, egy pillanatig a kezére hajtotta a fejét, azután egy prelűdöt játszott és énekelni kezdett:

Szemét fáradtan becsukja,
Pihenni tért a kis madár;
Álmodik, míg vihar zúgja
Vad zenéjét - s tenger-ár.

Zúghat a tenger haragja,
Csapkodhat a habja fel,
Az álmok napfényes partja
Az, mit sohsem érhet el.

Az első verset halkan, de biztosan énekelte, hanem az utolsó soroknál hangja felmondta a szolgálatot és a végső szavak már csöndes suttogássá váltak. Kivette zsebkendőjét és betakarta vele a szemét. Néhány pillanatig teljes csönd volt, csak a három testvér halk, elnyomott

zokogása hallatszott. Ekkor William felállt és odament Ninához; levonta a zsebkendőt szeméről és megcsókolta.

Zsófia a Nina ölébe tette a fejét és soká így ültek szótlanul.

- Olyan nehéz elviselni - mondta Nina csendesen. És egy idő múlva: - Holnap már nem lesz otthonunk.

Zsófia öntudatlanul erősebben, nagyon erősen belefúrta fejét a Nina ölébe, William pedig megszorította a kezét.

- Nem - suttogta.

Másnap délben William elutazott. Nina és Zsófia kisírt szemmel állottak a perronon. William kihajolt és integetett. Aztán megindult a vonat, még látta a Nina magas feketeruhás alakját, hosszú fátyola lebegett a szélben és mintha valamit kiáltott volna a viharban feléje.

A vonat tovább futott és ők eltűntek.

William második osztályú jegye csak V.-ig szólott. Itt újat vett a harmadik osztályra. És míg egy szegletbe húzódva, kabátja gallérját a huzat ellen felhajtva a kemény fapadon ült, Hög William érezte, hogy most egyedül kell a nagyvilágba kiindulnia - a küzdelemre.

Tizenhat éves volt.

MÁSODIK KÖNYV

A vetés kizöldül.

I.

William úgy érezte, mintha mindaz, amit átélt, régmúlt volna, pedig még csak egy hónap óta volt Soröben. De ez az egy hónap végtelenségnek látszott. A napok jöttek, a napok mentek és békés egyformaságuk mint valami lágy hóesés fogta körül s mindent befedett. Olyan béke szállt rá, mely csaknem téli álmhoz hasonlított.

Az iskola nem sok gondot okozott. Kezdetben - az első két héten át - nagyon szorgalmas volt, nagy gonddal igyekezett, hogy a legszebb dán nyelven írja meg fordításait, hogy tiszta francia stílust használjon; Tacitust magánszorgalomból olvasta és kétszer is hozzáfogott, hogy egy egész regényt német prózára fordítson. De lassankint úgy találta, hogy alapjában véve nagyon is felesleges fáradság az egész, úgylis a legkiválóbb volt az osztályban, könnyen megtarthatja az első helyet és bizonyosan kitüntetéssel teszi le az érettségi vizsgát; különben is megvolt a tehetsége hozzá, hogy kevéssel is fel tudjon tűnni és új ötleteit ragyogtassa; tanárai, akik hamar észrevették, mennyivel fejlettebb többi társánál, búskomorságát mélységnek tartották.

Most már az volt a legfontosabb, hogy életcélt találjon magának - valami nagyszerű célt. Mert ennek a célnak fenköltnek és ragyogónak kellett lenni, olyan végtelenbe törőnek, mint nagyravágyása, mely tűz gyanánt égette lelkét. Amilyen mélyre hanyatlott a családja, éppen olyan magasra kellett emelkednie neki.

Sok időt töltött a templomban.

Mindjárt első nap nem ment el, nem merte megtenni. De mikor nagybátyja a „Napi Hirek” mögé temetkezve itta kávéját, kiosont az ajtón. Nem mondta meg, hova megy, mert akkor talán a bácsi is vele tartott volna - nem, nem, egyedül akart lenni, egyedül kellett lennie; még talán azt sem tudta volna megmondani neki, hogy a templomba megy; olyan csodálatosan elfogult volt, szinte megdermedt a várakozástól.

A viharral küzdve, lehajtott fejjel ment végig az utcán, kabátját a lába közé csapta a szél, úgy, hogy alig birt előre jutni. Egyszerre csak eszébe jutott, hogy Hög bácsi megláthatja az ablakból, felment a járdára és a házfalak mellett osont tovább.

Átfutott a téren, a kalapja lerepült; megkapta a szalagjánál fogva és úgy sietett tovább megint a házak mellett, míg a zárdaajtóhoz nem ért.

Belépett. Milyen vastagok voltak a falak, s ezt mind az ő ősei építették... Megtapogatta a köveket, tekintetével kimérte a bolthajtások minden hüvelykét, a magasságot és szélességet egyaránt - aztán kilépett a fasorba. A szél felkavarta a hervadt leveleket és keringő táncban űzte a görcsös, nedves gyökerek körül - milyen hatalmas gyökerek voltak! - milyen öregek lehettek a fák - ezek még ismerték az ő régi családját...

Mintha a melle tágulna, mélyen lélekzett, hogy tele szívja ezzel a levegővel tüdejét. Úgy érezte, most érkezett oda, ami az övé volt, most veszi a birtokába. Minden árnyék, amivel az élet eddig elsötétítette álmait, elhalványult, eltűnt az egyetlen érzés előtt, hogy most a *saját családja* tetteinek védelme alatt áll.

És ideges izgatottságában ez az érzés vált uralkodóvá lelkében. Mindazt, amit szenvedett, minden lealázást, minden sötétséget az elhunyt nagyok vállaira hárított és ezek elbírták az övét is.

Itt minden az övék volt, a családé, a nemzetségé. Itt sohasem érezhette magát egyedül, mert a többiek is mind itt voltak.

A híres család minden tette egyetlen hanggal hívta, itt volt a saját otthonukban, ahol minden szegletből emlékek leselkednek és gondolata egyetlen pillanat alatt végigfuthatja a család hosszú, mesés történetét.

A nagy, híres nevek, a ragyogó tettek, a nagyszerű alakok - mindent egyszerre látott. Keresztül látott a sötét századokon át egészen addig, ahol minden homályba veszett és eltűnt. Eddig még nem ismerte a kétségbeesésnek azt a tehetetlen érzését, mely most öntudatlanul elfogta - hogy így elsiklik, semmivé válik az egész...

De az excellenciás úr alakja felmerült - az anyja elbeszélései... az atyja emléke...

Hiába, kezd ez is halaványodni, semmivé válni - érezte újra...

Gondolatokba merülve nézett körül. Tekintete megakadt a hatalmas, kövér süteményes kofán, aki a zárdaajtó előtt ült és a mézeskalácsokat a kezefejevel száríttgatta.

Végignézett mégegyszer a családon - ki maradt meg közülök? A nagybácsik - akik jelentéktelenek voltak és nincs gyermekük, Nina - asszony - és ő, ő egyedül...

Biztonságérzete eltűnt, kialudt a világosság; a család nagyságának fénye, mely életére áradt.

Ökölbe szorította kezét a zsebében és összeharapta az ajkát. Úgy érezte, mintha ismeretlen testi erőpróba várna rá. Hideg, sötét árnyék feküdt gondolataira, félig tudatlanul érezte, hogy valami közeledik feléje, valami nagy félelem, amit el akart távolítani; birnia *kell*: ha az ember akar, mindent elérhet.

Felment a lépcsőn a templomba - az ajtó nyitva volt, valaki az orgonán játszott odabent. Most már szemtől-szemben fog állani családjá nagyságával. Minden egyszerre rohanta meg, álmai, melyek benépesítették ezt a templomot, vágya és minden gondolata, melyet ennek a helynek ajándékozott. Hirtelen mozdulattal megfordult - nem, ma nem akart bemenni... inkább várni fog, most lehetetlen, nem elég nyugodt hozzá, hosszabb ideig akar benmaradni és ma Hög bácsi várja. Nem, inkább hazamegy.

Pár nap múlva William, könyveivel a hóna alatt, az iskolából ment hazafelé a templomtéren át. Mikor a templom előtt elment, látta, hogy a nagy kapu nyitva van; felment a lépcsőn az előcsarnokba a széles középső ajtóig, és ki akarta nyitni. Be volt zárva, de a kulcs benne maradt. William megfordította a kulcsot és benyitott.

Megállt a küszöbön és szétnézett. Most már itt állt szemtől-szemben családjá nagyságával.

Nem emlékezett rá, vajjon nem képzelte-e a boltozatot magasabbnak, az oszlopsort végtelenebbnek, a templomot világosabbnak. Tulajdonképpen képzelete nem épített atyái sírja fölé más épületet, mint egy óriási termet, melyben a látás határát veszti és nem adott más formát neki, csak azt, ahol már a saját képzelete is falba ütközött.

De most áhitattal hajolt meg és nem kérdezte, hogy ez volt-e, amit várt és hogy nem csalódott-e most, mikor végre itt áll. Végignézte a tarka címerpajzsok hosszú sorát - a főhajó oldalán a magas ívek felett sorakoztak a festett pajzsmezők és címerek, egyik a másik után.

Elkezdte olvasni a neveket és jelszavakat, melyek cifrabetűs szerzetes-írással voltak felfestve, a bibliai mondásokat s nézegette a címermezőkön a félholdakat, szalagokat és lilomokat. Nem ismerte ezeket a neveket, melyek alatt csak az elhalálózás éve volt feljegyezve, de látta, hogy a nevek évszázadokra nyúlnak vissza és családjá minden évszámmal, melyet elolvasott, régibbnek és gazdagabbnak tűnt fel; nem álmodott tehát, mikor nemzetségének hírnevével népesített be minden kort.

Lassan ment tovább, mialatt egyik nevet a másik után olvasta; a királygyilkost kereste, mikor a legfelső pillér mellett meglátta a nemzetség alapító ősenek címerét - itt feküdt tehát, ezen a helyen. És az övé mellett ott volt a fiak és unokák címere. Mintha ezek a nevek nagyobb betűkkel volnának írva, de nem csoda - hiszen ezek voltak azok a hősök, akik a dán királyok trónját emelték fel, a dán királyságot, a Valdemarok trónját, - a Valdemár királyokét, akik hasonló nemzetségből származtak, mint az övé.

Mindig - amíg csak Dánia létezni és emlékezni fog, mindig élni fognak ők, a nagyok, akik oszlopként hordták vállaikon a híres időket. Szíve hangosan dobogott, érezte, hogy a vér dagadva árad át az erein, amint családjának nagyságát birtokába vette. *Itt, itt megtalálta végre a királygyilkos nevét is!...* De most megértette, nem csodálkozott rajta.

Elvakultan bámult erre a névre. *Ez is szerette a törzsét, a nagy nemzetséget, mely trónokat ácsolt, királyi székhelyet alapított és az uralkodó fölé baldachint vont - és megvolt benne a nagyszerű bátorság, az emésztő vágy, hogy romboljon, lerombolja, amit a többiek teremtettek; hogy egyforma hatalmas legyen a nemzetség az építésben és a rombolásban egyaránt.*

Vére lázongva lüktetett, vad gondolatok lettek úrrá felette, örületes büszkeség járta át, mely még a királygyilkos fegyverét is elfogadta. Fáradhatatlanul bámulta, nyelte ezt a nevet; az orgyilkos hőssé vált gondolataiban.

Végre elszakította magát tőle és lassan járta körül az oltárt. Lehajtott fejjel, gondolataiba elmerülve ment - megbotlott és magához tért. Egy sírkő volt, amiben megbotlott és lehajolt, hogy elolvassa: „János!” Megnézte a faragott képet; lépésektől elkopva feküdt előtte a prelátus kőbe faragott alakja, jobb kezében a püspöki pásztorbottal. William gondolkodás nélkül, azt sem tudva, mit csinál, kezét a mellére szorítva és felső testét előre hajtva, lerogyott a kőre.

Nem imádkozott, de egy leírhatatlan erő, mint valami nehéz kéz, térdre kényszerítette a kövön és egész lényé kábult ájtatosságra merült el...

Nem tudta, meddig feküdt így a földön; mikor magához tért, ugyanazt az ürességet érezte magában, amit már tapasztalt egyszer, mikor a fogorvosnál elájult a fájdalomtól; szédítő üresség volt, ami lassan eltűnt; még egyszer lehajolt a kő felé és megcsókolta.

Azután a fejéhez kapott, hogy összeszedje gondolatait és egyes megszakított akkordot hallott az orgona felől. Felállt és megindult. Az ég beborult odakint és a templom félhomályban volt. Szelíd áhítat érzése fogta el, valami különös megalázkodás, egész lelke feloszlott ebben a lágy hangulatban, ami a sírás határán állt... az orgonahangok eltompultan vonultak el felette.

Beült az egyik templomi székbe: gondolatai elcsitultak és beolvadtak a hangokba.

Végre felállt és az ajtó felé tartott. A játék is félbeszakadt és hallotta, hogy valaki jön le a lépcsőn az orgona felől. Megfordult s egy hölgyet látott állani a legalsó lépcsőn.

Nem tudta, hogy miért pirul el, de érezte, hogy a vér egészen a haja tövéig felszáll a fejébe és gyorsan elfordította a tekintetét. A hölgy felemelte lorgnettejét s egy pillanatig megnézte Williamot, mielőtt az ajtón kiment.

William látta, hogy a nő nyaka kifehérlík a fekete csipke közül, mely körülvette, haja hátul magasra fel volt fésülve.

Ettől fogva William sok időt töltött a templomban. Ennek az emlékei váltak legkedvesebb társaivá. Pajtásai közül egyikkel sem kötött szorosabb barátságot; de sajátos egyénisége annál jobban vonzotta *azokat* és csakhamar ő lett az az istenített lény, akire a legtöbb nagyon fiatal világpolgárnak annyira szüksége van, hogy bearanyozza eszményi hitével és a tökéletességről alkotott elméleteivel.

De valami termékeny baráti viszonyról szó sem lehetett köztük: William nem sokat kapott tőlük, s ő maga épp olyan keveset, tisztán külsőségeket adott társainak magából. Legmélyebb életét egyedül élte és még legmakacsabb bámulói is érezték a szakadékot, mely közöttük tátongott - de tisztelték visszavonultságát.

Meglátogatták, beszélgettek vele, mikor nem zárkózott be és beszélgettek róla, mikor nem engedte be őket magához, bámulták későn és korán - de William tovább is magánosan élt.

Ha valami órákig tartó beszélgetés a társaival kifárasztotta, néha egész délutánra elvonult a templomba s ott ült az első ős pillére mellett, mélyen gondolataiba merülve.

Olyan napokon, mikor Falk kisasszony játszott az orgonán, sohasem hiányzott. A zene szelídebbé tette álmodozását, elpihentette nyugtalanságát, mely céltalan semmittevését mint titkos áramlat járta át szüntelenül.

Csakhamar rájött, milyen napokon szokott Falk kisasszony bejönni a városba és mikor délben, alighogy a szegleten befordult, meglátta a jól ismert kocsit a zárdakapunál a fasorban állani, mindig egy kicsit gyorsabban ment át a temetőkerten a templomba. Beült a szokott szegletbe és úgy hallgatta a zenét, de mikor gondolta, hogy már nemsokára vége lesz, felállt és előre ment, hogy meglássa a leányt, mikor lejön a lépcsőn.

Eszébe sem jutott, hogy tulajdonképpen leselkedik és valahányszor Falk kisasszony kissé mosolyogva nézett rá, mindannyiszor köszönt neki és elpirult a mosolygás nyomán. Semmi más nem történt: William az utolsó pillér mellett állt, a leány lejtött a lépcsőn, mosolygott és köszönt - így tartott ez egy ideig. Ha William ezeken a meghatározott napokon nem látta a kocsit, mikor befordult a szegleten, egyszerre kitüzesedett az arca; az ilyen délelőtti órák az utolsó órán úgyis mindig kissé lázasnak érezte magát és valami bizonytalan nyugtalanság fogta el, mellyel nem tudott tisztába jönni. Odament a templomhoz és egy padra ült a fák alatt, hogy megvárja a leányt s ha nem jött, egészen elkedvetlenedett.

Hogy ki volt a zenélő, azt nem kérdezte és nem is igyekezett megtudni. Nem szóltak egymáshoz egy szót sem. William abban a korban volt, mely még fél a közellétől.

Különben William már régesrég túl volt azon, hogy olyan életerős valami, mint a szerelem, hatalmába vehesse. Mindössze annyi történt, hogy minden szerdán és pénteken elment a templomba és lángvörös lett, mikor hölgyének köszönt. Néha az is megtörtént, hogy ez a pirulás átragadt a leány arcára is.

Egyszer egyik barátja azt kérdezte Williamtól: - Olyan nagyon szereted az unokatestvérem játékát hallgatni?

- Az unokatestvéredét?

- Igen. Hiszen minden pénteken csak úgy rohansz a templomba.

William elpirult és könyve fölé hajolva lesütötte a szemét. - Igen, szeretem hallgatni - felelte.

- Az unokatestvérem észrevette - az ilyenre ugyancsak jó szeme van.

- Nem tudtam, hogy az unokatestvéred - mondta William és felállt. Nem beszéltek többet a dologról. Egy pár napig Williamnak kellemetlen volt, hogy az idegen leány ilyen közel férközött hozzá, maga sem tudta miért, de úgy érezte, hogy már nem egyedül az övé ez a titok, pedig éppen ez volt a szép benne. Most kiderült, hogy a leány a Gerson unokatestvére, hogy Gerson is tud róla, bizonyosan az osztályban is beszélnek majd a dologról - az egész unalmassá vált. Nem volt többé egyedül az övé... a templom sem.

William dühös volt s egy egész héten át nem ment a templomba, de a következő pénteken arra az eredményre jutott, hogy nevetséges lenne így elijesztetni magát. Gerson bizonyosan beszélt

azóta az unokatestvérével s ez majd kineveti, hogy ilyen könnyen el lehetett úzni onnan. Nem, csak azért is el kell mennie, legalább még egy néhányszor - és majd akkor fog egyszerre elmaradni. Ez lesz a legokosabb.

De mintha ma a leány szebben játszott volna, mint máskor. Már az orgona mellett ült, mikor William belépett, de ügyetlenségében könyveit a kőpadlóra ejtette, mire a leány felállt, áthajolt a korláton, s arra felé nézett, ahol William volt.

Elragadóan játszott. Néha hatalmasan felzúgott a zene, mintha nagy néptömegek ujjongó imája volna, mely ezerhangú dicsőítő énekben tört ki, aztán elhalkulva foszlott szét, mint valami elhaló suttogás, a templom árnyainak halk lélekezete. William leült a pillér mellé és a szokott útra igyekezett kényszeríteni gondolatait. De azok minduntalan elsiklottak az ösökről, minden határozott cél, minden világos tárgy nélkül; csak a zenét hallgatta és gondolatai befönték magukat a hangokba, nem kerestek más tartalmat, mint amit ő játszott.

Először vált a zene önálló jelentőségűvé lelkében, eddig mindig csak álmodozásainak kísérője volt. Tulajdonképpen most *hallotta először* a zenét, most ragadta először magával, a hangok csak önmagukért voltak - és a leány olyan remekül játszott.

A hangok nem a királygyilkos büszkeségéről s nemzetsége nagyságáról beszéltek többé, titokzatos dalt énekeltek, melyet maga sem értett, de amely gondolatait elringatta.

A játék félbeszakadt, a leány összecsapta a hangjegyfűzetet, William felállt és lement a templomon át. A leány ma egészen közel ment el mellette, s mikor William köszönt, elmosolyodott, úgy hogy apró fehér fogai kivillantak és azt mondta: - Jó napot!

Délután William megkérdezte Gersontól, hogy nem látogatná-e meg ma este. William még sohasem érezte olyan nehézkesnek a beszélgetést, mint most, amikor minden amit mondott, egyetlen kérdés körül keringett. Végre Gerson egyszerre azt mondta:

- Hát ma megint csak elmentél a templomba.

Borzasztó, milyen nehezen találta meg William azt a kötetet a polcon, ott a sötét szegletben, nem is tudott felelni, míg kezében a könyvvel a lámpához nem ért.

- Na, végre megvan - mondta és odaadta az Aerestrup költeményeit. És aztán gyorsan, de egészen közönyösen, mintha már csaknem elfelejtette volna, mit mondott a másik, felelte: - Igen, ma találkoztam az unokatestvéreddel.

- Ő is említette - mondta Gerson; - azt hiszi imádkozni jársz a templomba. - És nevetni kezdett.

William elpirult.

- Azt mondta, hogy az őseidet látogatod meg odabent - pedig csak nem vagy olyan bolond.

William összerezzen és nevetni próbált. - Kamilla mégis csak vonzóbb, mint azok, habár már vén leány - folytatta Gerson még mindig nevetve és tréfásan hunyorított a szemével.

- Remekül játszik, az bizonyos.

Gerson pedig beszélni kezdett: Falkék falun laktak úgy egy mérföldnyire innen, a néni régen meghalt, a tanácsos pedig, Gerson anyjának a testvére, egy vén különc; hanem a birtok pompás és Kamilla nagyszerű leány. - Nagyon is közel szeret ugyan ülni az emberhez a kocsiban - de nyugodtan tovább fecseg, mintha észre sem venné.

Gerson mindig nyiltabban és mind többet beszélt és William, anélkül, hogy kérdezősködni kellett volna, csakhamar tisztában jött a viszonyokkal Veilgaardon.

A William „bámulói” nagyon rossz néven vették, hogy Gerson az utóbbi időben olyan benső barátságba jutott vele, habár éppen ő volt egyike azoknak, akik ellenséges álláspontot foglaltak el régebben a „bálványimádás” ellen, amint az ellenzék azt a hódolatot nevezte, mellyel Williamot a környezete körülvette; sőt egyszer egy esztétikai gyűlésen Gerson „rabszolgákról és rabszolgatartókról” is ejtett el olyan megjegyzést, amit nem lehetett félreérteni. Most pedig testi-lelki barátok voltak és a társaság idősebb tagjai Gersont „árulással” vádolták.

Falk kisasszony és William között ezalatt lassankint melegebb bizalmasság fejlődött ki. William a leány mindig ismétlődő köszöntésében ezerféle árnyalatot fedezett fel és mosolygása, melyet mindenki más mindig egyformának látott volna, egyformán felvillanó hegyes, fehér fogai körül, egyik nap kétségbeesésbe döntötte, máskor egetverő reménységgel töltötte el, aszerint, amint ragyogóbbnak vagy többé-kevésbé barátságosnak találta.

De ezekről a lelki viharokról, melyek szerelmével együtt jártak, ő maga tudomást sem akart venni. Küzdött a fordulat ellen, mely az élet napsugaras oldalát mutatta, a megszokás ellenségévé lett a boldogságnak, melyet érzett.

...Egyszer, mikor Falk kisasszony lejött a lépcsőn, elejtette a muffját; a keztyűjét és a hangjegyfüzeteit is vitte, természetes volt tehát, hogy nem tudott mindent egyszerre tartani és az esernyője is kicsúszott a kezéből - éppen a Hög lába elé, aki akkor akart a mellékajton kimenni. William felvette és átnyujtotta, de olyan szívdobogást kapott, hogy egy szót sem birt szólani. Falk kisasszony megköszönte és anélkül, hogy William tudta volna hogyan történt, már kint voltak a fasorban; ő vitte a hangjegyeket, Kamilla pedig mosolygott és beszélt, míg nevető tekintete gyakran kereste az övét, amiktől mindig jobban elpirult és a szíve úgy vert, hogy azt hitte, kiugrik a melléből.

Kamilla a zenéről kezdett beszélni. Hogy szereti-e az orgonát? Mély alt hangja volt, mely szinte lassan hordta magával a szavakat és jelentőséget adott a legkönyösebb dolognak is, amit mondott. Előrehajtott fejjel ment és a muffot, melybe keze el volt rejtve, erősen a melléhez szorította.

- Nem vagyok éppen zeneértő - felelte William - de itt Soröben olyan ritkán hallani muzsikát - ezért voltam olyan merész, hogy betolakodtam a templomba...

Falk kisasszony ezt nagyon természetesnek találta - remélte, hogy több gyönyörűséget lelt a zenében, mint a falak és mint - az őseinek a csontjai.

William érezte, hogy a haja tövéig elpirul. - Igazán téved - mondta.

- Miért? - kérdezte Kamilla és egyenesen ránézett.

- Igazán nem azért...

- Dehát miért?

Nem, William nem tudta kiállani a tekintetét - hallgatott és lenézett. - Nem az őseim miatt... - mondta végre halkan.

- Pedig ezt én nagyon természetesnek találtam volna - mondta Kamilla nagyon komolyon és különös, mély hangsúlyozással.

- Igazán? - kérdezte William és ránézett a leányra.

Kamilla felmosolygott reá: - Hát mégis igazam volt.

A kocsis nem érkezett meg, hiába nézett a kapubejáratnál körül. Kissé elégedetlenül rázta meg a fejét, aztán egy mellékútra fordult be a tó felé. William követte.

- Hiszen nincs más családom - mondta egy idő múlva.

- És a nőtestvérei?

- Igen - a testvéreim; - vontatottan beszélt, mintha csak a levegőnek mondaná: - azért nagyon egyedül érezheti magát az ember.

Megint tovább mentek pár lépéssel. - Én értem - mondta Kamilla.

- Nincs senkim, *rajtuk* kívül. - És William tovább ment.

- Olyan jól értem magát; - kihúzta kezét a muffból és végigsimította a fekete prémet keztyűjével: - de mennyivel könnyebb lehet valamivé lenni, ha az embernek százados ősei vannak, akik letekintenek reá.

William nem felelt, Falk kisasszony tovább simogatta a muffját, s lopva ránézett, míg folytatta: - És ön az utolsó a családban, úgy-e?

- Igen - a család kihalt.

- Oh, milyen világfájdalom - vetette oda Falk kisasszony és lehajtotta a fejét; éppen egy szegletnél fordultak be. - Hány éves?

William elpirult. - Tizenhat. - Igyekezett ironikusan mondani, de nem sikerült, hangja felmondta a szolgálatot.

- És máris elkeseredett a világ ellen - igen ezt néha nagyon korán kezdi az ember. - Megakadt, egy pillanatra meg is állt, aztán gyorsabban folytatta: - Később nagyon fontos érvek veszik rá az embert, hogy kibéküljön a világgal.

- Némelyek találnak ilyen érvet...

- Oh, - nevetett Falk kisasszony - a legtöbben, csaknem mindenki; az ember kibékül a sorssal, egyszerűen azért, mert duzzogni nagyon unalmas.

- Én nem duzzogok.

- Nem - ez nem is helyes kifejezés, ön természetesen boldogtalan. - Egy kicsit gyorsabb lépésben kezdett menni. - De - most már tréfán kívül - tudom, hogy sokat élt át... de - sokat átélni még nem jelent annyit, mint sokat élni. Hanem ezt még nem értheti.

William nem felelt. Ujra visszafordult a régi gondolatmenethez és azt mondta: - De ez igazán nem világfájdalom. A mi családuk befejezte...

- Befejezte, igen, ha ön nem akarja újra kezdeni. Mert kezdésről kell előbb beszélni és ostobaság volna befejezést emlegetni kezdet nélkül.

- De ugyan mit tudnék én tenni?

Falk kisasszony megállt és elnevette magát: - Bocsásson meg Hög úr - kissé aláhuzta az „úr” szót - ha megmondom; de először is kitüntetéssel letehetné a vizsgáját. Hiszen azt mondják, nagyon tehetséges...

William az ajkába harapott, s mikor a leány ránézett és mosolyogva folytatta: - Csak nem haragudott meg érte? - hirtelen mozdulattal csaknem vissza akart fordulni.

Egészen összeesve ment tovább Kamilla mellett és még kisebbnek látszott, mint a milyen volt. A leány magában mosolygott, aztán elkomolyodott: - Különben én értem... - kezdte.

William felnézett. - Értem, hogy darvinista lett - folytatta feleletül a néma kérdésre.

Megint elhallgattak, mindegyik a maga gondolatába merülve. A leány szólalt meg először:

- És ha majd egyetemi hallgató lesz?

- Akkor majd igyekezni fogok a doktorátust letenni.

- Uram Isten... hát nem kereshetne valami magasabb célt?

- Igen, ha ilyen céloom volna...

- Ostobaságot beszél - mondta türelmetlenül. - Hiszen ha volna célja, nem kellene keresnie. Pedig bizonyosan keresi - vagyis a képzeletét szabadjára hagyja...

Megállt, míg William lehajtott fejjel ment tovább s fél lépéssel megelőzte. Mikor beszélni kezdett, a hangja halkabb volt, mintha kisimult volna: - És hol lehetne keresni? - kérdezte.

- Például a gyermekkorában - az egész életében - a hajlamaiban... keresse fel az előzményeket, amit az élete adott...

William megállt, Falk kisasszony észrevette, hogy szavai hatottak; futólagos mosolyt palástolt el a muffjával. - Már magában az, hogy joga van keresni, nagy előnyt ad. Nekünk asszonyoknak ennyink sincs meg, nekünk csak várni lehet...

- Hogy érti ezt, kisasszony?

- Igen, mi asszonyok a fél életünkön át ülünk és várjuk, hogy „boldogok” legyünk, a másik felében pedig ülünk és bánkódunk, hogy nem lettünk boldogok.

Befordultak a tó mellett az úton. Falk kisasszony halkán dúdolt magában, William pedig nagyon elfogulttá vált. Egyszerre annyi mondani valója lett volna - csak azt nem tudta, hogyan fogjon hozzá.

Aztán egészen váratlanul az anyjáról kezdett beszélni. Falk kisasszony nem igen felelt - csak néha egy-egy szóval, egy bólintással vagy rövid pillantással, ami Williamot arra készítette, hogy gyorsan tovább beszéljen.

Maga sem tudta, mi mindent mond el... mélyen fellélekzett és egyszerre zavarba jött. De mikor felnézett a leányra, hogy mintegy hallgatagon bocsánatot kérjen tőle, olyan mély, kutató tekintettel találkozott a szemében, amitől elpirult. - Nem volt sem barátságos, sem szelíd ez a tekintet, de olyan meleg, hogy sokáig nem tudta elfelejteni.

Falk kisasszony elővette az óráját a kabátja alól. - Négy óra! - kiáltott fel. - Jens azt fogja hinni, megőrültem.

Gyorsan siettek vissza a parkon át és alig váltottak szót, de nagyon közel mentek egymás mellett és amit mondtak, az keresetlenül hangzott, mint régi barátok szavai. Így értek el a bejáráshoz.

Jens éppen abban a pillanatban érkezett meg.

Falk kisasszony haragosan kérdezte, hogy hol járt és mikor Jens azt felelte, hogy négy órára rendelte ide, egy kicsit elpirult a fátyola alatt.

William a kocs mellett állt, kezében a karmantyúval, mialatt Kamilla beszállt. - Isten vele - most már hajtson!

- A muffja - kiáltott William.

- Oh igaz - majdnem elfelejtettem. - Kihajolt az ablakon és megfogta a karmantyút. Tekintete találkozott Williamével, azután hátravetette magát, mialatt csendesen mosolyogva meg-simogatta prémkabátjának az ujját.

Ettől a naptól fogva sokat voltak együtt. Néha William elment érte a „Remény” vendéglőbe, máskor csak a templomban találkoztak; ő vitte a hangjegyeit, a sálját, a csomagjait, mert Falk kisasszonynak különös tehetsége volt hozzá, hogy kiszolgáltassa magát, vagy járasson maga után, vagy hogy meghatározott időben várasson magára.

- Lám, lám - mondta a lelkész felesége a leányának bent a szobában, mikor egyszer William ott ment el az ablak alatt Falk kisasszonnyal - megint új alakot fogott magának.

Krisztina kisasszony az ablakhoz szaladt. - Nincs több tizenhét évesnél - mondta élesen, míg barátnője köszönését fogadta és utánuk nézett. - Kamilla a végén iskolásgyerekeket fog már be jobbágyainak.

- Nem a huszonkilencedik évét járja már? - kérdezte az anyja és jót hörpintett a kávéjából.

- Éppen négy évvel ezelőtt ünnepelte az utolsó születésnapját és akkor huszonöt éves volt. - A kisasszony visszament a csipkeverő párnájához.

- Falkék küldhettek volna egy kis gyümölcsöt: - az asszony feltette a szemüvegét és a nagytiszteletű úr gyapjúingét kezdte stoppolni: - pedig jól tudják, hogy atyád mennyire szereti a jó körtét.

- Kedves anyám - ugyan mit képzelsz? A mai világban az emberek igazán keveset törődnek Isten ígéjével.

És így a nagytiszteletű úr családja nagy csendben stoppolt és verte tovább a csipkét.

Most már ritkán történt meg, hogy Kamilla a templomban zenélt. Legtöbbször kijelentette, hogy nincs hangulata hozzá s ilyenkor inkább nagy sétát tettek a fasorban a tó körül. Legtöbbször William beszélt - mindent elmondott a leánynak.

És míg így beszélt, úgy érezte, mintha újra átélne mindent, de valami új különös világításban, mely mellett a kevésbé fontos mindinkább elhalványodott és a mult egyes központok köré tömörült, melyekhez mindig visszatért csapongó elbeszéléseiben.

Így ment ez sokáig, később azonban mindig ritkábban fordult vissza William a multhoz. Tulajdonképpen semmi különös nem élt át most és mégis annyi mondani valója volt. A tarka, zavaros szóözönben, melyet a leány egy-egy szavával kormányzott, vagy mosolyával vezetett - felkiáltások, félbeszakítások váltották fel a hosszú beszédeket, a fiatalság terjengős szónoklatait, melyekből a csirában maradt vágyak, álmok, remények és korai lemondás ezerféle különös töredéke verődött partra, a gondolatok és érzelmek, kívánságok és sejtelmek ködös kaosza, mely első fiatalságunkban bizonytalanságával tölti meg szívünket és agyunkat.

A leány hallgatva fogadta szavait. - Lehajtott fejjel ment a fiú mellett és mosolygott, hogy hegyes, fehér fogai kilátszottak felvetett ajka mögül, mialatt figyelt. De ha a másik megakadt, egyetlen szavával újra beszédre bírta. És szívesen hallgatta meg: minden, amit így elbeszélt, míg órákig sétáltak egymás mellett, olyan különös, olyan idegen, olyan új volt előtte, pedig már sok mindenfélét tapasztalt és élt át.

Falk Kamilláról sok mindent beszéltek: a barátnői ki nem állhatták s a férfiak nem bíztak benne.

Egyszer, már jó ideje, menyasszony volt, de az eljegyzés hirtelen felbomlott és ő elutazott. Némi titokzatosság vegyült az egész dologba, vagy legalább is azt állították. Sok mindent beszéltek, de csak annyi volt bizonyos, hogy abban az évben egy festő járt Falkéknál látogatóban, aki a Kamilla arcképét festette, s hogy azután a leány egy évre utazni ment.

Tulajdonképpen nagyon megszépült az utazás alatt. Magas alakja junói teltséget kapott és mintha minden pletykát szét akart volna tapodni, még határozottabban lépett fel, mint régen.

Szeme mélyebb lett, tekintete ragyogóbb, ajka vonala merészebben ívelt. Talán mert annyira megváltozott és az arckép nem hasonlított többé rá, azért égette el hazatérése után a képet, melyen fehér ruhában, mosolyogva, egy rózsával a kezében volt lefestve.

Azóta sok idő telt el, de bármilyen szép volt és bármennyi pénze volt is az apjának, Kamilla még mindig ott ült Veilgaardon.

Bizonyos, hogy az otthona nem volt mindig nagyon mulatságos, de Kamilla eléggé elevenné tette a falusi életet is. A telet eleinte Kopenhágában töltötte az apjával és nyáron tele volt a ház vendégekkel, új ismerősökkel, akiket télen a városban szerzett. Igaz, hogy egy kicsit gyorsan változtak ezek az ismerősök - egyik évben egy néhány művész, egy öregebb színész és két festő, a másik évben a diplomáciai kar egy része volt középpontja a Kamilla kisasszony udvarának, akik közül egyet mindig az a kitüntetés ért, hogy két-három hónapon át a szép hölgy társaságában pókháló finomságig bontogathatta ki azt a falat, amely a tüzzel játszó és ujjá hegyét megégető kacérságot választja el az odaadó szenvedélytől, a „tiltott viszony” útjától.

Így mult el négy-öt év. A Kamilla vonásai élesebbek lettek, szemének kifejezése keményebb vagy szigorúbb, mint némelyek mondták - még mindig nagyon szép volt, de látszott rajta, hogy túl van az első fiatalságon. És érzelmei talán még inkább megöregedtek, mint vonásai.

Eljött az a pillanat, mikor ez az örökös szerelmi játék és kacérkodás a szenvedéllyel úgy hatott az érzékeire, mint a sósvíz, mely szomjúságot okoz s az ajkat kiszikkasztja. Érzelmei úgyszólván kiszáradtak s ő mindig újra ugyanazt az izgatottságot kereste, mely csak növelte lelke szomjúságát.

Lassankint kihunytt ez az ideig-óraig tartó égető vágy, mely soha kielégítést nem kapott és üres blazirtságnak adott helyet lelkében; belefáradt a hiábavaló vergődésbe, mely mindig beleütközött az illem rácsaiba és álomba merült. De blazirtsága mellett örökké éber keserűség kínozza, melyet a ki nem elégtett vágy és a kényszerű megadás táplált.

Ebben az időben jött a két Gerson fiú, mint gimnazista Soröbe és a vasárnapokat és ünnepeket természetesen a nagybácsiéknál töltötték Veilgaardon. Kamilla úgy bánt az unokatestvéreivel, mint kis fiúkkal - hiszen tíz évvel volt öregebb náluk - de barátaik közt, akik néha velük együtt jöttek ki, volt egy néhány, akiket több figyelemre látszott méltatni.

Lassankint egyre mulatságosabbnak találta az unokatestvérei pajtásait. Úgy, mint ahogy Williamot megfogta, már nem egyet nyert meg magának és ez a játék a fiatal emberek első szenvedélyes vágyával és szívdobogásával új sporttá lett a Kamilla kisasszony szemében.

Szépségének és tapasztaltságának csábító erejével vont a magához és ez a halvány, kissé szigorú szépség nagy hatást tett a tizenhét éves szívekre, ha félénk bátortalanságukat fel-tüzelte. Magához vont a őket, hogy hallhassa az első, nyugtalanul remegő szívdobogást fiatal mellükben, érezze az első szenvedély lehelletét, mely mint sóhajtás tör elő a lélek szokatlan nyugtalanlásából. Tekintetének és kezének simogatása azt a félénk szerelmet keltette fel fiatal barátaiban, amely elpirul saját merészségén, de gondolatban mindent birtokába vesz. És ez a játék rá nézve nem is volt veszélyes: nem ment tovább egy kézszorításnál vagy egy csóknál a fiatal, égő homlokra, vagy a puha fürtökre, melyet hosszasan simogatott.

William szerelmes volt. De szerelme szokatlan formában nyilvánult meg.

Néha, mikor a tó partján sétáltak és áradó szavai úgy hangzottak, mint egy költői szerelmi dal, mint egy ifjú félénk hymnusa, aki még nem merte a szerelem istennőjének övét megoldani, de sejtelmes szavakkal énekli meg szépségét - néha váratlanul olyan tekintettel nézett a leányra, amely zavarba hozta és kényszerítette, hogy lesüsse a szemét; máskor ismét hallgatag és

szótalan volt, míg végre azzal a keserőséggel tört ki, amely az egész élet minden virágát lehervasztja és olyan fáradtságot árult el, melyet semmi sem képes többé elűzni.

Tulajdonképpen a fiatalság első szerelme küzdött az olvasás útján szerzett tapasztalatokkal a William lelkében és megtámadt idegei, már annyira felcsigázott s ennél fogva kimerült lelki élete belefáradt a folytonos izgalmakba, melyekbe ez a szerelem sodorta, amelynek tapasztaltsága mélyebb értelmet tulajdonított. Néha egészen gyermek volt, máskor az elmélet tapasztalt férfitáette, aki csaknem ugyanazt az élvezetet tudta a meddő szerelmi játékban találni, mint egy valószínű szerelmi viszonyban; néha kitörő szenvedélyesség fogta el, mely mindent el akar éni, amiről tudja, hogy a szerelemben elérhető, máskor olyan fáradt volt, hogy úgy érezte, túl van mindenén és ezen is.

Ezeket az összeszövődött érzelmeket nem értette Kamilla s éppen azért mind izgatottabban igyekezett megérteni.

Ha most a templomban zenélt, William mindig mellette ült egy magas fonott zsámolyon, melyre a kántor vasárnaponként a hangjegyeit szokta tenni. Néha fantáziákat játszott, mialatt félíg suttogva beszélgettek, mintha halk szavaikkal csak kísélnék a zenét...

Utóbbi napokban Kamilla elhatározta, hogy végére jár annak a találynak, melynek Hög William a neve; szét kell tépnie az ellenállásnak és fáradtságnak ezt a szövődékét, le kell győznie ennek az érzelemnek a különös blazirtságát, ami a fiú szenvedélyét elhomályosítja.

A templomban voltak. Kamilla halkán, behízelve, fájdalmasan játszott. Alig szóltak egymáshoz, mióta bejöttek. Kamilla azonnal az orgonához ült, szó nélkül megigazgatta a registert és játszani kezdett. William oldalról nézte: nagyon egyenesen ült a széken és arcát kissé felfelé fordítva, félíg behúnyt szemmel játszotta az adagiot.

William csendben ült mellette; fejét két kezére támasztva, könyökét térdére téve, nézte a leányt. Hosszú ideig nem szólt egy szót sem.

- Haragudott mostanában reám? - kérdezte Kamilla és tovább játszott.

- Miért haragudtam volna?

- Azt magam sem tudom; - a mélyebb hangokon kezdett játszani, - nem tudom, de rosszul esett.

William nem felelt. Tovább nézte, amint játszott.

- Tudja, hogy a barátja vagyok - mondta a leány és félíg feléje fordította a fejét. Hangja a William szívébe hatolt. Érezte, hogy gyorsabban kezd dobogni. Felállt.

- Legyen egy kicsit jószívvel hozzám - suttogta tovább, olyan halkán, hogy William alig hallotta, pedig a zene is elhalkult; - olyan szükségem van a barátságára.

William nem tudta mit feleljen; ott állt mögötte és nem tudta miért, egyszerre könnyes lett a szeme.

Talán a lágyan egybeolvadó hangok voltak, amik meghatották - mint sóhajtás szálltak fel a könnyű játék alatt a középső billentyűkről.

- Azt hiszi, hogy boldog vagyok? - kérdezte újra egy kis idő múlva elfojtottan.

- Ki boldog? - William arca a hajához ért. Aztán hirtelen hátrarezzent, lent a templomban megzörrent a mellékajtó.

Kamilla is megrezzent, de folytatta a játékot. William mögötte állt és fehér nyakát nézte a gallérja felett; lehellelte szinte érintette.

- És most a nyáron majd elutazik, engem elfelejt...

William nem tudott felelni. Megfogta a szék hátát, amelyen a leány ült és megérintette a ruháját.

- Így megy ez mindig... mindig... a hangok sóhajtván haltak el a templom belsejében, amint szavait kísérte; - mindig...

William előre lépett. Kamilla felnézett, keze lehanyatlott a billentyűkről; nagyon sápadt volt és a szeme könnyekkel telt meg.

Az orgonasípok jajongva hallgattak el.

- Miért akar bolonddá tenni - mondta William. A szavak félig elfojtott kiáltás gyanánt hangzottak és fenn a kórusban visszhang felelt rá. - Ez bűn, érte, bünt követ el.

Kamilla futó mosolyt nyomott el, s míg az orgona felé hajolt, lágyan mondta:

- Nem tartom bolonddá, Hög, én... szeretem magát. - És felülről egyenesen a szemébe nézett.

William egy pillanatra keményen megragadta a csuklóját, a leány elrántotta a kezét. - Ez fáj - mondta.

- Miért bánik akkor így velem? - kérdezte William nagyon halkán.

Kamilla mosolygott és megrázta a fejét; azután újra játszani kezdett.

William egészen közel ült mellé, fejét a kezébe támasztva, mint az előbb. Mikor Kamilla feléje fordult, a fiú tekintete a szemébe mélyedt és tűzbe borította az arcát.

Igy ültek hosszú ideig, a hangok szerte áradtak a templomban a fejük felett és a távoli boltozat alatt haltak el.

Kamilla nem mozdult. Úgy érezte, hogy nagyon mereven kell ülnie, maga sem tudta miért. Azt is gondolta, hogy legjobb lenne félbehagyni a játszást, hogy abba fogja hagyni, de azért csak tovább játszott, mintha ujjai nem tudtak volna elválni a billentyűktől.

A William keze tehetetlenül hanyatlott le - mint távoli zúgó zajt hallotta a hangokat és lehunyta a szemét.

Egyszerre félbeszakadt a zene; William magához tért, mikor a hangok elhallgattak s látta, hogy Kamilla előrehajolva, homlokát a billentyűkre támasztva ül mellette.

- Miért nem játszik tovább?

A leány megrázta a fejét, de nem emelte fel. Mintha sírt volna.

A fiú lelke felviharzott. Hátralökte a zsámolyt, térdre esett és arcát a leány ölébe hajtotta, aki félig elfojtott kiáltással fogta meg a lehajló fejet és felemelte maga felé.

- Miért boldogtalan? - kérdezte William könnyektől nedves arcába nézve.

Kamilla megsímogatta a haját és arcát az övéhez hajtotta. Mintha közös szomjúság kergette volna ajkaikat egymás felé.

Egyik sem szólt. Az egész templomban csend volt, csak egymás lélegzetét hallották, amint gyorsan és szaggatottan tört elő mellükből. A leány tovább símogatta a William haját, azután az arcát.

Majd gyöngéden mosolyogni kezdett, s a mosolygás átragadt a fiú arcára is. De egyszerre csak gyorsan eltaszította magától, felállt és azt mondta:

- Tehát pénteken újra találkozunk. - A kántorsegéd jött elő az orgona mögül. A leány hangja teljesen megváltozott, úgy beszélt, mint rendesen szokott, de változatlanul mosolygott tovább és tekintetük egymásba kapcsolódott.

Igy néztek egymásra, míg Kamilla felhúzta a keztyűjét, feltette a kalapját és nagyon lassan, vontatottan megerősítette a tűvel; szorosan egymás mellett mentek le a lépcsőn, habár elég széles volt. Mikor kiértek a fasorba, William egy lépéssel a leány mögött maradt, minden mozdulatát figyelmesen nézte és egyszerre mélyen elpirult. Már régen kutatott az emlékeiben, szinte a nyelvén volt már a szó és most egyszerre, amint így maga előtt látta menni - megtalálta... az az este jutott eszébe, mikor a színházban volt s azokat a táncosnőket látta.

- Miért jön mögöttem? Kérdezte Kamilla és megfordult. William nem felelt mindjárt, de tekintetük találkozott és elmosolyodtak.

- Csak úgy elgondolkoztam - mondta végre.

Pénteken William, mielőtt az iskolába indult, egy levelet kapott, a címzésén női írással. Kamillától jött.

„Holnap nem megyek be a városba,” írta. „Atyám nem jól érzi magát s jobbnak találtam, ha itthon maradok. Egyszersmind, mint régi barátnője egészen őszintén kérdem, mondja meg becsületére, nem unná-e magát halálra, ha az unokatestvérével együtt kijönne hozzánk kedden és a husvéti ünnepeket itt töltené? Ha azt hiszi, hogy el tudná nálunk tölteni ezt az időt, akkor nagyon szívesen látjuk. Igazán örülni fog jövetelének régi barátja

Falk Kamilla.

Kedden William Gersonnal együtt kiment Veilgaardra.

Öt órakor érkeztek meg ebédre és miután kissé összeszedték magukat, lementek az ebédlőbe. Falk úr, egy öreg meghajlott férfi, hátra tett kézzel sétált a szobában. Az inas a pohárszéknél állt és várt.

William úgy érezte, mintha valami otthonias fogadta volna ebben a nagy világos szobában, mintha nem először lenne itt vendégül.

Falk úr hanyagul köszönt; a leánya is azonnal itt lesz - mondta és folytatta sétáját az asztal körül.

Az oldalajtó felnyílt és Kamilla belépett. Kezet nyújtott Williamnak, üdvözölte, aztán kérte, hogy üljenek asztalhoz és élénk beszélgetésbe merült az atyjával. Williamra alig nézett rá, aki hiába igyekezett tekintetével megfogni az övét.

A beszélgetés lassankint ellanyhult. Gerson iskolai történetekbe fogott: mint dobálták meg papírgolyókkal az angol tanárt, úgy hogy egész csomó akadt meg a hajában.

William ki nem állhatta az ilyen történeteket, bosszankodott és hevesen rákiáltott Gersonra:

- Az ilyeneket nem szabad elbeszélni...

- Miért nem? - kérdezte Gerson. - Te sem vagy jobb a többenél.

- Én pedig azt hittem, hogy Hög úr búskomor - mondta Kamilla. William az ajkába harapott.

- Persze, hiszen az is - kiáltott Gerson - csak hallottad volna, milyen költeményt olvasott fel tegnap is az osztályban.

- Gerson! - riadt fel William.

- Úgy, hát Hög úr verseket is ír - és miről? - Kamilla nevetni kezdett.

- Bah - mondta Gerson, míg teli kanállal tömte magába a befőttet - természetesen szerelemről.
- Boldogtalan szerelemről? - Kamilla egyenesen Högre nézett és tekintetük először találkozott.
- Az öngyilkosságig boldogtalanról - folytatta Gerson tele szájjal.

William a füléig elpirult és kelleténél tovább vagdosta a marhaszeletet.

- Bizonyosan rossz darabot vett ki - mondta Kamilla részvétellel és megint ránézett Williamra; azután hátrafordult az inához: - Petersen, kínálja csak meg Hög urat - újra elmosolyodott, - vagy nem akar másikat?

- Különben ez az első verse, amit írt - mondta Gerson és nevetve nézett fel a tányérjáról - úgy látszik legújabbán tett szert a múzsájára.

Kamilla hangosan nevetett. Az inas a gyümölcsöt kínálta.

- Falk bácsi, nem bontanál fel egy üveg sherryt? - kérdezte Gerson. - Ma először van egy Hög a házadban.

Ebéd után Falk úr és Gerson pikétet játszottak a nappaliban, Kamilla és William egyedül maradtak a verandán, mely az ebédlőből nyílt és nagy pálmákkal s babérfákkal téli kertnek volt berendezve. A terem egyik szegletében borostyánnal befutott rács kis lugast zárt el, melyet kívülről nagy babérfák rejtettek el a tekintet elől.

- Üljünk be a konyhába - mondta Kamilla.

És előre ment; olyan sötét volt bent, hogy William nem tudta a vonásait megkülönböztetni, mikor ott ült a gyep-pamlagon.

- Heliotrop van itt? - kérdezte és erősen beszívta az illatát.
- Igen, az egész lépcső a hátunk mögött tele van heliotroppal; ez a legkedvesebb virágom. - Kissé odább ült. - Üljön ide mellém - mondta - van elég hely.

William leült és hallgatott. A kis szökőkút a másik szegletben halkán csobogott.

- Ezt neveztem el konyhónak - mondta Kamilla.

- Nekem is volt otthon, fent a padlásán konyhóm, veres függönyökből - felelt William, csak azért, hogy mondjon valamit; ösztönösen félt a hallgatástól.

Kamilla nem felelt. Letépett egy heliotropot és William látta a félhomályban, hogy az ajkai közé veszi a virágot.

- Olyan nagyszerű, - mondta. - Az ember az ízét is érzi az illatával együtt.

William gépiesen tépett le egy virágot. - Igen - mondta és mélyen fellélekzett, - csakugyan nagyszerű. - Megint elhallgattak.

Kamilla lehajtotta a fejét és kezét a térde köré kulcsolta.

- Szerdán nagyon gyermekesen viseltük magunkat - mondta.

- Igen - felelt William.

- És maga még verset is írt róla.

- Miért nevetett ki az elébb? - a leány felé hajolt és halkabban folytatta: - hiszen jól tudta...

Kamilla dudolni kezdett magában. - Nem adná ide azt a verset elolvasni? - kérdezte.

- Hogy nevéssen rajta?

- Nem - Hög. - Mélyen fellélekzett és mikor elhallgatott, William úgy érezte, hogy a csend még nyomasztóbb, mint az előbb.

Nyugtalanul mozgolódni kezdett. - Olyan nyomasztó itt a levegő - mondta.

Kamilla fejét a falhoz támasztotta s lehúnyta a szemét.

- A heliotrop illattól - mondta halkan.

Megint csend lett. A leány még mindig hátrahajtott fejjel és lehúnyt szemmel ült; most mosolyogni kezdett. Williamnak a mellére nehezült a csend, csaknem megfojtotta.

Hirtelen mozdulattal felugrott és hátra vetette a fejét. - Nem, tűrhetetlenül nyomasztó! - mondta.

Kamilla felriadt. - Hiszen mindjárt megyünk. - William újra leült.

- Nem beszélhetne el valami szép történetet - mondta a leány újra hátratámaszkodva. - Olyan kellemes itt a félhomályban ülni.

- Nem tudok semmit. - Aztán egyszerre izgatottan, gyorsan folytatta: - Miért nem megyünk már?

- Akkor szavaljon valamit - mondta Kamilla, mintha nem hallaná.

William ránézett. Úgy ült, mint az előbb, félig fekve, félkarjával a feje alatt.

- Csak egyet tudok könyvnélkül - mondta halkan.

- Melyiket?

- Ninont.

- Oh, a Chevalierből - de hiszen ez remek.

William előrehajolva ült, fejét lecsüggesztve. - Csak a monológot tudom - mondta és hozzákezdett.

„Az égen fénylenek a csillagok;
Törvényük változatlan és örök
Erővel szabja meg pályájukat
Az ősi kezdet óta mind maig...”

Minden szót szinte erőszakkal tépett ki magából; de lassankint lágyabbá lett a hangja és mint valami mormoló forrás folydogáltak a dallamos, nehéz bánattal terhes sorok ajkairól.

Kamilla felnyitotta a szemét, ránézett, azután újra lehunyta a szempilláit; az ajkai alig észrevehetően mozogtak.

William kiegyenesedett. És mintha az elnyomott izgalom hullámai ki akarnának törni a melléből, mintha a fájdalom titkos áradata zokogásba akarná fojtani a hangját, szenvedélyes suttogással folytatta:

„Egyformán? Nem, egyformán nem fogsz verni te,
Lázongó, nyugtalan, forró szívem!
Mint csillagok fénye nem kél és nem huny el,
Gondolatim örök égő tüzek!”

Mint kétségbeesett panasz tört ki belőle minden szó, mindig hangosabbá vált a suttogás, míg végre csaknem kiáltásba tört ki:

„Mit várok még? Kezem esengve tárul...”

Egy ideig mozdulatlanul ült. Most homlokához szorította a kezét, mintha a homályt akarná elűzni agyáról.

„S szívem körül, mint szélviharos tenger,
A szenvedélyek vad hulláma tombol
És hangok hívnak...”

Egyre mélyebben hajtotta le a fejét s most hirtelen, mintha erőszakosan akarna elfojtani egy sikoltást, szájára nyomva kezét, ujjait félig nyitott ajkai közé szorította.

Elhallgatott s a leány szótlansul hátrahajtott fejjel támaszkodott újra a falhoz, karjai keresztbe fonva feje alatt.

William gondolatokba merülten kezdett megint szavalni. Kamilla nem is hallotta, mit mond. Mint távoli zene hangzott a lelkén át a hangja, mint hullámszó dallam, melyhez ő maga fűzte hozzá a szavakat.

Mert annyit mégis tudott, hogy szerelemről suttog a dal mellette.

A szökőkút halkán csobogott, a padról halk zokogás hangzott fel mellette. Ekkor előrehajolt és mialatt két kezébe fogta a fiú fejét, hogy felemelje, gyöngéden suttogta:

- Hát annyit szenvedtél?

...És ajkaik hosszú csókban forrtak össze...

William egész éjjel nem tudott aludni. Gerson vetkezés közben egész este fecsegett, de William csak „igen”-nel és „nem”-mel felelt anélkül, hogy egy szót hallana abból, amit beszélt. Körbe járkált a szobában, dudolgatott és énekelt, folytonosan nyugtalanul.

Legjobban szeretett volna örömeiben, büszkeségében és győzelme tudatában hangosan kiabálni, vagy legalább beszélni, elbeszélni mindent, hogy kitörhessen belőle az ujjongás, mely mellét a megfulladásig szorongatta.

- Ördög vigye ezt a danolást - mondta Gerson és eloltotta az egyik gyertyát - tán az Operához szerződöttél?

William levetkezett és lefeküdt. Begöngyölte magát a paplanába, még a fejét is és így feküdt magában suttogva; csupa dal volt a lelke s az egész világ körülötte.

Végre hallotta, hogy Gerson horkol. Felült az ágyában, körülnézett és kezét térde körül kulcsolva elkezdte a monológot szavalni.

Reggel felé álomba merült.

Ez a váratlan boldogság nem mult el egyhamar; mintha a tettvágy, mely szerelmével együtt lépett fel életében, messze űzte volna fiatalsága üres álmodzásait és mintha e korai krízis téli alvásából térítette volna magához.

Kamilla teljesen odaadta magát neki. Állandó izgatottságában, hogy megfejtse a rejtélyt, melyet a William lényébe beleképzelt és benne látni vél, ezt találta az egyetlen megoldásnak, melyet így kierőszakolt. És most kezdetben mámorba ejtette ez az óráról-órára növekvő szenvedély, melyben megvolt a fiatalság első üdesége mellett az érzékeknek az a tapasztaltsága, ami a William szellemi érettségével járt.

Gerson éppen oly kevésbé sejtette mi történt, mint Falk úr vagy a többiek. Kamilla mindig kitüntetett egyeseket a vendégei közül - a terslevi fiatal orvos, egy szőke, világoskékszemű, hosszú pofaszakállas fiatalember, kihívóan a Kamilla „áldozatainak” nevezte ezeket a szerencséseket - és környezete már régen lemondott arról, hogy ellenőrizze a fiatalokat - akiket Kamilla a „neveltjeinek” keresztelt el - és hogy szemmel tartsa azokat az árnyalatokat,

amelyek a sorói tizenhét évesekkel szőtt viszonyaiban annyira váltakoztak. Kamilla nevelte Williamot, és William rajongott Kamilláért. Ezt már Gerson régen megszokta: valahányszor új embert hozott Veilgaardra, unokatestvére mindig új ábrándok tárgya lett, míg ő maga megingathatatlan lelki nyugalommal beszélt kegyetlen sorsáról, hogy mindig csak ötödik kerék lehet a Kamilla diadalszekerében.

Mivel nem változtathatott a dolgon, elfogadta, ahogy volt és egész nap az istállókban vagy a mezőn töltötte az időt - a tavasz első napjai zöldeltek odakünn - vagy néha bement a faluba és azzal kárpótolta magát, hogy a lelkész tizenöt éves leányának udvarolt, kinek szűzies tekintete piruló kedvteléssel nézte a fiú felső ajkának pelyhedző árnyékát.

Így a szerelmes pár egyedül maradt.

Az egész délelőttöt együtt töltötték. Legszívesebben a nagy nyárfasorban sétáltak a kert végén levő elhagyott tó mellett, ahol sohasem járt senki és zavartalanul beszélhettek. Karonfogva, szorosan egymás mellett járkáltak a fasorban órák hosszáig oda és vissza.

Csodálatos módon mindig csak a jövőről beszéltek. Kamilla életfeladatot látott szerelmében, hitt a William nagyságában és ő akarta ezt a jövőt megteremteni. Beszélgetéseik közben szinte mámorosak lettek a saját gondolataiktól, hogy a nagy nemzetség utolsó sarja újra fel fogja emelni a nevet a lesüllyedés után; egyiknek az elragadtatása növelte a másikat és kölcsönös izgatottságukban az eget ostromolták terveikkel és reményeikkel. Kamilla úgy érezte, hogy e büszke faj nagyságának újraélesztéséért született és ha így sétaközben hirtelen szerelmi vágyban a William nyaka köré fonta karját és a remegő fiút forró szavakkal és gyöngéd csókok közben szorította magához, azt hitte, hogy egy lovagot avat fel az élet küzdelmére, mielőtt szent célja felé megindulna.

És igazi asszonyos elragadtatásában és lelkesültségében ezért a jövőért, ezért a fiatalságért, mely akaratát veszítve remegett karjaiban, elfelejtette, hogy ő ott marad az úton, míg William egyedül indul el a felvirágozott csónakon, hogy a jövő tengerén a hajnal és boldogság felé evezzen. És Williamnak sem jutott eszébe, egyik sem vette észre, hogy mindig az indulásról beszéltek, de a visszatérésről soha.

Az a jövő, melyet most Williamnak és a Hög nemzetségnek közös erővel ácsoltak, a valóság talajára kezdett állani; még mindig álmodtak ugyan, de álmaik színpadául már az életet választották. Kamilla nem volt olyan fiatal és sokkal többet látott az életben, semhogy még szerelmi ábrándjai közepette is elfelejtette volna, amit tapasztalt és William is egészen másnak látta az életet a teljes virágzásba szökött, élő szerelem hatása alatt: mást jelentett ez a szó, mint hitte; most egyszerre, már másodszor telt meg számára az élet olyan valóságokkal, melyek boldogságot adnak vagy melyekkel meg kell küzdeni. És ebben a Kamilla érzéke a valóság iránt csak támogatta, aki folytonosan biztos életcélt keresett a szeretett férfi részére.

Néha az egész napot a télikert kis lugasában töltötték; ez a hely szinte összenőtt szerelmükkel; a heliotropok illata, a gyeppamlag, ahol ültek, a hatalmas növények, melyekhez támaszkodtak - minden első odaadásuk csodálatos pillanatáról beszélt, melynek mámore úgy rejti magába minden szerelmi viszony boldogságát, mint a mag a virágot. Itt mindig halkan, suttogva beszélgettek, gyakran kart karba öltve néma mosollyal merültek el egymás tekintetébe, mely emlékezés és egyszersmind ígéret volt. Erről a helyről kizárták az egész világot, hogy a multról beszélhessenek, melynek legcsekélyebb emlékét a szerelmesek gyönyörűségével újították fel, hogy az első félénk, kétkedő szerelmi időszak emlékének át a nap minden pillanatában visszavarázsolhassák az első odaadás boldogságát és az első szívdobogás emlékével elősegíthessék a szerelem megújulását.

William első templomi találkozásukról beszélt, mikor Kamilla olyan különösen mosolygott rá.

Vajjon akkor kezdte már szeretni?

Kamilla nem felelt, csak megint mosolygott és megcsókolta. William legelőször a nyakát látta a fekete csipke közül kiviláglani, Kamilla pedig a William szemét látta először: csodálatosnak találta, hogy harminc éves szemek néznek rá egy tizenhat éves arcból... de különben először azon nevetett, hogy milyen furcsán jár.

Így újították fel szerelmük első napjainak minden emlékét.

Egyszer, mikor Kamilla elment a templomból, William utána jött ki és egy lépéssel mindig mögötte maradt. Kényelmetlenül érezte, hogy tekintete rajta nyugszik a háta mögött. Mit gondolt akkor?

William már nem emlékezett rá.

Kamilla ránézett és azt mondta: - Az ilyet nem lehet elfelejteni - valld be, mit gondoltál.

William nevetett, ami átragadt Kamillára is; így nevettek egy darabig, míg a nevetésük csendes mosolygássá nem vált és William a leányhoz hajolt.

Kamilla elpirult és a fiú szája elé tette a kezét, mialatt az félig a leány ölébe fekve halkan suttogott felé.

Máskor hangosan olvastak fel egymásnak.

Valamelyik nap Tartuffe került a kezükbe. Azon vitatkoztak, hogyan kell a Tartuffe szerepét játszani és azzal akarták megoldani a vitát, hogy hangosan olvasták fel a darabot.

William az Elmira-jelenetet szavalta.

És a levegő a kis kerti házban, az emlékek, melyek benépesítettek, a hangok, melyek az illattól terhes kis helyen boldogságukról suttogtak - mindez színessé varázsolta szerelemtől epedő, szenteskedő szavait, elragadó képpé bomlott ki Kamilla előtt és a szerelem csodálatos himnusát hallotta a költő szavaiból.

William elhallgatott és betette a könyvet. Kamilla beárnyékolta kezével a szemét, hogy világosabban lássa a belső képet.

Most azonban leeresztette kezét, felvette a könyvet s míg fedelén az aranymetszést nézegette, egyszerűen ennyit mondott:

- Miért nem leszel színész?

William nem mozdult, mereven nézett a leányra, aztán elpirult.

Kamilla lapozni kezdett a könyvben és nem beszéltek tovább róla. De aznap mind a ketten szórakozottak voltak és másnap reggel Gerson és William visszautaztak Soröbe.

Néhány nappal később a rektor összehívta a legfelső osztályt a délelőtti tanórák után. A fiúk aggodalmasan vizsgálták meg lelkiismeretüket, de valami különösen sötét foltot nem találtak rajta s így tizenkét óra után, mikor a tanári szobában összegyültek, nagyon feszülten várták, mit fog a rektor velük közölni.

- Nincs semmi baj - kezdte mikor bejött és kezét gyomra felett keresztbe téve, mosolyogva nézett egyikről a másikra. - Bizonyosan aggódtak már, hogy valami szerencsétlenség történt. Nem, Hög?

- Nem éppen - de...

- Sőt éppen ellenkezőleg - a rektor nagyon lassan beszélt és mutatóujját kedvtelve dörzsölte egymáshoz, mialatt kis vörös orrát egészen a William arca közelébe dugta - sőt ellenkezőleg... nagyon, nagyon örvendetes.

Végre kiderült, hogy egy híres kopenhágai színész jótékony célú előadást akar tartani a színházban és a mellékszerepekre a legfelső osztály tanulóinak segítségét kéri.

Egyszerre általános zúgás tört ki, egymás szájából kapkodták a szót, kérdezték a színdarab címét, a szerepeket és hogy vajon elegenden vannak-e hozzá. A nagy lármában és elragadtatásban egészen megfeledkeztek a rektorról, aki elégedetten mosolyogva állt a zümmögő méhkas közepén és egyre-másra mondta:

- Mindjárt gondoltam, mindjárt gondoltam. - Csak William hallgatott és nagyon elsápadt.

Egyszerre a rektor nagyon komolyan és hangosan azt mondta:

- De hátha azt feleltem, hogy nem...

Valamennyien körülvették, kiabáltak, kérték. William közvetlenül előtte állt.

- Az lehetetlen - mondta.

- Úgy? - és a rektor megtörölte a szemüvegét. - És miért volna lehetetlen?

William zavarba jött és dadogni kezdett: - Úgy értem, hogy a művész miatt...

- Nahát - mosolygott a rektor - ez már más - éppen ellenkezőleg, nemsokára meg is érkezik a művész, mert rettentő sok időt fog lefoglalni a betanulás és a vizsgák is itt vannak a nyakunkon, mielőtt jóformán észrevennők.

Öt perc múlva már az egész város tudta, hogy a művész megérkezik és egyik főszerepében fog játszani, hogy a legfelső osztály fogja a mellékszerepeket adni és Hög William tölti be a második szerepet. Hosszú idő óta nem volt ilyen izgatottság Soröben.

A gimnázisták magukon kívül voltak a következő hetekben.

Tízperckor kiabáltak és az órák alatt sugdolóztak. A dán tanár gúnyos panaszt adott be, hogy legokosabb volna mindjárt megkezdeni a szünidőt és a latin tanár kénytelen volt egyelőre felfüggeszteni az írásbeli fordítást. Esténként voltak a próbák.

Az egész csapatban egyedül William maradt nyugodt.

De vasárnap Gerson egyedül ment ki Veilgaardra.

II.

William ott állt egy színfalhoz támaszkodva és néha-néha szeme elé tette a kezét; úgy érezte, mintha minden táncolna körülötte.

A művész megérkezett. A korrepetitor, aki a szerepeket betanította, olvasta fel az ő jeleneteit; előbb látni akarta, hogyan megy. A többiek azt mondták, hogy lenn ül a nézőtéren a rektorral együtt, William még eddig nem látta. Ott állt egész idő alatt az első kulissza mellett és gépiesen, de mindig változó hangsúllyal ismételte a szerepét. Ha rajtakapta magát, hogy valamit eltévesztett, ideges kapkodással kezdte újra, a gyorsan mormolt szavak egymásba akadtak.

A színpadon beszéltek - zavaros zúgásnak hallotta az egészet, melyből egyetlen szót sem tudott megkülönböztetni; egyszer valami zajt hallott maga mellett és úgy összerezzent, hogy kénytelen volt a színfalba kapaszkodni.

A keze egészen izzadt volt.

Igyekezett összeszedni magát, hogy tisztán halljon. Most Gerson beszélt... De képtelen volt a gondolatait rendbe szedni, egyszerre csak Kamillára gondolt és a lugasra, aztán megint a művészre - de semmi sem vált világossá...

Nem tudta, hogyan került ki a színpadra, a padló völgyé mélyedt előtte, majd felmagasodott, úgy érezte, mintha most kellene átugrania a „nagy lovon” - és csakugyan hatalmas hosszú ugrást csinált és most odakint állott.

Gerson kimondta az utolsó szót. Mintha zavaros lármából hallotta volna ki, megrázta a fejét, kinézett maga elé a nagy sötétségbe és úgy érezte, mintha nem tudná kiszakítani a szavakat a torkából, annyira száraz volt és úgy összeszorította valami.

Most meglátta lenni a terem mélyén a művész arcát a sötétből kiemelkedni... egy pillanatig rábámult erre az arcra, karját a mellére szorította és rettenetes erőfeszítéssel felemelte a hangját. Azt hitte, hogy az első szavakat kiáltva mondja, de egyszerre csak a saját hangját hallotta, tisztán, csengően és - szépsége önmagát is meglepte. Mint a villámlás hatotta át ugyanabban a pillanatban egész lényét az ujjongó győzelem mámore és mint a részeg ember, maga elé kapott.

Újra a művész arcára nézett, aki felállt és valahányszor William beszélt, mindig közelebb jött. William nem látott semmit, csak ezt a mosolygó arcot és azt, hogy mindig közelebb jön, mindig közelebb és közelebb, mintha a hangjával vezetné maga felé...

És a saját szavait mint távoli zenét hallotta, melynek dallamossága mámorossá tette... míg egyszerre úgy nem érezte, mintha zavaros összevisszaság volna, amit beszél, bizonytalanná vált előtte minden. De a saját hangját még mindig hallotta...

És a művész mind közelebb és közelebb jött. Nevetett és nagyon vidámnak látszott, míg végre William az egész termet egyetlen arcnak látta, a művész arcának, mely nevetett...

Újra ott állt a színfalak mögött. Társai zajongtak körülötte, de nem értette, mit mondanak. Mindkét kezét mellére szorította és küzdenie kellett, hogy lélekzetet tudjon venni.

Csak azt az egyet tudta, hogy most már van célja és hogy győzött.

Félretolta maga mellől a fecsegőket, kinyitotta az ajtót és kifutott a nézőtéren keresztül. Se nem látott, se nem hallott, csak levegőre akart jutni, itt nem volt elég szabad levegő az ujjongásához.

Végigfutott a termen, egyenesen a művész karjaiba... Felnézett, gyorsan bocsánatot kért és lángvörös lett.

A művész megölelte: - Megálljon csak - mondta. - Ugyan hova siet?

William dadogni kezdett. A művész karjánál fogva odavezette az ablakhoz, a világosság felé állította, megnézte, megfordította és újra megnézte.

- Jó - mondta és eleresztette a fiút.

William állva maradt.

- Igen, mert természetesen színész lesz, ugye? - mondta még a művész.

William mint egy örült futkosott fel-alá a tó mellett a fasorban. Dúdolt, ujjongott és énekelt. Hangosan szavalt bele a viharba, mely elröpítette a szavait. Beszélnie kellett boldogságában - összefüggéstelen, kitörő szavakat, artikulálatlan hangokat kiáltozott - mert kiáltania kellett.

Győzött - győzött - végre! Most újra megrohanta minden, amit átélt, minden csak arra való volt, hogy ehhez a célhoz vezesse. Az egész élete csak út volt idáig. És vak volt, hogy már eddig meg nem látta...

Már otthon a nagy udvarban is, királyt játszott és királyi palástja a zászló volt; és mennyit olvasott hősi tettekről, csak azért, hogy most maga adja elő mindet; arról álmodott, hogy meghódítsa a világot és most a lábai előtt fog heverni. Hogy is lehetett eddig ennyire vak?

Minden ide vezetett, ahová most érkezett.

És Kamilla? Az egész viszony olyan távol volt, szinte eltűnt a messzeségbe. Mintha egy örökkévalóság telt volna el azóta, alig emlékezett már rá, csak az az egy pár szó maradt meg belőle, amit akkor mondott, mikor Tartuffe-öt olvasták: „Miért nem leszel színész?” Még a hangsúlyt is hallotta, amint kiejtette, olyan egyszerűen, közönyösen: miért nem leszel színész?

Igen, Kamilla is csak arra való volt, hogy ezt az utat megmutassa.

És milyen hatást tett rá akkor ez a kérdés! Lerázta ugyan magáról, nem akart vele foglalkozni. De lenn a lelke mélyén ott maradt és kicsirázott és minden gondolatát magába szívta, anélkül, hogy tudott volna róla. Tulajdonképpen mintha álomban járkált volna azóta és most felébredt nehéz alvásából, most már tudta mit akar - tudta, hol vár rá a győzelem.

Nem, még itt sem volt elég szabad levegő a lélekzésre, elég hely a boldogsága kitörésére, elég tér a győzelmi ujjongásra.

Kifutott a kis kikötő-hídra és minden ok nélkül lengetni kezdte a kalapját és olyan hangosan kiabált, ahogy csak birt; kigombolta a kabátját, hogy a vihar átjárja a mellét - ittas volt, részeg és bolond.

William még akkor is futkosott a fasorban, mikor már besötétedett.

A napok multak. Az előadáson túlvoltak, a művész megkérte Williamot, látogassa meg, ha Kopenhágába jön és a városban sokat beszéltek róla, hogy a nagy művész mennyire tömjénezte a fiatal Högöt. De csakhamar ez is feledésbe merült és más beszélni valója akadt a városnak arról az óriási botrányról, amit Falk kisasszony okozott, mikor a híres színházi előadás után, melyen maga is megjelent és ragyogó szépségével általános feltűnést keltett, megszökött az inassal, egy feketeszemű fiatalemberrel, akiben cigány vér volt; más beszélni valója akadt az iskolának: a vizsgákról, mely már az ajtó előtt állt minden izgatottságával és fontos döntésével.

Csak William nem felejtett el semmit. Barátai alig ismertek rá. Olyan nyugodt volt, annyira magabiztos, hogy még őket is meglepte. Egészségesnek látszott, egyenesen járt és a búskomorságnak az a hályoga, mely eddig elfátyolozta a szemét, mintha szétszakadt volna, az arca színe is pirosabb lett. Magánórákat vett a tornából és egész nap dúdolgatott.

- Az ördögbe is, milyen hatalmasan lépkedsz mostanában - mondta Gerson. - Mintha valamennyiünket le akarnál tiporni, ha arra kerülne a sor.

William nevetett, de érezte, hogy a léptei csakugyan biztosabbakká lettek. A „nemzetség” nem érdekelte többé; mindenkinek megvan a maga útja és az ősökkel majd leszámol akkor, ha valamire vitte. Mégis csak jobb valamivé lenni, mint éppen semmivé.

Kamilla mindjárt az előadás után írt neki, de ő nem felelt rá; bejött a városba is, hogy találkozzék vele, de William nem ment el a találkozóra. Így aztán egy este otthon kereste fel; William annyira megijedt, hogy reszketni kezdett, Kamilla nagyon sápadt volt és szenvedőnek látszott.

- Megijedtél ugy-e? - mondta. - Talán azt hitted, hogy köztünk már vége mindennek? - nem úgy van - ugy-e azt hitted?

Egyenesen oda ment Williamhoz és megragadta a karját.

- Ugyebár - folytatta - és úgy megszorította, hogy fájt, - most már mindennek vége - most, mikor már megtaláltad az utadat és nincs többé szükséged vezetőre?

Ajkai reszketni kezdtek, elengedte a William karját és egy székhez támaszkodott.

- Miért jöttél? - kérdezte William.

Kamilla nem felelt, fénytelen tekintettel nézett rá - mozdulatlanul. A csend rájuk nehezedett és William megfordult.

- Mert talán csak nem hitted, hogy házasságra lépünk?

Kamilla nevetett. - Ez az egész mentséged? - mondta élesen és újra megragadta a karját; William kirántotta magát a kezéből. - Hagyj békén - kiáltotta.

- Hát ez az a jövő, amit együtt akartunk felépíteni, ez a remény, amiért élni akartunk? - Tompa hangon beszélt és egész teste összeesett; aztán hirtelen erővel felmagaslott, és mialatt Williamot tetőtől-talpig végigmérte, felkiáltott: - *Gyerek!*

William kinyitotta a száját, hogy feleljen, de nem volt képes szólni, halálsápadt lett és a falhoz támaszkodott...

Kamilla pedig rövid, szenvedélyes felkiáltással levetette magát a földre, körülölelte a térdét, felemelte az arcát, megpróbált beszélni - de csak az ajkai mozogtak, a hangját nem lehetett hallani...

William jött először magához és durván kiáltott fel, mialatt csaknem a lábával taszította el a leányt:

- Azt hitted talán, hogy köszönettel tartozom, amiért elcsábítottál?

William büszke volt lelkierejére. Szeretett és lemondott róla, feláldozta boldogságát az élete céljáért. Mert szerette Kamillát és úgy érezte, mintha a szíve dobogása is megakadna, mikor az ajtó becsapódott utána - de ennek meg kellett történni - a művészetért, az életcéljáért, a jövőjéért minden áldozatot meg kellett hozni.

És keményen tovább ment első szerelmének romjai felett - és elhitette magával, hogy áldozatot hoz.

De különben nem igen volt ideje, hogy a multtal foglalkozzék. A napok olyan gyorsan teltek! Reggel a tornateremben gyakorolta magát, átugrotta a lovat és Gersonnal vívott, aki kijelentette: - „hogya az ördög tudja, mi örömet talál benne”. Iskola után szerepeket olvasott vagy elkérte a kulcsot a tulajdonostól és a színházba lopózott, hogy a szavalásban gyakorolja magát.

Milyen sötét volt bent! Köteleken és bútordarabokon botlott át, mielőtt egy pár ablaktáblát kinyithatott, hogy beengedje a napvilágot. De a nézőtér sötét maradt, az első padokat és a karzat fehér szélét mint szürkés vonalakat látta derengeni a sötétben, mely mint végtelen fekete mélység feküdt előtte a csöndbe burkolva. William néha félni kezdett, megborzosgott

tőle - néha addig bámult a sötétségbe, míg legjobban szeretett volna kiszaladni és úgy érezte, mintha valami lekötné a nyelvét, mikor szavalni kezdett...

Végre elkezdett járkálni a színpadon, ki- s besétált az ajtókon át, megtapogatta a színpad falakat, megállt és meghajlott, megszámlált lépéseivel kimérte a színpadot, újra bejött, meghajlott, megint kiment - kimérte azt a világot magának, melyet birtokába akart venni.

William sokat olvasott, de főleg *Aladdin*² foglalkozott. Jóformán véletlenül került a kezébe; ott állt aranyvágásán vastag porréteggel a könyvei közt a konfirmációja óta és egy este a kezébe vette, hogy az ágyban olvasson belőle. De akkor éjjel nem is aludt, csak feküdt és olvasott... olvasott és szavalt és a nyári éj eltűnt és a hajnal kezdett derengeni, mikor még mindig ott ült az ágyban, kezében a könyvvel.

Ekkor körülnézett, magához tért és letette a veres kötésű könyvet az asztalra. De néhány perc múlva újra felvette s az első lapoknál nyitotta ki, hogy a fiúk jelenetét az utcán újra felolvassa:

Selim:

Itt van Aladdin, most már játszhatunk
Még vígabban.

Aladdin:

Jó reggelt, társaim.

Selim:

Hol voltál oly sokáig?

Aladdin:

Hát tudod,
Temetés volt a városon kívül,
Túl a mosén, a nagy temető kertben.
Azt akartam látni előbb; olyan
Mulatságos az ének és mikor
Olyan ünnepélyes képpel viszik
A holtat.

Selim:

Mért nem mondtad nékem is,
Elmentem volna. Kit temettek el?

Aladdin:

(Egész közönyösen).

Atyámat.

Selim:

Atyádat? Meghalt? Mikor?

Aladdin:

Tegnapelőtt este.

Selim:

Dehát miért
Nem mondtad egy szóval sem?

Aladdin:

Elfeledtem.

² Öhlenschläger Ádám (1779-1850) drámája.

Selim:
És nem gyászolsz?

Aladdin:
Nos, mit segítené az?

Selim:
Nem külsőleg, lélekben gondolám.

Aladdin:
Eh mit? Kinek mindenre gondja van,
Majd gondol ezzel is. Olyan öreg volt.

Selim:
Ide, ide! A gazdag boltos itt
A szegleten ma is kidob három
Narancsot, hogy ki kapja fel elébb.

Aladdin:
Én is megyek.

Sinbad:
Te is? Ezt nem kívánjuk.
Mind elkapod. Vigyázzatok fiúk!
(Egy narancs kirepül egy ablakon; Aladdin elkapja).

Helm:
Te mindig csak szerencsés vagy!

A fiúk:
Még! Még!

(Megint kirepül egy narancs, Aladdin megint elkapja).

Aladdin:
Itt a másik. Mindkettő az enyém.

Sinbad:
Aladdin most ne játsszék már tovább,
Az utolsót ne kapja el előlünk;
Elég neki. Fogjátok meg fiúk!

(Megfogják Aladdint. A harmadik narancs is kirepül és egyenesen az Aladdin turbánjába esik).

William kiejtette kezéből a könyvet és sokáig ült ott lehajtott fejjel.

Ettől kezdve Aladdin volt a legkedvesebb szerepe, melyet mindig újra és újra elszavalt.

Néha azonban nem szerepeket szavalt, hanem hosszú beszédeket tartott, hangját hol kiáltásig emelve, hol suttogássá halkítva; de közben megtörtént, hogy úgy, amint ott állt, elfeledte mit mondott, csak a hangja csengését hallgatta, míg visszhangja suttogássá halkulva nem foszlott szét a sötétben és mialatt a hangot figyelte és élvezte, érezte mikép tágul melle és hogy dobog a szíve a boldogságtól. Ilyenkor dúdolni kezdett, vagy néha a párbeszéd közepén énekbe és kiáltásokba tört ki és mikor valami hosszú jelenetet elmondott, éljent kiáltott és tapsolni kezdett önmagának, majd kijött és meghajtotta magát, hogy saját kezének elismerését megköszönje...

Igen, ha az embernek meg volt a célja, az egész játszói könnyűvé válik, mindenki Aladdin, ha hisz magában.

Senkit sem avatott bele a terveibe. Az iskolában az ismétlés megkezdődött. Társai a vizsgára gondoltak csak és az általános nagy munkában tulajdonképpen csak Gerson sejtette, hogy William mivel foglalkozik, mikor félnapokon át nem jelent meg vagy a gimnáziumban órák hosszaiig bezárkózott.

- Mennyit ismételtél már - kérdezte egyszer, mikor a templommal szemben a fák alatt ültek.

- Nem valami sokat.

- Gondoltam - és Gerson a nevét kezdte a homokba írni - pedig azt hiszem, most már csakugyan ideje volna.

- Hát hiszen azért olvasgattam már valamit.

- Nem szaladgálsz már mindig a színházba, hogy rekedtre kiabáld magadat?

- A színházba? Hát ezt honnan veszed?

- Óh - Kamilla azt beszélte, hogy belebolondultál a komédiába.

William lángvörös lett, felállt a padról és elment.

Délután Gerson a parkban hasonfekve és egész hosszában kinyulva hevert a fűben és olvasott. Jól látta, hogy William a fasorban idestova sétál, de úgy tett, mintha nem venné észre és azt gondolta, hogy a másíknak kell az első szót kimondani. De fektében, - ahogy fejét két karjára támasztotta - a könyv felett szétnyitott ujjai közt átpislogott Högre, aki közelebb jött és a pázsítágy széléhez ért.

William nagy ívet írva le, megindult a fűben; és úgy látszott egészen az foglalja el, hogyan tapodhatna el talpával a legügyesebben néhány százszorszépet.

Gerson megsajnálta és nagyot fújt. - De meleg van - mondta.

William gyorsan a bokrok felé ment, ahol Gerson feküdt. - Az ember tanulni sem tud ebben a melegben - mondta gyorsan. Egy pillanatig állva maradt és egy pár levelet tépett le, aztán egész hosszában végig terült a fűben a barátja mellett.

- Mennyire haladtál? - kérdezte.

- Nem nagyon sokra - Gerson megfordult, hogy hanyat feküdjék és a levegőbe bámult - a direktóriumig.

- Ne kérdezzetek ki? - mondta William.

- Köszönöm, de az embert csak bosszantja, ha látja, hogy az egész nyavalyából nem tud semmit...

Nem beszéltek tovább és sokáig szótlanul feküdtek egymás mellett. Végre William szólalt meg:

- Ma délelőtt valamit beszéltél az unokatestvéredről. - A nap éppen a szemébe süttött s így az egész arcát betakarta szalmakalapjával.

Gerson nevetett.

- Megint hazaérkezett - mondta Gerson azután - csúnyán le van törve... az az ember megszökött tőle...

William úgy látszott nem is hallja mit beszél, aztán, mintha szavakat keresett volna - végre hirtelen azt mondta:

- Nem szeretnél hallani?

- Na, csakhogymár egyszer megkérdezted - mondta Gerson nyugodtan, betette a könyvet és felállt. Szó nélkül kimentek az útra és befordultak a fasorba.

- Eddig nem akartam, hogy akárki is tudjon róla - mondta William, mikor a zárda kapuján kiléptek. Gerson kuncogott. Nem is beszéltek semmit, míg a színházhoz nem értek.

Gerson a középső padok egyikére ült le a nézőtéren és William nem látta a sötétben, hol van, de tudta, hogy ott ül és most, hogy a sötétség két látó szemet rejtett el előle, még fenyegetőbbnek érezte, mint régen. Ott állt egészen megmerevedve a háttér ajtajánál és úgy érezte, hogy egyetlen szó sem jut eszébe.

- Na, mi lesz már - kiáltott fel Gerson alulról.

William összerezett. - Előttem csak nem jössz zavarba! - mondta a másik.

William lement hozzá. - Nem is, csak most az egész - olyan szokatlan - mondta. De egyszerre maga is érezte, milyen nevetséges, hogy fél, hiszen jól tudta, hogy mire képes, ostobaság volna megszaladni.

- Az erdőben történik - mondta és egy ládát húzott a lámpasor elé. - Tudod ott, ahol Aladdin felébred.

Gerson olvasta Aladdint tizenkét éves korában és sohasem jutott el addig, ahol Aladdin felébred, de azt mondta hogy: „igen, igen,” csakhogymeg ne zavarja.

William lefeküdt a ládára, mintha aludnék, azután felkelt és szavalni kezdett.

Egészen elfelejtette Gerson. Eleinte emelt hangon kezdett beszélni, hogy bemutassa a szépségét, de gyorsan ismét meghalkította - mintha valami megrepedt volna benne, egy pillanatra szinte megrémült.

Térden állva szavalt, homlokát feltartotta és kezét összekulcsolta a mellén. Szeme ragyogott és hangja, mint újjongó ének hordta magával a szavakat.

Gerson azt találta, hogy barátja egyenesen szép volt, „biz Isten, maga sem tudta miért”.

Hála néked Allah! Jóságodért!
Lásd könnyeim! mert szólni nem tudok
Elhagyottságomban, csak térden állni.

Néhány pillanatig így maradt felfelé fordított arccal. Azután egészen más hangon, mely még reszketett az előbbi izgatottságtól, kiáltotta: „Most jöjjenek az örök!” Kissé ingadozva és bizonytalanul ment a háttér felé és várta, hogy Gerson szóljon valamit. De mivel hallgatva ült tovább, ő kérdezte meg hangosan: - na?

- Ezt igazán nem hittem volna - mondta Gerson - és a padokon át a prosceniumba ment.

William elpirult a dicséretre. - Máskor jobban szoktam - mondta.

Gerson nem felelt, oda támaszkodott az első padhoz és halkan füttyölni kezdett. - Nem lesz több? - kérdezte.

- Nem, most nem akarok többet szavalni.

- Ez nem valami sok volt - vélte Gerson és miután egy kicsit még mászkáltak a színpadon és Gerson a sűgőlyukba is bebújt, haza indultak.

- Alig ismertem rád a végén - mondta Gerson - de kezdetben megcsuklott a hangod.

- Igen - felelte William lélekzet után kapva - én is észrevettem - egy kicsit rekedt voltam már tegnap is - és...

Pedig egyáltalán nem volt rekedt, mikor hazulról elment; tulajdonképpen maga sem értette, hogy mi történt a hangjával. A következő napokon szorgalmasan szavalt, de rekedt volt és mikor hangosabban akart beszélni, a hangja megtört. Eleget nyugtatta ugyan magát vele, hogy ez csak átmeneti állapot, de mint ahogy egy fájós fogat mindig újra ingerlünk azzal, hogy meg akarjuk tudni, vajjon fáj-e még, ő is mindig megpróbálta, hogy megtörik-e a hangja, vajjon nem javult-e és sokat szenvedett miatta.

De lassankint feledni kezdte a bajt, hozzászokott, hogy fátyolozott hangon szavaljon, mely kis teremben még szebben hangzott és elrejtette a hibát maga előtt is.

Azonkívül a vizsga is elérkezett.

Az utolsó tárgy a történelem volt. William először a Grachusokat felelte, azután Bernadotteról beszélt. Gyorsan, szakgatottan és sokat beszélt a férfiről, de egyszerre megakadt.

A tanár, hogy kisegítse, az általánosabb viszonyokra akarta terelni a beszédet; egy kis huza-vona után azt kérdezte: - De hát hogyan történt mégis... Mi volt a legközvetlenebb oka - ennek a sikernek...?

William a zöld terítőt nézte maga előtt és ujjával köröket rajzolt rá. Azután felemelte a fejét és kissé megfogódzott az asztal szélében:

- Az egész sikerének titka az volt, hogy akart.

Az igazgató nevetni kezdett és mikor a tanár tovább próbálta kérdezni, azt mondta: - Nem szükséges, elég volt; Hög úr megadta a kellő feleletet.

Így aztán William kitűnőt kapott a történelemből...

Aznap este volt, mikor érettek lettek. A diákok a tanárokkal együtt vacsorára gyültek össze a gimnáziumban. Néhány nagy termet alakítottak át az ünnepélyre és a falakat tölgylombbal díszítették; olyan volt mint egy erdő.

Az esti étkezés ideje volt. A tölgy illata, mely a melegben a bor gőzével vegyült, nehézzé tette a lélekzést, a nyitott ablakokon át a nyári este enyhe levegője nyomult be, melyet a hársfasor virágzása édesen hatott át.

A teremben, ahol a fiatalok vegyesen ültek az öregekkel, ének és beszéd egymást váltotta fel. A rektor a diákokat köszöntötte fel, Hög, mint az első tanuló, a rektort - azután egyik toast a másikat érte.

Most már ragyogó szemekkel és arcukon piros foltokkal ültek egymás mellett, az utolsó darab süteménnyel a tányérjukon és nagy kortyokban szürcsölték a jeges vizet vagy zsebkendőjüket bele mártották a pohárba, hogy a nedves kendőt halántékukra szorítsák.

Nem volt könnyű a szónokoknak figyelmet kelteni, mindenki beszélt, leginkább félhangon és bizalmaskodva váltott szót a szomszédjával, miközben átölelte a nyakát vagy a kezét szorongatta erős fogással.

William a rektor mellett ült, aki egészen kivörösödve szüntelenül görögül beszélt és Homerost idézte, mialatt egy nagy süteményt a kabátja zsebébe gyömöszölt be. William nem nagyon sikerülten szónokolt, közben megakadt és dadogott is és a toast végéről kifelejtette a pointet. A szerencsétlenség felizgatta és többet ivott, mint amihez szokva volt. Hozzájárult a meleg, az este hangulata, a nehéz levegő - szórakozott volt, egy rózsát tépdesett és félig mosolyogva hallgatta a rektor idézeteit, de ez a mosolygás messze járt innen.

Egyszerre minden átmenet nélkül a poharára ütött.

- Ez Hög - kiabáltak; - Hög fog beszélni, - és valamennyire elcsendesedtek.

William a patkóalakú asztal közepén állott, egész karcsú magasságába kiegyenesedve. Selyem nyakkendője kioldódott és félig lebomolva csüngött az ingmell felett, egy rózsza hervadozott a kabát gomblyukában; hajából egy fürt a homlokába hullt, nagy szeme csak úgy ragyogott nehéz szemhéja alatt. Felnyitotta a száját és mélyen ívelt, telt ajkain mosolygás pihent, mielőtt szólni kezdett...

- Az ördögbe is, hiszen ez a Hög egészen délvidéki megjelenés, - mondta a történelem-tanár, aki Gerson mellett ült.

- Igen, habár elég magassarkú cipőt is visel hozzá - felelt Gerson s nagyra nyitott szemmel nézett barátjára. - De meg kell adni, hogy elragadó.

William beszélni kezdett. A hangja lágy volt és mindent félig tompított hangon mondott, ami mélységet adott a beszédnek és csak sejtetni engedte a lángot alatta:

- Az emlékekről akarok beszélni, mindarról, ami tegnap még a jelen volt és ami ma multtá vált reánk nézve. Az otthonunk emlékeiről, melyet elhagyunk, az otthonunkéról, mely első álmainkat látta kinyílni, első vágyainkat életre ébredni. Arról a csendes tóról, mely olyan lágyan engedte, hogy csendjében álmodozzunk, az erdőről, mely körülövezi s mely megóvott a viharoktól, az égről, mely visszatükröződik benne; egy boldog idő emlékeiről, amikor egész horizontunk egy templom volt, melyben a mult pihen és egy tölgyerdő, mely éppen olyan nyugalmas, mint a templom...

Néhányan felállottak; pohárral a kezükben az asztalok köré gyültek a teremben; William kissé megváltoztatta a hangsúlyt, mikor folytatta:

- Máig ez volt az életünk és mától fogva ez is emlékké válik, amit magunkkal viszünk. Mert eljött a búcsú pillanata és amilyen igaz, hogy fáj ez az elválás, olyan bizonyos, hogy válnunk kell, hogy itt nem maradhatunk. Veréb vagy sas legyen bár, ki *kell* repülnie a fészekből, ha szárnyának tollai kinőttek és mi is más színtér felé tartunk, hol a horizont tágabb, az ég mélyebb, hol még az álmok is magasabbra repülhetnek és ahol az az élet, amiről álmodtunk, létté válik, melyet megélünk...

Volt valami erőszakosan vonzó a beszéd fátyolozottságában; mintha az egész föld az övék volna, de ez a föld ingadoznék...

- De azt az egyet tudom, hogy odakünn, ahova most mennünk kell, abban az életben, melyből nem vonhatjuk ki magunkat, ahol a színtér nagyobb és minden gazdagabb, teljesebb, mint itt, a küzdés is fájdalmasabb. Ide a vihar csak mint szellő érkezett, mely fodrot vet a tavon, itt úgy hallottuk a zajt, mint zúgást fenn a lombok között; vihar, szél és zaj nem érintett közélről. De most ki kell mennünk a viharba és küzdeni kell a szélvésszel és azt is tudjuk, hogy aki nem megy szembe az élettel, az előre halálra ítélte magát. Ki a jövőbe! A jövő nagy légiójának önkéntesei vagyunk, melynek sorai ritkulnak és telnek a halhatatlanok csatarendjében, a küzdők cohorsának önkéntesei, akik sohasem hátrálnak, mert hisznek és még ha el is esnek, sohasem veszítik el reményüket. Mert a fiatalság mindig fiatal, mert mindig és örökké újra születik és még ha elbukunk is, a többiek diadalra jutnak. De ez a diadal a mienk is lehet, ha akarjuk, mert akarni, ez a siker titka és kulcsa...

Felemelte poharát és egy pillanatra a másik kezét homlokára szorította.

- De akarni nehéz és majd ha a hősök sebeket kapnak a harcban, akkorára visszük magunkkal ezeket az emlékeket, első reményeink, első vágyaink, első álmaink, első könnyeink emlékeit. És ezek az emlékek ott fognak vesztegelni egy csöndes tónál, mely itt pihen a szép nyári

éjszakában, egy rózsától illatos temetőnél, melynek minden zugában Dánia régi nagysága álmodik és az ősök dicsősége él a Waldemárok nemzetségében; mint csicseregő madarak fognak énekelni körülöttünk az emlékek, amikor mi, a jövő gyermekei elhagyjuk első fiatalságunk otthonát, ahol a mult szunnyad.

- Az emlékek - az emlékek éljenek!

William elragadtatásba jött, arca ragyogott és fejét kissé hátrahajtva állott felemelt poharával kezében a teremben levőkkel szemben.

Egy rövid pillanatig csend volt a beszéd után, mielőtt lármázni kezdtek. Egyszerre tört ki a zúgás, de éljent nem kiáltottak.

Nemsokára azután felkészülődtek, hogy az ünnepet a tó másik partján fejezzék be és a kerten keresztül a kikötőhöz mentek. Lassankint egymásután foglalták el a csónakokat.

Csendben siklottak tova a tavon. Az ég világos volt, az éj árnyéka csak mint derengő fátyol feküdt a nappal felett; az evezők locsogtak a vízben, csak néha hangzott egy-egy szó valamelyik csónakból, mely belehullt a csendbe; aztán egy kiáltás az első csónak felől. Különben hallgatás és a nyári éj békéje.

III.

Nina belefáradt az ellenkezésbe és kezdett lemondani mindenről. Első nap, mikor William elbeszélte neki a tervét, hogy színész akar lenni, nem akarta hinni; nagy szemeket meresztett rá s aztán nevetni kezdett: - Te! - kiáltotta és beszaladt Zsófiához: - Színész akar lenni, - mondta; - William megbolondult! - Mikor már látta, hogy a dolog komoly, még mindig vonakodott elhinni; nem tudta elképzelni, nem bírta megérteni.

Williamba vetette minden reménységét, benne és csak érte élt a két testvér két év óta a lelkészlak csendjében, ő volt mindenük. Nina mindig tudta, hogy William nem olyan mint a többiek, de éppen ezért még erősebben hitt benne; valósággal imádta, újra és újra elolvasta a leveleit, leírta őket és elrejtette a naplójába. A fiútestvér volt az egész élete.

Hogy milyen pályára fog menni, arra tulajdonképpen sohasem gondolt, de hogy több lesz, mint más, azt bizonyosnak tartotta. Nem olyan volt, mint a többiek és senkit sem ismert, aki olyan sokra vihetné, mint ő.

Nina sohasem volt szerelmes. Az első fiatalság csapongó vágyait, mely fiatal leányok szívét színes pillangók gyanánt árasztják el, az ő elsorvasztott, korai felhőktől beárnyékolt lelke nem ismerte. Az egyetlen érzés, melyet élete kifejlesztett benne, az olthatatlan szeretet volt „övéi” iránt, de némileg szűkös érzés formájában; az a komorság és hidegség vegyült bele, amely korai megpróbáltatásai óta egész lényét jellemezte, de ebből a szeretetből egyszersmindenkorra Williamnak juttatta a legnagyobb részt, azt, amely legszebb reményeit és legmelegebb gyöngédségét zárta magába.

Így állott vele szemben most, mikor a városba jöttek, hogy ezután együtt lakjanak és William első nap, alighogy bizalmasan együtt ültek, komolyan kezdett vele beszélni élete tervéről. Nina egy ideig tréfának tartotta az egészet, annyira képtelenségnek találta, hogy jobbára csak nevetéssel küzdött ellene. De később látta, hogy a dolog komoly és ekkor a könnyek fegyverét vette elő.

Eleinte a külsőségek, a színészelet taszította vissza, az a kulissza-világ, amit természete annyira nem tudott megérteni; átdőzsölt éjszakákra, elzúllott egzisztenciákra gondolt és minden rémképet kifestett magának, mely az olyan körülmények közt nevelt és kifejlődött nőt, mint ő volt, visszariaszt ettől a pályától.

- Miért akarod magadat a nyilvánosság előtt mutogatni? - mondta gyakran.

Azután keserű lett; és minél tovább foglalkozott gondolatban testvére jövőjével, annál jobban kétségbeesett. Láta, hogy annak ez a gondolat az egész élete, hogy azt az ideiglenes feszültséget, amely az egészséget helyettesítette nála, teljesen ez a cél foglalta le, hogy csak ebben a tervben élt és ez volt egyetlen boldogsága. Minél tovább volt együtt Williammal, annál világosabban látta, hogy ez az önámítás, amint ő nevezte, csak növekszik nála, hogy egész életét befonta, úgy hogy eljött az az idő, mikor már ő kérte, hogy színész legyen, kényszerítette magát a kérésre, hogy maradjon meg tervénél.

Félelme, hogy William színész lesz, lassankint, amint együttlétük megtanította, hogy milyen mélyen vert gyökeret ez a szerencsétlen eszme az életében - valami bizonytalan örömmel vegyes félelemmé vált, hogy talán mégsem lesz színész. És végre maga sem volt tisztában a saját kívánságával.

De azt tudta, hogy nagyon boldogtalan.

És azt is tudta, hogy nem tud hinni benne.

És így újra meg újra csak azt ismételte: - Miért éppen színész akarsz lenni? - És mikor látta, hogy az eszme mindig mélyebben és mélyebben belekapaszkodik a lelkébe, aggodalma is fokozatosan nőtt vele.

- Hátha csalódot magadban? - kérdezte.

- Ilyenben nem csalódik az ember, - felelt William.

- Te olyan túlzott természet vagy William, pedig játékot sohasem volna szabad komollyá változtatni.

- Nem, Nina, de ennek tehetségnek *kell* lenni, mert különben mivel mérnök, miről ismerhetők fel? Ilyen igazságtalanság nem létezhetik. Nem játék volt tőlem, magától jött és most látom, hogy az egész életem, anyám és atyám, még... - Kamillát akarta említeni, - minden arra való volt, hogy ide vezessen és most nem tudok egyébre gondolni...

- Kényszeríteni kellene magadat, hogy ne gondoldj rá...

- Ez sem használna, Nina. Ha színész leszek, akkor talán válhat valami belőlem, habár az anyám tüdővésztes volt és az atyám örvült...

- William!

- Ezen nem változtathatunk, akár kimondjuk, akár nem. Nekem látomásaim vannak éjjelente, te pedig köhögsz, egészben véve nagyon sikerült család vagyunk... de ha színész lehetek, akkor le tudom küzdeni magamat. Tudom, hogy dolgoznom kell, a legnagyobb erőfeszítéssel újra és újra dolgoznom, de nekem mindegy, hogy meddig fog tartani, míg valamivé leszek, még ha öt évig is kellene táncolnom és tíz évig tornásznom. De ha nem sikerül, ha nem igaz az, amit érzek, akkor - nem, ezt el sem *tudom* gondolni.

Az ilyen beszélgetés után Nina még levertebb és még aggodalmasabb lett.

A tél vége felé járt. A kerek asztalt közelebb húzták a kályhához és most ott ültek mellette - Nina és Zsófia - a kézimunkájukkal, mialatt William felolvasott. Már hetek óta nem olvasott nekik semmit és most Nina is észrevette, hogy nagyon jól ment. Mikor a második felvonást befejezte - az *Uj házasok*-at³ olvasta - nyugodtan mondta, anélkül, hogy felnézett volna:

- Ma este nekem is tetszik.

- Ugyebár? - tört ki William. Mintha váratlan fény ragyogott volna az arcán. Egy ideig csend volt.

- Nem hiúságból mondom, - folytatta William halkán, - de annyira örülök.

A darab és a felolvasás egyaránt meghatották Ninát, zsebkendőjét ölében tartotta és minden pillanatban gyanús hangon törölgette az orrát. Zsófia pedig a hímzés kanavájára hullatta könnyeit.

Mikor befejezte a felolvasást, William felállt és beült a sötétben egy szögletbe. Soká ültek így szótlanságban; Nina karjára támasztotta a fejét és a horgolótű elefántcsontnyelét harapdálta. Néhányszor felsóhajtott, aztán újra horgolni kezdett, majd megint elgondolkozott.

William a szögletből nézett rá és mikor Nina felpillantott, találkozott a tekintetük.

- De Högnek nem nevezheted majd magadat, - mondta a leány tompa hangon, mintha félig magában beszélne.

- Miért nem? - kiáltott ingerülten William a szögletből. - Högnek... miért nem...

- A Hög nevet nem lehet színlapra írni. - A leány hangja nyugodt és természetes volt.

Egy idő múlva folytatta: - Mit mondana hozzá az atyánk!

William lángvörös lett, egy pillanatig mereven, kitágult szemmel nézett Ninára, mintha ismeretlen mélység nyílt volna meg előtte - azután nevetni kezdett:

- A Högök tisztessége miatt? - Még mindig nevetett.

- Igen, éppen azért - és te még hozzá az utolsó vagy a családban!

- Én meg éppen azért teszem, - mondta halkabban William. - Ebben megnyugodhattok.

- És azt találod, hogy az atyánk neve méltó helyen van a színlapon? - A Nina hangja reszkettett.

- Az atyánk neve - na, ami azt illeti... Akadozott a szavak közt és elfordult.

Nina izgatottan ugrott fel, a hangja remegett: - Atyánk beteg volt... az nem szégyen, de...

William a mellére nyomta kezét és erőszakkal igyekezett magán uralkodni:

- Igen, - mondta s az ajkába harapott, - az bizonyos, hogy nem szégyen, de az sem szégyen, ha az ember azt akarja teljesíteni, amire egyedül képes.

A zongorához támaszkodott, aztán egyszerre annyira reszketni kezdett, hogy nem bírt állni, hirtelen elsápadt, aztán megint lángvörös lett. - Ha szégyent hozok a névre, - a foga egymáshoz verődött míg beszélt, - akkor természetesen le fogom tenni.

Kirántotta a zsebkendőjét, hirtelen az arcára nyomta és zokogni kezdett.

Azután kiment a szobából.

³ Björnson darabja.

Mikor Nina be akart hozzá menni, hogy jó éjszakát mondjon, az ajtó be volt zárva. Megrázta; - William, - kiáltott be, - én vagyok. - Senki sem felelt. Újra és még hangosabban kiáltott: - William, William! - Hallotta, hogy felkelt a pamlagról és nehézkesen ment végig a szobán. A szoba sötét volt, nem látszott fény a hasadékon át.

- Mi kell? - kérdezte William.

- Nyisd ki az ajtót, - felelt Nina, - beszélni akarok veled.

- Nincs rá semmi szükség, - hangzott a felelet, - Jó éjszakát. - És hallatszott, hogy megint elment az ajtótól.

William az éjjel nem aludt.

...Első mámorában, mellyel a fejlődő gondolat egész lelkét betöltötte, könnyen túl tette magát mindenén, minden aggodalom olyan csekélynek látszott s még a kételkedést is nagyon gyorsan leküzdte, ha néha felütötte a fejét. Különben sem sokat segített mindenféle gondolatot latra vetnie, érezte a hivatását és mennie kellett. A világ legegyszerűbb esete volt, a lehető legegyszerűbb, mert másként nem lehetett tenni.

Eldobott magától minden terhet és ment a hívás után - eldobta a mult, az elfogultság, a családi büszkeség minden súlyát, nem lett volna a habozásnak semmi értelme.

De most, - most, ma este minden másnak látszott.

Nem gyújtott világot, mikor a szobájába bement. Lefeküdt a pamlagra és beburkolózott az utazó plédjébe; úgy fázott, hogy a fogai hangosan vacogtak és mindig jobban beletekerte magát a takaróba, mintha el akarna rejtőzködni. Minden tagját nehéznek érezte, - ólmosnak és összetörtnek, mintha elkábult volna a csapástól, mely érte. Nem gondolkozott; a feltörő gondolatok valami bizonytalan tompultságba vesztek el, mely mindent elnyelt, agya felmondta a szolgálatot a váratlan ütés után.

Lelki ájulásban maradt sokáig.

De lassankint felébredtek a gondolatok, majd egyszerre riadtak fel agyában, hogy csak úgy vert a halántéka. És először gondolta végig rettenetes küzdelem közben egész élettervét.

„De Högnek nem nevezheted majd magadat...”

Eleinte erőszakosan megnyugtatta magát azzal a régi mondással, melyet minden alkalommal elismételt, hogy mindenkinek a saját útján kell járni, a saját célját elérni és hogy a nagyság, hírnév azonos érték, csak az út különböző, mely odavezet. De ma este nem állhatott meg ennél a gondolatnál. Hiszen joga van mindenkinek a saját útján járni, sőt kötelessége is, hogy önmagában a legjobbat kifejleszthesse, bármi legyen is az és ez az út éppen olyan jó volt, mint amilyen nagy a művészet, melynek szentelte magát. És mégis nyugtalan volt...

Mert mások nem úgy ítélték, mint ő. Nina például - hogyan mondhatta olyan egyszerűen, olyan magától értetődően, még ha nehezére esett is, azt, hogy: „Högnek nem nevezheted majd magadat”. Miért mondta? Hogyan érezhetett így? William jól tudta, hogy Nina szereti a nevüket és őt is szerette, mint a nemzetség utolsó férfitagját, aki tovább viszi a családfát és új hírnevet hoz rá a jövő időkre.

És mégis kikerülhetetlennek látta, hogy ha a saját útján akar tovább menni, akkor - nem lehet másként - igen, akkor le kell tennie a nevét, a család akkor kihalt. Pedig elég erős volt benne a szeretet iránta, hogy feláldozza a reményeit...

Felállt a pamlagról és járkálni kezdett a sötétben; beleütközött a bútorokba, anélkül, hogy észrevette volna, felborított egy széket és gépiesen visszatette a helyére.

Hiszen ez mégis csak túlzás volt, Nina mindig túloz.

De miért nem bízik a jövőjében - hiszen szereti... és mégsem bízik benne...

Gondolatai újra munkába fogtak.

Igaz, hogy ellentétbe helyezkedik mindennel, az áramlattal, a kívánságokkal... De ezek a vélemények előítéletek, egyoldalúságok, levegőbe beszélés... Bizonyos benne, hogy neki volt mindig igaza, mindig, akármelyik oldalról tekintse is a dolgot... Hiszen maga is látja, hogy nagy felelősséget vesz magára, ő is ebben az előítéletben nevelkedett, de... a nagyság csak nagyság és ő naggyá fog lenni, naggyá kell lennie - különben - na, hiszen majd csak eleget tesz ő a Hög névnek a maga útján, - eleinte gúnyolódni és nevetni fognak, de végre is meghajtják a fejüket... és a név győzedelmeskedni fog az ő útján is.

Égett és izzott a lelke, mint a tűz. Megint felugrott, körbe járt, szakadatlanul körbe a szobában, rettenetes volt így küzdeni...

Miért, hogy senki sem hisz benne? Miért nem hitt sem Nina, sem Zsófia, sem Gerson, sem a többi csodálója? Miért nem hittek benne? Most szüksége volna a hitükre - most, mikor magánosan, egyedül van és az egész jövője ott úszik a csapkodó áradaton - most, mikor viharra kell megküzdenie... miért nem jönnek most hozzá, hogy higgyenek benne...

Minden a tehetségen fordul meg. Ha nincs tehetsége, ha nem tudja bizonyosan, ha nem érzi sziklaszilárdan - nem, - akkor nem teheti, nem szabad megtennie - ez a felelet. Minden a tehetségétől függ, a tehetség... minden... de hiszen ez megvan...

Vagy nem volna?...

Csaknem felsikoltott, mikor ez a gondolat újra megtámadta.

De van tehetsége, tudta, ez az egyetlen, ami bizonyos volt. Mivel mérlegelhetné, miben bízhatna, ha ez nem volna igaz? Hiszen valóságos megnyilatkozás volt, a hivatás biztonsága, mely magával vitte...

Bízhatott magában. Tudta, ha valamit egyáltalán tudni lehet, hogy a kiválasztottak közé tartozik, de miért nem hittek benne a többiek? Miért kételkedtek éppen azok, akik legközelebb állottak hozzá? Miért nem bízott senki, senki benne? Olyan egyedül volt minden reményével. Hinniök kell, olyan kimondhatatlanul vágyott, olyan kegyetlenül szomjazott rá, hogy mások is higgyenek benne...

Testi fájdalomtól gyötörve emelkedett fel ültéből és nyöszörögve hintázta magát előre-hátra...

Igen, ha ez nem sikerülne, előre látta, hogy a család kihal - kihal - vége van...

De nem lehet, hogy ne sikerüljön, sikerülnie kell. És ezredikszor újra ugyanazok a gondolatok verték a szívét tüzes kalapáccsal...

Hiszen megnyilatkozás volt, igen az volt, mely egyszerre fényt árasztott a sötétségbe; igen ez ébresztette fel és keltette életre a halálból. Minden álma, minden gondolata... minden ez volt... Nem, nem... csak ezt ne vedd el tőlem, Istenem!

Üresnek érezte magát, hogy nem tudott imádkozni és egy néhány könnyörgő szót suttogott bele a végtelen térbe.

Felállt, járkálni kezdett, kezét lázas halántékára szorította...

Volt fény, volt láng az életében, ennek így kellett lenni. És ő belekapaszkodott ebbe a fénybe, belekapaszkodott önbizalmába halálos küzdelmei szenvedésében. Ezentúl csak a félelem és feloszlás és sötétség és kétségbeesés volt, a teljes tanácstalanság... nem, nem, itt kellett ma-

radnia, itt a biztos talajon, nem számúzhették a nyomorúságba... abba a csillagtalan éjszakába, abba a hidegbe, melyben meg kellene fagynia.

Egyszerre Jákob jutott eszébe, aki Istennel küzdött...

A harc nehéz és a harcolónak ki kell tartani.

Forró fejét az íróasztal szélére nyomta és egy pillanatra leült a székre. Azután lassan lecsúszott a szőnyegre és fektében belekapaszkodott a pamlag lábába.

Érezte, hogyan fojtogatják a kiáltások és a halálos rettegés felgyülemlett a mellében.

Ha most erről lemondana, hova forduljon? Ha nem fogja kibírni? Ha ledobja magáról a küzködés terhét?

Egyetlen ugrással talpon volt, még gyorsabban kezdett járkálni, a fejét folytonosan rázta a testi szenvedéstől, a kezét tördelte, míg fájni nem kezdett...

De nem - előre kellett mennie, nincs többé kitérés... Önmagát nem csalhatja így meg az ember.

És voltak olyanok is, akik bíztak benne. Kamilla és a nagy művész, mindakettő hitt a tehetségében és ők világosan láttak. És egyszerre emésztő vágy rohanta meg Kamilla után, minden fájdalma, lelke egész felzaklatottsága után kiáltott, testi vággyá vált, hogy ajkait az övére szívja, együtt lélekzzék vele, a mellére tapassza, hogy ott kisírja magát, hogy száját a szájára szorítva, fájdalmának kiáltását belefojtsa az ő szerelmi sóhajába - oh valaki mellett nyugodni, valakibe beolvadni, aki hisz benne.

Fáradt lett, gondolatai megint szétfolytak, összeesett a pamlagon és félálomba merült.

Ekkor kiáltott be Nina: először bizonytalanul hallotta, azután úgy fúródott bele nevének kiáltása az agyába, mint egy fájdalmas szúrás. Nehézkesen állt fel, odament az ajtóhoz, felelt és visszament.

De gondolatai újra felébredtek s minden előről kezdődött. Csakhogy most már nyugodtabb volt. Más szempontból látta a harcot s míg összeszedte magát, összeszedte küzdelmének maradványait is. Még mindig bízott magában, lehetett volna-e másként - bíznia kellett; abból kellett kiindulnia, hogy tehetsége van. Nagy Isten - mivé lenne, ha ezt nem hinné?

De életében először *mérlegelte* ezt a tehetséget, mérlegelte erejét és megvizsgálta eszközeit. Nem azt mondta magának, hogy színész akar lenni, hanem azt kérdezte, hogy mi akar lenni, mint színész és mit érhet el. Egyedül kellett haladnia, egyedül elviselni a terhet, de akkor ki kell próbálnia a válla erejét, még ha össze is rognék a próba alatt.

Azzal kezdte, hogy megvizsgálta magát. És sokkal őszintébb volt, mint hinni lehetne. Most már benne volt a küzdelemben és ezen az éjszakán, ha nem volt elég bátorsága, hogy meneküljön, legalább annyi bátorsága volt, hogy mindent a mérlegre tegyen. Világot gyújtott és figyelmesen nézte vonásait, arcát. Eddig tulajdonképpen csak a hangjával törődött; most mindenre gondolnia kellett, most megvizsgálta, bírálta magát és újra, meg újra a tükörbe nézett...

Egyszerre eszébe jutott, hogy Soröben is így állt a tükör előtt, mikor Gerson bejött és meglátta, „a hátadat néznéd meg a tükörben”, - mondta. És William emlékezett, hogy tördöfésnek érezte akkor is...

Most felvette a kezitükröt, felemelkedett, kiegyenesedett... és meglátta magát... Nem, hős nem lehet belőle... milyen görbe volt ez a hát, milyen görbe...

Csaknem felsikoltott, amíg kezéből kicsúszott a tükör...

Összeesett a szekrény előtt, mintha leütötték volna és úgy érezte, hogy valami rettenetes sötétségbe néz bele, ami mindent elnyel, hideg, leírhatatlanul mélységes sötétségbe. Olyan kimondhatatlan félelemmel, olyan kétségbeesett fáradtsággal bámult bele ebbe a mélységbe és úgy érezte, hogy ott kezdődik a borzalmas Semmi. Felemelte a fejét és belenézett a tükörbe saját arcával állott szemben, mely szürke, ráncos, beesett volt, felkiáltott és a szájára ütött, hogy elfojtsa a saját hangját...

És míg a lámpa, melyet tulságosan felsrófolt, hogy jobban lásson, a szekrényen füstölgött, újra kezdte nyugtalan, hajszott futkosását a szobában.

Gondolatai egymást üzték, agya szétszakgatódott, lelke halálos kínokat szenvedett és nem tudta hova forduljon a megpróbáltatásnak ezen az éjszakáján. Az Aladdin királyi palástja, mint koldusrongy hullott le testéről és ő nem bírta magán tartani... Nem, Aladdin nem volt.

De miért követelte volna éppen ezt? Ez volt a legszerencsésebb sors? A narancs a turbánjába hullt - így könnyű volt mindent elérni, de nem ez az egyetlen mód.

És a munkához menekült, olyan sokat segít ez is, és éppen ott jöhet segítségére, ahol saját eszközei felmondják a szolgálatot, ahol az ereje gyengébb. Lelke kínjában a munka reményébe kapaszkodott. A „Chevalier”, „Aladdin”, „Olaf” - ez nem lehetett, de igazi embereket, akik nem voltak szépek, nem voltak szebbek, mint a legtöbb a világon - akik egyszerűen, természetesen beszélnek az életről... az ilyeneket adhatja: hiszen erősebben érzett, mint a legtöbbje, többet is szenvedett és mindazt, amit átélt, csak újra el kell mondania.

Oh, a háta is maradhat, olyan egyenes mint a legtöbb emberé, a hangja is éppen olyan erős volt...

És így küzdött tovább lépésről-lépésre, így hátrált szíven sebezve minden pillanatban ebben a harcban, melyben az Aladdin-álmok köddé foszlottak szét.

Testi szenvedés gyanánt gyötörte minden lemondás, úgyhogy véresre harapta az ajkát és jól esett neki a fizikai szenvedés.

Félelemtől és aggodalomtól űzve menekült a munka gondolatához.

Mindent, mindent elvehetnek tőle, de a világosság mégis ezzel a gondolattal jött, mégis igaznak kell lennie, még ha ő nem volna is más csak Nureddin... most már ebben a gondolatban hitt... ezen az úton *kell* mennie, még ha a büszke ősök meg is fordulnak pompás sírjaikban...

Észrevette, hogy füstöl a lámpa és eloltotta. Aztán gyufát keresett és gyertyát gyújtott. Az ebédlőn keresztül bement a Nina szobájába. Nina felébredt az ajtó nyikorgásra és szeme elé tette kezét a hirtelen fény előtt.

- Ki az? - kérdezte hirtelen. - Ki az?

- Én vagyok...

Nina felemelkedett, egy percig Williamra nézett, aztán újra visszafeküdt és halkán mondta:

- Még most sem feküdtél le?

- Nem tudok aludni, - felelt William és a gyertyát az asztalra tette maga mellé.

- Én pedig olyan rosszat álmodtam.

William leült az ágy szélére és a gyertyával babrált. - Nagyon sokat gondolkoztam ma éjszaka...

Nina felsóhajtott. A másik még mindig halkított hangon folytatta:

- De most már tudom, hogy igaz - igaznak *kell* lenni, különben nem volna erőm hozzá.

Nina ránézett; még sohasem látta ilyen sápadtnak. Kezébe fogta a kezét. - Nekem nem volt igazam, - mondta...

A William arca egy pillanatig kigyúlt és megint elsötétült. - Arra gondolsz - kezdte halkán, csaknem félénken...

- Arra, amit a nevünkről mondtam - folytatta Nina.

William felállt: - Köszönöm - mondta tompán.

- És különben is neked kell a legjobban tudnod. A hangja gyöngédebb volt.

William újra leült. - Sokat kell dolgozni - mondta gépiesen.

Nina újra felnézett. Alig ismert rá a testvérére. - Megbántottalak - mondta.

- Nem, - hangzott szinte keményen a felelet - erre is szükség volt. Felvette a gyertyát és egy pillanatig állva maradt a gyertyatartóval a kezében. - Nem, - ismételte a könnyeivel küzdve.

- Jó éjszakát - mondta még az ajtóból.

Másnap felkereste a művészt. Tulajdonképpen egy cseppet sem félt. Szemébe nézett a valószínűségnek és úgy érezte, hogy jövőjét, mint valami terhet a vállaira vette és most már alig érheti valami... Vállaira vette a terhet és útban volt - a legrosszabban túlesett.

A művész külföldön volt, ezt látta egy darab papírra írva, ami az ajtajára volt ragasztva. William elsápadt egy kissé, de nem találta meglepőnek. Azt mondta magában, hogy talán így még jobb, valaki máshoz fog menni. Legokosabb lesz az instruktort felkeresni, véletlenül tudta, hogy itthon van ilyen időtájban.

Olyan sietség volt a járásában és az egész lényében, mint mikor valaki a fogorvoshoz megy és igyekszik túlesni rajta, ha már egyszer elhatározta magát.

- Harmadik emelet - mondta a portás.

Maga sem tudta miért, de úgy érezte, mintha félálomban járna és erőszakosan kellene ébren tartania magát. Hogy mit fog mondani, azon nem gondolkozott még és hogy szavalni nem fog neki, azt előre tudta. De valakivel beszélnie kellett és azért kereste föl. Egy tükör volt az első emeleten a lépcsőházban - belenézett és kiegyenesedett; a szeme nagyon bágyadtnak látszott, nevetni kezdett, hogy több fényt adjon neki.

Az utolsó lépcső előtt megállott - kezét a mellére nyomta, egyszerre kifogyott a lélekzete... Azután három ugrással felsietett és becsengetett.

Egy hölgy nyitotta ki az ajtót. Az ajtókilincset a kezében tartva megnézte Högöt, mintha félne beengedni.

Aztán röviden mondta:

- Valaki van az instruktornál.

William kivett egy névjegyet. - Várhatok - mondta és átadta a kártyát.

A hölgy átvette, látta rajta a koronát és még egyszer végigmérte Williamot... - Tessék itt várni - mondta és kinyitotta az ajtót a nappalira.

William megköszönte, bement és leült az asztal mellé; nem félt, csak álmos volt. Tudta, hogy semmi sem történhetik, amire ne számított volna, készen volt mindenre, de mégis most egyszerre úgy érezte, hogy olyan felesleges volt az idejövetele.

Bent a másik szobából gyermekek nevetését hallotta, a bonne pirongatta őket. Felállt és a könyvtárt kezdte nézni, elolvasta a könyvek hátán a címeket, azt találta, hogy csodálatosan vannak összeválogatva, fel-alá járkált és megszámlálta a mintákat a szőnyegen - tizenhat négyszögletű mező volt hosszában.

Egyszerre csak meghallotta az instruktor hangját a folyosón és összerezzen. A fejéhez kapott és az ajtóhoz sietett. Hirtelen az jutott eszébe, hogy valami kifogást kell találnia, valami más okot mondania, azt nem mondhatja meg, hogy miért jött, lehetetlen, nem akarja megmondani...

A gyermekek nevettek bent az ebédlőben, hallotta az instruktor lépéseit, megfogta a kilincset. El akart szaladni... Egyetlen gondolata volt: a menekülés.

Őrütség volt, lehetetlen... most még nem képes megmondani, hogy... hogy azért jött, mert színész akar lenni. És azt kérdezte magától, hogyan is tudott ide jönni ezután az éjszaka után... de hát mit is - mit is tudjon kitalálni?

Ekkor már az instruktor a szoba közepén állott. William hirtelen mozdulattal elengedte a kilincset és egy kicsit hátrált.

Az instruktor nagyon sietett. - Hög úr? - kérdezte túlságos hangosan.

William a gombjaival játszott, felnézett, levegő után kapkodott, felelni akart. Ekkor találkozott tekintete a férfiével. Sohasem vette észre, hogy az instruktor szeme olyan hideg, szürke, szinte üveges.

Az instruktor tovább is hidegen nézett rá, aztán hirtelen, minden bevezetés nélkül mondta:

- Nos, színész akar lenni?

A hangja rideg volt, némileg kemény. William egyenesen a szemébe nézett, mélyen fellélezett és azt felelte: - Igen.

És tovább nézte ezt a hideg arcot, melynek szája szegletében egy mosoly leskelődött, nézte, mint egy megsebzett állat.

Az instruktor mozdulatlanul állott, tovább is azzal a félig rejtett mosollyal az arcán, kezét a mellényébe dugva.

- És természetesen mindjárt játszani is akar? - William felegyenesedett.

Verejték ütött ki a homlokán és mialatt tovább bámult erre az emberre, szó nélkül, lélekzetvesztetten mérlegelte a gúnyt ezekben a rettenetes szemekben.

Végre egészen kiegyenesedett.

És ekkor egyszerre, idegeinek örületes feszültsége közben, mint valami csoda által feltört megmerevült hallgatóságának a pecsétje és nyugtalanul, lázasan beszélt el neki mindent.

Elmondta az egész életét, gyermekkorát, beszélt a családjáról, mely kihalóban van, hivatosságáról, az útról, melyen mennie kell, az egyetlen reményről, az Aladdin-álmokról, melyeket elvesztett, Nureddinről - maga sem tudta miről.

Zavaros, vad volt az elbeszélése; egy lélek minden szenvedése, mely az utolsó szalmaszálla kapaszkodik, egy boldogtalan, aki a halál borzalmaival küzd, szólalt meg benne. Azt hitte, hogy a követ is megindítaná, míg beszélt.

És egyszerre olyan vidámnak érezte magát, érezte, hogy meg van mentve, hogy felszabadult most, mikor mindent elmondhatott, - érezte, hogy nem volt nevetséges és sokkal többre méltó, mint a gúnyra. Hirtelen megakadt és újra ránézett erre az emberre.

Egy pillanatig hallgatás volt, William várt és az arcára bámult.

- Na - igen, ez dícséretre méltó szándék.

A hang teljesen közömbös volt, talán a fölényes elcsodálkozás egy árnyalata vegyült bele. William tudta, hogy egy tuskóhoz beszélt.

Nagyon elsápadt, egy lépéssel hátrált és egy pillanatig a szőnyeg mezői körtáncot jártak körülötte.

Óriási erőfeszítéssel uralkodott magán, beszélni próbált és végre azt dadogta: - Nem akarom tovább feltartani. - Aztán megfordult és elment...

William nem esett kétségbe. Talán nem is várt mást és szinte nőni érezte magát a gúny alatt, melyet elszenvedett.

Eljött a munka ideje, azt látta. És azt is tudta, mikor az ajtó becsapódott mögötte, hogy ameddig lélekzeni tud, ezt az embert változatlanul gyűlölni fogja.

IV.

- Tehát a kotillont? - William meghajolt és átadta Blom kisasszonynak a legyezőalakú táncrendet. Aztán újra felemelte a fejét és pár pillanatig állva maradt a leány előtt, aki gyors pillantást vetett az arcára és ekkor, mintha a pirulás átragadt volna egyikről a másikra, mindketten egyszerre pirultak el. Ez már olyan megszokott dologgá lett, hogy Blom Margit és Hög William elpirultak, valahányszor egymásra néztek.

Azután William tovább ment. Nem volt könnyű előre jutni, ide-oda tolongott a tömeg közt, néha meglökött egy gömbölyű könyököt vagy egy selyem uszályt taszított félre a lábával... A hölgyek a csillár alatt ültek és egymáshoz hajtották fejüket. A legyezők ide-oda mozogtak, eltakarták és feltárták, feltárták és eltakarták vállaik fehérségét és nyakuk szépségét.

William megállt. Egy sárgaruhás hölgy egészen oldalra hajolt és nevetett, mikor szorosan mellette keresztül bújtt; rálépett egy uszályra és érezte a legyezők hús áramlatát. Ajka csaknem végigsiklott egy vállon, mely hirtelen hátra hajolt. Így végre kiszabadult és az urak csapatához ért. Ott állottak és mint tengerészek a szárazon, úgy ingatták magukat, kifeszítették fehér ingmellüket és szoros keztyűiket húzgálták, miközben hajuk választékát vizsgálták a szeglet-tükrökben. Egyik-másik a klakkjával legyezgette magát és negédesen ringatta a csipőjét.

Közben-közben valamelyik kivált az urak közül a csoportból, egy kicsit előre merészkedett a teremben, megállt és idegesen huzgálta a mellényét; azután kellemkedő lépésekkel a hölgyek köréhez ért, mely megnyílt és újra bezáródott a fekete ruha körül s mint a légy, mely virágkehelybe téved és ott eltűnik, úgy vészett el a sok meztelenség és szín között.

Biztosabb fellépésű urak, akiknek a haja ragyogóan le van simítva és pomádézva s rózsát viselnek a frakkjuk balgomblyukában, úgy tesznek, mintha csak szórakozottságból közelednének a csillár alatt ülő hölgyek köréhez. Kettesével beszélgetve lassankint érnek közelebb, egy gyors fordulattal vagy egy pár oldallépéssel érnek oda, míg végre már udvariatlanság volna, ha a legközelebb ülő hölgyet bele nem vonnák a társalgásba. És ha sikerült az illetőt megnyerni, akkor az urak közül az egyik új kalandra indul.

Mások a szögletekben állva maradtak. Némelyik nem volt bizonyos benne, hogy rendben van-e a nyakkendője; ezek igyekeztek egy tükrö közelébe jutni és tízszer is megkérdezték a szomszédjuktól, hogy nem nagyon bő-e a gallérjuk; mások szerettek volna megkefélni vagy zavarban voltak, mert az ingmellük felcsúszott vagy tudták, hogy a mellényük nem

egészen tiszta; némelyeknek titkos megbeszélni valójuk volt, ezek azok a fiatal emberek, akik egy cseppet sem törődnek a bállal és álldogálás közben mult éjszakai történeteket beszélnek el: ők ültették be Staevne Laurát a kocsiba, mikor Mohrral együtt hazamentek. A hölgyekkel szemben hallgatók, de tánc közben vagy vacsoránál gyakran egymásra mosolyognak, a „kanapéakuplét” füttyölik vagy a „Lindenau”-t dudolják, mintha megfeledeztek volna magukról; gyorsan bocsánatot is kérnek, de közben kihívóan néznek a hölgyek szemébe. Vannak, akik nem mernek tovább menni arról a helyről, ahova egy félszeg meghajlással bejutottak, az arcuk lángvörös és jobb kezükről lehúzzák a keztyűt, hogy izzadt tenyerüket a háziasszony keztyűs keze felé nyújtsák: sajnálják, hogy önagysága nem volt otthon, mikor látogatást tettek nála. Azután egy rándítással kiegyenesednek és egy szögletbe bújnak, ahonnan úgy kukucs-kálnak ki, mintha lábujjhegyen állnának és a falhoz támaszkodva maradnak, mintha a tapétához ragadtak volna, míg vacsorálni nem hívják őket.

William ott állt és Gersont nézte, akinek szőke feje fel-feltűnt, meg újra lemerült a szirének körében és most éppen Blom kisasszony előtt állott. Gerson elvette a táncrendjét és kezét szívére téve adta újra vissza, miközben a leány nevetett.

- Bocsánat! - William érezte, hogy valaki a vállára üt és megfordult. - Nem ön volt, aki az Egyesületben a munkáról beszélt?

William ránézett a férfirra; nagyon kifésült, sötét hajú és nagy szemű ember volt.

- Igen, én... - A többi elveszett egy meghajlásban.

- Bocsánat - én Hoff vagyok.

William újra meghajolt. - Meg kell vallanom, hogy a naivsága nagyon mulattatott... - Egy úr meghúzta a Hoff kabátját: - Jöjjön már, jöjjön! - mondta nevetve. - Igen, nekünk még közelebbről meg kell ismerkednünk... - Azután megfordult és egy magas, szőke hölgy előtt állott meg, akinek bemutaták és akinek William csak a hátát látta.

Hoff úr volt az estély hőse és nem igen ért rá egy helyen hosszabb ideig maradni. Tovább mentek vele, hogy bemutassák a hölgyeknek, hogy köszöngessenek az uraknak, hogy az egyik szögletben szellemeskedjék, a másokban frivol legyen.

Hoff modern volt. Váratlanul bukkant fel és egyszerre a Hoff Bernhard nevét mindenütt ott lehetett látni: színlapokon, könyveken, ujságokban. És az életben sem lehetett kikerülni, lehetetlen volt meg nem látni. Vékony alakjával, sápadt szürkés arcával mindenütt találkozott az ember: az utcán, a korzón, a színházban. Leggyakrabban kocsin járt az ülésen végignyulva. Néha egyedül összeesetten húzódott be az egyik szögletbe, mintha el akart volna tűnni orosz prém bundájában és olyan volt mint a „lübecki halál”, máskor valamelyik barátjával kocsikázott, akinek volt elég erkölcsi bátorsága, hogy együtt mutatkozzék vele, bármennyi rosszat beszéltek is róla titokban és nyíltan. Ha valaki mással volt együtt, mindig idegesen élénk lett és sokat fecsegett.

Egy ismeretes színésznővel kapcsolatban emlegették a nevét, de különben minden zsebe tele volt rózsaszín levélkével.

Pazarlása mindig túlhaladta bevételeit és egyik hónapban többet költött el illatszerekre, mint amennyiből a másokban ki kellett jönnie. Pénzügyi örültségéről még többet beszéltek, mint hódításairól.

A férfiak nem sokat tartottak ennek a sikertelen „Heliogabal”-nak modern kiadásáról, mint ahogy egyik versenytársa egyszer elnevezte - de a nők között - egyrészt fiatalosága tette ilyen ünnepelt hőssé: még csak huszonhárom éves volt és erre az előnyére úgy látszik maga is sokat adott, mert minden módon igyekezett kiemelni és érvényre juttatni azt a különös raffinált,

gyermeteg, keletiesen fiús jellegét, mely az említett melléknevet szerezte neki; másrészt különös megjelenése, amit ez a sajátságos ember még növelt sötét prémjeivel és mindenféle toilette fogásokkal; ruháinak meleg színe jól illett az érzékiségnek ahhoz a soha el nem tűnő csillogásához, mely mintha mindenhez hozzátapadt volna, amit mint író alkotott.

William gyakran látta itt is, ott is, ahol megfordult és Hoff érdekelte is. Eleinte, - mint a legtöbben, - bosszankodott Hoffra; kellemetlenül érintette az a sok lárma, mely minden léptét követte és amit még a barátjai is hajlandók voltak reklámnak tekinteni. És az, ami Hoff szeszélyes fellépésében ellenszenves volt előtte, mindig visszataszította műveiben is, melyeket nagyhangúan dobált el mindenfelé, s bár az apró töredékekben nem hiányzott tehetségének fénye és csillogása, de szakadozottak maradtak és soha sem nőttek ki egészszé.

Egyszer azonban találkozott vele egy mulatóhelyen. William a földszinten ült és látta, mikor belépett a páholyba. Nevetett, mosolygott a szolgálkra, az egyikkel lehúzatta a bundáját, a másikkal a kalapját tartatta. Nem talált pénzt, hogy a jegyszedőnek fizessen és az egész páholyt megtöltötte személyével és hangjával.

Aztán a balustrádhoz jött és leült látcsővel a kezében; egynéhány hölgyet megnézett vele; elolvasta a programot; egy élclapot vásárolt.

De lassan-lassan kezdett összeesni. Letette a látcsövet az asztalra és a balustrád támlájára könyökölve kezére hajtotta a fejét. Vonásai teljesen petyhüdtek lettek és az arcszíne hamuszínűre vált; alakja összeesett, amint a fáradtság terhe lenyomta. Mintha az egész jelenség kihalt volna.

Nemsokára néhány barátja újra életre keltette és William látta, hogy éjfélkor két hölggyel kocsiba ült.

Ettől az időtől fogva William a Hoff pártjára állt.

Hoff most a hölgyek köréhez ért, mely csakhamar egészen körülvette; egy vörös legyezővel kezdett játszani, amit egy kövér szőke hölgytől rabolt el, ez kitűnően kiemelte sötét haja színét, William jobban szerette volna, ha nem színészkedik annyira.

Ekkor jelt adtak a táncra.

Az urak előre törtettek a csillár alá és egyszerre nagy tolakodás keletkezett; mindenki egyszerre beszélt és az induló zenéje erősebben hangzott át a táncteremből, melynek ajtaját feltárták. A rendező izgatottan kiabált, de senki sem hallgatott rá; mindenki a szárnyas ajtó felé igyekezett, pár-pár után, mialatt a hölgyek hajukat igazgatták vagy egy pillantást vetettek a keblükre tűzött virágcsokorra. Többen felemelték az uszályukat és kissé oldalra hajolva vitték kezükben.

William Ninához sietett, vele akarta az első táncot eljáráni, de ő már valaki mással lejtett tova és csak fekete legyezőjével intett feléje. William így táncosnő nélkül maradt.

Az idősebbek lassan felszedelőzködtek a szegletekből, ahol eddig egy csésze tea mellett időztek és követték a tömeget, mely most kezdett a táncteremben kibontakozni; benn kellemes, hűvös volt a levegő. A párok a falak mellett nagyon mereven ültek le, mintha valami parádén lennének.

A kerek teremben a zenekar polkába kezdett s az első pár már ott táncolt a szoba közepén, mint egy tányér felületén.

Az öregebbek az ajtókhöz csoportosultak, egyik fej a másik mellé sorakozott; Williamot egészen az ajtófélfához szorította egy kövér hölgy, aki lábára lépett és mialatt folyton a melegéről panaszkodott, ugyancsak legyezte magát. Nagyon fel volt hevülve és rézvörös arca felett strucctollak inogtak.

Nina táncolni kezdett a párjával. Sajátságos nyugalommal siklott tova, fejét kissé lehajtotta és nem szólt egy szót sem tánc közben; nagyon feltűnő jelenség volt fekete ruhájában a sok világos öltözet között. Ekkor William meglátta Hoffot is, aki Margittal foglalkozott; lovagolva ült egy támla nélküli széken és nagyon közel hajtotta fejét a leányéhoz. William maga sem tudta miért találta olyan kellemetlennek, hogy Blom kisasszony Hoffal táncol...

Ez az író olyan közel ült hozzá és éppen ezzel az emberrel táncolni az első táncot - ez mégis vigyázatlanság.

Most felálltak és keringőzni kezdtek. Hoff erősen magához szorította a táncosnőjét, szinte úgy látszott, mintha a leány fejét a mellére hajtaná. Hoff lenézett rá és suttogott...

A kövér hölgy William mellett még hevesebben legyezgette magát.

- Itt borzasztó tolongás van - mondta, mialatt közelebb nyomult Williamhoz, kellemetlen izzadságszagot terjesztve.

- Ki az a fiatal zsidó? - kérdezte most.

- Zsidó, nagyságos asszony?

- Igen, aki olyan nagyon intimen táncol Blom kisasszonnyal?

William elpirult. - Hoff úr, - felelte, - nem zsidó.

- Vagy úgy - nem... hát csak atheista. Én megmondom a leányomnak, hogy ezt az urat kosarazza ki.

A pár most éppen előttük táncolt el, de nem vették észre Williamot...

- Igazán azt találja, hogy nem illik? - kérdezte Hoff, mialatt tovább siklottak; a férfi nagyon közel hajtotta arcát a leányéhoz, hogy a választ meghallja.

William nem tudta tovább nézni és elment.

A legbelső szobában egy pamlagszögletbe ült és egy albumot kezdett lapozgatni. Mégis meg kell mondania Margitnak, hogy nem szabad táncolni mindenkivel, ha akárki fia elhívja és hogy főleg Hoffnak kosarat kell adni... Mindjárt az első tánc után félre vonja Ninát és megmondja neki, ő aztán majd... Margit persze nem ismerte Hoffot és így nem tudhatta - de neki éppen ezért kötelessége, hiszen Margit olyan gyakran jár hozzájuk, kötelessége, hogy figyelmeztesse és megmondja, hogy nem táncolhat olyan emberrel, aki - eh, akivel végre is nem lehet táncolni.

- Úgy látom, csakugyan nem ismer meg, - mondta egy női hang éppen mellette. William felnézett és gyorsan felállt.

- De igen - most már igen, grófné; - zavarba jött, mint mindenki, ha hirtelen ébresztik fel és az óraláncával kezdett játszani.

- Nos, ha nem ismert volna meg, azon sem csodálkoznám. - A grófné a pamlag könyöklőjére ült. - Hiszen csak egyszer találkoztunk.

William nem tudta mit feleljen. - Igen grófné, csak egyszer, - ismételte dadogva.

- És akkor egyszer nagyon haragudott rám...

- Akkor nagyon boldogtalan voltam, Hatzfeldt grófné - felelt William és leült, anélkül, hogy ránézne.

- Én pedig *csodáltam* magát, - mondta a grófné kis szünet után, mialatt legyezőjének gyöngyházfogóját harapdálta. - Azóta sokszor szerettem volna beszélni magával, hogy megmagyarázzam az egészet, megmagyarázzam a viseletemet, amit bizonyára nagyon szigorúan ítelt meg.

Pár pillanatig hallgatott; de mivel William néma maradt, kissé hidegebben folytatta:

- Azt persze nem tudta, hogy tulajdonképpen egy hétig akartam Hamburgban maradni.

- Nem...

- De mit tehettem volna - az atyja nagyon beteg volt és én nagyon félttem...

- A grófné kitűnően tudott uralkodni magán, - felelt William.

Mintha valami felcsillant volna az asszony szürke tekintetében. Kissé hátra támaszkodott és hamvas szőke haját oldalt felsimította.

- Különbén nagyon érdekesnek találtam magát, - mondta, - nem olyan volt, mint más gyermekek...

- Pedig nem valami sokat beszéltem akkor...

- Az ilyet *meglátja* az ember, - mondta a grófné és megint Williamra nézett. - Azóta Falk kisasszonytól hallottam magáról... Egyszerre félbeszakította a szavait. William még mindig a nyitott albummal ült ott; most hirtelen előre hajolt és egy lapot fordított...

- Nagyon sok szépet beszélt...

A táncnak vége volt és a grófné felállt, hogy egy néhány belépő hölgynek elébe menjen. William megfigyelte, hogy a járásnál milyen erősen ingatta a csipőjét.

Nina az egyik szobában a szögletben beszélgetett Gersonnal.

- Szeretnék valamit mondani neked, - hívta William.

- Titok? - kérdezte Gerson és visszavonult.

- Nem éppen... de kérlek Nina, ne táncolj Hoffal... és... - kissé habozott - Margit se. Az emberek megjegyzéseket tesznek.

Nina nevetni kezdett.

- De miért ne?

- Az ilyen urakkal nem lehet táncolni.

Később este a levegő melegebb volt, az urak jeges limonádét hoztak és a likőrös tálcák körül tolongtak; a hölgyek a hűvösebb szögleteket választották ki a függönyök mellett, ahol félhomályban ültek és nagy ívekben lengették legyezőiket.

A táncteremben egyre hevesebben folyt a tánc. Az előtáncos kiabált és rohanó lépésekben vezette a túrokat. Az urak és hölgyek egymással szemben lejtettek, visszafordultak, körbe kavarodtak; aztán újra szétváltak, az urak hajlongtak és megint körben keringtek tovább.

Mikor a táncnak vége volt, nekihevülten, szakgatottan lélekzettek.

Végre általános meghajlás következett, hogy a táncolók lélekzethez jussanak. William most először kérte fel Margitot.

- Azt hittem, már elfeledkezett rólam - mondta a leány.

Karjába hajlott és nem tudták miért... egy pillanatig így maradtak állva, mielőtt a tánchoz fogtak... Aztán elindultak.

A zene keringőt játszott.

Nem beszéltek, Margit lehajtott fejjel és lesütött szemmel táncolt, William egy percre sem vette le róla a szemét. Végre a leány elpirult a tekintete alatt és mikor felnézett, pillantásuk találkozott, úgy hogy mindketten elmosolyodtak.

- Milyen gyönyörű melódia.

- Elragadó.

William kissé erősebben szorította magához a leány derekát. - Mintha csak ez vinne magával...

Az egész tánc alatt nem vették le egymásról a tekintetüket. Hirtelen félbeszakadt a zene. Egyedül álltak a terem közepén.

Margit elbocsátotta táncosa karját és nagyon kipirult. Mikor a helyére ért, mellére nyomta a kezét, szúrást érzett benne.

- Blom kisasszony jól táncol - mondta Hoff, mikor William mellett elment.

Kis asztalok mellett vacsoráltak. Ninának egy Peterson báró volt a szomszédja, Gerson a soupé utáni táncra Margitot foglalta le, William pedig Zsófiának az egyik barátnőjét.

A vacsora vége felé a báró hátrább taszította a székét, kinyújtotta a lábát és az óraláncával játszott, mialatt Ninával beszélt, aki egy darabka jeget tett a batiszt zsebkendőjébe és azzal hűsítgette a szemét.

William a barátnők közt ült.

Margit egészen behúzta székét a pamlag előtt lévő asztal mellé és fejét hátrahajtotta a kipárnázott támlára. Gerson legyezte. William nagyon keveset beszélt.

Mindnyájan sok pezsgőt ittak, különösen Margit, s a szemhéját nehéznek érezte tőle. Williammal együtt két pohárral ittak egymás egészségére: először összeütötték poharaikat, mint szokás, de a másodiknál Margit fáradtan hátravetette magát a karszékekben és Gerson kérte meg, hogy adja oda a poharát. Aztán egy kicsit felemelte a fejét, Williamra nézett, mosolygott és kiitta.

William fenéig kiürítette a magáét.

Egy szolga jött fagylalttal, William előre húzódott a székkal, hogy helyet adjon és ekkor véletlenül megérintette a Margit lábát. Abban a pillanatban ránézett a leányra, aki mozdulatlanul hátratámaszkodva maradt, az arca nagyon vörös volt. Milyen bársonypuhának látszott ez az arc - selymes pihével.

Margit még mindig nem mozdult.

- Milyen jól hűsít, - mondta Gersonnak, aki fölébe hajolva legyezgette. Keze az ölében pihent eddig, most az egyiket leejtette és megérintette a Williamét...

A báró egy francia költeményt olvasott fel, amit az egyik cukorsüteményben talált:

„Váratlanul jön s győz le a szerelem
Nem tehetünk semmit édes mérge ellen”.

William folytonosan a mosolygó Margitot nézte.

- Ismeri maga ezt a mérget, Gerson? - kérdezte. Nem nézett Williamra, de egy pillanatra felemelkedett, hogy a poharát elvegye. Gerson cukrocskát nyújtott felé. William mintegy szórakozottságból a szék hátára tette a karját és a másik pillanatban a leány odahajtotta nyakát a csuklójára.

Azután továbbtaszította a széket és elvette a legyezőt Gersontól.

Egy kicsit vadul táncoltak később. William, mint elótáncos, alig tudta a sort körben tartani, folytonosan ide s tova hajlongtak és mindig megbontották a sort.

Már csak galoppot táncoltak. Az urak futva vezették ki táncosnőiket, tüzesen keringtek tova, a csillár alatt egyhelyben forogtak és megint beleörvénylettek a nagy körbe. Mindnek lángvörös volt az arca, az ingmellek összegyűrődtek, az atlasz-nyakkendők felbomlottak és repkedtek. A hölgyek felfogták az uszályukat, odaadón hajoltak a férfiak karjaiba.

Egyik tüzes melódia a másikat követte.

Hat széket tettek a terem közepére, kilenc pár futott előre, William visszaküldte a felesleget, zsámolyok után kiabált, végre kerítettek egynéhányat, segített a hölgyeknek a székre fellépni, akik bizonytalanul állottak fenn, kiabáltak és összefogták a ruhájukat. Mindegyik egy gyertyát kapott a kezébe, melyet magasra felemelt a levegőbe.

- Így!

Az urak kézen fogva láncot alkottak és keresztülbújkáltak a székek közt, lábujjhegyre álltak, a hölgyek a gyertyát tartották, kiabáltak, nevettek, lihegtek.

Gerson leemelte Ninát a derekánál fogva.

Azután a többiek következtek s uszályaikkal karjukon körben táncoltak tova, lélekzetfogyásig.

Végre lerogytak a pamlagokra, karpereceiket nyomták hűsítőül a homlokukra, legtöbben a kínai ellenzők mellé ültek, melyek mögött nyitva voltak az ablakok.

Lenn az utcán néhány ember megállott, hogy a muzsikát hallgassa.

Benn egyszerre nagy zaj keletkezett, mindenki egyszerre kiabált, hogy alig lehetett hallani a zenét a felhullámzó hangzavarban.

Margit Gersonnal keringett el, mikor Hatzfeldt grófné átjött a termen és meghajolt William előtt.

- De én elótáncos vagyok - mondta.

Azután eltáncoltak. A grófné magasabb volt, gyorsan lélekzett és merészen, nagyon merészen szorult a táncosa karjába. William beszívta nyakáról a rizspor illatát.

- A hajam felbomlott... Ez a haj! - mondta a grófné. - Egy pillanatra eleresztette a férfi kezét és visszasímította a kiszabadult hajfürtöt nyakáról. - Köszönöm, most már jól van - ez zavart.

Még egy kicsit táncoltak. - Kifogyott a lélekzetem - mondta a grófné és megállottak.

Végre a kotillon jött. William és Margit nem beszéltek egymással vacsora óta, csak a tekintetük találkozott, ha egymás mellett eltáncoltak. Ennyi volt az egész.

Most együtt fognak táncolni.

William még sohasem látta ilyen ragyogó tekintetűnek Blom kisasszonyt, mint mikor most a kis szobában a pamlagon ült és kissé lustán simogatta a Nina karját. Williamot megdöbben-tette a kifejezés, mely egész alakján előmlött. Amint odalépett, Margit azonnal felállt és elfogadta a karját, de állva maradt, a férfira támaszkodva.

Így állt és Ninával beszélt tovább, anélkül, hogy Williamra nézne. Aztán bementek a tánc-terembe.

Mindketten zavarban voltak s mintha féltek volna, gyorsan mindenféle közönyös dologról kezdtek fecsegni. Nemsokára az ő keringőjük jött sorra.

Mindjárt szédítő gyorsan kezdtek körültáncolni és forogni. A leány kissé elnehezedett a karján.

- Nagyon gyorsan táncol - mondta. William még hevesebben keringőzött tovább.

- A melódia visz, - felelt, miközben folyton nézte. Érezte a terem fülledt melegét, de a leány, lehelete lüktetésszerűen tört át ezen is. Egy másik pár lebegett el mellettük. A férfinak erősebben magához kellett szorítania a leányt és aztán kivezette oldalt a körből. A tekintetük még mindig egymásban nyugodott...

Margit a zenét, mint távoli éneket hallotta, a zaj bódítóan hatott rá, csaknem könnyek szöktek a szemébe és lecsukta a pilláit...

A William tekintete az arcába kapcsolódott, hallotta a lélegzését, amint fejét hátra hajtotta és állát előre tolta. És így mosolygott...

William tovább táncolt és anélkül, hogy észrevenné, egy helyben forgott tovább, mind gyorsabban és gyorsabban.

Margit csaknem felnyögött és melle a Williaméra hanyatlott.

- Félek, hogy elszédülök, William - mondta. A szavak mosolygásba vesztek el.

- A melódia az oka - ismételte William.

Ekkor Margit hirtelen mozdulattal megállt. - Menjünk ki a folyosóra - mondta - itt túlságosan meleg van.

A folyosón hűvös volt.

- Ez jól esik - mondta Margit és hátrahajtott fejjel lélekzett. Nagyon meleg volt bent.

Pár lépéssel tovább mentek.

- Ülünk le - mondta William.

- Elfáradtam. - Margit levetette magát a vörös pamlagra és a legyező hideg nyelét halántékára nyomta. - Óh, Hög - mondta álmosan - taszítsa egy kicsit közelebb az uszályomat. - A William keze hozzáért a lábához, mikor a ruháját tovább simította és leült.

- Még most is szédülök - mondta a lány hátratámaszkodva és kimosolygott a fülke sötétjéből.

- Azt hiszem, a pezsgő az oka.

- Kitűnő volt.

- De az utóhatása... - Margit szórakozottan beszélt és folytonosan mosolygott.

A keringő zenéje, a táncolók léptei a padlón, a bizonytalan zümmögés kihallatszott. Egy szolgálta sietett végig a folyosón tálcával a kezében. A poharak zörögtek rajta.

- Milyen jó ilyen csendesesen ülni - mondta William. - Ilyen nagyon csendesesen.

- Igen.

Összetette kezét a mellén és fejét csöndesen ingatta a kihallatszó zene üteme szerint. Néha-néha kinyitotta a szemét, ilyenkor a William tekintetével találkozott, aki kissé előre hajolva nézett rá. Szeme ragyogó volt.

A zene elhallgatott. Kihallatszott az előtáncos kiáltása: - Itt a hölgyek, ott az urak, itt a hölgyek, ott az urak! - azután zaj és a zene újra megszólalt.

- Nem az Amália-keringő ez?

William egy kicsit utána dúdolta a dallamot. - Azt hiszem. - Egy idő múlva folytatta: - Nem akar táncolni?

Margit egy kissé felemelkedett ültében és játszani kezdett a vörös függöny bojtjával. - Igazán nem lehet Hoffal táncolni? - kérdezte azután.

William egy mozdulattal hátrakapta a fejét az árnyékba, érezte, hogy lángvörös lett és mintha egészen más kérdésre felelne, mondta: - Nem nagyon szeretem, ha Nina vele táncol.

Margit nevetett: - De miért nem? Miért ne lehetne vele táncolni?

- Mert - dadogni kezdett, szavakat keresett, végre gyorsan azt mondta: - Ez valami olyan, amit érezni kell, Blom kisasszony.

Margit az atlaszcipője hegyét kidugta a ruhája alól. - De amit ír, az igazán olyan szép.

- Meglehet...

- Virág-keringő! - Egy hölgy két úr - egy hölgy két úr.

Amint ott ültek s a William keze a pamtagon nyugodott az uszály mellett, Margit oda tette a legyezőjét.

William összerezzen a legyező nyelének hideg érintésére és felnézett.

- Haragszik rám? - kérdezte Margit.

- Miért haragudnám?

Egyik sem tudta megmondani, hogyan történt, hogy William megfogta a karját és megsímogatta.

Nem beszéltek többet, William igyekezett a leány tekintetét elfogni és a karját simogatta. A zene galoppot játszott odabent...

Ekkor William felemelkedett és a leány felé hajolt.

- William, - hangzott mint egy sóhajzás. Ő pedig egészen lehajolt, vágyón kereste a leány ajkát és gyöngéden megcsókolta.

- Margit...

Egy könny szivárgott elő a leány szempillája alól, de nem törölte le.

- Menjen William, - mondta halkan, de ő maga nem mozdult - menjen...

William mosolyogva nézett rá, megrázta a fejét és újra lehajolt; gyors csókot nyomott a nyakára.

- Bocsásson el - bocsásson - mondta és eltaszította magától. - Bocsásson.

William magához tért és körülnézett. Hallgatva és boldogan ültek ott tovább. Néha találkozott tekintetük és sokáig nyugodott egymáson. Azután minden ok nélkül röviden felnevettek és William keze meleg szorítással kereste a leányét.

Margit felegyenesedett az ülésen és fejét a fülke falához támasztotta. Szórakozottan ütögette legyezőjével az állát és elgondolkodva maradt ülve.

Lassankint William is gondolatokba merült. Csaknem felriadt, mikor Margit megszólalt:

- Mégis csak különös... - mondta.

- Mi a különös?

Nem felelt és szórakozottan játszott a pamlag bojtjával.

- Csak ne akarna színész lenni - mondta egyszerre. Gondolatainak egy hangosan gondolt töredéke volt...

William elsápadt, kezét a mellére tette és nagyon halkán mondta: - *Miért?* Nem bízik bennem.

- Olyan különös - mondta újra. - William halászápadt volt, szinte eszméletét veszített kifejezéssel bámult a leány arcába, aki hirtelen, bizonytalan félelemtől megkapva, megragadta a karját:
- Olyan rosszul esik ez magának? - kérdezte.

William elhúzta a karját. - Igen, elég rosszul.

Lehajtotta fejét anélkül, hogy ránézne és ezek az újabb pillanatok, míg hallgattak, a leány előtt örökkévalóságnak tündek fel. Egyszerre, mint a villámlás, jutott tudatára, hogy a hallgatás leple alatt Hög eltávozik tőle, elsiklik visszahívhatatlanul.

Csaknem félénken tette kezét a vállára, hogy felébressze vagy legalább kisegítse az elmerült-ségből, melybe belesüllyedt.

- Ne táncoljunk? - kérdezte szelíden.

- Igen, csak táncoljunk. - William felállt, a karját nyújtotta és rálépett az uszályára, mikor megindultak.

Mikor Blom Margit a helyére ért, egy könnyet törölte le keztyűs kezével.

Már mindenki haza készülődött. Kint a folyosón libériás szolgák állottak köpenyekkel a kezükben, a szobák félig üresek voltak, a nappaliban a székek össze-vissza voltak borogatva a földön, az üvegek üresen állottak a szegletben levő asztalokon. Az inas a kávéscsészéket szedte össze egy ezüst tálcára.

Hatzfeldt grófné egy tükör előtt ült, mikor William elment mellette.

- Mint barátok válunk el? - kérdezte és félig felemelkedett.

- Sohasem voltunk ellenségek, grófné.

- De még mindig nem békült ki velem... Na, ez is meg fog jönni, most nyújtsa csak a karját. Fáradt vagyok a sok üléstől.

Ebben a percben jelent meg a grófné komornyikja az ajtóban.

- Oh, hiszen itt van Frederik.

Hatzfeldt grófné karjára dobta az uszályát, sötét bundáját magára adatta és kezét nyújtott Högnek.

- Bízzék bennem - barátja vagyok - mondta. Williamot egészen megzavarta ez a kézszorítás. Meghajolt. A grófné várt egy pillanatig. - És várni fogom, ha barátira lesz szüksége - mondta és újra ránézett, mielőtt megfordult és az inassal lement a lépcsőn.

Mikor William pár perc múlva leért, a kapuban Hoff állott és cigarettát sodort magának. - Az államtanácsos úr szivarjairól most lemondtam - kezdte, - mert nem tudom bizonyosan, hogy a jobb vagy a bal zsebéből vette-e ki, én pedig csak jó szivarokat szeretek szívni.

- A jobb vagy a bal zsebéből?

- Igen, kedvesem, mert az államtanácsosnak, mint minden más embernek, két zsebe van a kabátjában és minden zsebében tizenöt szivar, de kétféle minőségű.

Kimentek a kapu alól és befordultak a sarkon. - Merre megy? - kérdezte Hoff.

- A Kongens Nytorv felé.

- Na, akkor együtt mehetünk. - Mindegyik maga előtt a járda köveit nézve, lépdelt tovább egymás mellett. Hoff füttyörészett és kissé odaverte a talpát a hideg miatt.

- Ismeri Hatzfeldt grófnét - kérdezte egy idő múlva - azt a magas szőke asszonyt?
- Csak egyszer találkoztam vele, - William egy percig tétovázott, - Hamburgban, utazás közben.
- Na - és Hoff újra füttyölt, - mert úgy látszik a grófné érdeklődik iránta, de ez... nem éppen sokat jelent... a grófné egyáltalában rendkívül érdeklődik a fiatal emberek iránt.
- A gróf hol van?
- A gróf? Kedvesem, az már rég meghalt. - Hoff a járda köveit szemlélgette.
- Meghalt... hiszen akkor özvegy, azt nem hittem volna.
- Kedves Hög, pedig igazán az, még pedig kiérdemesült: az excellenciás úr háromnegyed évi házasság után meghalt. Tudja, öregebb gavallér volt már és nagyon szerelmes...
- És ön ismeri a grófnét?
- Igen... - Nevetni kezdett. - Vagyis tulajdonképpen nem; csak ma este mutattak be egymásnak.
- Tovább mentek és Hoff újra megszólalt: - De sokat hallottam róla... egy barátomtól.
- Williamnak nehéz volt a feje a lelki izgalmtól és nehezebb esett a beszéd. Azt sem vette észre, mikor Hoff egy szegleten a gázlámpa alatt megállt.
- Itt lakom - mondta Hoff.
- William körülnézett. - Máris? - mondta és inkább csak azért, hogy mondjon valamit, mert érezte, hogy udvariatlan volt, megkérdezte: - Miért volt olyan naiv az a beszéd, amit mondtam?
- Isten ments - végtelenül kedves volt, de éppen annyi eredménnyel azt is mondhatta volna, hogy: abrakadabra!
- Ezt nem értem.
- Az sem baj, mert nem valami mulatságos megérteni azt: hogy ha dolgozni akarunk, bízni kell az embernek, *hinni*, természetesen, ha komolyan akarunk dolgozni, munkához látni, hozzákezdeni. És ennél a nemzedéknél igazán az a döntő, hogy hozzá tud-e fogni...
- Egy mellékutcába tértek. William követte Hoffot anélkül, hogy gondolkozott volna.
- De hát nem fogott-e már igazán hozzá...
- Igen, a fecsegéshez. Vagyis - a praktikusokkal szemben igazságtalan volnék. Ezek hozzáfogtak. A bálban ma egy volt iskolatársammal beszéltem és azt kérdeztem tőle - csupa szórazottságból, mert nagyon jól tudtam, hogy ostobaság tőlem, - azt kérdeztem, olvasta-e „Grubbe Máriát” és az a hülye azt felelte - persze nekem is akart vele egy oldaldöfést adni - hogy mielőtt le nem teszi a vizsgáit, nem olvas efajta könyveket...
- William nevetett.
- Ne nevéssen kedvesem, annak az embernek igaza van. Az ilyen fajtát nevezem én praktikusoknak. Az egyetemi éveik alatt hat órát tanulnak és sohasem hanyagolják el a kézikönyveiket. De meg nem erőltetik magukat, - hiszen a vizsga nem a legfontosabb, ez csak a fele a dolognak. Húsz éves korukban kezdik egy megfelelő klientela alapjait lerakni és okos társasági életre rendezkednek be, hogy a jövődöbéli feleség útját egyengessék...
- Ez túlzás!...
- Egyáltalában nem. Az ilyen emberek legszélőbb nagyrabecsülésemet élvezik. A sikert akarják - és már ez is valami.
- És ezek ugyan miben *hisznek*?

- Hja, a dolog úgy áll, - egy alacsony kapu előtt voltak, régi szürke házfalak között, - hogy a hívés egy kicsit vézna náluk. Azt hiszik, hogy az élet valami kellemes dolog és az egészben az a legkülönösebb, hogy fogadni mernék, a legtöbbje ugyanezzel a nevetséges meggyőződéssel hagyja itt a létet. Nézze, nem jönne fel velem, a kályhában tűz van és azt hiszem, hogy még egy üveg pezsgő is akad a szekrényben.

William megköszönte, de azt találta, hogy ehhez mégis későn lesz. Azután mégis bement vele, szeretett volna valakivel együtt lenni, félt magában maradni.

Nem *mert* magában lenni. Így, ha Hoffal beszélgetett, vagyis inkább engedte Hoffot beszélni, visszaszoríthatta *azt*, amitől félt...

Hoff gyufát gyújtott. - Vigyázzon az Istenért a lépcsőn - mondta - rettenetesen rossz.

William néhány nagyon szabálytalan lépcsőbe botlott és csakhamar odafenn voltak. - Azonnal, kérem, mindjárt gyertyát gyújtok. - Meleg parfümtől illatos levegő csapta meg az ajtóban, William érezte, hogy szőnyeg van a földön és a lábtörlőt kereste.

- Kedves barátom, az nincs - de mindegy, a szőnyeg már félig úgysí tönkrement.

Hoff gyertyát gyújtott és a függő lámpával kezdett zörögni.

- Lássá - mondta, mialatt lámpát gyújtott és hirtelen visszaugrott az előbbi tárgyra - azoknak az a szerencsájuk, hogy nincsenek szenvedélyeik. - Isten tudja, hogyan lehetséges, de tény az, hogy nincsenek: ennél fogva rábízhatják a háziorvosra, hogy az olvasmányaikat és az életüket rendben tartsa. De - és feltette a lámpaernyőt - ahhoz, hogy valami újat teremtsünk, valami más kell, mint a halvérőség.

Segített Williamnak a kabátját levetni. - Üljön le, mindjárt hozom az italt.

Hög körülnézett a szobában. Nagy, háromablakos szoba volt sok ajtóval, de ajtók és ablakok megszámlálhatatlan vörös függönnyel voltak díszítve, úgyhogy az egész szinte sátorhoz hasonlított. Körül virágok voltak állványokon, nagy, cserepes növények a szegletekben, a pamlagok és ülőhelyek mögött, melyek a legnagyobb rendetlenségben voltak össze-vissza elhelyezve kényelmes, de rendkívül különböző székek közé.

Az ablakpillérek mellett Aphrodite és Niobe állottak oszlopokon, az íróasztal mögött pedig egy Antinous-szobor.

A zongora a szoba közepére volt téve és fedelén egy kitömött sas és egy csomó fotográfia állt.

William szinte lélekzeni sem tudott, annyira illatos volt a levegő.

Az íróasztal fölé hajolva állt és az arcképeket nézegette, melyek csaknem az egész asztal felületét elfoglalták, mikor Hoff egy üveg pezsgővel és két pohárral a kezében belépett.

- Remélem, szereti a pezsgőt? Na, mert én télen nem iszom mást. - Williamhoz lépett. - Ugy látom, az ismeretségi körömet tanulmányozza - mondta s a képekre mutatott - szép kis gyűjtemény.

- Legtöbbjét ismerem látásból...

- Azt elhiszem. De inkább ülünk le oda - nem nagyon szeretek állni. - Egy kényelmes széket tett a kályha elé Williamnak, maga pedig egy karszékre ült, ahol befúrta magát a párnák közé és lábát a kályha rácsára támasztotta. - Óh, milyen nagyszerű érzés nyugodtan a saját otthonában ülni az embernek! De à propos, ami a képeket illeti, láttam, mennyire meg volt lepette - azt gondolta úgy-e - és tulajdonképpen hangosan gondolkozott, mert rendkívüli mimikai tehetsége van, hogy furcsa „vörösek” vannak a társaságomban...

- Nem éppen ezt gondoltam... de...

- Bah, bolondság, miért nem vallja be? Hiszen igaza van. De én szeretem az ilyen embereket. Annyira könnyelműek illúziók és érzelmek és más ilyenek dolgában. Egész életük apró szünetekre oszlik kétpercnyi szerelmi mámor között és a kicsapongásoktól tönkretéve meghalnak, anélkül, hogy valaha a szenvedélyt ismerték volna, vagy egyáltalában csak sejtenék is, mi a szerelem...

Hoff elhallgatott. - Egészségére! A pezsgő nagyon jó.

- Lehetetlen, hogy higgye, amit mond - vélte William.

- Dehogyan nem; a legnagyobb részét hiszem és már ez is elég baj. És amellet olyan nyugalmas ilyen emberekkel barátkozni. Azok, akik igazán szeretik az embert, jeleneteket, fejtörést és kellemetlenséget okoznak - ezek semmivel sem törődnek, csak egy chaise-longue legyen az ebédlőmben, amire lefekhetnek, ha részegek.

Hoff nyugodtan beszélt, rövid, szakgatott mondatokban, hangja hidegen gúnyos volt, az egész test tréfának is lehetett volna tartani. De William kedélyére, mely felhevült a bál izgalmai alatt, éppen most erős hatást tett.

Mióta Margittal beszélt, valami kábultság fogta el, mely mögött nagyon is sok gondolat, nagyon is sok érzés forrongott agyában, semhogy egyenkint meg tudta volna ragadni. Az, amit érzett, leginkább ahhoz a bizonytalan fájdalomhoz hasonlított, mely olyankor fog el, ha nagy betegségben, hosszú öntudatlanság után fél-eszméletre ébredünk, tagjaink nehezek, sejtjük megbénulásunkat, megértjük, hogy betegek vagyunk, de a fájdalom, úgyszólván, még nem kapott formát tudatunkban.

Abban a pillanatban, mikor Margit azt mondta: „Csak ne akarna színész lenni”, mintha minden tagjára jeges páncél borult volna, az egész testét megmerevítő érzés fogta el. Azután ebbe a kábultságba süllyedt bele.

És csak most kezdett ébredezni.

Egy ideig elég hallgatagon ültek. Hoff felállt és egy üvegcsét vett elő, melynek tartalmát leöntötte a hátán.

- A Hoff-családnak gyöngye hátgerince van - mondta - fel kell néha frissíteni.

William nem hallotta mit beszél, annyira el volt foglalta a saját gondolataival. Hoff járkálni kezdett a szobában.

Ekkor William halkán azt kérdezte: - De hát akkor miért élnek?

- Azokra a „vörösekre” gondol?

- Igen, azok az emberek - és az íróasztalra mutatott.

- A pillanatokért élnek és a szüneteik közben a pillanatokról beszélnek. Ha három ilyen jó-madarat összehív ide ebbe a szobába, ne legyen Hoff Bernhard a nevem, ha öt perc közül négyig nem a „leányokról” beszélnek.

William a fejéhez kapott: - Nem, ezt nem értem - mondta, - képtelen vagyok megérteni.

- Kedvesem, ne vegye a dolgot olyan tragikusan. Higgye meg, pusztán babonáság azt képzelni, hogy az embernek hinni kell valamiben, ha boldog akar lenni. Csak ha az ember dolgozni akar, akkor van erre szüksége. De ki biztosít arról, hogy éppen ez adhat meglegedést?

- De ha az ember mégis tenni akar valamit? - mondta William. Hoff azt találta, hogy a hangja tompa lett.

- Hja, lássa, - Hoff újra leült a tűz elébe, - akkor már sokkal nehezebb a dolog.

- És ön, maga? - William hirtelen felnézett a kérdés közben. - Ön is sokat dolgozik.
 - Óh, talán többet mint mások, de sokat, azt mégsem.
 - De akkor *miért* dolgozik? Miért akar valamit? Miben hisz mégis?
 - Miben hiszek, miben hiszek? Óh, hát alapos okom van hinni benne, hogy odaát a „Nők Olvasóegylete”-ben van egy tucat idősebb hölgy, akik szívesen olvassák el, amit írok és azoknak a hölgyeknek igazán sokkal jobb ízlésük van, semhogy hálásnak ne kellene lennem...
 - De hát - mondta William türelmetlenül és felállt, hogy most ő menjen végig a szobán, - de hiszen ön nem mondja meg, mit gondol igazán.
 - Legtöbbször nem. - Hoff utána nézett és megcsóválta a fejét. - Látja, nagyon fiatalos szempontból tekinti a dolgokat, de a dolog úgy áll, hogy az ember, még ha sok mindenről lemondott is, egészen elégedetten megélhet a maradékból. Ha az ember lemondott arról, hogy valamit véghezvigyen, akkor úgy rendezkedik be, mint én, aki, nem számítva a hitelezőim zaklatását, - amint látja - meglehetősen kedélyesen élek. Az ember illúziók nélkül él - és a legrosszabb eshetőség, hogy egyszer-egyszer nyolc napra, két hétre vagy - székény gyalázat - esetleg három hétre is visszaesik egy rohamba - az az örült eszméje támad, hogy újra bízik valamiben, hisz az emberekben. Ha aztán megint csalódik, három-négy napig kissé rosszul érzi magát, míg végre ezen is túl esik - nos, amint mondtam ez a legrosszabb...
 - De hát a tehetsége?
 - Óh, - az én tehetségem!
 - De hiszen éppen ez a fontos. Miért nem hisz ebben? Az bizonyos, hogy van tehetsége, miért nem inkább abban keresi a boldogságát, hogy ebben higgyen és ezért dolgozzék?...
- Hoff nem felelt, sarkával a kályhaajtót ütögette, aztán felvette a poharát és kiitta.
- Ha tehetsége van, akkor van miért élnie...
 - Amit szeretne is az ember - igaz. De mondja kedvesem, érdemes ennyi fáradságot venni?
 - Így hát igazuk van az ellenségeinek.
 - Melyik fajtának? Mert egy kissé sok van belőlük, mondhatom.
 - Hogy ön semmit sem akar kockára tenni.
 - Na igen. De hát ha az embernek semmije sincs, kedves Hög.
 - De hiszen ez az, éppen ez az ellenmondás - mert ott van a tehetsége.
 - Persze, persze - és türelmetlenül állt fel. - De ne beszéljünk erről tovább...
 - De - mikor éppen ez az, amit nem értek és amit - William hevesen kezdett beszélni - amit meg *akarok* érteni.
- Hoff megállt. William gyors fordulatokkal járt a zongora előtt fel és alá. Ekkor Hoff odament és a vállára tette a kezét.
- Beszéljünk inkább önről, - mondta.
 - De hiszen éppen én rólam beszélünk, - William lehajtotta a fejét.
- Hoff vagy kétszer végigment vele a szobán, karját a karjába öltve. Úgy látta, hogy William kissé nyugodtabb lett.
- Talán nem is hiszek a saját tehetségemben - mondta.
 - Hát akkor miért ír?

Valami elfojtott volt a Hoff hangjában, mikor felelt: - De hiszen már említettem azt a tucat hölgyet, kedves Hög, aztán meg elég sokba kerül ezt a házat is fenntartani...

- Igen, de hogyan lehet így dolgozni?

- Ha azt mondom, hogy nem hiszek a saját tehetségemben, akkor ezt természetesen nem kell szósz szerint érteni, de - hogyan is fejezzem ki magamat, hogy túlságosan sokat ne mondjak? Látja, kedvesem, - tehetség és élet, az egy és ugyanaz - ez van a dologban. Már most, ha az életbe beleesett a szú és ezt tudja is az ember, akkor egy kicsit nehéz a tehetsége miatt tenni valamit.

Megint járkálni kezdtek. William oldalt nézett Hoffra. Mintha hirtelen szürke álarc ereszkedett volna az igazi arcára.

- És most, hogy önről beszéljünk, - mondta, - mit akar tenni azonkívül, hogy Blom kisasszonyt megkéri.

- Amit mindenki akar - valamivé akarok lenni...

- Hm, talán valamivel több is, mint mindenki. Mert különben nevetséges volna oda állni és munkáról beszélni a némáknak.

William nem tudta mit feleljen. Így hát Hoff folytatta:

- Nem akarok a bizalmába tolakodni, kedves Hög, de azt hiszem, mégis jó volna, ha valakivel beszélne erről...

Olyan gyöngéd hangon beszélt, ami szokatlan volt nála és ez meglepte Williamot. Ő is egészen ellágyult: - De mikor senki sem hisz bennem, - suttogta olyan hangon, hogy a másíknak a szívébe hatott. - Senki a világon.

- Óh, ezzel ne törődjék olyan nagyon, a „publikum” erre nem olyan könnyen hajlandó, - de hisz-e önmagában?

William nem felelt. Míg tovább mentek, az ajkát harapdálta, hogy izgatottságán uralkodni tudjon, aztán hirtelen kiszakította magát a Hoff karjából és leült a pamlagra a szögletben.

- De hiszen ez az egyetlen, amiben hiszek, - mondta és elhallgatott, miközben felső testét ingatta. - Minden ezen fordul meg - nem tudnék úgy élni, mint mások - nem, nem bírnék. De éppen az, hogy senki más nem hisz, senki, senki nem bízíkn bennem és én tudom, hogy ha nem sikerül, akkor mindennek vége. Óh, - és ledobta magát, - ez rettenetes... Tudja, hogy az atyám örült volt, anyám tüdővészben halt meg...

- Bah - ostobaság, ilyet mindenikünk elmondhatna magáról...

- Meglehet, de éppen olyan szerencsétlenség, ha a többiek is annyira boldogtalanok, mint én...

- Kedves Hög, vegye nyugodtabban a dolgot... ez semmit sem használ...

- Én is éppen úgy látom az egészet, mint ön. De ha mindenkinek az elődei olyanok voltak, mint az enyéme, akkor a mi időnk teljesen reménytelen...

- Igen, kedves barátom, az én véleményem is az, hogy a mai társadalom és mi, egy új és javított kiadását készítjük elő a vizözönnek, de akkor legalább a régieket utánozhatjuk: táncoltak, míg a hullámok el nem separték őket.

- Óh nem, én nem tudok tréfálni. Amiben én hiszek, az tartott fenn már öt év óta, ezért éltem, csak ezért tudtam élni. Látja, sokszor hallucinálok éjszaka és köhögök is - minden megvan. De dolgoztam, küzdöttem, mert *hittem*, - de ha tévedtem volna - akkor - akkor mindennek vége... Igaz, - hogy hosszú ideig szerelmes voltam Blom Margitba... és - óh, hiszen olyan

szép... olyan fiatal... Mindennap láttuk egymást... De tudja, hogy voltak idők ebben az évben, mikor úgy küzdöttem a gyengeségemmel, mint a vadállattal, - mikor szenvedtem és sohasem aludtam - egész éjszakákon át virrasztottam és *kiáltottam* valaki után, aki hisz bennem - csak egy embert kívántam, aki hajlandó volt hinni... Ilyen lehet az égető szomjúság - és nem volt senki - még ő sem - nem - nem, nem. - Ne akarjon vigasztalni...

Elhallgatott, kirántotta a zsebkendőjét és belezokogott. Hoff mellé állt, gyöngéden a hajára tette a kezét és megsimogatta.

William elvonta a fejét, mintha nehéz volna a simogató kéz.

- Nem, senki sem hisz bennem, - suttogta.

- De az Isten szerelmére, ember, szedje össze magát, uralkodjék magán. - Hoff is küzdött megindultságával és odament a zongorához. Felnyitotta néhány akkordot megütött.

Mögötte a pamlagon ott feküdt William és zokogott.

Ekkor elkezdett játszani. De míg játszott, ültéből Williamot figyelte és észrevette, hogy a sírása enyhülni kezd.

Egy Rubinstein-témát játszott, egy zajos, galopp ütemű szalondarabot. Hoff variálni kezdte a témát, újra visszatért rá, lágyabbá tette. Mindig gyöngédebbé vált a zene.

William félbehagyta a sírást, felült a pamlagon és kipirulva, a sírástól felhevülve támaszkodott hátra. Lassankint összeszedte magát, felállt, végigment a szobán és a kályha elé ült. A tűz már kialudt.

Hoff még mindig játszott. Valami másba csapott át, valami bánatos, panaszos témába és a hangok halkán sóhajtottak ujjai alatt. Azután még ez is elcsitult, elsímult és félbemaradt.

- Mi volt ez? - kérdezte William a kályha mellől.

- Az első Rubinstein volt - felelt és a zongorán álló gyertya lángjába nézett.

- Olyan gyöngéd volt - mondta William.

- Óh igen, - Hoff felállt és leeresztette a fedelet. - A zongora csodálatos dolog.

Egy ideig nem beszéltek tovább. Végre William, hogy eltérjenek az eddigiektől, azt mondta:

- Különös három szobrot választott együvé, Hoff.

- Igen, legtöbbször azt találják, - felelt Hoff és körülnézett, - de én meg azt mondom, hogy a három nagyon is összeillik. Az az agyvelő, mely ezt a hölgyet itt megalkotta - és Vénuszra mutatott - lángész volt. A szerelem istennőjét sorsistennővé tette. Istenem és ezt a szobrot az emberek bájosnak nevezik - na, kinek-kinek az ízlése szerint...

Pezsgőt töltött a poharába.

- Nem, az az asszony nem virágokat kíván áldozatul, hanem életet követel. Ezt akarta a művész nekünk megmondani. Moloch és Venus Victrix - vajjon melyiknek áldoztak fel több életet? Emberáldozatot akar ez az asszony... Nem láttam szobrot, mely jobban illenék a Vénuszhoz, mint Niobe, a szenvedések istennője.

- És Antinous?

- Róla nem akarok beszélni, de ne legyek Hoff Bernhard, ha nem igaz, hogy legmélyebb rokonszenvűnket érdemli meg. A mondát kutya veszem - ostoba fecsegés... Nem, azt hiszem, ez a szobor csak egy szegény gyermek képe, akire többet róttak, mint amennyit el tudott viselni: korai bánatot, nagyon is korai tapasztalást, valami nagy titkot - mit tudom én. Elég az hozzá, - vállai nem bírták meg és száját keményen összeszorítva, feljajdulását belefojtotta a

Nilus és az Acheron vizét helyezte önmaga és a világ közé. - Nem, nem, ennek a három szobornak mély értelme van.

William felvette a kabátját. - Már megy? - kérdezte Hoff.

- Igen, félhatra...

- Igazán - hogy eltelt az idő. - Felsegítette a William kabátját, egy kicsit még állva maradt mellette és várt:

- És mi lesz holnap? - kérdezte.

- Most már végére kell járni, - mondta William, megállt, mély lélekzetet vett és halkabban hozzá tette: - Színész akarok lenni.

- Gondoltam.

William még egy pár pillanatig várt. Aztán kezet nyújtott Hoffnak: - Jó éjszakát - mondta - és köszönet a mai estéért.

- Jó éjszakát, Hög - és mielőbbi viszontlátásra!

Hög betette az ajtót és Hoff visszament a szobába. Felnyitott néhány levelet, mely az asztalon feküdt, s egy ív korrektúrát vett elő. De a tolla karcolt, sehogy sem ment. Végre összehajtotta a korrektúrát és soká ült ott kezére hajtva a fejét és a lámpába nézett. Majd felállt és izgatottan járkált a szobában.

Végre megállt egy ládácska előtt, felnyitotta, kissé rátámaszkodott a fedelére, kihúzta a legbelső fiókját és egy képet vett ki. Oda vitte a lámpához és sokáig nézte...

Reggel, mikor a házvezetőnő bejött, Hoff Bernhard ott ült az égő lámpa előtt és írt.

- De az Isten szerelmére, Hoff úr, ma éjszaka megint nem feküdt le? - mondta.

- Arra már nagyon későn volt, Madame Lund és olyan rettenetesen sok a dolgom.

V.

A művész egynéhányszor tetőtől-talpig végignézte és körülforgatta Williamot.

- Nem sokat nőtt azóta - mondta és szemüvegét feltolta a homlokára. - De igazat szólva, vannak kisebbek is.

- Körülbelül olyan magas vagyok, mint ön, tanár úr, - mondta William és oldalt a tükörbe pillantott.

- Azt hiszi? - nem kedvesem - a művész kiegyenesedett és igyekezett átnézni a William feje felett, - ebben igazán csalódik, - legalább is egy fél fejjel magasabb vagyok. De magától értetődik, fiatal barátom, hogy ha az embernek tehetsége van, akkor is elég nagy, ha kicsi.

A művésznak könnyes lett a szeme és gondolatokba merült.

- Igen, Isten bizony így van - kezdte újra és megigazította a szemüvegét. - A hangja pedig elragadó volt - folytatta, miután meghiúsultsága lecsillapult. - Gyönyörű organum volt.

William elpirult. - Igen, tanár úr...

- Nincs önnél valami szerepe, fiatal barátom, mert természetesen szeretném hallani.

- A Sannaes van nálam, - mondta William.

- Igen, Sannaes - na az olyan furcsa, theoretikus szerep, - de üljön le kedves barátom és beszéljük meg a dolgot; - a művész egy széket tolt oda Williamnak és maga egy másikba ült le. - Meggondolta-e jól, mit akar? - és résztvevően a William térdére tette a kezét, - színésznek lenni fiatal barátom, ez a világon a legnehezebb pálya.

A művésznak megint könnyes lett a szeme, de William biztosította, hogy nagyon jól tudja, mi áll előtte.

- És még hozzá, aki olyan jó családból való. - A művész felsóhajtott, kissé hátradólt a széken és némileg összefüggéstelenül, talán egy hallgatag gondolatmenetből kifolyólag mondta: - Hja, az akkor volt. - Aztán megint sóhajtott és vidámabb hangon tette hozzá: - Fiatal barátom, ismertem a nagyatyját, milyen rendkívüli ember volt!

William intett; egy ideig hallgattak.

William azt gondolta, hogy a művész nagyon megöregedett.

- Igen, hát Sannaes-t tanulta be; - milyen más szerepeket akar még játszani?

- Nem tudom, ismeri-e tanár úr... Lucient.

- Lucien - a művész megdörzsölte a homlokát és elgondolkozott - Lucien - hja barátom, öreg ember lettem már - megint futó meghatottság fogta el, - nem, nem emlékszem rá.

- Francia darab, tanár úr.

- Lucien - Scribetől. - Haj, a „Margit királynő novellái”, haj, haj, fiatal barátom. - A művész a William vállára tette kezét, - az akkor volt!

- Dumas írta, tanár úr.

- Dumas - a művész megrázta a fejét - nem ismerem fiatal barátom, pedig hétszáz szerepet játszottam életemben. Na és nagy szerep?

- Nem - de azért... csak egy nagy jelenete van... - A művész erősebben az orrára igazította a szemüvegét.

- Egy jelenete - ismételte.

- De az nagyon fontos - dadogta William, aki kezdte elveszíteni a biztonságát.

- Abban semmi esetre sem lehet előszörre fellépni - mondta a művész kissé szárazabban és hátrább tolt a széket. - De - talán lesz még más szerepe is?

- Igen - mondta William és lenézett; végigsimította a szék karját és a lába helyét megváltotta: - még „Tartuffe” volna.

A művész kiegyenesedett és újra a szemüvegje felett nézett Williamra. - Igen - ezt ismerem, - mondta és kezefejével végigsimította az orrát.

Csend lett.

William lángvörös volt, nem mert felnézni. Nem tudta miért, hirtelen félelem fogta el: hátha a művész nagyon is megöregedett?

A művész pedig nagyanyilt szemmel nézte ezt a huszonkét éves embert, aki Tartuffe-öt akarja játszani.

- Tudja Tartuffe-öt? - kérdezte aztán.

- A nagy jeleneteket - mondta William a földre tekintve. - A nagy jelenetet Elmirával.

- Na - és a művész a körmeit kezdte tanulmányozni, - ez nagyon nehéz szerep, fiatal barátom és nem ajánlanám, hogy ebben lépjen fel először.

- Azt gondoltam, hogy Sannaesben lépek fel.

- Igaz, Sannaes - azt mondta, hogy önnél van a könyv. Hát hadd halljam.

A művész elvette a könyvet, elkezdte keresztül-kasul keresni a Valborggal való jelenetet, tologatta szemüvegét, hol lenézett, hol fel.

William csak azt az egy gondolatot ragadta meg, hogy ez az öreg ember nem döntheti el a sorsát. Ez a gondolat ostromolta: menj, halaszd el, vagy legalább menj máshoz. De egyszerre megint abba a szürkés sötétségbe látott bele, ami a Margittal való beszélgetése óta rémítgette a gondolatait és szinte erősebben beleült a székbe. Itt kell maradni.

A művész megtalálta, amit keresett. Gyorsan félhangon átolvasta és az olvasás alatt egész arca átváltozott. Mintha álarcot dobott volna le magáról, mely nélkül húsz évvel fiatalabbnak látszott. - Na, most már tudom. - Felállott, minden mozdulata ruganyosan hajlékony volt, - most már megtaláltam...

William azt gondolta: olyan, mintha a mankóit dobta volna el. És abban a pillanatban azt is tudta, hogy most meg *kell* lenni, minden ettől függ. Az az ember, aki most a színtért készítette elő a szobában úgy, hogy félkörbe rakta a székeket, mégis csak eldöntheti a sorsát, mégis látni fogja...

És egyszerre megnyugodott. Tudott és most meg kellett mutatnia. A művész készen volt. Itt ülnek a nézők, itt van az ajtó, itt a mellékajtók. Most már elkezdhetik a párbeszédet.

A művész a nézőtérre ült, William a hátsó ajtóhoz állott. - Kezdjük el - mondta a művész.

William bejött és elkezdte. A párbeszédnek rövidek, szakgatottak.

- Beszéljen hangosabban, - mondta a művész - sokkal hangosabban, nem hallom a hangját.

William egy pillanatra sem vette le tekintetét az arcáról, úgy figyelte a kifejezését; ha száz szeme lett volna, mind a száz éppen olyan kutatóan, olyan kitartóan figyelte volna ezt az arcot.

Hallotta a saját hangját, tudta, hogy úgy mondja a feleleteket, mint ahogy akarta. És mégis úgy érezte, mintha valaki idegen mondaná, mintha valaki más játszana, mozogna ott helyette. Ő csak azt az arcot látta.

De az mozdulatlan maradt. A művész a könyv fölé hajolva, megadta a végszavakat, anélkül, hogy az arca bármilyen hatást árult volna el, anélkül, hogy felpillantana.

És mialatt William erre az arcra meredt, látta, hogyan állt akkor Soröben, zsebre dugott kézzel, mosolyogva - oh, az a mosoly. És mialatt az izzadság kiverte a homlokát, azt kérdezte magában, vajjon mikor kezd el megint mosolyogni - úgy vágyott látni ezt a mosolyt, látnia, látnia kell.

- Csupa rövid felelet, - mondta a művész, anélkül, hogy arcát felemelné a könyvről; - kezdőnek nehéz az ilyenekkel lendületbe jönni.

William ezt maga is érezte. - Igen, nagyon rövid párbeszéd, - mondta. A művész gondolatokba merült a könyvvel kezében. William egy székhez támaszkodva várt.

- És a hangját nem lehet jól hallani. Folytonosan félhangon beszél...

- Talán ha egy költeményt szavalnék...

- Igen, jó lesz - és a művész felnézett. - Ebből ugyanannyit tudhatok meg.

- A halászeányt...

- Na jó, mindegyik azt szokta szavalni. Jöjjön be és hajtsa meg magát. - A művész felállt, megigazította a szemüvegét az orrán és várt.

William bejött és meghajolt. - Mélyebben - mondta a művész, - mélyebben... a publikum előtt mindig mélyen meg kell hajolni.

William újra és újra meghajolt. - Most jobb - elkezdheti.

William azon a mély, sötét hangon kezdett beszélni, mellyel kíméletesen rejtegette rekedtségét s mely az előadást valami erőszakosan visszatartott szenvedély leplével vonta be, ami erősen hatott.

A művész figyelni kezdett. Ott állt az ujja bütykét harapdálva, de közben egyszer felnézett Williamra és a szeme felvillant. Kissé hátrább ment, majd megint előre, de mindig élénk figyelemmel. Egyszer intett a fejével és mosolygott.

William elvörösödött, érezte, hogy könnyek gyűlnek a szemébe és minden tagján átfutott a forróság.

Mintha most ébredne magára, mintha ez a fejbőlintás felszabadította volna. Mélyen fellelékezett és egy pillanatra megállt, hogy a diadálnak ebben a sugarában megfürödjön. Mintha valami felemelte volna a földről, valami ragadta magával, mindig magasabbra, mialatt tovább beszélt...

Egészen átadta magát az érzelmeinek, elfelejtette, hogy a művészre nézzen, elfelejtette a hangját, csak beszélt...

Úgy érezte, mintha az utolsó sorokat újjongta, csaknem énekelte volna a boldogságtól. Most már kipirultan nézett a művészre.

Az újra ült, lehajtott fejjel és most felnézett.

- Rekedt ma, - mondta.

William egyszerre elsápadt, csak most hallotta a saját hangját - csakugyan fátyolozott volt. - Igen, - dadogta, - nagyon rekedt vagyok. - Úgy érezte, hogy térdre kell esnie hazugságának súlya alatt.

Nemsokára elment. Egy hét múlva kellett visszajönnie a „Tartuffe”-fel...

- Üljön le, kedvesem, üljön le - mondta a művész egy héttel később; - előbb beszélgetnénk egy kicsit a dologról. Hogyan képzelte el magának Tartuffe-öt?

William szavakat keresett. - Nem úgy, mint a színházban adják, - mondta végre.

A művész nevetett. - No - persze, hogy nem, ez az én véleményem is, de hát akkor hogyan? Gondolkozott a maszkjáról - valami meghatározott megjelenésről...

- Nem - és Williamnak a fejébe ment a vér, - azt gondoltam, hogy tulajdonképpen úgy szeretném játszani, amilyen vagyok.

A művész hirtelen ferdén nézett rá a szemüvegén át.

- Nem is olyan rossz, - mondta.

- Igen - Tartuffe-nek nem kell rútnak lenni, - nem csúnyábbnak, mint én vagyok, - igazította helyre a szavait.

- Nem, nem szükséges. - Úgy látszott, mintha a művészt mulattatta volna, amit mondott; hátradőlve ült és nagy szemekkel nézett Williamra, közben egyszer-egyszer bólintott a fejével. William biztosabban kezdett beszélni.

- És nem kell olyan kenetteljesen járkálnia, úgy misézni és szenteskedni - éppen nem. Láttam egyszer Kölnben egy szerzetest - olyannak kell lennie... ő maga is jámbor istenfélőnek hiszi magát...

- Igen... úgy... - A művésznek egyre jobban tetszett, az látszott rajta.

- Mert nem gondolja tanár úr, hogy a legnagyobb képmutatók önmaguknak is hazudnak?

- Lehet, fiatal barátom, nagyon lehet - de már most lássuk, hogyan viszi ezt keresztül. - És a művész Williammal együtt sietve állította fel a székeket úgy, mint a multkor.

- Kivel beszélt a szerepről? - kérdezte a művész.

- Nem beszéltem senkivel - és William az utolsó széket is a helyére tette - de mindig ilyennek képzeltem el.

- Na, - és a művész nagyon élénken érdeklődve szélesen helyezkedett el a székben, - akkor kezdjük el.

Oldalról odapillantott Högre: - Melyik jelenetet választja?

- Mikor Elmirával beszél.

- Na - jó, emlékszem már. Jó, - a művész folytonosan mosolygott és elkezdte a fordítást lapozgatni - amellet ez a legalkalmasabb - könnyedén megérthető.

- De Dorinánál kezdem. Először ezt kell látni.

William hátrább ment, várt egy pillanatig, aztán háttal a művésznak elkezdte:

„Vezeklő szörruhám s korbácsomat tedd el
Laurent s kérdd az eget, világosítna fel...”

Megfordult, előbbre ment, majd megint vissza és a következő sorok közben csaknem mindig félrefordulva beszélt:

„Ha keres valaki, a foglyokhoz megyek
Hogy alamizsnámat megoszthassam velek...”

A művész gyorsan ránézett, mintha nagyon meg volna lepelve és türelmetlenül igazította meg a szemüvegét. Egy percnyi habozás után adta a választ:

„Minden szava hazug és álszenteskedő...”

Ettől kezdve a könyv fölé hajolva adta meg a Dorina feleleteit, anélkül, hogy egyszer is felnézett volna. Csak a Tartuffe szavára: „Szívesen” - nézett fel egy pillanatra, mintha valamit mondani akarna, de megint csak lehajtotta a fejét és tovább olvasott.

William biztosan játszott, még a művész hallgatása sem zavarta. Hiszen tudta, hogy egy véleményen van vele. Csak mikor a jelenetnek vége volt, mondotta izgatottan:

- Most jön Elmira.

- Igen.

- Így szoktam leülni mellé... - Egy széket húzott közelebb és a művész mellé ült.

- Na, jól van. - A művész az ujjaival játszott, - hát én fogom Elmirát adni.

William felállt és hajlongva ment felé:

„védje az ég kegye és örök jósága,
Lelke s teste javát bőségesen adja,
Áldott legyen élte minden drága napja
Szívből kéri az úr legkisebb szolgája.

Elmira:

Ily jámbor óhajtás meghatja lelkemet,
De nem ülnénk le tán, úgy még kényelmesebb”.

William leült és folytatta a játékot. A művész még mindig lehajtott fejjel ült, a könyvet arca elé tartva, mialatt egyhangúan, átmenet nélkül olvasta a válaszokat.

William észre sem vette s úgy mondta a replikákat, mint szokta. De egyszerre bizonytalan, zavart lett és elfogódottságot érzett. Kezdte nyomasztani ez az egyhangúság, mely nem adott választ a játéka és lázasan vágyott látni az arcot, melyet a könyv elrejtett előle.

De a művész folytonosan maga elé tartotta a kötetet.

És elfogultsága lassan-lassan aggodalommal lett: kapkodó lélekzettel kezdett beszélni, rámeredt a fekete kötésre, ellenállhatatlan vágya támadt, hogy elrántsa előle, hogy megláthassa az arcát; érezte, hogy a válaszai kiesnek a hatalmából, hogy minden kifejezés nélkül mondja el, hogy nem úgy hangzanak, mint ahogy előre elképzelte.

Dadogni kezdett, elfelejtette a szavakat, a művész kijavította - kissé türelmetlenül, de éppen olyan monotón hangon - eltévesztette, összecserélte a szavakat, levegő után kapkodott, felsóhajtott, végigsimította a homlokát, verejtékes volt...

- Nem tudom - mondotta.

A művész leeresztette a könyvet: - Na - és olyan különösen nézett rá, mintha keresztül akarna látni rajta - hát mégis csak meghallotta, hogy ez rossz.

William lehajtotta a fejét, érezte, hogy könnyek tolnak a szemébe: - De hiszen ez nem az... nem így gondoltam én.

- Nem bizony - mondotta a művész türelmetlenül, - mert éppen ellenkezően adta. - Így - nézzén ide!

Újra felvette a könyvet és kiment a szoba közepére. - Nézze - ismételte és Williamnak hátat fordítva elkezdte a Tartuffe első párbeszédét.

És a művész eljátszotta a Hög William egész Tartuffjét.

William leült. A művész továbbjátszott, anélkül, hogy ránézett volna, leült és úgy tett, mintha Elmirával együtt játszana. Nem csinált karikatúrát belőle, de éppen olyan hangon és tempóval játszott, mint William.

- Érti most már? - mondotta végre, mikor becsapta a könyvet. - Így... - de ebben a pillanatban Williamra nézett és elhallgatott; a fiatalember összeesett a széken, a háta meggörbült, a feje ernyedten csüngött a vállára, keze görcsösen szorította a szék karját. A művész tovább akart beszélni, de megakadt és szavakat keresett.

- Érti már - kezdte újra; - nem... - de újra megakadt; megfordult, hirtelen egy színpadi mozdulattal felemelte a karját és az ablakhoz lépett.

Mikor visszatért Williamhoz, látta, hogy még mindig úgy ül ott, mint az előbb; megérintette a vállát:

- Érti úgy-e... ez nagyon nehéz szerep - mondotta.

William bólintott. És mintha egyszerre álarc esett volna le az arcáról, minden vonása, minden izma egy pillanat alatt remegő izgalomba jött, mint egy eleven szálakból szőtt háló: - Most már értem - mondotta.

- Különben pedig - túlzott is - mondotta a művész.

- De a következő párbeszéd már sokkal jobb lesz - és William felállt; első pillanatban kiterjesztette a karját, mintha szédelegne és támaszt keresne. De összeszedte magát s kissé félénken mondotta:

- Úgy-e, hogy meghallgatja még a következőt?...

- Természetesen; - a művész igyekezett hangját mérsékelni, hogy ne hallassék annyira közönyösnek. - Tehát a nagy beszédet - természetesen - ez jobban megfelel az egyéniségemnek is...

Kissé tovább taszította a karosszéket. - Tehát ön itt fog ülni - én pedig itt. Én is játszani fogok - ez sokat segít.

William leült, a kezébe szorította homlokát, hogy összeszedje a gondolatait és elkezdte:

„Ha égi szépséghez köt tiszta szerelem,
A földi szép szerelmét mért ölné meg bennem?
És érzékeinket hányszor elbájolja
Az Isten művének tökéletes volta...”

A hangja egészen más volt: a hangsúly mindjárt meglepte a művészt és az egész párbeszéd alatt Williamra bámult. Szeme kifejezéséből meleg tűz lobogott felé, egész tartásában feszült energia volt, mely megkapta.

William előrehajolt, hangjának fátyolozottsága körülfonta a suttogó párbeszédet, meleg, elnyomott kívánság, régi vágy sóhajtott végig a verseken. Ez a Tartuffe böjtölt, éhezett és halálos szomjúság gyötörte... A hosszú tartózkodás vad sóvárgása tört ki belőle.

A jelenetnek vége volt. William felállt, haja nedves volt, ajka apró rángatózásokkal remegett és csak fáradtsággal tudta az állkapcsát mozdítani...

A művész egy kis idő elteltével szólalt csak meg: - Na, most már látom, hogy mit akart - mondta.

William nem felelt, azt találta, hogy a művész hangja olyan csodálatosan hideg és száraz. De sokkal fáradtabb volt, semhogy gondolkozni tudott volna rajta; amint agyának munkája megszűnt, egyszerre üresnek is érezte az egész agyát, minden tagja kimerült a rettenetes küzdelemben... Úgy érezte magát, mint a tengeri beteg, aki szárazföldre lép.

- Most már legjobb lesz mielőbb megtartani a próbát - mondta a művész. Járkálni kezdett a szobában. - Mert úgy áll a dolog...

- Tehát azt hiszi, hogy...

- Igen, - de amint mondtam, úgy áll a dolog, hogy ami még hiányzik, arra senki más nem taníthatja meg... mint - és megint az ujja bütykét harapdálta, - mint talán éppen a színpad.

William alig hallotta, mit beszél, de azt megértette, hogy győzött, hogy próbára bocsátják, küzdött és győzött... S abban a pillanatban azt gondolta magában, hogy az életének vége lett volna, ha nem sikerül ez a küzdelem.

Elbocsátotta a széket, melyhez támaszkodott és néhány lépést tett a művész felé, aki az íróasztal elé ült.

- Most már írok az államtanácsos úrnak - mondta. Nem is beszélt többet, írt egy néhány sort és lezárta a levelet: - Azt hiszem egy hét múlva eljőhet a próbára.

William tulságosan boldog volt ahhoz, semhogy megfigyelte volna a művész magatartását; keze reszketett, mikor a levelet átvette, megpróbálta, hogy megköszönje, de csak dadogni tudott.

- Sok szerencsét, - mondta a művész. - Elkísérte az ajtóig és William érezte, hogy most már mennie kell és mégis állva maradt az ajtókilinccsel kezében. - Volt még valami, amit meg kellett hallania, valami, ami hiányzott, ami nélkül nem mehetett el... Felnézett a művészre. Ott állt és várás közben az óraláncával játszott.

- Isten önnel - mondta William és kezét nyújtott. Keze nedves volt, kézszorítása petyhüdt.

- Isten vele... és... A művésznak még nyitva maradt az ajka, mintha folytatni akarná, de becsukta, anélkül, hogy mondott volna valamit. Az ajtó kinyílt és becsukódott. William elment.

De a lépcsőn eszébe jutott, hogy ott felejtette a keztyűjét; becsengetett, a művész kinyitotta az ajtót.

- A keztyűmért jöttem vissza - mondta William.

Mindketten keresni kezdték, a művész végre megtalálta egy széken: - Itt van. - És megint vártak, - ez a két ember - William és a művész, aki olyan elhatározó szerepet játszott az életében - vártak pár pillanatig egymással szemben állva arra a szóra, melyet egyik sem mondott ki.

A folyosóra vezető ajtó nyitva maradt, William a küszöbön állt és még egyszer kérdően nézett fel az öreg arcába és a művész nem kerülhette többé ki ezt a kérdést:

- Az intelligenciája ki fogja segíteni, - mondta és elfordult.

Ezzel William elment.

*

William a próba előtt állt.

Hosszú napok voltak ezek, ez a közbeeső tíz nap. Minden nap várta a meghívást és minden nap csalódott; minden reggel azt mondta: ma; minden este: holnap. És az utolsó napokban óráról-órára várt.

De ez a várakozás, mely minden pillanatát lázassá tette, elnyelte félelmét; az a nyugalanság fogta el, ami egyik dologtól a másikhoz, egyik helyről a másikra űz. Otthon nem mert maradni és nem mert kimenni sem. Fel-le szaladgált az utcákon, öntudatlanul, lelkét és eszét egyetlen gondolat kínoztta, mely minden mást kizárt ezen a nyugtalan várakozáson kívül.

Megállt a boltok előtt és kényszerítette magát, hogy a leghaszontalanabb dolgoknak elolvassa az árát, hogy tanulmányozza az érkezett árúk plakátjait, hirdetéseit; elolvasta és rajta kapta magát, hogy egy szót vagy mondatot gépiesen ismételt, de csak az ajkaival, mert gondolatai messze jártak - aztán tovább ment és elől kezdte.

Felvett egy ujságot valamelyik kávéházban és elhatározta, hogy három hasábot el fog olvasni - szóról-szóra. Olvasni kezdett, sorról-sorra követte a szöveget... nemsokára a lappal kezében magához tért és nem tudta, mit olvasott.

Ilyenkor kapta a kalapját, felhúzta a kabátját, alig volt türelme hozzá, hogy fizessen és hazarohant a levelet várni: - Most már bizonyosan megjött, meg kellett érkeznie.

Futva ért el a házig, ott megállt és nem mert felmenni. Megfordult, néhányszor végigsétált a téren és kényszerítette magát, hogy lent maradjon. De végre nem bírta magával, hazarohant, be a kapun, fel a negyedik emeletre, átugorva a lépcsőfokokat, alig tudott lélekezni, mikor odaért és felnyitotta a levélszekrényt.

- Semmi.

Nyugodtan akarta levetni a kabátját, felakasztotta az előszobában, aztán felszakította a szobájába vezető ajtót. Az íróasztalán nem volt levél - a másik asztalon sem - nem érkezett semmi.

Tehát még most sem jött meg, még most sem...

De most már itt volt a próba napja; nem aludt egész éjjel, ide-oda hánykolódott és megpróbálta, hogy álomba szédítse magát: ezerig számlált, repülésre gondolt, mélyen lélekezett. De ha el is szunnyadt, hirtelen felrettenve ébredt újra és az álmai nem különböztek a gondolataitól.

A gondolatai. Mintha gondolatok lettek volna, ezek az összevisszaságok az agyában, melyek folytonosan ugyanazon pont körül keringtek, elszéledtek és visszarajzottak a kétség köré.

De a kétséget nem merte szóhoz juttatni, betömte a száját frázisokkal, melyeket magában suttogott és azzal a meggyőződéssel torkolta le, ami nem a lelkéből jött. Mert elkínzott lelkének legmélyén, mint Meduza kővévált arcával, ott találkozott, annak a meghiusult napnak a rettenetes emlékével a művésznél...

Ez volt az utolsó, a legvégső - ez volt mindennek a befejezése. Ennél a rettenetes emléknél olvasta az abszolút ítéletet: „Vége!” Itt nincs tovább... De nem, hiszen győzött, érezte, hogy győzött, mikor az életéért küzdött.

És így kergették gondolatai egymást, mint álarcos farsangi társaság, mely játékot űz a hajó fedélzetén, míg lenn a fedélközben egy hulla fekszik.

Reggel a szeme égett, pillája száraz és nehéz volt. Nagyon hosszúnak látszott ez az éjszaka.

A próba tizenegy órakor kezdődött. Most hét óra volt, a szobaleány még nem kelt fel, minden szobában hideg; egy fél óráig fagyoskodott, míg megkapta a kávéját, lefeküdt a nappaliban a divánra, hogy elismételje a szerepét. Tartuffe-öt akarta játszani. De nem tudta a párbeszédet egymásutánját megtartani, még a szavakat összeszedni sem; lehetetlen volt, lehetetlen, legjobb, ha abbahagyja.

Megint felállt, megnézte az álló órát, három óra mulva túl lesz rajta. Három óra mulva. Rábámult a 11 és 12 közt levő kis fehér helyre. Ezen a helyen belül, ezen a kis fehér folton belül dől el...

Csengettek és kiment, hogy ajtót nyisson. Azt hitte a lapot hozták.

Egyenesen a levélszekrényhez akart menni, anélkül, hogy körülnézne, mikor meglátta Hoffot. - Ön az? Azt hittem az ujságot hozták.

Hoffnak füléig fel volt hajtván a prémgallérja és még szürkébbnek látszott, mint rendesen. - Kedves Hög, ne csodálkozzék tulságosan, bár tudom, hogy tolakodás. Egy kis sétával fejeztem be az éjszakámat a Bredgadén és hazafelé az a gondolatom támadt, hogy egy kicsit felmelegedhetném önnél. - Lehajtotta a gallérját. - De talán még be sincs fűtve.

- De igen, már be van.

Bementek a William szobájába, ide-oda beszélgettek mindenféle közönyös dologról. Hoff fáradt volt és lankadtan beszélt, panaszkodott, hogy a háta fáj.

- Nem azért, mert lumpoltam, - mondta. - Hanem ma éjjel társaság volt nálam - néhányan a „vörösek” közül a hölgyekkel - és mikor elmentek, leültem egy idyllt írni. A legszebb idylleket dorbézolás után, üres palackok közt lehet megírni. Olyan istentelenül szentimentális lesz az ember annyi utálatosság után... - A kályhánál melengette a kezét. - És a „Hetí Ujság” minden áron idyllt akart...

William közönyös szavakkal felelt. Hoff még beszélt egy kicsit, aztán némi hallgatás után, míg a tűz felé fordulva cipője talpát melengette, hirtelen azt kérdezte:

- De hát ön, hogy áll a dolgával?

- Milyen tekintetben?

- Hiszen fenn járt a művész-tanárnál.

- Igen. William megakadt, aztán halkabban mondta: - Ma lesz a próbám.

- Vagy úgy! - Hoff megfordult.

Pár percig hallgattak; Hoff lopva Högre nézett, aztán újra a tűz felé fordult.

- Bocsásson meg, - mondta - nem tudtam, hogy ma lesz a próba.

Begombolta a bundáját, kezét adott Williamnak, pár pillanatig a kezében tartotta az övét és kiment a folyosóra. William kikísérte és kinyitotta az előszoba ajtót.

Ekkor Hoff még egyszer megfogta a kezét:

- És aztán, akárhogy fordulna is a dolog, csak semmi ostobaságot, - mondta; - Isten áldja.

Hangjában valami gyöngédség, csaknem részvét volt. Hög William sohasem felejtette el ezt az Istenhozzádot.

Most ott állt a színház foyerjában és várt. Az államtanácsos mindjárt jönni fog, mondta a portás, Hög úr szíveskedjék felmenni... és most már egy negyed óra óta vár. Néhány kardalos-nő jött be a foyerba, végigmérték, összedugták a fejüket és megint elmentek. Fent a színpadon egészen sötét volt, néhány gépész zörgött a kellékekkel.

William érdeklődéssel nézett meg mindent; észrevett minden hibát a nagy tükrön, egy hosszú sávon egészen lekopott a higany róla, nem volt könnyű ebben a tükörben jól meglátni magát az embernek; észrevett minden foltot a pamlagon. Sok darabban látta már ezt a pamlagot. Nappal nagyon ronda volt.

Kellemetlen gázszag érzett, ez tette tönkre a virágokat a virágtartókban - ezeket is be szokták vinni a színpadra, hol az egyiket, hol a másikat. Különben el is felejtették meglocsolni a növényeket - egészen száraz volt a földjük, mikor William hozzáért, szinte homoknak érezte, olyan szárazak voltak...

Ugyan, mikor fog már jönni?

Persze fadarabok voltak a könyvek is a szekrényben, csak a sarkuk volt befestve... és nem volt üveg az ajtóban... természetesen.

William még mindig ott állt és a nevét firkálta a zongora tetejére, olyan poros volt, hogy írni lehetett rá. Sok nevet írt le, egyiket a másik mellé, mikor lépteket hallott kint a folyosón és azt hitte, az jön, akit vár; letörölte a neveket a zsebkendőjével - egészen piszkos lett tőle...

Nem, még mindig nem ő volt.

De az idő már nagyon előre haladt, mindjárt fél tizenkettő volt, talán nem is jön be délig a próbára és akkor még harminchat percig kellene várni, harminchat percig! És egyszerre csak halkan nevetni kezdett arra a gondolatra, hogy mi mindent nem képzelt össze ma reggel...

- Tessék errefelé bejönni, - ébresztette fel egy hang a színpad ajtajából. - A tanácsos úr idefent vár.

William összerezte. - Köszönöm, - mondta. Az úr, aki beszólt, visszament a színpadra.

Mindenféle bútordarab volt a foyér és a színfalak közé elhelyezve és Williamnak egészen a fal mellé húzódva kellett menni, míg végre egy pár lépcsőt talált és bejutott. Ott állt a színpadon.

Állva maradt, zavartan, a színfalak mellé húzódva a könyvvél kezében. Végre az egyik úr a prosceniumban észrevette és néhány szót súgott egy öregebb úrnak, aki barna felöltőben állt ott; ez megfordult és felszólott hozzá:

- Azonnal - mondta, - azonnal! csak a hátsó függönyt kell kipróbálnunk. Kezét a szája mellé tette és felkiáltott a suffiták közé, mire a hátsó függöny fel és lecsúszott; a többi urak oldalról méregettek Williamot és suttogva mentek ki a kulisszák közé...

William ott állt és a takarítónőt nézte, aki a székek támláját porolta lent a földszinten - nagy csattanással hajtotta le és fel az ülőket - egyik sort a másik után. Mintha valami ráfeszült volna a mellére, olyan nehezen tudott lélekzeni; behúnyta a szemét, hogy kissé magához jöjjön, összeszedje magát, megmondja magának, hogy itt van a pillanat...

Mert úgy érezte, hogy csaknem közönyössé vált.

Úgy - még csak az kell, hogy a hátsó függöny leszakadjon, minden eresztéke recsegett. A tanácsos hangja berekedt s a tenyeréből szócsövet csinálva kiabált fel...

William reszketett a hidegtől, az arca olyan volt, mint a jég, a felső kabátját letette a foyérban. Az asszony a földszinten egészen hátra ért - egy nyúllábbal végig törölgetett mindent és szorgalmasan csattogtatta a csapószékeket...

Egyszerre észrevette William, hogy csend lett. A tanácsos elvette a botját az első színfal mellől.

- Tehát Hög úr, - mondta és egy négyszögletű monoklit csíptetett be szürke szemöldöke alá.

- Igen - Hög William vagyok. - A foga vacogott.

- Megfázott, - mondta a tanácsos az üveget a szemén tartva. - Miért tette le a felső kabátját? - Aztán a nézőtér felé fordult: - Itt van a regisseur?

A regisseur feje egy „Igen” kíséretében felmerült az orchesterből. És Andersen úr?

Hallatszott, hogy valaki bukácsol kint a folyosón és belebotlik a két lépcsőbe. - Az ördög vigye az ilyen takarékoságot, hogy az embernek feltétlenül inkább a lábát kell kitörni, minthogy egy gázlángot felgyújtsanak. - Andersen úr volt, aki morogva, fejfel bukott be a hátsó színfalak közt.

Andersen úr egy óriási zsebkendőbe volt becsavarva, ami félig eltakarta az arcát és kopasz fején kis sapkát viselt. Valamit morgott még a várakozásról és reggeliről, aztán kijelentette, hogy készen van.

- Ez a fiatalember a Tartuffe-öt fogja próbálni, - mondta a tanácsos.

- Persze az Elmira-jelenetet? - Andersen úr kezdte fiziognomiáját kiszabadítani a zsebkendőből, a torkát köszörülte és köpködött. - A mi éghajlatunk alatt nem kellene színházat tartani - vetette oda közben az államtanácsosnak.

William átadta a könyvet Andersen úrnak és megmutatta, hol van az a rész. Az Elmira-jelenetnél akarta kezdeni. És ez bizonyosan elég is lesz. Andersen úr megpróbálta az apró betűket elolvasni, de aztán kijelentette, hogy nincs macskaszeme. Így aztán egy sor gázlángot meggyújtottak a suffiták között.

William nem érzett és nem gondolkozott. Meg volt győződve, hogy egyetlen szót, egyetlen választ nem tud, de ez nem izgatta; látta, hogy Andersen úr odább tesz egy néhány széket, gépiesen felelt a kérdéseire, de minden olyan távolról hangzott a fülében, még a saját szavait is alig hallotta...

- Kérem, a tanácsos úr már odalent van, - mondta Andersen úr - sőt már kétszer is kiáltott fel hiába - hátha megkezdhenők...

- Igen, hogyne - kezdjük csak meg...

Két fejet látott odalent a földszinten, akik egymáshoz hajolva suttogtak; egészen lent a legutolsó padosoroknál, a takarítónő még mindig csapkodta az üléseket. „Csend!” - kiáltották felé, mire menetközben még egy pár üléssel lármát vert, becsapta a hátulsó ajtót és kiment.

- Tehát itt fog ülni? - kérdezte Andersen úr még egyszer.

William bólintott. A tanácsos odalent felállt az első padból. - Jó lenne elkezdni, - mondta s újra leült. William látta, hogy elővett egy fehér zsebkendőt és befedte vele a fejét, melyet minduntalan odahajtott a regisseurhez, kinek arca egészen eltűnt füléig felhúzott prémgallérjában.

Ez volt a közönség...

Hög William megmérte a félsötét terem ürességét; az ablaktáblák hasadékein át betörő napvilág küzdött benne három-négy gázláng fényével, melyet a legelső páholyok mellett felgyújtottak és mintha lelke teljes erőfeszítéssel igyekezett volna ezt az ürességet magától eltaszítani.

Andersen úr előrement, újra visszajött - William még mindig várt...

Egy pillanatra minden fekete lett előtte, szeme szikrázott, aztán az egész nézőtér sötétségbe olvadt. Erejének teljes megfeszítésével kényszerítette magát, hogy lásson és így a sötétből kiemelkedett fehér zsebkendő a földszint első sorában... Felsóhajtott, kinyitotta a száját, de mintha a hang belefagyott volna... akarata küzdött a nyelvével, mely megbénult... Végre felszabadította magát.

És most meghallotta saját hangját a terem mélyében...

És abban a percben, abban a pillanatban, mikor meghallotta, tudta Hög William, hogy halálra van ítélve. És míg saját tehetetlenségének így az arcába nézett, a bénultság, mint páncél terült rá.

Kezdetben le akarta győzni, küzdött a bágyadsággal és bénultsággal. Érezte, hogy állkapcsa merev és mintha egymásba akadna, erőfeszítésbe került, hogy felnyissa; nyelvét dagadtnak érezte a szájpadrólása alatt és nem tudott hangot adni.

És mégis beszélt, felelt, megadta a válaszokat, felállt, leült, jött-ment...

De mindez, mintha álomban történt volna. Bensejében pedig ott küzdött, suttogott, kitörni vágyott az igazi; összeszorította a kezét, egész akaratát megfeszítette: a megszabadulás egyetlen pillanatában úgy érezte, mintha szellemének ereje át akarná törni a tehetetlenség gipsztakaróját tagjai körül, mintha egy pillanatra meg tudná ragadni a felszabadulást, ami ott lebegett és elsiklott mellette.

És máris tudta, hogy nem képes megfogni.

Hallotta a saját hangját, látta a fehér kendőt a tanácsos hajlongó fején... És mintha az az arc, egy óriási nevető álarccá válnék, egyik szemüregében a négyszögletű üveggel, egy rettenetes álarccá, mely mindig közelebb és közelebb jött... eleven testéig tolakodott.

A verejték nagy, hideg cseppekben ütött ki a homlokán; görcsösen szorította karját a melléhez.

Pár pillanatig még küzdött, hogy beszélni tudjon - hallotta az Andersen úr suttogását, látta a nagy prémgallért a fehér zsebkendőhöz hajolni...

És ekkor megfutott.

Felemelte karját, mintha valakit tanúul akarna felhívni tehetetlen vergődése mellett és egy érthetetlen kiáltással átfutott a színpadon...

Andersen úr ott maradt állva a könyvvel kezében. Azután megfontoltan háromszor körütekerte nyakán a zsebkendőjét és a foyer-n át eltávozott.

William egy percig a falhoz támaszkodott, néhányszor levegő után kapott, aztán megfordult és lement a folyosóra. Az államtanácsos ott állt és szemüvegét törülgette a zsebkendőjével; látszott, hogy nem tudja, mit mondjon... Néhány szót mormogott, amit William alig hallott és idegesen törülgette tovább a szemüveget...

- Bocsásson meg tanácsos úr - a William hangja sírásra hajlott, de leküzdötte magát - egész idő alatt, míg játszottam...

Az államtanácsos a szemüvegéről Williamra nézett: - Ne értsen félre kérem - mondotta - aztán megakadt és megint az üveget kezdte törülgetni.

- Nagyon jól éreztem, hogy semmit sem tudok. - Egészen egyszerűen hangzott. A tanácsos zsebre dugta zsebkendőjét, megköszöri a torkát: - Nem, sőt - mondotta és oldalról nézett Williamra - de... nagyon különös volt.

Ő méltósága megint megakadt és szavakat keresett. - Nagyon különös - ismételte vontatottan, aztán egyszerre határozottabban mondotta: - mert valami volt mögötte...

Az államtanácsos megkönnyebbülten felsóhajtott és csámcsogva zárta be a száját, mint aki meg van elégedve önmagával.

- Igen, valami volt mögötte - ismételte a rendező, kinek feje egyszerre felmerült főnökének háta mögül, a prémgallérral, mint valami felborzolt üstökkel körülvéve. - Volt valami benne...

William nem felelt. Szája megvonaglott, úgy, hogy mosolygásnak is lehetett venni. Meghajtotta magát és bement a foyer-ba.

A rendező felsegítette a kabátját; William nevetett, mert egy kicsit nehezen ment fel, néhány közönyös szót szólt, lassan felhúzta a keztyűjét és kezet adott a rendezőnek.

Az államtanácsos monokliját szemöldöke alá szorítva meglepetten bámult az ajtóra, melyen át Hög William eltűnt.

- Különös - mondotta.

- Különös - ismételte a prémgallér.

És a két úri ember más dologról kezdett beszélni.

A folyosón William úgy tántorgott végig, mint a részeg.

Hoff kint várt a színház előtt. Fel-alá sétált a járdán prémes kabátjába behúzódvá és két fiatal leány egy első emeleti ablakon a virágcserepek mögött, melyekben virágzó nériák voltak, már fogadott is rá, hogy az „illető” vajjon szőke-e vagy barna...

Kezdett türelmetlen lenni, a kövezethez verte a lábát, hogy felmelegedjék és mindig hosszabb úton sétált végig.

Most már egészen a szegletig ért, mikor megfordult. Egy kocsit ment el mellette és köszönt a bentülő hölgynek, mikor Williamot meglátta.

Hög William meghajolva, összeesett vállal, előrecsuklott fejjel közeledett. Most felemelte a fejét és nagyot lélezett. Egyenesen Hoffra meredt, anélkül, hogy megismerné.

Így ment el mellette William.

Hoff megfordult, sokáig nézett az összeesett alakra.

- Vége - mondotta és bedugta kezét a kabátja prémes ujjába.

HARMADIK KÖNYV

Üres kalászkok.

I.

William nem tudta, hogyan ért haza. Mintegy álomban vetette le kabátját, felakasztotta és megnézte a levélszekrényt. Azután bement. Nina az ebédlőben volt és csészéket mosott; beszélt Williamhoz s ő úgy érezte, mintha felelt volna. Odament a pohárszékhez, vizet ivott, bement a nappali szobába és leült egy kis székre.

Még mindig nem jött magához.

Nemsokára Nina is bejött, a vendégekről beszélt, akik délelőtt itt voltak, az énekórájáról, a tanítónőről, a szobaleányról, aki eltört egy poharat. William nem felelt. Ninának sok beszélni valója volt, míg a porolóval az íróasztal apróságait letörülgette.

- Gerson is üzentetett, hogy eljöhet-e ma este. Azt feleltem: nem tudom, itthon leszel-e?

William csak ült és maga elé meredt.

- Mert hiszen - Nina megfordult s egy rándulással állva maradt. Egyetlen pillantással látta, hogy a csapás bekövetkezett. - William, meg volt a próba... és... megakadt és azután gépiesen ismételte: - meg volt a próba.

William nem mozdult. - Tudtam előre - mondotta Nina és egyszerre könnyek gyűltek a szemébe, lassan folytak végig az arcán.

Odament a szobán át és leült William mellé, elkezdte a haját simogatni, mely nedves lett könnyeitől. De William mozdulatlanul ült tovább. Nina megfogta a homlokát, forró volt; a karperecével kezdte hűteni, megsimogatta az arcát, fejét a hajára hajtotta...

De mintha William mind jobban belesülyedt volna mozdulatlanságába. És Nina egyszerre megrémült, mintha halottat tartott volna kezei közt.

Elkezdett régi becéző neveket suttozni a fülébe, melyek Isten tudja honnan jöttek éppen most a nyelvére, kedveskedő, kényeztető szavakat, első gyermekkoruk idejéből. Átölelte karjával és ringatni kezdte, mint egy gyermeket, mialatt a régi neveket suttogta hozzá...

William felemelkedett és beszélni próbált. - Maradj itt inkább, William - mondotta Nina; - csendben ülhetsz itt is.

- Nem... inkább... jobb szeretnék egyedül lenni - a szavak csak úgy hangzottak, mint valami töredezett visszhang - egy kicsit egyedül - mondotta. Megfordult és az ajtó felé tartott.

Nina is felállt és átölelte a nyakát: - Mennyire szenvedsz.

Üres mosoly húzódott végig a William arcán, üres, csaknem bamba mosolygás, mialatt felelt:

- Igen, nem nagyon jól érzem magam.

Felnézett, tekintete bágyadt, szinte kihalt volt. És Nina még erősebben szorította magához: - Nem tudnál sírni?

William a fejét rázta: - Hagyj most egyedül - ismételte - egy kicsit egyedül.

Végigvonszolta magát az ebédlőn és kinyitotta a szobája ajtaját. Mikor megfordult, a pamlag felett levő tükörben meglátta az arcát és pár percig mint valami idegenre, bámult erre a szürkéssápadt vánnyadtságra. Azután megrázkódott és felzokogó sóhajtással lerogyott egy székre az íróasztal előtt.

Gondolatai ébredezni kezdtek.

De mintha nem volna ereje elbírní a vereség rettenetes terhét, a maró lelki fájdalmat, mely mégis keresztül égette magát az érzéketlenség kínjain, a magára eszmélésnél távoli kis emlékek közé tévedt, mindenféle jelentéktelen dolog emlékeihez. Gondolatai felébredtek a kábultságból és ösztönszerűen menekülni igyekeztek a csapás és szétszaggasztás elől; életének külsőségeihez menekültek, oda, ahol nem találkozhattak a megsemmisülés arcával, mely kövé merevítette őket.

Visszaemlékezett első gyermekkorára és igyekezett a régi pesztonkák arcát felidézni... Mina jutott az eszébe, aki egyszer veres borral leöntötte a bársony bluzát és ezért az anyja összeszidta, amiért később bosszúból egy gombolyaggal megütötte hátul a William fejét.

De a blúz tönkrement. Még csak rövid ideje hordta, a gombokat tehát lefejtették róla, s rávarrták egy felsőkabátra. Ez a kabát végig ki volt zsinórozva és hozzá félcipőt is kapott Kopenhágából. Ilyen félcipőket akkor még nem láttak Randersben és az emberek megfordultak utána az utcán, hogyha a ligetbe sétálni ment a leánnyal...

Azután visszaemlékezett a tánciskolára, Harrietre, a játékokra a nagy udvaron; agyában rajzoltak az emlékek, de ő csodálkozó, fáradt tekintettel, csak úgy fél szemmel nézte őket...

És egyszerre még ezek a gondolatok is elnémultak és megfagytak, mint a madarak megkövülnek a kígyó tekintete alatt: a szívverés megáll mellükben és míg utolsó kísérletképpen, hogy menekülni tudjanak, erőtlenséggel csapkodni kezdenek, egész rángatózó lényük merevvé válik a kígyó borzalmas tekintete alatt... menthetetlenül megkövül.

Így hallgattak el a háttér sötétje előtt a kétségbeesésben segítségül jött gondolatok, melyeket a gyöngeség hívott elő, hogy tekintete elől eltakarják a mélységet.

És William teljesen összeesve, kimerülten bámult a veszteség arcába.

De a maró fájdalom csakhamar átégette ezt a bágyadságot.

Tehát mindennek vége.

A csatát elvesztette.

William végignézett a harcmezőn, hol minden reménye elesett: a sorok összedőltek, egymás mellett feküdt mind a földön, mintha villám döntötte volna le. És csaknem lyrai szenvedéllyel keresve saját fájdalmát, követte végig még sötétebbre kifestve, reményei levert légiójának jeleneteit. De szenvedése végre a lyrát is megsemmisítette, melyben a szárnya utoljára vergődött...

Vége.

Megmérte saját petyhüdt erőtlenségét, gondolatai végigtapogatták az óraművet, a rugó eltört.

Álla az íróasztalra hanyatlott, mely mellett ült; mintha minden tagja szét akarna esni az ernyedtt bágyadtságtól.

Mert ennek az életnek a mai nappal vége van. És egyszerre ezer gondolat vergődött az agyában, ezer kérdés, melyből mindig csak azt ismételte magának: hogyan lehetséges... hogyan lehetséges?

Hogyan? Miért?

Meg akart szabadulni a kérdésektől. De minden út el volt zárva, minden ajtó csukva volt; mint az erdő, mely Macbeth ellen jön, úgy zárták be gondolatai egyetlen körbe.

Hová meneküljön? hová? Hol nem találkozik az emlékekkel, mint gyászoló arcokkal? Hol nem ütközik össze velük, bárhova megy?

Hiszen minden, minden erre az egyre volt felépítve. Nem szötte-e át az egész életét, mint finom fonál, míg sűrű hálóvá nem vált és véres sebek maradnak utána, most, ha elvágják.

Egész élete, mint kártyavár omlott össze. William látta, látta inogni, repülni, széthullni s a földön összeesni az egészet.

De milyen kép volt az, mely most jelentkezett, mely felküzdötte magát és a szeme előtt állt?

Az első nap Soröben, mikor az uccára ment és belépett a kolostorajtón; a szél végigsepert a kerten... a levelek táncoltak a tölgyfagyökerek körül, az ősök büszke fasorában...

William szinte megvonaglott ennek az emléknek a tüznél - az ősök, a család! Ez volt hát a monda vége.

Most már üres álmai úgy fogják körül, mint a hóvihar az álmosan szunnyadó vándort, aki tudja, hogy el fogja temetni, de nem képes felemelkedni, a tagjai nem bírják...

Nem - nem!

Újra leült. Rendezni akarta gondolatait.

Felkereste régi, gyermekkori bánatait, újra kifestette, hogy enyhülést szerezzen. Gondolatai élesebbé tették annak az időnek a fájdalmait és mintha lelke csakugyan enyhülést talált volna, mikor ezekben az emlékekben elmerült, melyek úgy fájtak és mégis gyógyítottak...

És újra meg újra kérdezte, hogyan lehetséges ez? Nem ez volt-e az életének a gyökere, nem ez fogta-e össze egész létét? Hol volt olyan emléke, mely nem erről beszélt, olyan gondolata, mely nem erről sutogott? Hol?

De még többet jelent, hogy meg is dolgozott érte.

Ahova csak nézett, mindenütt közönyt vagy aljasságot látott; nem dolgoztak és mégis élni akartak... És ő maga is olyan volt, mint a többiek, bágyadt, tartalom nélküli álmodozó, akaratbeteg, mint a többiek. De mikor ez belépett az életébe, akkor erőssé vált. Erőssé? nem, talán az nem - de küzdött, harcolt, hogy azzá lehessen, erős *akart* lenni...

Azok a rettenetes éjszakák, mikor hallucinációi voltak, mikor ezer hang kiáltott körülötte, mikor hideg kezek siklottak végig rajta, patkányok futkostak végig az ágyán, az arcán...

Igen - leküzdötte és győzött, kényszerítette magát, hogy egészséges legyen. Most, most már ennek is vége - most már tudta, hogy újra vissza fog jönni minden: a látomások és hallucinációk és az örültség, most már elvégeztetett, vége...

Mint a hóviharban fekvő ember köré, reá fog zúdulni a lavina és nem lesz sem akarata, sem ereje többé... Mert most mindennek vége.

Üres tekintettel meredt maga elé és névtelen szenvedés marcangolta, mialatt reményvesztetten, csendesen, mozdulatlanul ült.

Újra átélte a rettenetes percek a színpadon és a verejték kiütött rajta az emlékezés boszorkánynyomása alatt. Óh - ez legalább sohasem fog megismétlődni többé. Mintha minden pillanatban egy gipszálcot kellett volna letépnie az arcáról, mely nedvesen, hidegen újra rátapadt - ezt az érzést sohasem fogja elfelejteni...

Ezt a rettenetes küzdelmet a nagy lehetetlenséggel.

Szemtől-szemben állott a tehetsége csődjével.

Most már látta, hogy nem volt benne semmi, de *miért* látta csak most meg?

Gondolatai mindig e körül forogtak, éjjel-nappal a tehetséghiány kísértete kínozza, a kétkedés és félelem.

Négy év óta - minden nap elfogta a félelem, hideg borzongással érezte előre, ami most bekövetkezett...

Gondolatai szétfoszlottak, de lassankint az utolsó igazság a lelkéig hatolt: a felelet. Hogy megcsalta magát, állandóan csalta - és *tudta*, hogy ez csalás. Lent a mélységben, lelke legelrejtettebb redőjében Hög William a saját *gyávaságával* találkozott.

Mert gyávaság volt, gyávaság, nincs más szó reá.

Gyáva, gyáva!

Mikor az instruktornál volt és meghallotta a hangját belülről... jól emlékezett, az ajtóhoz sietett, hogy elszaladjon. Nem mert, gyáva volt, félt a próbától és meg akart szökni. De kikutatni gyávaságát, megfogni önmagát és megkérdezni, mi ennek a gyávaságnak az alapja - ezt sem merte.

Gondolatai vándorolni kezdtek a romok között. A csatamező képe visszatért, de most már nem látott sem vérző testeket, sem összerongyolt zászlót. Köd feküdt az egészen, szürke köd, félhomály, melyben hallgatag hullákba botlott a láb...

Visszanézett és mindenütt ugyanezzel a látomással találkozott. Kialvó világosság rombadólt sáncokon.

Az utolsó Hög Don Quichotte volt - szélmalomok ellen harcolt!

Don Quichotte! Ez igazán mulatságos, - nagyon mulatságos...

A William feje megint lehanyatlott az asztalra, álla beleütődött az asztal szélébe.

Órák teltek el, mielőtt felállt. Ekkor felrémülve nézett körül, a pamlaghoz tántorgott. Minden tagja nehéz volt, mint részeg embernek a lezárt szeme... elkábult nyomorúságának terhe alatt.

S ezekben a hallgatag órákban, mikor rettegve mérte meg saját tehetetlenségének mélységét, az utolsó Hög lelkének legjava halt meg.

- - - - -

Sötét volt, mire felébredt. Fekve maradt és az ablakra bámult, ahonnan egy kis világosság jött még be az uccáról. Aztán öntudata teljesen visszatért, hideg ürességgel tért vissza, mely egész lelkét elborította. Félig-meddig elmosolyodott. Eszébe jutott, hogy egyszer gyermekbál volt otthon: hosszú ideig ez foglalkoztatta minden gondolatát: a rendezés és a többi; ő maga írt apró verseket a kotillonhoz és az anyjába csimpaszkodott, mikor a püspökkenyeret keverte és vajas zsemléket kent... És a bál után, másnap reggel, mikor a szobájában felébredt, ahova mindenféle bútort össze-vissza beraktak a nagy sietségben, olyan rettenetesen kellemetlenül, olyan üresnek érezte magát; ide-oda forgott az ágyban, beletekergőzött a paplanába, hogy kikerülje *azt*, ami hozzá közeledett, *azt* a visszataszító üres érzést...

Most, mikor arra a kevés fényre bámult az ablakon át, mosolyogni kezdett erre az emlékre: - Igen - a bálnak vége van.

Williamnak kedve támadt, hogy az egészszet a nevetséges oldaláról nézze, hogy sajátmagából tréfát űzzön. Mert volt valami nevetséges benne, - hogy is nem nevetett, mikor az állam-

tanácsos ott állt előtte és folytonosan a szemüvegét törölgette, míg végre azt mondta: - Volt valami mögötte, - főleg mikor a rendező is megismételte ugyanazon a hangon, ugyanazzal a tempóval. A rendező zeneértő volt, jó fülének kellett lenni. Olyan tökéletesen ismételte, mint egy visszhang:

- Volt valami mögötte...

És William mulatott rajta. Izgatta, hogy önmagát szurkálja gombostűvel.

Megmosdott és megfésülködött a tükör előtt. Azután felnyitotta az ajtót és kiment az ebédlőbe.

Nina már órák óta várt rá. Aggodalmasan hallgatózott az ajtónál, elhatározta, hogy bekiált, azután megint letett róla.

Már hét óra volt, mikor William kijött. Sem Nina, sem Zsófia nem szóltak egy szót sem, csak ugyanabban a pillanatban néztek fel és aztán újra lehajtották fejüket a varrásuk fölé, mellyel a lámpa mellett ültek és csendben varrtak tovább.

William a szegletben ült le egy székre és fejét a falhoz támasztotta. Egyik sem beszélt; csak az olajat hallották zümögni a lámpában és néha egy szélroham kopogását az ablak üvegén.

- Ott van egy marhaszelet eltéve, - mondta végre Zsófia és felnézett munkájáról a sarok felé, ahol William ült.

- Nem vagyok éhes. - William nem változtatta meg a helyzetét. - Köszönöm.

Újra csend lett. A két testvér néha félénken tekintett Williamra, aki maga elé bámult és fejét előre ejtve jobbra-balra ingatta. Valami gépies volt minden mozdulatában.

- Milyen vihar van - mondta Nina.

- Igen, rossz idő lett; - hangjában is meg volt a megtörtség, kihaltság; - fagyni kezd.

Megint hallgatagon ültek tovább. A Zsófia könnyei egyenkint hullottak az asztalkendőre, melyet szegett. Egyszer Nina is megrázta a fejét és kihúzta zsebkendőjét, hogy kifújja az orrát.

William felállt és járkálni kezdett a szobában. Végre megfordult és az ajtó felé tartott.

- Jó éjszakát, - mondta.

- Elmégysz? - A Nina hangja aggodalmas volt.

- Igen - kimegyek, - mormolta William, - megnézem mit csinál Gerson.

- Ebben az időben? - De William nem felelt és betette maga mögött az ajtót.

Hóvihar volt és a szél annyira fújt, hogy alig lehetett előre haladni. William a Bredgadén lefelé küzdött a viharral, a hó az arcába csapott, nem látott semmit. Gyönyörűségnek találta, hogy ez a hideg, valódi viharverés az arcába csap.

A Szent Anna-téren alig lehetett átjutni. Az emberek a házakhoz tapadva kúsztak tovább és még sem jutottak sem előre, sem hátra. Az Ibsen-kapunál egy leány állt, ruháját egészen a lábai körül csavarta a szél és felső testét előrehajtván egy pár lépést tett előre, aztán egy nyögéssel megint visszahanyatlott.

Gerson azóta elköltözött és most a Királyné-út egy keresztuccájában lakott, ahol a nagybátyjánál volt ellátáson.

Legerősebben a saroknál kellett tülekedni. A köhíd síkos volt, mintha jégből lenne és a szél forgatagban keringett a szöglet körül. William előrehajtott vállal és nekifeszített fejjel igyekezett tovább jutni, valósággal belefúrta magát a szélbe.

Végre sikerült a falhoz támaszkodva és szinte négykézláb mászva a szöglet körül kúszni. Mikor végre odaát volt, még egyszer visszanézett, még vagy száz lépésnyi út és ott volt a kapunál, ahol Gerson lakott.

A lépcsőházban enyhe és világos volt a levegő. Vörös futószőnyeg terített be minden lépcsőt. Annak, aki most kívülről jött, mondhatatlan gyönyörűség volt ez az enyhe jóérzés, mely itt elfogta. Nagy növénycsoportok voltak minden fordulónál.

Gerson a harmadik emeleten lakott, legfelül. William a szőnyeg közepén ment végig. Olyan jó, puha járás esett rajta. Odaérkezett, becsengetett és a leány ajtót nyitott.

- Itthon van Gerson úr?

- Nincs, Gerson úr színházba ment a nagyságos asszonnyal.

William egy pillanatig gondolatokba merült. - Úgy... a színházba. - Állva maradt és elbámészkodva meredt a szobaleányra, aki az ajtókilincsre tett kézzel várt. - Úgy, a színházba, - ismételte ugyanazon a hangon, aztán megfordult és lement a lépcsőn. Csak mikor a fordulóhoz ért és a leány becsapta az ajtót, kiáltott utána: - Adja át üdvözetemet.

- A színházba, - ez a válasz egy pillanatra elvette a lélekzetét és szinte összeesett alatta, de agya túlságosan fáradt volt az izgatottságtól és semmi sem vált világossá előtte, csak valami bizonytalan, elmosódott, fájdalmas utóhang.

Elolvasta az ajtókon a neveket. Csupa előkelő ember lakott itt, a második emeleten egy kamarás, az elsőn egy báró. Lent a földszinten nagy, sárga rézlemez volt kint az ajtón. A név nagyon cifra betűkkel volt bevésve és William lehajolt, hogy elolvassa.

- Miféle grófné - igen, csakugyan Hatzfeldt.

- Hát itt lakott - nem is tudta. - Feltúrte a gallériját és lassan lement a lépcsőn a kapualjára.

- Kegyetlen egy idő - mondta a kapus, aki egy kis befuvódott havat sepert el az uccajától.

William bólintott és kilépett. A vihar nekiment és a kapuhoz nyomta, mely becsukódott mögötte, úgy, hogy semerre sem tudott menni; egynéhány hiábavaló próba után ott maradt állva. A hó az arcába vert, anélkül, hogy észrevette volna; úgy állt ott a szögletbe beszorulva.

Így aztán újra csengetett, bement és gyorsan felsietett a lépcsőn a földszintre...

- Igen, a grófné itthon van.

Az inas lesegítette a kabátját és sajátságosan diszkrét módon, de nagyon előzékenyen nyitott ajtót.

- A grófné a kis szobában van.

William még jobban zavarba jött, egy pillanatra megállt: - Köszönöm - mondta, de nem mozdult. Az inas egy sárga függönyre mutatott: - Ott...

Ebben a pillanatban egy női kéz elhúzta a függönyt és Hatzfeldt grófné megjelent a küszöbön.

Az inas elment.

A grófné egy pillanatig ránézett Williamra, aki a padlószőnyeget tanulmányozta és a keztyűjén babrált.

- Végre mégis eljött, - mondta a grófné és a függönyt elbocsátotta, kezét nyújtott neki. - Milyen nap van ma?

Beléptek a kis szobába.

William akarata ellenére mélyet lélezett és felnyitotta az ajkát; a levegő telítve volt viola illattal.

- Túlságosan parfömös a levegő? - kérdezte a grófnő.

- Nem, csak olyan, mint Hoffnál.

- Óh, mint Bernhard... Hoffnál... azt elhiszem. - Hatzfeldt grófné kissé gyorsan beszélt, aztán megakadt. Majd közömbösen tette hozzá: - Azt képzelem. A könyvei is túlságosan parfömösök...

A grófné hátra támaszkodott a vörös divánon és a hajával játszott. A sötét aransárga lámpaernyőt félrevonta, úgy, hogy a világosság William arcára esett. Olyan különös remegés volt az arcizmain. És míg a grófné mindenféle tárgyról beszélt, azt kérdezte magától, hogy ugyan mi történhetett Hög Williammal, hogy ilyenkor és ilyen módon jött hozzá.

William erőltetetten élénk volt. Idegesen ugrott át egyik tárgyról a másikra, csipős megjegyzéseket tett közös ismerőseikre és folytonosan beszélt.

De egyszerre ellanyhult a William vidámsága és ő maga is összeesett; a grófnénak egyedül kellett a társalgást fenntartani és magánbeszédekkel a szüneteket kitölteni, mialatt William csak üres „igent” vagy „nemet” felelt. Ott ült és a kandalló tűzének játékát nézte a szőnyegen; néha a fény messze túlvetődött a szövött rózsákon; a sötét párduebőr olyan lett, mintha izzanék... Milyen meleg lehet.

Csak akkor vette észre magát, mikor valami ostoba feleletet adott a grófnénak és csaknem felugrott ültéből. Hirtelen szemére tette a kezét: - Ne haragudjék rám, - mondta.

- Haragudni?

- Igen, hogy eljöttem; - egy pillanatig megakadt és küzdött önmagával. - Ne haragudjék, - ismételte, - mert - mert - én...

Nem fejezte be és az ajtó felé tartott.

- Hög! - a grófné felállt; - Hög, mi történt magával?

William nem felelt. Csak felemelte a fejét és az asszonyra nézett. A grófné egy alacsony zsámolyra lépett, mely a pamlag előtt állott - milyen hatalmas és szép volt!

És William megállt: - Ma nem nagyon jó napom volt, - mondta halkan.

- És hova akar most menni? - kérdezte a grófné, pár lépést téve felé.

- Hogy hova megy? Hova megy?

A grófné ránézett és szinte megrázta a kétségbeesés, mely a férfi egész lényén látszott. Még néhány lépéssel közeledett hozzá és William egyszerre csak azt érezte, hogy karja a vállán van.

- Miért nem mondja el nekem, mi történt? szólalt meg a grófné gyöngéden, miközben karját könnyedén a vállára tette. És mikor William nem felelt, hozzá fűzte: - Hiszen úgyis azért jött el hozzám...

William észrevette a tekintetét, mely rajta nyugodott és ajka remegve kezdett mozogni. Aztán fejét egy sóhajtással az asszony mellére ejtette. Egyik sem szólt egy szót sem. A grófné gyöngéden simogatta a haját és vállát körülkarolva várakozott...

Aztán lassan a kandalló felé vezette és leült vele egy alacsony divánra, miközben folyton a haját simogatta...

William érezte fürtjeinek melegét, illatát, kezének puhaságát a haja fölött... felsóhajtott és halkán beszélni kezdett... újra sóhajtott és sírásba tört ki.

És elkezdett beszélni könnyei közt, töredezetten, mint gyermek az anyjához. Felé fordította fehér arcát, mely márványfehér maradt még sírás közben is és tördelt mondatokban beszélt el mindent, mindent, ami történt... Végre ledobta magáról ezt a súlyt, a hosszú órák bénultságát és beszélt, panaszkodott, vádolt.

Mindent, mindent elmondott, amit szenvedett! Ha tudná, hogy mennyit dolgozott és küzdött - éjjel-nappal - nappal és éjjel. Aznap, mikor először vált tudatossá lelkében... Kamilla ébresztette fel ezt a hívást... óh - akkor azt hitte, hogy ez kinyilatkoztatás. És csalódott - ennyire csalódott...

Mennyit dolgozott, küzdött a nyomorúsággal, a kétséggel, a betegséggel - és most, most mindennek vége...

A férfi gyermekké vált Williamban a könnyek özöne közben, mely akaratát elmosta. És elmosott mindent, amihez ragaszkodott, jövőjét, a családot, a munkát, mindent... Pedig annyit küzdött, fiatal éveit áldozta fel, hogy cselekedni és akarni megtanuljon...

És most, mikor mindennek vége volt, mikor a csapás lehullt és eltalálta, most már semmi sem maradt a férfi akarásából, csak a gyermek panaszkodása.

A grófné William fejét a párnára fektette s ő maga megpróbált felállani.

- Ne menjen el, - kérte William.

A grófné álmodozásba merült. A tűz fénye arcára esett, hogy csak úgy égett, a sugarak hajában játszadoztak. William körülölelte a nyakát s a grófné lenézett rá:

- Gyermek, - mondta.

És William először mosolyodott el.

- Hasonlít Kamillához, - mondta William és újra letette a fejét.

- Zongorázom egy kicsit, - mondta a grófné - míg a teát behozzák.

William levette karját az asszony nyakáról; különös lustaság jött rá a sírás után és mozdulatlanul feküdt a szőnyegen.

Milyen lágy melódia volt ez!

Mintha mély álomba akarna merülni, valami nagy nyugalomba. És milyen régen vágyott már pihenni - milyen régen.

Milyen lágy volt ez a melódia. Felemelte a fejét és a grófnéra nézett. Sötétben ült, csak karját érte a fény; a ruha fehér ujjából meztelenül látszott ki és keze ragyogva mozgott végig a billentyűkön. Csuklóját nagyon magasan és meghajtva tartotta... Mint sikló-kígyók, úgy játszottak a kezek, gyönyörű karok a billentyűk előtt.

Istenem, milyen régen vágyott úgy ülni, mint most...

Olyan fáradt, olyan fáradt volt és soha egy pillanatnyi nyugalom - csak folytonos feszültség és kétely és új erőfeszítés - igen, már túlságosan fáradt volt...

Arra gondolt, mikor Kamilla játszott a templomban. Milyen régen is volt...

És ezek a fehér karok... mint a kígyók...

A grófné félbehagyta a játékot. Néhány pillanatig még ülve maradt a zongora előtt, fejét félkarjára támasztva. William átnézett hozzá és felemelte a kezét, mintha hívná...

A kandalló fénye egy pillanatra átsiklott az asszony arcán, szürke szeme még nagyobbnak látszott. Hangtalanul állt fel és Williamhoz ment, mellé ült s fejét kezei közé fogta.

- Ugy-e, ez enyhít? - suttogta elfojtottan.

- Igen - Hoff is játszott egyszer így nekem...

- Nagyon szereti Hoffot, - mondta és lenézett.

Tekintetük találkozott és sokáig pihent egymásban! A grófné két keze közt fogta a William halántékát. William arca hirtelen kiderült és mindketten elmosolyodtak.

William félig felemelkedett és míg folytonosan egymásra néztek, égően nyomták egymásra lihegő ajkaikat. Ajak ajakra tapadt...

II.

Gyermek volt, akit Hatzfeldt grófné a kedvesévé tett és gyermeki gyámoltalanság vezette Williamot hozzá.

A fiatal ember, ki egész nemzetségének jövőjét a vállaira akarta venni és most kétségbeesetten állt szemben saját erőtlenségével, a visszahatás elcsüggedésében gyámoltalan gyermekké vált.

És ekkor találkozott Hatzfeldt grófnéval.

Senki sem tudta, hogy Hatzfeldt Éva grófné hány éves, némelyek harmincötnek, mások negyvennek tartották; imádói azt állították, hogy semmi esetre sem lehet több harmincnál, rossznyelvű vetélytársak és az angol követség néhány tagja, akikkel a grófnénak eddig fel nem derített összeköttetése volt, azt vélték, hogy a szép asszony jóval felül van a negyvenen.

Hogy melyik volt az igaz, azt senki sem tudta és nagyon nehéz is lett volna megállapítani. Ha valaki egész életén át ugyanabban a társaságban él, akkor bámulóknak és irigyeknek egyaránt megvannak a biztos adataik, amelyre támaszkodnak. De a grófné sohasem időzött sokáig egy helyen.

Leánykoráról nem tudott senki semmit, mert hogy a szép asszony eredetileg nevelőnő lett volna és egy angol családdal jött Párizsba, ahol nagyravágyásból ment hozzá a vén holsteini arisztokratához, ezek mind csak olyan hírek voltak, melyeket a „Mrs. Audley titkai”-nak felderengő emléke táplált.

Csak annyi volt bizonyos, hogy Hatzfeldt gróf csakugyan létezett és képmása, mellén a Johannita-rend szalagjával, egy pompás képállványon állt az özvegy nappalijában. És ha a grófné talán vonakodott volna is keresztlevelét bemutatni - bizonyára azonnal kész lett volna a házassági bizonyítványát elővenni és az magábanvéve is már nagy szerencse volt.

A gróf halála után - csak háromnegyed évig éltek együtt. - Éva asszony úgyszólván mindenütt megfordult: élt Szent-Pétervárott, Nápolyban és Bécsben, néha Párizsban és Rómában is, csak Londont látszott elkerülni. Kopenhágában tíz évvel ezelőtt tűnt fel először és a társaságba néhány olyan család vezette be, amely összeköttetésben állott a Hatzfeldt-családdal és nem találta jogosultnak, hogy azzal a hölggyel szemben, aki minden tekintetben „comme il faut” volt s amellet szokatlan pompával lépett fel, más biztosítékot is követeljen, mint amit a név ad, vagy hogy bármiféle pletykára is hallgasson.

A hírek nagyon megbízhatatlanok voltak és valószínűtlenségük magában véve is elég volt megcáfolásukra.

...A grófné ebben az időben megint Dániában lakott és a még mindig szép özvegy, kinek szürke szemei éppen olyan ragyogóak voltak, mint régen és dacolva a divattal, most is kígyószerűen hullámzó fürtökben hordta hamvas szőke haját, könnyen megtalálta régi összeköttetéseit a társaságban.

Annyi azonban bizonyos, hogy az urak sokkal jobban lelkesedtek érte, mint a hölgyek; kissé pletykáltak nagy előszeretettel a fiatalság iránt és arról a buzgalomról, mellyel egész társaságának fiait és leányait bazárok és műkedvelői előadások, ünnepségek és bálók rendezésébe belevonta, melyeket egészen európai stílussal rendezett, sőt egy tréfás órában pazarul díszített szalonjait tyúkudvarnak is elnevezték - de ez mind nagyon ártatlan dolog volt és mindenki tudta, milyen könnyen megítélik az olyan asszonyt, aki az első fiatalságán túl még mindig elég fiatal arra, hogy az ifjúság élvezeteit szeresse.

Igy beszéltek Éva grófnéről, de azért a grófnét általában mégis mindenki szerette és tisztelte; művészien játszotta Chopint és nagyon szépen énekelt; képei nemcsak nagy neveket viseltek, hanem a nagy neveknek csakugyan mesterművei is voltak és háza olyan előkelően hatott, ami nálunk ritkaságszámba megy; meg volt rajta a világvárosi túlfinomult eleganciának az a bélyege, mely már fényűzéssel határos. Ilyen előnyökkel meglehetősen előkelő szerepet játszott a társadalmi életben...

Ebbe az asszonyba kapaszkodott Hög William és a grófné, mint édesanya bánt vele. Hogy el tudta simítani gondjait, hogy elcsitította panaszait! Milyen boldogok és nyugodtak voltak az első estéken. William mindent elbeszélte neki, azzal a gyermekiesen odaadó bizalommal, amely semmit sem tud eltitkolni; ott feküdt a párdubőrön, fejét az asszony ölébe fektetve, míg puha két keze arcát simogatta és ha fejét felemelte, a tekintetével találkozott, mely olyan meleg, olyan kimondhatatlanul gyöngéd volt.

- Csókolj meg - mondta ilyenkor és az asszony a nyaka köré fonva karját, homlokra csókolta. De William az ajkát kereste és habár tiltakozott és gyermeknek nevezte a fiút, mégis forró volt az asszony ajka is, mikor találkozott az övével.

A gyógyuló boldogságát találta fel ebben az enyhe, gyöngéd ápolásban, mely csaknem élvezetté változtatta bánatát. Mint gyermek, úgy jött hozzá és ő az ölébe vette és átkarolta. Ha sírt, úgy vigasztalta, mint egy anya, ha sóhajtott, a szerető csókjával üzte el a sóhajtatást.

De lassankint az anya ölelése egészen a szerető ölelésévé vált és az ölelés Capua lett a légiók részére, melyek már Canaanál vereséget szenvedtek.

William nem sírt többé; örökösen nem lehet sírni. De mialatt sírt, nagyon sok minden felébredt benne Éva asszony szerelmes simogatása alatt.

A William érzékei sokáig aludtak. Először olyan költőknek a korai olvasása ébresztette fel s táplálta szinte betegesen őket, „akik a szívük vérével írnak”, és akiket William mint tizenöt éves fiút olvasott, mert ezekben megtalálta azt a hatalmas szenvedést, azt a világfájdalmat, amely olyan korán elfátyolozta az ő gyermekéletét is. Akkor még nem látta világosan, hogy a költők lelki izgalma más forrásból fakadt, mint az övé, hogy az ő fájdalmuk más eredetre mutat - de a sok összehalmozott, túlzott olvasás - gyöngén és bizonytalanul ugyan, de mégis - táplálta érzékiségét, melyet egyelőre elnyomott az egész életét átható szürke búskomorság, a mindennapi gond, a mindennapos rettegő feszültség, melyben a Hög-gyermekek akkor egész létüket eltöltötték, de amely érzelmi életének hátterében mégis élt s mint sok minden, elnyomottan is tovább nőtt. Bizonytalan, félig-ébredt érzékiség, mely máris fáradt volt, mielőtt szárnyait kibontotta volna s mely a mind kevésbé szűz és félig értett olvasás közben lehervasztotta az élvezetet, mielőtt csakugyan élvezett volna; mely ott égett melankóliája alatt és habár csak elfojtottan parázslott, nem halt ki szenvedélyes lelkének sötétjében.

És még abban az időben is, mikor nagyravágyása elfojtotta érzékiségét, egész létezésén átszövődött az érzékek hevültsége, mely a legkülönbözőbb formákkal álcázta magát, de az álarc alatt tovább folytatta rejtett játékait.

Életének meddő korszakaiban, mikor lemondott arról, hogy nagygyá legyen, vágyóan sóhajtott fel. Maga sem tudta, hogy fiatal, hogy a nagyravágyás békójában szunnyadó érzékei tartották lázaséberen a hosszú éjszakákon, mikor a párnáját harapta félelmében és kétségbeesésében, hogy fel ne kiáltson, mikor a szeme szárazon égett, fáradt és könnytelen volt az álmatlanságtól.

Ekkor jött Margit, mint egy ragyogó kép az életébe... Ha most visszagondolt rá, elűzte maga elől ezt a képet, szinte lehúnyta a szemét, hogy ne lássa. De emléke néha mégis meglátogatta gondolatait és mintha fájdalmas, enyhén panaszkodó dallam húzódott volna utána... Ha győzött volna, neki vitte volna el győzelmét, neki adta volna egész életét... De most már messze, messze, távoli fénybe tolódott el ez a kép, szeme nem bírta el többé ragyogását... Most mikor minden széthullt, mindennek vége volt...

Vége.

Most már csak Éva grófné maradt és William lágy viasszá vált kezében.

Új érzéki izgatottság, új feszültség, új idegesség következett.

Volt idő, mikor ezt a szerelmet költői képzelettel vette körül. A kép háttérében nagy szenvedése és bánata sötétlett... Heine-i világfájdalmat vetített bele szerelmi boldogságába és Alfred de Musset-re és George Sand-ra gondolt. Vajjon nem úgy fog-e meghalni, mint Musset, elégyve abban a lobogó tűzben, melyet még álmai is hevítettek s mely elhamvasztott szenvedélyt és akaratot... nem halhatna úgy meg?

Mert ezen túl a nagy semmi várt reá - a lesúlyedés, a nyomorultság. Csak ebben a szerelemben volt az élet.

Néha olyan volt, mint egy anya és úgy bánt vele, mint gyermekkel; reá mosolygott és csak a halántékán csókolta meg, szelíden, az anya tiszta tekintetének szerető fényével nézett reá. Néha harmatos lett az aggodalomtól ez a tekintet és ha félve felsóhajtott, lélekzete a William haját érintette. Majd játszani kezdett a zongorán. - Mi az, amit játszol? - kérdezte William.

- A „Gyermekdalok”.

Ha William ilyenkor mosolygott rajta, csodálkozó pillantást vetett rá, mintha nem értené, miért néz olyan különösen...

Finoman játszott tovább és minden darabnál elmagyarázta, mit beszél el benne a zeneszerző. Lágy, hízog hangon beszélt, mint ahogyan asszonyok mondanak meséket gyermekeknek.

És ilyen maradt egész este. William fel akart olvasni és Musset-t vette elő, de Éva nem akarta meghallgatni. - Ne azt - mondotta és ő maga keresett ki egy könyvet, szelíd költeményeket, a Lamartine „Jocelyn”-jét vagy Feuillet Octave idylle-jeit vagy Daudet kis novelláit. De még ezt is félbeszakította, mintha kellemetlenül érintené a felolvasás, rosszkedvű lett és kérte, hagyja félbe.

Máskor ismét a „dámát” adta, hidegen előkelő és nyugodt volt. Csak mások társaságában találkozott vele, nem fogadta egyedül. Ott ült vendégei körében, mint tisztelt uralkodó, a nyugodt és fölényes, minden ízében nagyvilági nő; rá sem nézett Williamra; még véletlenül sem ajándékozta meg egy tekintettel. De a többiekre sem nézett, hideg és előkelő volt minden mozdulatában - ilyen szerepet is tudott játszani.

És míg William lopva nézte, míg ezer kifogással keringett folytonosan körülötte; míg leste egy tekintetét, egy mosolyát a legyező mögött, egyetlen kis titkos jeladást, ami a szerelmesek postása, mindig csak azzal a meg nem zavarható Junóval találkozott, aki közönyösen pazarolta mosolyait - hideg és udvarias mosolygását...

Máskor ismét ábrándos volt, szemhéja nehéz és mint álmodozó háremhölgy bágyadtan, fáradtan hevert pamlagján... Ha egyáltalán beszélt, hangja elfojtott, álmos volt. A félhomályos szobában így feküdt ott a chaiselongue-on lazán felvett ruhájában és hosszú fürtei széthulltak a párnán.

Néha, látszólag ellenállhatatlan kényszer alatt, egyszerre kedve kerekedett viszonyát olyanformán törvényesíteni, hogy Ninát és Zsófiát magához kötötte, mintha ezzel akarna szűzies bástyát állítani William és önmaga közé...

Hatzfeldt grófnét gyakran dicsérték önfeláldozó szeretetéért, melyet az elhagyott gyermekek iránt mutatott: elkísérte, hazavezette, védte őket - olyan volt, mintha az anyjuk lenne...

Máskor ismét bánatos lett. Aggodalmas gyöngédséggel tekintett Williamra és ha kérdezősködött, szomorú mosollyal merült gondolataiba, mintha búskomorságát akarta volna elrejteni előtte. Ha pedig William zaklatni kezdte és szerelmes kényeztetéssel kényszeríteni akarta, hogy vallja meg bánatának okát, egyszerre könnyekbe tört ki: hogy már öreg, az ősz küszöbén áll és nem adhatja neki meg azt, amit a tavasz első bimbózása...

És hogy ez a szerelem megbánással is tölti el.

Így változott lénye folytonosan és mindig új maradt, mialatt a William szenvedélye, mely életének középpontjává lett, csak nőtt, míg egész lényét fel nem szívta.

És az asszonyban lassankint nem maradt semmi az anyából, csak a szerető volt, akit a férfi szeretett, úgy szeretett, mint azok, akik elemésztnének saját tűzükből. Mert Williamot felémésztette ez a szerelem. Eleinte önmagát hajszolta bele, s képzeletével saját maga is élesztette a tüzet, de az Éva ravaszsága mindig új gyulékony anyagot is vetett a lángokba, - hogy újra éledjen, újra lobogjon.

William vágyott utána, ha nem volt nála és nem talált kielégülést, ha nála volt. Láza napról-napra nőtt, napról-napra erősödött ez a veszedelmesen táplált vágy, melynek tárgyát, érezte, sohasem ragadhatja meg, mert mindig más alakot vesz fel.

És végre kétségbeesésbe ment át a vágy.

Kezdte összehasonlítani a mátt azzal az idővel, mikor a Kamillával való viszonyában üzte egy asszony körébe a kétség és a meddő érzéki izgatottság között.

Más volt-e az, mint ez?

Igen, más és mégis ugyanaz; mert éppen olyan sivarak voltak azok az érzéki sóvárgások, mint ezek, éppen úgy üzték önmagukat körbe akkor, mint ma, anélkül, hogy alapot, célt találtak volna, anélkül, hogy ismerték volna azt, akit szeretett, anélkül, hogy kapott volna valamit azért, amit adott...

S míg élete ebben a szenvedélyben élte ki magát, ő is mindig erősebben igyekezett belefónozni. Mert hová fordulhatott volna másfelé? hová?

Az üresség meredt megint eléje, az üresség és a kétségbeesés.

Úgy, hogy néha megakadt szerelmi ölelése közben és míg mereven bámult az asszonyra, tekintete fáradt lett, kihalt, olyan halálos rémület szólt belőle, mint egy állat szeméből, mely összerogyni készül a belső elvérzés miatt... Váratlanul rohanta meg ez az érzés, mikor egymás

mellett ültek, ilyenkor keze lehanyatlott az asszony nyakáról és szeme lángja lassankint kialudt...

Ajka kihült, szeme fényét vesztette; a rugók eltörtek és ő összeesett. Nem hitt az asszony ölelésének, mely nem tudta többé meggyőzni szerelméről. És Éva nem értette, mi állott közük.

De William azt is látta, hogy rabszolgaságra jutott, gyermekből szolgává lett. Látta, hogy sohasem vált férfité ebben a szerelemben, soha; hogy ő volt az elnyomott a viszonyukban. És ez sértette, de azért maradt.

Az asszony pedig erősen tartotta. Mint mikor valaki citromot facsar egy pohár cukros vízbe és csupa önfejtésből, mert még az utolsó cseppet is ki akarja belőle sajtolni, még pár pillanatig a kezében tartja, mielőtt eldobná - így tartotta vissza Hatzfeldt Éva Hög Williamot, mikor már ez maga is kiszikkadt a saját undorától.

Otthon William szeszélyes volt. Nina és Zsófia rettenetesen szenvedtek, mikor így állandó kábultságba merülten látták jönni-menni.

Sohasem látogatott meg senkit, nem járt ki, a grófnét sem kísérté társaságba.

Hatzfeldt grófné egyszer a Frederiksborgi kertbe adott találkozt neki. Innen kocsival mentek volna Valbybe.

William egy negyedóraig várakozott a megbeszélt helyen, azután elment. Tulajdonképpen teljesen közömbös maradt, megszokta a grófné szeszélyeit és lemondott róla, hogy bármit is rossz néven vegyen.

Pár lépésnyire a rondellától Hoffot látta kocsin jönni a fasorban. Az író egyedül ült bent a leeresztett ernyő alatt, a szögletbe húzódva és nagyon sápadtnak, összeesettnek látszott; habár kellemes idő volt, prémgallérja mégis a füléig fel volt húzva. William tovább akart menni; régen nem találkoztak egymással, tulajdonképpen a próba napja óta alig és ha véletlenül egymásba botlottak, alig váltottak néhány közönyös szót. William legjobban szeretett volna egyszer s mindenkorra megszabadulni a vele való beszélgetéstől...

De Hoff már észrevette és szólt a kocsisnak, hogy álljon meg. Williamnak oda kellett menni a kocsinhoz.

- Nem jön velem? - kérdezte Hoff és igyekezett világos keztyűs kezét kiszabadítani a bundából, - úgy egy órácskára.

- Nem, köszönöm; - William azt mondta, hogy a városba kell mennie.

- Persze, persze, különben ebben a szép időben kellemesebb is gyalog járni - és Hoff felállott a kocsiban. - Kérem, kocsis, hajtson haza a bundámmal - én inkább gyalog megyek tovább. - Hoff levetette a bundát és kabátot vett fel, amit magával vitt a kocsin... William azt találta, hogy semmi értelme a kocsit üresen küldeni haza a bundával.

- Bánja az ördög, kedves barátom - olyan régen nem láttuk egymást - és Hoff kilépett a kocsiból. - Na Isten áldja meg, kocsis!

- Nem fizeti ki?...

- Ah - dehogy, hiszen úgyis számlára megy. - A kocsi elrobogott és ők ketten befordultak a fasorba. Igazán nagyon régen láttuk egymást.

William nem felelt egyenesen a Hoff szavaira: - Nagyon kimerültnek látszik, - csak ennyit mondott.

- Igen - a regényem az oka - nagyon igénybe veszi minden erőmet...

- Regényt ír most?

- Igen - és elkéstem vele. Tulajdonképpen már régen meg kellett volna jelenni...

- És miről szól? - kérdezte William, aki örült, hogy talált valami tárgyat, amiről beszélhet.

- Óh - és Hoff belefúrta mind a két kezét a kabátja zsebébe - arról, amiről a regények általában szólni szoktak - a világ nyomorúságáról.

Elhallgattak. William járás közben a földre nézett és a cipője hegyével minden lépésnél egy kis földet dobott odább. - Igen... ez elég gazdag téma - mondta.

- Meglehetősen. - Aztán megint csend lett, mielőtt Hoff megszólalt: - De ön sincs ám valami különösen jó színben.

- Azt hiszem, úgy, mint rendszeren.

- Talán szintén regényt ír?

- Nem - William nevetett - hanem gondolkozom rajta.

Megint hallgatva mentek tovább: - Egy néhányszor már kerestem önt - mondta Hoff, - de nagyon nehéz otthon találni. Szerettem volna beszélni önnel a lap ügyében...

- A lap ügyében?

- Igen - egy fiatal dramaturgra volna szükségünk az új iskolából - s azt gondoltam, hogy ön nagyon jól megfelelne. - Hoff nem nézett fel, de William úgy érezte, mintha oldalról mégis érintené a tekintete.

- Nem szoktam írni, - mondta és kissé elpirult.

Hoff nem hagyta abba: - Jó, jó - egy pillanatra megakadt - de valamit mégis csak fog dolgozni.

- Igen - le kell tennem a vizsgámat.

- Hja úgy - folytatta tovább Hoff, - és mikor akarja a vizsgát letenni?...

- Nem tudja, hogy jogász vagyok?

- Úgy? Én is voltam jogász... elragadó studium. És karácsonyhoz egy évre akar végezni?

- Még arra nem gondoltam...

Hoff cigarettát vett elő és megkínálta Williamot; megállottak és a kalapjukat tartották elébe, míg rágyújtottak: - Gersonnal beszéltem a multkor; ő is panaszkodott, hogy sohasem látja, hacsak a lépcsőn nem találkoznak.

Hoff elkészült a gyújtással és feltette a kalapját. - Ugyanabban a házban lakik, amelyben Hatzfeldt grófné.

- Igen - a grófné a földszinten lakik...

William séta közben még mindig elfordította az arcát. Az író nyugodtan szívta tovább a cigarettáját, melyet lazán fogott ajkai közt a szája szegletében, úgy hogy amit mondott olyan hanyagul, vontatottan hangzott.

- Ön jár hozzá - elég gyakran, - mondta.

- A grófnő nagyon szíves irántunk. - Hög röviden felelt és kissé hangsúlyozta a többes számot.

- Úgy - a testvérei iránt is. - Hoff rövid szünetet tartott, míg tovább mentek s aztán komolyabban mondta: - És ezt rendjén valónak találja?

- Mit?

- Hogy a nő-testvérei Hatzfeldt grófnéhoz járnak. - Hoff leverte a cigaretta hamuját.

William első percben elsápadt, azután nagyon vörös lett.

- Mert hiszen értem, kedves Hög, hogy ön - de... - És Hoff, mintha véletlenül tenné, Högre sandított...

William a legkényelmesebb feleletet választotta:

- A grófné jó barátja családukknak.

- Úgy - azt nem is tudtam.

- És önnek, aki csak egyszer találkozott a grófnéval...

- Nincs joga hozzá... persze, igaza van. De - és Hoff messze dobta a cigaretta véget, - de én már régebben is ismertem.

William mosolygott: - Ha jól emlékszem, úgy tudom, hogy az államtanácsos bálján mutatták be neki.

- Igen - mert jó ideje azelőtt nem láttam Hatzfeldt grófnét. De azért mégis azt tartom, nem helyes, hogy a testvéreinek megengedi ezt a barátságot.

William heveskedni kezdett: - Az ember nem mond ilyeneket egy hölgyről, - mondta, - kivéve ha...

- Az *ember* nem, de *én* igen és meg is mondhatom miért teszem meg, mert a szeretője voltam Hatzfeldt grófnénak.

- Ön! - William összerázkódott, biborvörös lett és mereven bámult Hoffra. Az író viszonzta tekintetét. William lesütötte a szemét, az arca szürkévé vált és vonásai végigrángatództak.

De felelni nem tudott. Érezte, hogy Hoff igazat beszélt.

Az író a vállára akarta tenni kezét, de ő lerázta magáról és lehajtott fővel ment tovább mellette.

- Akkor tizenhat éves voltam - mondta Hoff. Egészen szárazon beszélt, mint tényeket szokás közölni. És ugyanezen a hangon tette hozzá: - A grófné nagyon szereti a fiatalembereket.

Továbbmentek az új építkezések mellett és egyik sem beszélt. Hoff megint cigarettát vett elő, meggyújtotta, William várt. Aztán tovább indultak. Mikor a Gernersgade szegletére értek, egy fogat fordult be a másik uccából.

Hoff udvariasan köszönt.

William nem nézett fel és szórakozottan kérdezte: - Ki volt az?

- A grófné volt - a fiatal Jansennel.

William hirtelen mozdulattal megfordult. Látta a grófné szürke kalapját, a festő mellette ült a nagy ülésen.

- Óh - mondotta Hoff - Jansen sokat ígérő tehetség és - szép ember is.

Abban a pillanatban találkozott a két férfi tekintete: a Williamé felvillant. Aztán megint kihunyott a fény belőle és megfordult, hogy elmenjen. Nem nyujtott kezét.

- És a lapra nézve... - kérdezte Hoff, aki úgy tett, mintha nem venne észre semmit.

- Köszönöm. De furcsa gondolatnak találom, hogy író akar belőlem csinálni...

- Meglehet - de nekem mégis csak ez a gondolatom...

- Igazán - különben köszönöm. - William már indult is... - Amit én meg tudnék írni, az igazán nem érdemes a fáradságra.

- Na, hiszen nem is kényszerítem. Isten vele Hög!

Elváltak.

William néhány napig nem ment el a grófnéhez. Otthon maradt, néhány államtudományi könyvet vásárolt, felvágta, egy kicsit olvasgatott is belőlük itt-ott. Az első tizennégy fejezet mindegyikét elkezdte és mindegyikből elolvasott egy oldalt. Azután belefáradt, lefeküdt a pamlagra és kába gondolatnélküliségbe sülyedt.

Úgy sem tud dolgozni, gondolta magában, inkább bele sem fog, jobb lefeküdni. A feje nehéz volt, nem tudta összeszedni az esztét és ha kényszeríteni akarta magát s maga elé tette a papírt - finom körülvágott íveket, melyeken margó volt a széljegyzeteknek - és elkezdte az első idézetet kiírni, mindjárt elvesztette az összefüggést, ezer szétfosló gondolat kergetődzött benne, míg a tollszárat rágva újra magához jött...

Vagy kábultan olvasni kezdett; nem bírta azonnal felfogni az értelmet, újra meg újra át kellett olvasnia, hogy szinte beleizzadt. Mintha folytonosan valami odaállott volna a munka és gondolkozása közé, valami bizonytalan, ami megbénította képességét és elhomályosította felfogását.

És küzdeni nem volt kedve; el volt tompulva minden iránt.

Inkább otthagya az egészet és lefeküdt.

Néha fekvés közben félálomba merült. Ilyenkor hangokat hallott maga körül és hosszú ideig játszott vele a képzelete; feküdt és beszélt és kiáltott és hallotta a feleletet és a megszólítást.

Mintha gondolatai képekké, hangokká, érintésekké sűrűsödnének... nem álmokká, mert hiszen aludni nem tudott. Néha aztán felriadt és összeszedte magát: - Ez az örültség kezdete - mondotta magában. De csakhamar újra lefeküdt azzal a gondolattal: - Nem tesz semmit...

Igazán semmit - és végre már valósággal várt a hallucinációkra.

De voltak olyan pillanatai is, mikor annyira kétségbeesett, hogy a lelki szenvedések testi fájdalmakká váltak. A legcsekélyebb dolog felkeltette ezt a fájdalmat. Egy hang, egy név, egy emlék, egyetlen szó.

Ilyenkor mintha üznék, úgy szaladgált fel s alá a szobában, míg végre lélekzetét veszelve rogyott le újra. Mintha a saját nyomorúságától akart volna menekülni.

De lassankint ezek a paroxysmusok szünni kezdtek. Minden szürkévé vált előtte.

Valamelyik nap megint gondolkozás nélkül ült ott és firkálni kezdett a széljegyzetes papirosra. Egyszerre csak komolyan belemerült az írásba. Mindig tovább írt, valamit hangosan felolvasott magának belőle, újra írni kezdett.

Tartufferől írt, erről akarta most a gondolatait kifejteni. De egy mondat közepén leejtette a tollat, széttépte a beírt lapokat és minden darabját elégette a kályharostélyon.

- - - - -

A grófné és William nemsokára együtt kocsiztak ki. Ninának is velük kellett volna mennie.

Eleinte hallgatva ültek egymás mellett, végig mentek a Langelinie-n egész a Strandig. Mindegyik a saját szögletébe húzódva ült a csukott kocsiban hátradőlve.

- Miért nem jöhetett el Nina is? - kérdezte a grófné.

- Mert én nem engedtem. - A felelet nagyon röviden hangzott.

- A grófné arra nézett: - Miért?

- Ezt éppen neked nem óhajtottam megmondani.

- Óh - a grófné felnevetett. Kirántotta batiszt zsebkendőjét s a szája elé tartotta. - Azt találd most már, hogy nem vagyok illő társaság Hög kisasszonyhoz.

- Azt.

A grófné elsápadt s megfogta a kocsi ajtaját. - Erre egy kicsit későn jöttél rá.

- *Nagyon* is későn - mondotta William.

Eltelt egy pár perc, míg újra beszélni kezdtek. A grófné a másik oldalon az öbölre nézett ki.

- Úgy látszik Hoff úr szerelmes Hög kisasszonyba - mondotta s kissé William felé fordult.

- Nem hiszem.

- Neki köszönhetem ezeket az aggodalmakat?

William csak a fejét rázta, mintha nem találná érdemesnek, hogy feleljen.

- Mert ezzel az úrral beszélgettél a multkor - folytatta a grófné.

- Igen - amint láthattad.

- Szép kis társaság.

William elvörösödött, az ajkába harapott és a szája reszketett: - Igen, a régi szeretőd. - Úgy hangzott, mint egy kődobás.

Hatzfeldtné kissé elsápadt és mialatt felemelte a kezét, hogy néhány elszabadult hajszálat elsimítson a homlokából, azt kérdezte:

- Ki mondotta ezt neked?

- Ő maga...

- Ah! - A grófné mélyen fellélekzett. De azután felvetette a fejét és egyenesen a William szemébe nézve leírhatatlan mosollyal mondotta:

- És ha úgy is volt...

Egy pillanatig William összeesett a feleletben rejlő gúny alatt. Aztán összeszorította a kezét és sziszegve mondotta a szavakat: - Szeretnélek megverni.

- Igen - ha mernél... - Tekintetük találkozott... egy pillanatig egymásba fúródott. William lesütötte a szemét.

De egy pillanat múlva újra felnézett. Nagyon sápadt volt.

- Azt hiszed, nem? - És felemelt kezével az arcába csapott.

Az asszony felkiáltott. De William majd állva, majd térden, ökölbe szorított kézzel ütötte, kétségbeesett örvényében. - Szajha! - szajha! - kiáltozott és újra ütött.

Azután felrántotta az ajtót és kiugrott az útra.

III.

Hoff és Hög betuszkolták a hölgyeiket egy kocsiba és együtt mentek tovább a Halmtorvon keresztül hazafelé. Olvadásos, hideg, nedves volt a levegő és Hoff hosszú ulster-kabátjába húzódva totyogott előre: - Isten tudja - mondotta összeborzongva és vállát felhúzza - miért kell mindig télnak lenni egész esztendőben ebben az áldott országban.

- Óh - mondotta William kissé álmosan - a mindennapos tél se rosszabb, mint a mindennapos nyár.

- Azt tartod, hogy minden nap egyformán rossz - na - körülbelül igazad van.

Tovább mentek.

- Huh, micsoda csata - szólt most Hoff - és még hozzá lyukas a cipőm...

- Rajtam meg báli cipő van. De hallod-e, kifizetted a kocsit?

- Nem. - Hoff megint ásított. - Ezt elhalasztottam. Nem tudtam - újabb ásítás és borzongás - előleget kapni, csak a jövő hétre ígérték.

- Úgy? Nincs egy pár cigarettád?

- De igen - parancsolj. - Hög elvette és rágyújtott. - Huh, micsoda idegesítően buta lányok ezek - igazán a legjobb indulattal sem lehet mulatságosnak nevezni őket.

Hoff nem felelt és tovább mentek.

- Talán még nem is tudod, hogy elköltöztem, - kezdte William újra; a hangja kissé tompa volt.

- Igen, hallottam; - éppen egy gázlámpa alatt állottak és Hoff felnézett a járda köveiről. - Miért nem említetted már előbb?

- Nem tudom - végre is... ez nem valami fontos esemény. - William kissé bizonytalanul beszélt és cipője hegyére nézett.

- Összevesztél a testvéreddel? - kérdezte Hoff.

- Bah - hiszen mindig jelenetet csinált, valahányszor tíz perccel tizenegy után mentem haza.

- Na - ez tulajdonképpen nem igen feszélyezhetett, mert mióta ismerjük egymást még nem történt meg. Hát jó éjszakát, hallod-e, jó lesz hazamenni és Lamartine-t olvasni.

- Lamartine-t?...

- Igen, kedves barátom, bűnbánatból a romantikusokkal pácolom be magam...

- Köszönöm, én biz' Isten mindjárt ágyba fekszem. Találkozunk holnap?

- Jőjj fel két órakor hozzám, de fűtyülj az ajtón kívül, mert a manicheusok mostanában nagyon alkalmatlankodnak.

- Nálam is. Jó éjszakát.

Elváltak.

Néhány nap múlva mikor Hoff a pamlagán feküdt egy kötet Hugo Viktor-ral a kezében, mellyel az emésztését segítette elő - azt állította, hogy a versolvasás ugyanúgy használ neki, mint a kavics a baromfinak - kopogtak az ajtaján.

Csendben maradt, mint az egér, körülnézett, aztán halkan felállt, hogy az ebédlőajtó felé osonjon. Hallotta, hogy a háziasszonya beszél valakivel odakint. Pár pillanat múlva be is jött.

- Az Istenért, madame, hiszen megmondtam, hogy nem vagyok itthon - suttogott Hoff idegesen.

Az asszony keresztül ment a szobán: - Hiszen csak egy hölgy - mondotta szárazon és kinyitotta az ajtót.

- Na - mondotta Hoff és félig felemelkedett a pamlagról - jól van hát, jöjjön be, Isten nevében...

Az írónál nem volt szokatlan eset, hogy ebéd után, alkonyatkor látogatást kapott és egyes hölgyek, akiknek a leveleire nem tartotta érdemesnek válaszolni, azzal kárpótolták magukat, hogy személyesen jelentkeztek.

A gazdasszony felnyitotta az ajtót, de a kint várakozó hölgy nem lépett be. - Hoff úr itthon van - mondotta az asszony biztatóan, olyan hangon, mintha azt mondaná, hogy csak ne féljen semmitől.

- Köszönöm. - Az idegen belépett és az ajtónál megállt. - Köszönöm.

A szögletben félhomály volt és Hoff csak egy magas alakot látott, akinek sál volt a nyaka körül és csipkefátyol az arcán. Ott maradt állva, mintha várna valamire.

Hoff felállott a pamlagról. - Igen, Hoff én vagyok, - mondotta és meghajtotta magát. A hölgy a gazdasszony felé fordította fejét. Hoff észrevette: - Tegyen még egy kicsit a tűzre - mondotta neki. Azután a hölgyhöz fordult: - A kisasszony talán lesz szíves helyet foglalni.

A gazdasszony süketenül soká zörgött a széntartóval. Az idegen néhány szót sutogott, aztán leült egy támlátlan szék szélére, mialatt Hoff meggyújtotta a zongorán lévő gyertyákat. Végre eltűnt a gazdasszony.

Néhány pillanat telt el; az idegen hölgy még mindig hallgatott és a fátyolát sem emelte fel. Hoff, aki elkészült a gyertyagyújtással, odafordult hozzá: - Nem tudom, volt-e már szerencsém a kisasszonnyal találkozni - mondotta.

Az idegen lehajtotta a fejét és olyan megtörtnek látszott, mintha önmagával küzdene. - A nevem - mondotta alig hallhatóan - Hög Nina. - Felemelte a karját és félrevetette fátyolát, Hoff egy sápadt arcot látott maga előtt.

- Hög kisasszony!

- Én - a hangja megint halkabbá vált - azért jöttem, hogy William testvéremről kérdezősködjem. - Nina felemelte a fejét, úgy hogy Hoff végre meglátta a vonásait, de nem ismert volna rá.

Egy pillanatig csak nézte ezt a gondtól tönkrement arcot, azután szó nélkül a szőnyeget kezdte vizsgálni... - Mindjárt gondoltam - mondotta végre halkan.

Nina a sálját igazgatta: - Már nem lakik velünk együtt - mondotta.

- Igen, tudom.

Hoff nem tudta mit mondjon, fel sem mert tekinteni és kitaratóan nézte a szőnyegmintát az új szünet alatt.

Nina pedig tovább igazgatta a sálját és küzdött magával. Aztán egyszerre gondolatmenete közepéből kiragadva a szavakat, gyorsan könnytől félig elfojtott hangon mondotta: - Nem mintha szemrehányást akarnék tenni önnek, de - olyan boldogtalan vagyok... Zsófia is... én is...

Megakadt és mélyen fellelékezett: Ön olyan gyakran jön össze vele...

- Úgy érti, hogy az én társaságom nem valami üdvös a testvére nézve...

- Nem... de... nem úgy értem... de mit tehettem volna. Hiszen nem tudjuk, hogy mit tegyünk. - Nina kihúzta a zsebkendőjét a sál alól és letörülte a könnyeit. - És ez olyan szomorú - mondotta.

Megint csend volt. Nina halkan sírt. Hoff felállt és járkálni kezdett. - Igen, nagyon szomorú - mondotta.

- Azt gondoltam, hogy talán ön tehetne... tehetne valamit.

- Mit? - Hoff megállt és Ninára nézett.

- Ha legalább megint haza költözködnék...

Valami volt a hangjában, ami mélyen meghatotta Hoffot. Hallgatagon állt ott és a gyertyába bámult a zongorán - észrevette, hogy könny szökik a szemébe és elfordult.

- Az nagy szerencsétlenség volt - mondotta.

Nina megértette miről beszél, reánézve csak egy nagy szerencsétlenség volt a világon és tompa hangon mondotta: - De hiszen nem volt tehetsége.

- És más nem érdekli azonkívül? - kérdezte Hoff.

Nina nem felelt és zokogása kitörése közben az asztalra hajtotta fejét. Kis idő múlva újra felemelte: - Nagyon rossz színben van? - kérdezte.

Hoff csak a fejét rázta. Azután erőt vett magán.

- Hiszen mostanában írt egy néhány cikket a lapba - mondotta; - igazán nem kellene annyira aggódnia...

Megakadt, aztán nyugodtan folytatta:

- Ez talán csak átmenet.

Nina kérdően nézett fel: - És azok a cikkek... nem voltak... nagyon különösek?

- Én azt tartom, hogy határozottan tehetsége van - mondotta Hoff.

- Igazán azt hiszi? - Gyorsan, reménnyel telten tört ki a kérdés, de azután megint elhalkult a hangja: - De nincs hozzá elég ereje - mondotta.

Hoff megcsóválta a fejét: - Ha akar, akkor van.

Nina felállt. Úgy állt, az asztalhoz támaszkodva, mintha várna valamire.

- Meglátja, hogy csak átmenet lesz - mondotta Hoff újra. - A nagy csalódás... és természetesen... utána a visszahatás.

Nina még mindig ott állt, leeresztette a fátyolát, aztán megint félrevetette és néhány lépést tett előre. És így, arcát félrefordítva suttogta: - És a pénz...

Kezével fogta a fátyolát, úgy hogy árnyékot vetett az arcára, de Hoff látta, hogy remegnek a vonásai.

- Annyi pénzre van szüksége... és mi... és ő sem olyan gazdag.

- Igen - hát kissé... sokat költ...

- De... honnan veszi?

- De hiszen - Hoff dadogni kezdett - hiszen... az ujságnál is keres valamit.

Nina megrázta a fejét: - Féltem a nevünket - mondotta és egészen elfordult.

Hoff meghatottan fogta meg a kezét: - Ha tudnék valamit tenni... - mondotta.

- Vegye rá, hogy jöjjön haza... csak legalább néha-néha. - A sírás félbeszakította. Hiszen sohasem látjuk.

- Igen...

- És... sohasem fogok többé perelni vele.

A sálját szorosabbra fogta maga körül, felsóhajtott és az ajtó felé ment.

- Bocsásson meg, hogy zavartam - mondotta.

* * *

William sivár falak között lakott, nem volt szőnyeg a padlón, sem terítő az asztalon, az állványon hajkefék, piszkos gallérok, használt nyakkendők heverték. Érezni lehetett, hogy sohasem fűtöttek be jól és hogy itt senki sem lakott állandóan.

A szögletben egy sötéttel behúzott chaiselongue állt hímzett vászonerítővel letakarva, melyen az egymásba fonódott koronás H. W. monogramm vörössel volt kivarrva. Chaiselongue és terítő egy más élet ittfelejtett töredékének látszott.

De William nem is volt jóformán sohasem otthon, csak mikor aludt - az igaz, hogy a nappal nagy részét átaludta, vagy az ágyában vagy a pamlagon.

Ágyban sokáig maradt, nem volt oka, miért siessen a felkeléssel; reggel nem várt rá más, mint egy szürke nap, amely éppen olyan volt, mint az elmúlt és voltak olyan hetek, mikor minden másodnap egész reggeltől estig az ágyban maradt, mert nem volt kedve felkelni. Miért is kelt volna fel?

Pénze nem volt, várnia kellett, míg valahonnan „kiveri”. Ereje sem volt. De ezzel nem is törődött.

Így aztán úgyszólván az ágyba temette magát, ahol órákhoz íg hevert érzéketlenül a körülötte levő ürességbe meredve és örült, ha arra gondolt, hogy elfeledten fekszik itt a csukott ajtó mögött egy vastag paplan alatt.

Máskor felkelt ugyan, de csak azért, hogy egy könyvvél a kezében a pamlagra heverjen s álmos félkábultságban összeesve inkább aludjék, mint ébren legyen.

A könyvek sem igen érdekelték már. Régen nagyon sokat olvasott, de minden, amit elolvasott, az élete céljával állott összeköttetésben, annak volt egy része. Most már ennek vége és most inkább kerülte az olyan olvasmányt, amit régen keresett. Hogy új gondolatokkal foglalkozzék, ahhoz nagyon fáradt volt, hogy új eszmék megértéséig küzdje át magát és új tartalmat adjon az életének, ahhoz tulságosan elernyed.

Még olyan olvasmányoknál is, ahol csak az volt a célja, hogy érdeklődését lekösse és az időt eltöltse, új irányt kellett volna vennie - és éppen ehhez volt a legkevesebb kedve.

Leginkább filozófiát olvasott.

Nem hitt benne - nem is törődött vele, hogy higgyen - nem is igyekezett átgondolni, - nem törődött a megértéssel sem, mint ahogy nem törődött semmivel, ami a kábultságán túl volt, csak akarat nélkül vitette magát a modern materializmusnak az ilyenfajta tanítványok részére olyan kényelmes útján.

És szívesen vitette magát. Mert annak, aki az életét hiába tette arra fel, hogy akarni tudjon, nagyon csábító volt az akarat szabadságának megtagadásában kéjelegni: az egész olyan végtelenül tragikomikusnak tűnt fel, hogy szinte nevetni tudott magán és legkedvesebb foglalkozása volt: „nevetni mindenféle Don Quichotte-eszméken.”

De még a saját nevetségességének bizsergető érzése is kialudt lassankint a lemondás és munkautálat keverékében, mely egész életét kitöltötte.

Volt valami öntudatlanul csillapító abban, mikor az egész szellemi élet és az egész lét legfontosabb tényezőjéül a zsírt ismerte fel. Egész életével a háttérben olyan komikus megvilágítást kapott az a tudás, hogy minden az agy súlyától, a zsír mennyiségétől függ.

Olyan nagyszerű volt így lerázni magáról a felelősséget, megszabadulni mindentől, mintha csak elsiklanék előle. Ez a félálomban elsajátított materializmus úgy hatott lelki életére, mint valami szellemi kloroform.

Terv nélkül s - meggyőződése szerint - érdek nélkül, félkábulatban haladt tovább az új tudomány körében. De anélkül, hogy tudta volna, majd itt, majd ott állott meg, ahol talált valamit, ami kábaságán át a saját mentségére szólott.

Aztán Darvint kezdte el. De egyik könyvét sem olvasta el egészen, érdeklődését nem kötötte le a tudós lelkiismeretes kutatása, mely minden lépésnél megáll; csak az eredményekre volt kíváncsi, de a bizonyosság formájában vagy legalább is kész formában, mert a bizonyosságot nem vette olyan szigorúan.

Haeckel jobban érdekelte. William, mint a legtöbben, a darvinizmust gyakorlati oldaláról fogta fel, nem igen látott meg benne mást, mint az átöröklés törvényét és ezt, csak ezt nevezte darvinizmusnak; de az átöröklés törvényére szüksége is volt. Ez is a kloroform hatáshoz tartozott éppen úgy, mint a „küzdelem a létért.” A hipotézis érdekelte: ebbe is eltemethette magát, mint legyőzött egyes...

Schopenhauert is olvasta egy ideig. Örült az asszonyról szóló tanának és túlhajtotta a filozófus megvetését beszennyezésükben. Különböztet az egész tanítás olyan nagyszerűen szürke volt, olyan szürke, - sehol egyetlen fénysugár, mely a szemet bántaná.

Az ilyen olvasás volt a főfoglalkozása, de néha napján még ez is fárasztotta és vagy sokat ásított, vagy pedig vörösre dagadt szeme könnyezett és nem tudott olvasni. Így élt tovább.

Azon gondolkozott legtöbbit, hogyan üsse agyon hat óra után az időt és hogy honnan kerítsen pénzt. Az utóbbi csakhamar égető kérdéssé vált. Kezdetben elég könnyen ment. Hitelt kapott. Ha az embert Högnek hívják, nem olyan nehéz a dolog és William elég okos volt, hogy az atyja régi kereskedelmi összeköttetéseihez fordult, ahol úgyszólván a régi emlékekre adtak kölcsönt.

Így eleinte csereüzletekkel és tranzakciókkal kerített magának pénzt. De néhány hónap elteltével nehezebbé vált a pénzszerzés, a hitel kimerült és kezdték emlékeztetni a fizetésre. Nemsokára az egész világ az ajtaján kopogtatott.

És így megkezdődött Hög Williamnál az eladósodottak élete. Kölcsönt vett fel, fizetést ígért, mikor fizetni nem tudott, újra kölcsönkért. Írt az atyja barátainak. Eleinte segítettek is. Ebből vagy két hétig „meg lehetett élni” - leginkább a Hoff társaságában. De mikor ez a pénz is elfogyott, mindig mélyebbre merült és új segélyforrásokat kellett keresni. Búskomorsága izgatottsággal vegyült és lázassá vált kábultsága közben.

Végigélte a könnyelmű adósok változatos életét, akik egyik nap száraz kenyérük mellett a reménytelenség üres biztatásaival laknak jól, másnap pedig egy tízkoronással gyűjtanak cigarettára, amit talán takarékságból egészen a körmükig hagynak leégni.

Így álltak a dolgok, mikor Nina Hoff Bernhardot felkereste, hogy a testvéréről beszéljen vele.

Néhány nap múlva Hoff meglátogatta Williamot.

- Jó reggelt.

- Jó reggelt, - William kissé felemelkedett a pamlagra. Lefeküdtem egy kicsit szűnyókálni.

- Látom... De nem hiszem, hogy valami nagyon egészséges ebben a kutya hidegben itt feküdni és szűnyókálni. Hoff odament a kályhához. - Nem szoktál befűtetni? - kérdezte.

- Bizonyosan nincsen szén, - mondta közönyösen.

Hoff kinyitotta a széntartót: - Nem, nincs...

- Nincs, a gazdasszony már mondta az elébb. Ne vesd le a kabátodat...

- Az utóbbi napokban sehol sem láttalak. - Hoff elfoglalta az egyetlen karosszéket és lábát kinyújtva a falhoz támasztotta.

- Tegnap este Stormmal voltam együtt... meg Lunddal... meg Minnával.

- Nem értem, miért barátkozol ezzel a Stormmal.

- Miért ne - nagyon érdekes ember...

- Igen, legalább is ahhoz mérten költekezik. Hoff szárazon beszélt és nem nézett Williamra. William elpirult.

- Tegnap osztottunk a költségben, - mondta azután; - nagy ivás volt.

Elhallgattak; William egy két koronást tartott a szempillájára...

- Odalent találkoztam a testvéreddel, - mondta Hoff.

- Ninával?

- Igen - nagyon sápadtnak találtam.

William nem felelt... - Voltál mostanában náluk? - kérdezte Hoff.

William szórakozottnak látszott: - Ne-em, - mondta vontatottan, - régebben nem voltam.

- Azt hittem náluk ebédelsz.

- Már nem. - William félig megfordult. - Így kényelmesebb.

Hoff felállt és a pamlag szélére ült.

- Hallod-e, Hög... beszéljünk komolyan, - mondta.

- Miről?

- Ez nem mehet így tovább.

- Nem - nem igen fog menni. A felelet nagyon közönyösen hangzott.

- De hát, ember, *csinálj* valamit... ha élni akarsz.

William becsukta a szemét. - Igen, ha az ember élni *akar*, de én *inkább* szeretnék meghalni.

- Na, hát akkor - akaszd fel magad!

William felnézett. - Erre is gondoltam már. - Ugyanaz az álmos hang volt.

- Nem mered megtenni.

William megint a szemhéjára tette a kétkoronást. - Egyelőre azt találom, hogy Minna elég mulatságos.

- Annyi bizonyos.

- Különös ez a leány. Az ember hazamegy tőle este miután... igazán nem panaszkodhatik, hogy megtagadott volna tőle valamit. És másnap, mikor újra találkozik vele, becsületesen azt hihetné, hogy álmódott - olyan ártatlan szemeket vet rá...

- De hiszen Storm tartja ki, - szólt közbe Hoff szárazon.

- Igen, - és William kényelmesebben helyezkedett el a pamlagon, - hiszen éppen ez az, ami különös.

Hoff megfogta a kezét. - De nekünk beszélnünk *kell* erről a dologról, William - mondta.

William ránézett, Hoff sohasem szokta a keresztnévén szólítani. Egy pillanatra találkozott a tekintetük, azután William az arca elé tette a kezét és egészen más hangon mondta: - Minek? Ugysem ér semmit.

- Vége - mondta az író egy óra múlva, mikor a lépcsőn lement - vége.

* * *

- De nem tudom most kifizetni, mondtam már, hogy nem tudom.

Olsen úr a szája másik sarkába tette át a pipáját. - Akkor ne írta volna alá, Hög úr, ezt a papirost - mondta nyugodtan.

William begombolta a kabátját: - De hiszen egy hét múlva megkapja... addig csak várhat...

- De egy hét múlva nem ma van, Hög úr - és Olsen szétnyitotta a papirosát, - ezen pedig az áll, hogy az adósság ma jár le.

Williamnak kezdett melege lenni: - De ha nem *tudom* kifizetni, - mondta és oldalra vetette a fejét, - egyáltalában nem tudom.

Olsen úr gyufát gyújtott és egy kis hamut vert ki a pipájából; aztán összehajtotta a papirost: - Ha nem, hát akkor itt van a kezese.

William egy pillanatig az uzsorás arcára meredt, a másik pillanatban belenézett üveges szemébe. Aztán szédülve csukta le a szempilláját.

- Igen, - suttogta.

Verejtékcseppek ültek ki a homlokára.

- És ez nagyon jó név, - mondta Olsen úr, - finom név.

William újra felnézett és megint ugyanazzal a tekintettel találkozott.

- A pénz biztosítva van, - mondta és megsímogatta a papirost tenyerével.

A William feje egy pillanatra mellére hanyatlott, aztán újra felemelte és hirtelen hevességgel tört ki:

- Nem, azt nem teheti, az lehetetlen.

- Hogy neki mutassam be a papirosát?

- Igen, azt nem teheti, - ismételte William.

- Miért?

- Mert - és William olyan vörös lett, mint a cseppentett vér, - mert... - Ujra megakadt. - Hiszen tudja, hogy az aláírás hamis.

Úgy látszott, mintha az Olsen úr arca egy árnyalattal sárgábbá lett volna: - És emiatt ne hajtsam be a pénzemet? - kérdezte kissé rekedten.

William nem tudott felelni.

- De holnaputánig halasztást adok Önnek - mondta Olsen úr kis idő múlva és kiverte a pipáját... Holnapután bemutatom a papírt a báró úrnak. - Olsen felállt: - Mert a számadásokban rendnek kell lenni, - mondta.

William bágyadtan nézett fel: - Két nap, mondta tompán.

- Ez hosszú idő, - mondta Olsen úr.

William felállt, begombolta a kabátját, vette a kalapját, szó nélkül, gépiesen, összeesve tett mindent.

- Tehát holnapután, - Olsen úr betette a kék papirost a mappájába. - Isten vele, Hög úr.

William csak fejével bólintott. Nem tudta, hogyan ért le a lépcsőn, ki az utcára - semmiről sem tudott. Meg volt bénulva az ijedtségtől.

- Holnapután. - Szinte hallotta az Olsen hangját: „Ez hosszú idő.” Ennyi idő múlva az egész világ tudni fogja, hogy Hög William gazember.

Utánozta a báró írását... Hiszen az egész csak a formalitás miatt történt... Olsen nagyon jól tudta, hogy áll a dolog...

De most... most... Nem, ez lehetetlen! És mint eszüket vesztett emberek a tűzvészben, mikor a tető már roskadozik, úgy vergődtek gondolatai ezer felé, cél nélkül, összezavarodva, hogy valami képzelt segítséget találjanak.

Elindult és ment, egyik utcán fel, a másikon le, oda és vissza, mindig lehajtott fejjel.

A William gondolatai menekvést kerestek. Majd a báróhoz akart elmenni, hogy mindent bevalljon és segítséget kérjen; majd Ninához akart fordulni... De ezeket a terveket mindjárt elvetette. Azután az ismerősei közt keresgélt, hogy kitől kérhetne kölcsön, mindig messzebb és messzebb keresett, a legvégső lehetőségig...

Hatzfeldt grófnéra is gondolt...

Lassankint, míg így járkált, gondolatai képzelgésekké váltak. A pénznek meg kellett érkezni valahonnan, lehetetlen, hogy meg ne érkezék. Arról ábrándozott, hogy mit fog vele csinálni, ha megérkezik a postán; sokkal több jön, mint amennyire szüksége van, háromezer koronát küldenek... Akkor mindent kifizet és a maradékból berendezkedik, mint Hoff...

Mint Hoff - vagyis még sokkal puhábban, gazdagabban, sok-sok virággal. Új szobákat kezdett rendezni, kéjelgett az elképzelt pompában, elnyújtózkodott a kigondolt kényelemben.

Ekkor egyszerre szétpattant az egész képzelgés és gondolatai újra előlről kezdték a körforgást.

Nem ismerősökhöz fog fordulni, hanem idegenekhez, valami gazdag embertől kér kölcsön. És újra dolgozni kezdett a képzelete, hogyan látogatja meg a gazdag embert és hogy kapja meg a pénzt...

De nevekkal dolgozott, végigment a börszematadorok során. Egyszerre eszébe jutott, hogy valamelyik parvenü a legszívesebben kiségitené. Hiszen egy Hög fordulna hozzá! Ez hizeleg lehet a hiúságának... Tudta, hogy Christensen államtanácsos milyen snob volt, szerette a házáat nemesi nevekkal díszíteni... A leányait csupa kamarásokhoz adta...

Bement egy cukrászdába, megnézte a lakjegyzéket, felírta a lakást. Egyenesen oda fog menni.

Az államtanácsos éppen reggelizett, de az inas kérte Hög urat, hogy várja meg a szalonban. William körüljárált és szórakozottan nézte a százféle csecsebecsét az állványokon és szekrényekben. Egész múzeum volt. És míg ezt a sok dicsekvő, összehordott holmit nézte, folyton ismételte magában:

- Kölcsön fogja adni... kölcsön fogja adni...

Az államtanácsos belépett. Mialatt az ajtót betette, megigazította veres parókáját a fején, aztán lekötöztető mosollyal fordult meg.

- Hög úr? - mondta... De abban a pillanatban Williamra nézett, aki sápadtan és zavartan állt ott és arcán a mosolygás hirtelen kérdőjellé változott.

- A régi családból? - kérdezte az államtanácsos és az asztal elé ült.

- Az excellenciás unokája... William halkan beszélt és a tölgyfa asztalhoz támaszkodott.

Az államtanácsos tovább nézte Williamot aranykeretes szemüvegén át; - Jó család, - mondta, - régi család. - És egy székre mutatott.

William leült. Az államtanácsos várni látszott, de mivel William semmit sem szólt, bölcselkedő hangon tette hozzá: - Az ilyen nagy név nagy ígéret.

Most már Williamnak is beszélni kellett. Bizonytalanul nézett szét a szobában, mialatt elkezdte: - Azért jöttem... azért jöttem... - De megakadt. Az államtanácsos a torkát köszörülte és kissé izgett-mozgott a székén... Azért jöttem...

- Pénzzavarban vagyok, - mondta végre William.

Az államtanácsos alig észrevehetően hátrább taszította a székét: - Ez megesik fiatal embereken, - mondta mosolyogva.

William földre szegzett tekintettel várt.

- De - és az államtanácsos felállt; erre a mozdulatra William összerezzen és villámgyorsan az arcába tekintett, - de hát miért nem fordul az igen tisztelt családjához? - A börzematador ott állt és jóakaróan mosolygott rá ennél a kérdésnél. - Hiszen önnek nagybátyjai is vannak, - tette hozzá.

- Igaz; - William is felállt, néhány pillanatig az asztal szélébe fogódzott... Aztán elmosolyodott: - Az ember mindig így jár, sohasem a legközelebbiekre gondol, - mondta.

- Persze, persze, - és az államtanácsos pár lépést tovább ment a szobában. Természetesen nagyon szívesen kisegíteném... de önre nézve sem volna kellemes, sőt egyenesen bántó lehetne, hogy idegentől fogadjon el segítséget.

William érezte az aranykeretű szemüveg mögül reá szegzett éles tekintetet, nem tudott szólni, dadogni kezdett... Végre nagy nehezen megjött a hangja:

- Köszönöm államtanácsos úr, - mondta és az ajtó felé indult.

- Remélem máskor lesz még szerencsém Hög úrhoz.

Mikor William elment, az államtanácsos az ablakhoz lépett. Az ablaktükörben utána nézett Williamnak, míg el nem tűnt a szögleten.

William hazament, az egész napot pamlagán heverte el, az asszonnyal, akinél lakott, egy csomó cigarettát hozatott és szakadatlanul füstölt. Korán lefeküdt és azonnal elaludt.

Másnap reggel, mikor felébredt, nem akart felkelni. Ugyis eljön, eljön kikerülhetetlenül. Legokosabb fekve maradni és nyugodtan bevárni. Ugyis be fog törni ide hozzá, itt fogja utól érni, itt, ahol fekszik és várja.

Úgy érezte, hogy bátor dolog így mozdulatlanul bevárni a végzetet. A gonosztevő bátorsága ez, aki tudja, hogy halálra van ítélve és most már csak vár.

De később napközben nyugtalankodni kezdett, nem bírta ki az egyedüllétet. Valakivel beszélni akart. Egy ideig a lejáratnapra szegezte tekintetét, de láza kiűzte az utcára. Hoffhoz ment, nem találta otthon. Gersont akarta felkeresni, őt sem találta...

Ezalatt besötétedett és ő az Östergaden járkált. Az emberek tolongtak, összeütköztek a járdán a zsúfoltságban, beszéltek, nevettek, tovább tolongtak. William végignézte ezeket az arcokat. A demimonde hölgyeit, akik párosával sétálva, apró léptekkel ugrottak át a pocsolyákon, hangosan beszéltek és kedvesen mosolyogtak fátylaik mögött. A „fiatal Kopenhágát” felhaj-

tott gallérjukban, amint többé-kevésbé előzékenyen fogadták el a barátságos mosolygásokat a fátalak alól; a fiatal urak furcsán, megrokkant térddel jártak és botjukat a zsebükbe dugva sétáltak tovább. Csak mikor köszöntek, emelkedtek kissé a lábujjhegyükre... A Höjbro-tér gázlámpái alatt néhány hölgy uszályát emelgetve sétált körül, - urak vártak a Ranch órája alatt.

William mindegyiket ismerte, tekintete kacérkodott a hölgyekkel, kinyújtotta a karját, hogy hozzáérjen a Minna ruhájához.

Néhány szót váltott Lunddal, aki azt kérdezte, hogy fognak-e ma este találkozni. Meglehet. A Boulevard-színházban...

Uj chansonette lép fel. Lund látta ezt a hölgyet a Ritter-szállodában...

- Mulatságos lesz valami újat látni, - mondta William.

William azt találta, hogy még sohasem élvezte így az esti órákat az Östergadén, mint éppen ma. Élvezett minden mosolygást, viszonzott minden tekintetet... A hozzáértő jó ízlésével kedvtelve élvezte az alkonyati órának sajátságos könnyelműségét.

Közben pedig azt gondolta és mondta magában, hogy ma élvezi mindezt utoljára... Mert holnap eljön az, amiről nem tudta, hogy mi lesz, de amit a befejezésnek, a történet végének tudott. Hogyan fog jönni, miképpen - arra nem gondolt, nem is kérdezte.

Még a képzelete sem próbált túlhatolni ezen a falon.

Egyszerre csak ellágyult a szíve. Utoljára... ez volt az utolsó nap - sohasem fogja többé látni, soha... És ennél a gondolatnál elfogta a sajnálat önmaga iránt.

Nem mintha öngyilkosságra gondolt volna vagy csak félig tudatosan is el bírt volna képzelni ilyen megoldást - egyáltalában nem. Csak mint tényt látta maga előtt, hogy most már vége lesz az egésznek. Ma volt az utolsó nap, mielőtt... mielőtt „az” bekövetkezik.

És egyszerre eszébe jutottak a testvérei; oda fog menni ma este. Az utolsó este velük akart lenni, úgy mint a régi időkben, megkéri Ninát, hogy énekeljen, kényeztetni fogja Zsófiát és vidám lesz... Így akart utolsó este közöttük ülni és ők nem fognak semmit tudni.

Felment a lakásukra. Nina és Zsófia nem voltak otthon, de egy óra múlva hazajönnek, mondotta a szobaleány. Nem várná meg őket?

De Williamnak eszébe jutott, hogy hazulról hoz magával egy könyvet. Fel akart olvasni, mint régen, nagyon szépen fog olvasni... és nem fogják tudni, hogy utoljára. William ezt az estét búcsúünneppé akarta tenni. A szobaleánynak meghagyta, mondja meg, hogy nyolc órakor visszajön.

Mikor hazaérkezett és a sötétben a gyufát kereste, a gazdasszonya bejött. A levélhordó volt itt kétszer is egy pénzeslevéllel - hét órakor vissza fog jönni.

- Pénzeslevéllel?

- Igen - nála volt az elismervény.

Williamon átfutott a hőség. Nem gyújtotta meg a lámpát, hanem alá s fel kezdett járkálni a szobában.

- Hány óra most? - kérdezte.

- Fél hét...

Pénzeslevél - pénzeslevél... talán az államtanácsos küldte - talán...

Nem jutott eszébe megkérdezni, hogy nem tudja-e a gazdasszony, mennyiről szólt; csak futkosott a szobában körbe, mintha kergetnék.

- Mégis csak a tanácsostól jöhet - gondolta.

A szíve még sohasem dobogott ilyen hevesen; nem bírta a szobában maradni, kiment a konyhába, játszani kezdett a gazdasszony gyermekeivel, aztán megint otthagytta őket, bement - nem tudott helyben maradni.

Végre lement a kapuba, hogy megvárja a postást, aztán kifutott az utcára. Kalap nélkül szaladgált a ház előtt, mindig gyorsabban és gyorsabban. Egyszerre csak ijedten gondolt rá, hogy hátha nem is igaz az egész. Megint felment, kikérdezte a gazdasszonyt, ugyanazt a felvilágosítást kapta, megkérdezte, hogy látta-e a levelet és hogy ő maga beszélt-e csakugyan a postással.

Azután újra elment. Folytonosan dudorászott - egyik melódiát a másik után, egész potpourrit. A kapuban a postással találkozott.

Érezte, hogy halálsápadt lesz, de igyekezett nyugodtan beszélni: - Nem jött - levelem? - kérdezte tőle.

- Igen...

- Pénzeslevél?

- Ezer korona, Hög úr.

William megragadta a karját. - Ezer korona - mondotta lihegve - és hol van?

- A táskámban - de előbb nyugtázni kell.

Felmentek. William kezébe vette a tollat, de akármiféle nevet írhatott volna oda a magáé helyett, annyira nem tudta mit csinál.

Végre a kezében volt a levél. Felnyitotta, egy percig gondolatok nélkül bámult a tíz darab száz koronás bankjegyre, kivette a levelet is. Aztán elkezdte a pénzt számlálni, először, másodszor - igen - ezer. - Beletette a tárcájába, újra kivette, kirakta az asztalra. Mintha félt volna, hogy egyszerre csak seholsem lesz, eltűnik a szeme elől.

A keresztapjától jött. Egészen elfelejtkezett róla, hogy vagy két héttel ezelőtt írt a keresztapjának - hiszen annyi embernek írt abban az időben.

És most ezer koronát küldött neki.

William elolvasta a levelet. „Küldöm a pénzt - írta - abban a hitben, hogy jól fogod felhasználni és abban a reményben, hogy nem fogsz bizalmammal visszaélni. Elvárom, hogy egy hét leforgása alatt beküldd a nyugtázott számlákat.”

Összehajtotta a levelet. Hanyagul ült le és azon gondolkozott, honnan teremtsen elő azokat a számlákat.

Miután Olsen úrnak kifizette az ötszáz koronáját, megint lement az Östergadera. Csaknem üres volt már. William ruganyosan lépkedve ment tovább.

- Ejnye, de sietünk - hallotta a Lund hangját maga mögött és egy vékony pálca ütését érezte a vállán.

- Te vagy az?

- Van pénzed...

- Igen - éppen most szedtem fel. - William elébe tartotta a tárcáját. - De tulajdonképpen haza kellene mennem a testvéreimhez.

- Óh - családi dráma. Nem barátom, várj azzal addig, míg szabad jegyet nem kell kérned a pénztárnál... Az ördög igyék teavizet, ha bankó van a zsebében.

- Igaz - és még hozzá ma van a debut is.

- Így hát Minnát is elviszed - odafent vár ránk a lakásán...

- Gyujtsd meg a gyertyákat a zongorán, Zsófia - mondotta Nina az ebédlőből, ahol almásbélest vágott fel az üvegtálra.

Zsófia meggyújtotta és megigazította a kályhát. - Egy kis kölni vizet hintek rá - mondotta.

- Jó lesz, William annyira szereti az illatos levegőt.

Nina az asztalt rendezte és vagy huszadszor rakosgatta újra a tányérokat. - Most már mindjárt megérkezik - mondotta, mikor bejött a nappaliba.

- Még csak egy negyed óra múlva. - Zsófia leült varrni, Nina a zongora mellett dudolgatott.

- Hallod-e Nina - úgy-e nem fogsz neki semmit sem szólni... de semmit.

- Semmit...

- Csak elkergetnéd vele...

Nina dudolás közben felelt: - Természetesen.

Így ültek egy darabig. Zsófia az ajtón át benézett az ebédlőbe: a lámpa fényében csak úgy csillogott a damaszt terítő.

Lent a kapunál csengettek. - Talán már jön is! - Nina ugrásra készen állott, hogy az előszobaajtót kinyissa.

Zsófia hallgatózott: - Nem, a kamarásokhoz jöttek - mondotta.

Megint leültek.

- Már bizonyosan megvan nyolc óra - mondotta Zsófia és az órára nézett. - Pontos szokott lenni.

- Igen - már öt perccel el is mult...

Nina bement az ebédlőbe, megint igazított valamit az asztalon. Lent a kapunál minden pillanatban csengettek s mindig összerezzentek és vártak. De az érkezők sohasem jöttek fel olyan magasra.

Nina nem ment be megint Zsófiához. Oda állt a teafőző mellé és elkezdett egynéhány tiszta csészét újra mosni.

- Hátha nem is nyolc órát mondott - szólalt meg Zsófia.

Újra vártak. Nina is bement és a zongorához ült.

- Ha nem jönne el? - mondotta Zsófia halkan.

Nina nem felelt csak ült és a gyertyát kapargatta: az arcán két vörös folt volt. - Valami megakadályozta - mondotta.

A szobaleány bejött.

Nina felállt és az asztalhoz ült: - Azt mondta a fiatal úr, hogy - nyolc órakor fog jönni? - kérdezte Nina.

- Igen - nyolc órát mondott...

Zsófia ránézett. - Valami akadály jött közbe - mondta és lesütötte a szemét.

A leány megkérdezte, hogy kivigye-e a teafőzőt. A víz be fog főni.

- Hagyja csak - mondta Nina.

Szótlanul vártak. Nina felállt, hátratett kézzel járkált fel s alá a szobában. - Izenhetett volna - mondta.

Zsófia megtörölte a szemét a vászonnal, amelyen varrt. - Elmehetnének érte - mondta.

Nina megrázta a fejét. Aztán az egyik szögletben leült egy kis székre és az arcát kezére hajtotta.

Megint eltelt egy kis idő, míg nem beszéltek. Ha a csengő megszólalt odalent, mind a ketten felnéztek, tekintetük találkozott, aztán sápadtan, összetörten ültek tovább.

- Üljünk asztalhoz - mondta Nina.

- Nem vagyok éhes.

- Úgyis hiába - Nina megakadt egy pillanatra és eloltotta a gyertyákat a zongorán - nem fog eljönni.

Nina bement és leszedte a harmadik terítéket. - Jőjj - mondta Zsófiának.

Asztalhoz ültek. Nina a kacsából akart enni, amit a megtakarított pénzén vett: - Egyél te is belőle - mondta s egy darabot a Zsófia tányérjára tett.

- Köszönöm. - Zsófia kis darabkákra vágta és alig bírta lenyelni.

- Vajjon hol lehet? - kérdezte Zsófia. Most megint csengettek a kapun. Nina vörös lett és elejtette a villát. - Ha ő volna - mondta Zsófia.

Hallgatózni kezdtek és nem mertek egymásra nézni. - Feljön...

A kamaráséknál becsapódott az előszoba ajtó. Nina felállt, hogy teát töltsön, kezét mellére szorítva, sápadtan állt a teafőző előtt...

Zsófia csendesen sírdogált.

Ekkor Nina elkezdett beszélni. Hogy bizonyosan nem tudott eljönni, talán sok dolga volt, cikket kellett írnia a lapnak. Így hát nem is lehetett ideje rá, hogy eljöjjön.

- Nem - persze, hogy nem volt ideje.

Nina elővette a csemegés tányérokat és egy darab almásbélest tett a Zsófiáéra.

- A mama gyümölcsöstálja, - mondta Zsófia.

- Igen, - már nagyon régen nem vettük elő...

- És a kistányérok is...

- Adj egy tányért Annának, - mondta Nina. - Elveheted... - azt akarta mondani a Williamét: - Elveheted a pohárszékről.

Igy aztán Anna egy nagy darab almássüteményt kapott a William tányérján.

Zsófia aludni ment. Gyöngéden megérintette a Nina vállát:

- Jó éjszakát, - mondta; - és Nina... ne haragudjál rá.

Nina felnézett Zsófiára, fejét a két kezébe fogta és magához szorította.

Mikor a testvére kiment, nehézkesen felállt.

Körülnézett és tekintete a Stella arcképre esett a pamlag fölött. Lassan odament, a kép elé állt és nézte, míg könnyei el nem mosták a körvonalakat; ekkor térdre esett és tehetetlenségében csendesen imádkozott az anyja arcképe előtt.

Soká maradt így. Azután felállt, kinyitotta a kályhaajtót és szenet dobott a tűzre. Nem sírt tovább. De a téli reggel szürke világossága Hög Ninát ott találta a kialudt tűz előtt, az aggodalomtól sápadtan, mozdulatlanul, ugyanazon a helyen.

William reggel tíz órakor ment haza. Kábult és fáradt volt, lefeküdt az ágyba és délutánig aludt. A gazdasszony három órakor jött be hozzá.

William megfordult az ágyban, megdörzsölte a szemét, újra megfordult, - sehogy sem érezte jól magát. Mit akar?

- Egy levél jött.

William elvette, letette az ágy mellett levő székre, megint jól elhelyezkedett s vagy egy óráig félálomba merült. Ekkor eszébe jutott megint a levél és elolvasta a címzést.

A Nina írása volt; eltaszította magától a levelet, mintha megégette volna, a fal felé fordult, de nem volt nyugta többé, fel kellett nyitnia.

Félt elolvasni, kivette a borítékból, félig szétbontotta és megkönnyebbült, mikor látta, hogy csak pár szóból áll... Szeme olyan különösen nyelte el a szavakat, anélkül, hogy tulajdonképpen megértené.

„Vártunk tegnap este. Testvéred Nina.”

Más nem volt benne.

Leejtette a levelet, mely lecsúszott a paplanról a földre. William nem vette fel. Fekve maradt és gondolatok nélkül meredt a falra. Végre felkelt az ágyból és fejét a mosdótálba dugta.

Este felment Hoffhoz. Az író csemegéket rakott egy üvegtálra.

- Idegeneket vársz? - kérdezte William és nem vetette le a kabátját.

- Igen - de te is itt maradhatsz. A fiatalság néhány képviselője jön el...

- Jobban szerettem volna egyedül lenni veled, - mondta William.

Hoff kinyitotta a csomagot és cukros süteményt meg mézeskalácsot rakott ki a tányérokra: - Gyermekek még, - mondta, - akiknek édességet kell adni...

- Azt látom.

- Nesze, - nem kóstolod meg? - Tegnap este úgyis otthon voltál...

- Otthon?

- Igen. Találkoztam a testvéreddel az élelmiszerkereskedőnél. Kacsát ment venni - bizonyosan a Zsófia kisasszony megtakarított pénzén. Ő mondta el.

- Igen, - William megakadt, - azt mondtam, hogy elmegyek... de - aztán nem mentem.

Hoff elejtette a csomagot: - Nem mentél?

William nem felelt. - De miért? - kérdezte Hoff.

- Közben... találkoztam Luddal...

- Ú-úgy. És a testvéreid maguk ették meg a kacsát. - Hoff közönyösen beszélt és tovább rendezgette a süteményt. De egyszerre csak odább taszította a tálat és odament Williamhoz:

- Igazán nem sok hiányzik, hogy semmirekellő légy, - mondta és hevesen kezdett járkálni a szobában.

William egy szót sem szólt.

- Legalább ma elmentél hozzájuk?

Miután választ nem kapott, megállt és átnézett Williamra.

Valami olyan élettelenység volt az egész megjelenésén, hogy megütközött rajta; odament hozzá és megfogta a karját.

- Hög, - mondta olyan hangon, mintha hívná.

- Igen.

William eltaszította a karját: - Hát nem látod, hogy úgy sem ér semmit, - mondta rekedten.

- Nem ér...

William nem felelt. Csak egyszer rázta meg a fejét.

Hoff újra járkálni kezdett, de valahányszor megfordult, mindig aggodalmasabban tekintett át Högre. Olyan különös elveszetten ült ott. Hoff letette a kezelőit a gyertyára a zongorán, kiment az ebédlőbe, megint bejött - William még mindig ugyanazon a helyen ült.

Végre felnézett. - Most már megyek, - mondta. De azért ülve maradt tovább is.

- Itt kell maradnod, hogy meglásd a jövő katonáit.

- A jövő katonáit?

- Istenem, hát igen, a fiatalokat, a jövőt - a vendégeimet.

- Hja úgy - akiknek cukros süteményt készítettél.

- Hát persze - meg fajdpástétomot gesztenyével.

- Ugyancsak válogatós vagy a jövő érdekében...

- Az csak természetes.

William felállott és a chaiselonguehoz támaszkodva állva maradt. Azután bánatos mosollyal mondta:

- Jó, hadd lássam hát a katonáidat.

- Csak kettő van, kedvesem és az egyik író akar lenni.

- És van tehetsége?

- Isten úgyse nem tudom - ezt bajos megítélni, ameddig a kéziratok még az asztalfiókban hevernek. De mind a kettő akar és hozzá erősek és egészségesek. A másik színész lesz.

Hoff megbánta, hogy ezt kimondta. De Hög nyugodtan állva maradt; - Ugyan, - csak ennyit mondott.

Nemsokára megérkeztek. Hoff bemutatta őket: - Barátom Hög William, Bloch úr... mi is ön Bloch, azonkívül hogy húsz éves?

- Studiosus medicinae...

- Igaz, igaz, studiosus medicinae. Hög úr, Andersen úr, szintén húsz éves, egyetemi hallgató és a jövő reménye. Na, most már jöjjenek beljebb és tegyék le a kabátjukat.

Bementek a hálósobába. Hoff megint kijött.

- Andersen úr a színész, úgy-e, - kérdezte William.

- Hát persze, kedvesem, már a haja is elárulja... de ime itt is vannak. - Hoff bement az ebédlőbe, hogy megnézzze, készen van-e a vacsora. William leültette a vendégeket.

A jövő katonái először voltak Hoffnál és miután leültek, körülnéztek.

- Milyen szép itt minden, - mondta Andersen és kék szemét nagyra nyitva bámult meg mindent.

- Hm - egy kissé keresett, - mondta Bloch és elkezdte hintálni magát a széken meg fekete sörényét borzolgatta.

- Nem tudom, hogy felakasztanám-e a falamra ezt a mázolást? - Bloch úr egy félig meztelen női alakra mutatott a pamlag fölött.

- Ezt a képet - hát olyan rossznak találja? Hoff azt mondja, hogy szép.

- Ez sohasem volt hús és vér.

William Andersenre nézett, aki még mindig csodálkozva és nagy szemeket meresztve nézett szét.

- Először van itt, Andersen úr, úgy-e? - kérdezte tőle mosolyogva.

- Igen - először. - Még a hangsúlyozása is egészen gyermekes volt.

William azt találta, hogy a jövő katonái nagyon is fiatalok.

- Tessék asztalhoz jönni, - Hoff kinyitotta az ebédlőajtót: - Bloch úr, legyen szerencsém!

- Andersen úr! - És mind bementek.

Élénk beszélgetés folyt, Hoff ugyancsak töltögette a poharakat.

- Bloch úr tessék, hiszen ön nem is iszik.

- Köszönöm - nem szeretem este a szeszes italokat - anélkül is elég nehéz tanulni.

- Mit - az orvostudományt?

- Igen... de különben is én már túlestem a részegségi korszakon...

- Ugyan hamar, - William nevetett, - még iskolás diák korában?

- Nem, - hanem gólya-koromban. Nagy szerencse, ha az embernek ahhoz is van tehetsége, hogy mielőbb átéssék az ostobaságokon.

- Igaz. Fődolog az életrevalóság - sokat átélni a lehető legkevesebb életerő veszteséggel.

- Milyen filozófusok lettek - mondta William.

- Nem, a dolog egészen egyszerű...

Hög legelőbb Andersennel koccintott. Andersen úr még sohasem ivott Château Larose-t.

Azt találta, hogy remek íze van.

Hoff folytonosan nevetett és elbeszélte, hogy Andersen csak mostanában evett először osztrigát. És olyan mulatságos volt, ahogy a kezébe vette és mindenféle arcfintorokkal nyelte le.

- És spárgát sem evett még soha.

William is nevetni kezdett és azt kérdezte, hogy hát ezt hogy ette meg Andersen úr.

- Késsel, - mondta Hoff.

Andersen védekezett. Sohasem volt kedve megbirkózni a spárgával.

- De miért?

- Azt találom, hogy olyan csúnya...

Hoff biztosította, hogy darabokra szabad vágni, - és a fejét ott hagyni.

- Három estét veszítettem el ezen a héten - mondta Bloch, - igazán istentelen időpocséklás.

- Elvesztett - de hát hogyan?

- Óh, hát egy pár festő magával cipelt. Pedig az ember sohasem lát semmi újat...

- Igen - de, - Hoff a gyümölcsöt kínálta - de jól lehet mulatni...

- Ha az embernek erre is volna ideje - a mulatság különben is nagyon szegényes. Annyiszor látta már az ember az egészet, igazán kár az éjszakát erre pazarolni.

Andersen úr nem volt vele. Ő próbán volt az udvari színházban, egy műkedvelő előadáson, ahol a szerelmest játsza.

William megkérdezte, mikor lesz az előadás.

- Holnapután.

Andersen és William azután azt hallgatták, hogy a másik kettő mit beszél. Hoff és Bloch „La curée”-t vitatták meg. Bloch azt találta, hogy briliáns dolgok vannak benne, de sok szemét is. A naturalizmusról beszéltek.

William azt kérdezte Andersentől: - Miben akar először fellépni?

- Óh - hát... tulajdonképpen még nem is tudom...

- De mégis csak gondolt már valamire. Ez nem is lehet másként...

- Gondoltam... de az nagyon is merész...

- Talán csak nem Hamletben. - William nevetett.

- Nem - legjobban szeretnék - Aladdinban. - És a haja tövéig elpirult.

- Miről van szó? - kérdezte Hoff, aki ott hagyta „Salammbó”-t.

- Aladdinban akar fellépni.

- No lám, - ez ritka jó falat...

- De miért nem inkább valami más... szerepben... valami modern darabban? - kérdezte William. Bloch Rodinról beszélt.

- Óh - és Andersen úr még mindig nagyon vörös volt, - azt találom Aladdin olyan gyönyörű. Olyan szerencsés.

William nevetett. Szünet után mondta: - Nagyon is az.

- És mindig igaza is van, - mondotta Andersen.

A vendégek elmentek.

- Na, - Hoff betette az ajtót és odament a kályha mellett levő székhöz. - Milyennek találod a jövő zenéjét?

William nem felelt mindjárt.

- Nos hát - mondta aztán és felállt a pamlagra, azt találom, hogy Bloch úr egy kissé nagyon is hangosan játszik...

- Óh igen. De nem tehetünk szemrehányást a tavaszi szélnek, hogy nagyon is éles..

- Nem. William megint hallgatott egy ideig. - Olvastál már valamit tőle? - kérdezte.

- Igen, tanulmányokat.

- Hiszed, hogy lesz valami belőle?

- Az én véleményem szerint, igen... annyi sajátságos életerő van benne és ez az, ami tulajdonképpen felemel...

- Az igaz.

- De azt mondja, hogy addig nem tud igazán írni, míg valami elhatározót nem élt át. Ez ugyan csak elmélet - de meg van hozzá a *tehetsége, hogy valamit átéljen* - így hát bízom benne. És a másik?

- A másik - azt találja, hogy Aladdin „olyan gyönyörű”.

Hoff körüljárt és helyretette a székeket. William felvette a kabátját.

- És te magad, - mondta Hoff, mialatt egymással kezet fogva álltak...

A William arca összerándult: - Óh én egy csődbe jutott üzlet tulajdonosa vagyok...

- De miért *akarsz* csődbe jutni, William?

- William megfordult. - Olyan szép kis szó az az akarás, - mondta. - Isten veled, Hoff.

...Valami bizonytalan szelídség fogta el Williamot, különös búskomor alázatosság, amit különben nem ismert eddig. Minden nap felment Ninához.

Nina maga jött ki ajtót nyitni. Egy pillantást vetett a testvére és csaknem fájdalmasan hatott rá egész megjelenése. Valami néma, könnyörgő megadás volt benne kifejezve. Nina bezárta az ajtót, magához vonta Williamot és azt mondta:

- Milyen későn jössz.

William gyengén elmosolyodott. - Köszönöm - mondta.

William keveset beszélt, csak ült és hallgatta őket. Nina annyira törekenynek találta, hogy mint gyermekkel bánt vele, akit elkényeztetnek.

William ezt a kényeztető gyöngédséget azzal a fáradhatatlan hálás mosollyal fogadta, amivel betegek szokták az ápolójuk fáradtságát megköszönni. Mostanában naponta többször is hazament...

Aznap este, mikor Andersen játszott, felment Hoffhoz, hogy őt is elvigye a színházba, de Hoff bálba készült. A toilette-tükör előtt állt, bepuderezte az arcát és a szeme alá sötét karikákat festett.

- Szépnek kell lenni - mondta.

- Igazán nem értem mit akarsz - mondta William.

- Kedvesem - Hoff leverte magáról a pudert egy nyúllábbal. - Ez a sötét vonal a szemem alatt több sikert hozott, mint minden tehetségem.

William egy ideig hallgatott. - Tulajdonképpen sarlatán vagy Hoff - mondta.

- Igen, kedves barátom, ezt magam is jól tudom. Hoff nevetett: - Hiszen éppen ez a szerencsétlenség.

- Isten veled és jó mulatást...

- Köszönöm és hasonlót kívánok. Üdvözlöd a jövő zenéjét.

William egy kissé elkésett, a függöny már fel volt húzva - Andersen éppen akkor jött ki a színpadra...

Milyen fiatalnak látszott! És tulajdonképpen szép is volt. Vagy nem is szép, csak olyan fiatal. William nem is nézett a többiekre, a hangjukat is csak úgy hallotta, mint a zúgást, csak erre a fiatal arcra bámult mindig a látcsövön át.

És mikor a függöny legördült, mégis alig tudta, milyen volt Andersen.

Megkérdezte, hogy felmehet-e a színpadra. Egy szorgoskodó fiatal ember frakkban és fehér nyakkendőben felvezette. Fent a színpadon mindenki nagy lármával szaladgált jobbra-balra, a gépészek a színfalakat tologatták, a szabó egy pár urat ott a színpadon öltöztetett.

William azt mondta, hogy Andersen úrral szeretne beszélni.

Andersennek nedves volt a keze az izgatottságtól.

- Látott? - kérdezte.

- Igen, csakugyan lehet önből színész - mondta William.

- Azt hiszi? - lélekzete is elakadt.

- Egészen bizonyosan hiszem, hogy lehet...

- Igen, magam is hiszem - mondta egyszerűen és mosolygott...

William nem nézte tovább a színdarabot, hanem az oszlopos folyosóra ment ki és ott sétált fel-alá. Még sohasem érezte ezt a meghatott hangulatot, mint ma. Különös, erőtlenséges, szelíd lemondás fogta el egész lelkét. Nem tudta honnan jött, de olyasfélét érzett, ami lelki békéhez hasonlított.

Teljesen szélcsend volt a vihar után. Azt gondolta, hogy ilyen a tenger nyugalma naplementekor...

A hídon át ment haza.

Ennek az embernek *volt* tehetsége, ezt látta, meg volt az az adománya, amely benne hiányzott... És újra kérdezni kezdte, hogy mi lehet ez és újra felelet nélkül maradt.

Ebben az emberben megvolt, *őbenne* hiányzott. Ennyi az egész.

Nem lehet többet mondani róla.

És csodálkozott rajta, hogy nem irigyli a szerencsést, hogy nem égeti a sikere, hogy nem szenved. Mert hiszen az egész szerencse dolga volt, amihez az ember csak úgy *hozzájut*. Ez az ember egy nagyszemű *gyermek*, aki úgy kérdezősködik mindenről, mint a gyermekek... Aladdint azért akarja játszani, mert olyan gyönyörű.

De nem irigyelte. Visszatekintett minden munkájára, minden erőfeszítésére, minden küzdelmére, szenvedéseire, kétségeire, arra az egész vigasztalan „hiábavaló”-ra, amit emlékeinek minden szögletében újra feltalált és - nem irigykedett.

William Hög már kívülállónak érezte magát, mint a haldokló, aki tudja, hogy helye már régen üres. Önmagát nem számította már a többiek közé.

Mikor haza ért, nem tudott aludni, járkálni kezdett a szobában fel és alá, oda és vissza. Azután leült az asztalhoz és néhány régi irkában kezdett keresgélni. Kitépte a tiszta lapokat és íráshoz fogott.

Közben egyszer felállt, járkálni kezdett, újra leült, minden mozdulata sajátságosan gépies volt, mint a holdkórosoké. Míg járkált, az ajkai mozogtak, mintha beszélne.

Reggel Hög William még mindig az asztal mellett ült.

Két nappal később William este tizenegy órakor felment Hoffhoz.

- Jó estét - mondta.

- Jó estét - már tegnap vártalak. Hát hogy sikerült Aladdinnak?

- Jó-ól. - William közelebb ment. - Írtam egy színdarabot, Hoff.

- Mit írtál?

- Egy színdarabot.

Hoff felállt és Högre nézett: - Mikor csináltad?

- Ezekben a napokban. - William kihúzta a kéziratot. - Meghallgatnád?

Hoff nem akart hinni. - Ezekben a napokban - hát azóta zseni lettél, mióta nem láttuk egymást?

És William felolvasta az egyfelvonásos darabját.

Mikor készen volt vele, összehajtotta a kéziratot és el akart menni.

- Nem, kedves Hög, ezt majd én intézem el - mondta Hoff, aki a kályha mellett ült, míg William olvasott.

- Mit akarsz vele?

- Elfogadtatom, kedvesem...

- Óh - ugyan mit akarsz - hiszen ez nem is igazi színdarab...

- Meglehet - Hoff elvette a kéziratot - de olyan hangulat, ami nagyon szép.

Elkezdte lapozni a kéziratot.

- De hogy te a siker prófétájának szegődtél - na, hát annál jobb. - Elolvasott magában egy pár oldalt: - Van valami benne - mondta aztán - van valami.

Az utolsó lapra fordított:

„Nem asszonyom, ő győzni fog...

Az asszony:

Hiszi hát, hogy remélhetünk?

A professzor:

Igen. Az ifjúság mindig Caesar szerencsáját hordja magával.”

(A függöny legördül).

Hoff betette a könyvet. - Irónikusan érted? - kérdezte.

- Magam sem tudom. - William elhallgatott. - Vagy talán csak rezignációt jelent - mondta aztán.

- Éppen alkalmas időben rezignálsz, mikor újra kell kezdened...

William az asztalra könyökölt. Hoff azt hitte, hogy örömeiben mosolyog.

IV.

A ház telni kezdett. Fent a színpadra behallatszott a székek zaja, amint le- s felütődtek, s a hangok zummogása; mint hullám verődött a függöny elé. A zenekar a hangszereket hangolta.

Fent a színpadon sötét volt, a rendező járkált körül és apróságokat helyezett el az állványokon; néhány munkás virágokat rakosgatott.

Egy fiatal, sápadt férfi ment át a foyer-n a színpadra.

- Ez ő - mondta az egyik gépész. A másik megállt egy pillanatra és utánanézett. - Elég gyenge állapotban van - mondta.

William odament a függönyhöz és kinézett. Az emberek elszórtan ültek a padokon a félig világított teremben; azt találta, olyanok, mintha fáznának. Meglátta Ninát és Zsófiát az egyik hátsó padban. Halotthalványak voltak és egymásmellé bújva ültek.

William megint tovább ment. Nem volt nyugtalan ma sem, mint ahogy nem izgatta a dolog eddig sem. Mindig úgy vette az egészet, mintha valaki idegennek a darabjáról volna szó.

Egy szép napon Hoff elment hozzá és 200 koronát vitt, mint a darabja honoráriumát.

- Elfogadták? - kérdezte William.

- Milyen furcsa ember vagy - mondta Hoff; - egészen elsápadtál az örömtől.

- Igen? És elő fogják adni?

- Természetesen - egy hónap lefolyása alatt.

William megfogta a Hoff kezét. - Köszönöm - mondta, semmit többet. És éppen olyan nyugodt maradt, olyan megadóan nyugodt, mint amilyen az utolsó időben mindig volt.

Nina aggódott miatta és fel akarta rázni Williamot ernyedtségéből. Félt ettől a szelíd hallgatagságtól, melyről nem tudta, hogy mit rejt maga mögött.

- Olyan, mintha William öreg ember lenne - mondta Hoffnak.

Hoff is nyugtalankodott, nem tudta, mit gondoljon. William mindenkivel szakított és Hoff megtudta, hogy a honoráriumából apró adósságait fizette ki.

És amellet mindig olyan lehangolt, olyan elmosódott volt. Hoffot magát is meglepte, mennyire igaza van Ninának, William öreg ember lett.

Ha felment Hoffhoz, rendszeren hallgatott, vagy arra kérte, hogy zongorázzék. Ezt órák hosszáig elhallgatta, míg behúnyt szemmel feküdt a pamlagon. De amint Hoff félbehagyta a játékot és beszélni próbált, William alig szólalt meg és tovább álmodozott.

- Mire gondolsz? - szokta Hoff kérdezni.

Ilyenkor William szomorúan elmosolyodott: - A jövőre - felelt. Semmit többet. Aztán megint belesülyedt az álmodozásba.

Még utolsó nap is olyan nyugodt volt, mint rendszeren.

- Milyen flegmatikus lettél - mondta Nina és meg akarta nevetetni.

- Magam is azt hiszem - felelt.

- És nem félsz?

- Egyelőre nem. - És megint mintegy önkívületben nézett maga elé.

A főpróba ugyanaznap délelőtt volt, mikor este az előadást akarták megtartani. Hoff is elment. A darab szép volt, telve gyöngéd hangulattal, bánatos, mint egy késő augusztusi este, mikor korán sötétedik és az őszt azzal a nyugalommal kezdi meg bevonulását, mely a téli halált megelőzi. Nagyon tetszett a nézőknek - a színészeknek, s mindazoknak, akik az első előadást látni akarták.

- Igazán szép - mondta Hoff, mikor a kapuban találkoztak.

- Igen, kedves - felelt William.

- És nagy sikere lesz.

- Azt hiszed?

- És te magad - te nem hiszed?

- Igazán nem tudom. Ha ilyen valaminek egyáltalában sikere lehet.

- Ilyen valaminek. Gondold meg, hogy ez csak kezdet.

Hoff Williamra nézett. - Kezdelek igazán nem érteni - mondta. Hát nem *akarod*, hogy legyen valami, amiért élsz...

- Igen Hoff, ha volna valami.

- Ostoba beszéd, hát a tehetséged...

- De ha egyszer nem bízom benne.

- Csupa ostobaság.

- Emlékszel, egyszer te magad mondtad - az igaz, hogy akkor rólad volt szó és ez változtatni szokott a dolgon - azt mondtad, hogy nehéz a tehetségért élni. Azt mondtad, hogy élet és tehetség egy és ha az életet szű őrli, akkor nehéz valamit tenni a tehetségért - akkor az is férges lesz.

- Lári-fári, ilyeneket sokszor fecseg az ember. Azért kitűnően élek, amint látod.

- Azt találod? - William idegesen rángatta a száját. - Talán igen.

Tovább mentek az utcán. - De természetesen - mondta Hoff - ha az ember többet kíván...

- Na, látod... Azt is tudod, hogy ez még nem tehetség. Vagy nem látod, hogy ez a sok lelki-izgalom mind szükséges volt hozzá, hogy egyszer elfogjon az a hangulat, amelyben ezt a hat jelenetet meg tudtam írni. Igazán, lehet ilyen alapon élni?

- Vannak, akik kevesebből is megélnék.

- Úgy vélem Hoff, kevés ez a bevétel ilyen kiadáshoz.

És így váltak el.

- - - - -

Most ott állt a foyér-ban és várt. A színésznők átmentek és megnézték magukat a tükörben, a primadonna besietett az öltöztetőnővel, aki a pudres dobozt hozta.

Az uszályt megigazította a tükör előtt, a virágot megerősítette a ruháján.

- Gyönyörű a toilettje - mondta William.

A színésznő megfordult: - Nagyon fél?

- Egy cseppet sem, asszonyom.

A színésznő ránézett és megint visszafordult.

- Igen - a kezdők mindig ezt mondják - mondta.

William arra gondolt, hogy mit szenvedett egyszer ezen a helyen.

Emlékei egészen körülvették és elkábították. Első nap, mikor feljött, szinte álomban járkált körül. Mintha a visszaemlékezés fájdalma elfátyolozta volna a látását. És még most is minden lépésnél megszólaltak az emlékek, úgy, hogy a jelen pillanatot néha egészen elfelejtette.

Most is, míg a háttal álló primadonna alakját nézte a tükörben, azt a helyet látta, ahol a higany lekopott a tükörről.

Minden úgy maradt, mint akkor volt, a könyvvállvány, a virágasztal, a bornholmi óra.

Igen, biztosíthatná ezt a hölgyet, hogy szenvedett már itt kínokat és tudta, hogy ez mit jelent. De most? Hiszen csak búcsút venni jött.

Kiment a színpadra. A nézőtérrel a láрма, mint eltompult zúgás hallatszott fel, mely hol közeledett, hol távolodott. William a függönyhöz lépett, hogy kinézzen. Egy pillanatra megzavarodott a látása ettől a sok egymás mellé zsúfolt fejtől, melyek közt senkit sem tudott megkülönböztetni.

De lassankint egyik fej a másik után vált ki.

Hirtelen megszólalt a zene az orkeszterben. De ez is mintha messziről hangzanék, amint a függönyhöz verődött, mely a hanghullámokat visszaverte a nézőtér felé.

Hög William nagyon elsápadt. Mint egy könyvben, melyet láthatatlan kéz forgat, olvasta egész élettörténetét a felmerülő arcokon.

Látta Hatzfeldt grófnét. Az első pad közepén ült egy sötét szemű, élénk férfival. - Ez is fiatal - gondolta magában William. Elnézte a grófné arcát; még mindig nagyon fiatalos volt kigyófürtei keretében, melyet annyi csókkal halmozott el valamikor. És tekintete még egyszer utoljára tévedt el pompás kebelének csipkéi közt, még egyszer utoljára gyönyörködött melle szépségében.

Ott ült a rektor is Soröböl. Farsangi szünet volt bizonyosan és azért volt idebenn. Megöregedett és reszketeg lett... De hogy mulik is az idő. Mennyi minden történt azóta, mikor egy nap elbeszélte, hogy a művész el fog jönni s ők is fel fognak lépni. Igen, sok történt azóta, igazán volt okuk megöregedni.

Most Margitot látta meg. Sápadt volt és arcát félig elrejtette legyezője mögé. Talán aggódott miatta és féltette; egészen felesleges volt - miatta ne szenvedjen többé senki.

Aztán Kamillára nézett. Ő is megöregedett és összeesettnek látszott, amint hátratámaszkodva ült. Eszébe jutott a templom, ahol az orgonán játszott, az ősök nagy temploma... onnan csirázott ki minden, szerencsétlen életének minden csalódása.

Mert nagyon szerencsétlen élet volt ez.

Ott a páholyban az államtanácsos arcát pillantotta meg. Ennek az embernek akarta a nevét eladni és régi hírnevüket beszennyezni.

A zene hangosabb lett, a függöny hullámozott. Mozdulatlanul és anélkül, hogy bármit is hallana, nézett Hög William erről a helyről a saját életének és történetének arcába.

Odafent Olsent látta meg. Egy pillanatra behúnyta a szemét, érezte, hogy mélyebben kell lélekzetet vennie, hogy levegőhöz jusson. Miért adott éppen a mai napra mindegyiknek találkozót?

Még az instruktor is ott ült a feleségével.

Igen, itt volt az egész élete.

Elfelejtette, hogy miért van itt, eszébe sem jutott. Úgy érezte, hogy a terem köré tekeredett élete sorsának fonala sűrűn, felbonthatatlan összevisszaságban - ezerféle szálból fonott háló, melybe boldogsága beleakadt...

És utoljára kérdezte újra, hogy történhetett ez az egész, hogyan kényszerítették bele olyan szívtelenül ennek a teremnek rettenetes hálójába. Miért, hogyan történhetett meg?

Izzadtság verte ki homlokát, érezte, hogy csöpög le hidegen és nedvesíti be az egész arcát, míg szemével majd elnyelte ezt a tömeget. Nem volt egyetlen a mozgó fejek közt, még az ismeretlenek, a legközömbösebbek közt sem, mely ebben a pillanatban ne erről az életről és gyászos történetről beszélt volna, melynek most le kell zárulnia.

Mert mi maradt hátra ennek az életnek szürke, kétségbeejtő ürességében? Hova menekülhetne előle? És tekintete az államtanácsos arcára tévedt. Ott ült és megigazította fején a parókáját.

Most már el kell tűnnie a névnek. Éppen ideje volt. Undorodott magától, hogy ilyen sokáig tudott túrni.

A rendező fogta meg a karját. - A függönyt felhúzzák - kiáltott rá és a színfalak mögé taszította. - Azt hiszem, Isten bocsássa meg, hogy itt álltában elaludt.

William a színfalak mögött állt. Lassankint annyira magához jött, hogy kezdte hallani a párbeszédet és figyelni tudott rá. Kint a teremből különös mormoló zaj hatott el hozzá, mely ébren tartotta, megijesztette, lázba hozta.

Ekkor felhangzott az első taps, aztán a második éljen, majd a harmadik, a színészek ragyogó arccal jöttek ki, megfogták a kezét és szerencsét kívántak.

William megint nyugodt és közönyös volt.

Csaknem újjongás tört ki, mikor a függöny legördült.

Hoff feljött a színpadra. Az arca ragyogott: - Látod, gratulálok.

- Köszönöm - mondta William.

- Most már csakugyan örülhetsz - mondta Hoff.

- Igen. - William egy percre megakadt - Andersennek holnap lesz a próbája.

Hoff ránézett: - Hát magad miatt?

- Tizenegy órakor - mondta William; - az igazgató megígérte.

* * *

William másnap reggel kilenc órakor, miután megtudta az Andersen címét a diákegyletben, meglátogatta Fiolstraede-i lakásán.

- Jó reggelt, Andersen úr.

Andersen nem ismerte meg mindjárt. - Jó reggelt - ön az, Hög úr? Óh, milyen szép a darabja.

- Köszönöm Andersen. - William leült. - Mondja csak, próbálhatna ma délelőtt tizenegykor - kezdte azonnal.

- Próbálni? - Andersen rábámult - ma tizenegykor?

- Igen, beszéltem a direktorral és mivel a szerelmes színész ritka madár ma - azt mondta tegnap este, hogy legokosabb, ha ma mindjárt bemegy.

- Óh - nagyon köszönöm. - Andersen bíborszínű lett, mint a vér és könnyek szöktek a szemébe. - Milyen jó ön.

- Ugyan mit fecseg - én jó...

- Tizenegy órákor... De hiszen semmit sem tudok - mondta Andersen; közben felállt és öltözködni kezdett. - Nem, Hög úr, ma igazán lehetetlen...

William ránézett: - Nem mer?

- Ige-en - de - Hiszen még át sem olvashatom...

William ülve maradt és erősen ránézett: - Próbáljon Aladdinnal, - mondta és a hangja megtört. Felállt és az ajtó felé menve mosolyogva folytatta: - Ez úgylis a kedves szerepe.

Andersen oda sem hallgatott. Fel-alá sétált a szobában, kezét a mellén egymásra téve. - Igen, Aladdint fogom venni, - mondta.

- Akkor féltizenegykor érte jövök, - mondta William és elment.

Féltizenegykor Andersen készen várta. Nagyon sápadt volt, de nyugodtan beszélt.

- Nagyon fél? - kérdezte William.

- Óh, - úgy érzem, mintha álomban járkálnék, - mondta, úgy érzem, hogy beszélni sem tudok...

- Nincs oka félni - mondta William.

Egy ideig hallgatagon mentek. Aztán William beszélni kezdett, hogy eloszlassa Andersen nyugtalanságát. És hangjában, egész hangsúlyozásában olyan bánatosan szelíd ünnepélyesség volt, amely csillapítóan hatott.

Egyszerre azt kérdezte Andersen: - Miért nem jobbkedvű maga?

- Még lehetek - ha önnek jól sikerül...

- De saját maga miatt - a tegnapi siker után.

- Ú-úgy - igaz - azt majdnem elfelejtettem.

- Mennyire csak másokkal törődik.

Az igazgató már ott is volt. Mosolyogva fogadta őket, Williamnak szerencsét kívánt és eleinte csak vele beszélt. De ezalatt szüntelenül Andersent nézte.

- Jó megjelenés, - mondta egy mondat közepén halkabban Högnek.

- Ugyebár?...

Aztán hangosabban: - Rendkívüli siker volt. Most már bizonyára a nagy drámához fordul.

- Igen, nem sokára készen is lesz.

- Ne mondja.

- Igen, az ötödik felvonásban vagyok.

- Na, Andersen úr, - mondta az igazgató, - nem mennénk fel a színpadra?

- Andersen úr Aladdint hozta magával, - mondta William.

Az igazgató hirtelen felnézett. - Jó, - mondta azután. - A végszavakat ön mondja majd, Hög úr.

Felmentek a színpadra. William megfogta Andersen kezét. Nedves volt és haja csapzott a homlokán. - Aladdin sohasem fél, - mondta.

- A vadászatot követő monológgal kezdem, - mondta Andersen.

- Jó, mi ketten odalent leszünk. - Lementek és az első sorba ültek. - Az a pad lesz a part, ahol fekszik - kiáltott fel az igazgató.

Andersen felment és lefeküdt a padra. William behunyt szemmel támaszkodott hátra. És mint már egyszer előbb az életében, lelkéből az aggodalom égő imája szállt fel az üres tér felé.

Rettegett a *saját* életcéljáért egy idegen életben.

Ekkor Andersen elkezdett beszélni. A hangja szinte ködös volt a félelemtől, de rajta nem lehetett észrevenni.

William az igazgatóra nézett, aki oldalt hajtott fejjel figyelt szemüvege mögül. Közben egyszer elmosolyodott.

Most már Andersen elfelejtette őket. Szeme ragyogott, mialatt Aladdin szerencsését dicsőítette, merészen és büszkén állt előttük az ispahani utcák fia, aki megnyerte Gulnaret és elragadtatással mondja magát egy szultán fiának...

Ekkor eszébe jut Allah.

Andersen gyermekké vált, gyermekké, aki hisz és kér. Ott térdelt és beszélt, fejét felemelve és mosolygott, olyan mosolygással, mintha Allah máris megadta volna a gyermek lelki nyugalomát imájáért.

Befejezte. Andersen felállt. - Még más darab is van nálam - mondta.

Az igazgató felállt. - Nem szükséges - mondta, - elég volt Aladdin is.

- Hát szerződött-e? - kérdezte William. - Milyennek találta?

- Ilyen hitet még nem találtam Izraelben, - mondta az igazgató mosolyogva.

Andersent szerződtették és Williammal együtt ment le a lépcsőn.

- De hát milyennek találta tulajdonképpen? - kérdezte Andersen.

- Jónak - nagyon jónak.

- Igen - ezt gondoltam is... De - és Andersen megállt a folyosón - azért önnek köszönhetek mindent.

- Nekem? ugyan mit beszél! - William is megállt: - *Hiszem*, hogy naggyá fog lenni, - sokáig nézett rá, aztán kimondhatatlan gyöngéd hangon mondta: - *Kell* valami jutalomnak jönni a túlradó erőért - ha el nem pocsékolják. Így sok minden javára fog szolgálni, kedves Andersen...

A hangja megtört és néhány könny futott le az arcán.

- Isten vele Andersen, - mondta és újra ránézett könnyei között. Aztán lehajolt és ajkát az Andersen homlokára nyomta. - És most Aladdin - mondta - menj haza a szüleidhez.

Másnap reggel Hoff az íróasztala előtt ült egy levéllel a kezében, melyet újra és újra elolvastott. Egyszer közben letette, aztán megint felvette és újra elolvasta.

„Elutaztam, kedves Hoff - ne törődjetelek vele, hogy hova: Hög Williammal úgysem fogtok többé találkozni. Azt kérdezed, hogy miért éppen most utazom? Mert különben később lenne. Reám már csak nehéz, nyomorúságos élet várt volna ezután, nem méltó az utolsó Höghöz: így hát meghaltam.

Itéljetez enyhén fölöttem, mert sokat szenvedtem. Azt álmodtam magamról, hogy tehetséges vagyok és nem volt semmi tehetségem: ez az én életem szomorú története. De hogy rossz emberré váljak, hogy lealacsonyítsam magamat, hogy lecsússzam ebbe az utálatosságba, abba az életbe, mely adósságcsinálással és csalással végződhetik - ehhez túlságosan jó voltam.

Isten veled. A Högök kihalnak. - Remélem a család utolsó tagja két magányos asszony marad.

Isten veled, Isten veled.

William.

Hoff felállt, odament a szekrényhez és kihúzta a legfelső fiókot. Kivette a grófné arcképét és sokáig nézte a mosolygó vonásokat.

Aztán megfordult és kinyitotta a kályha ajtót.

A kép már régen elszenesedett és összezsugorodott, de Hoff még mindig ott ült, fejét kezére hajtva.

Botütés riasztotta fel az ajtaján. A „jövő katonája” volt.

Berobogott a szobába, botját ide tette, kalapját amoda és mindkét kezével végigszántott fekete sörényén.

- Mondja csak Bloch, - kezdte Hoff, - mikor adja ki az első könyvét?

- Miért?

- Mert szeretnék róla írni, mielőtt elutazom...

- Elutazik?

- Igen. Ez a tervem. Azt találom nem valami nagyon mulatságos az élet idehaza.

- És hova akar utazni?

- Hogy hova...? Legjobban szeretnék a Szaharára, ott legalább egyedül van az ember és csak maga miatt kell búsulnia...